

TAM ARTE QUAM MARTE
W. C. Mylne.

VOCABULARIUM ARCHITECTURÆ ÆDIFICATORIÆ.

VOCABULARIUM ARCHITECTURÆ ÆDIFICATORIÆ

AUTHORE

CAROLO DE AQUINO

SOCIETATIS JESU.

ROMÆ, MDCCXXXIV.

Typis Antonii de Rubeis, in via Seminarii Romani.

SUPERIORUM PERMISSU.

PRÆFATIO
Ad Lectorem.

Quus, obsecro, mihi sis, Lector benevole, unum, vel alterum brevi proloquio præmonenti. Commentarios in Vitruvium, prolixasque in universam Architectonicen dissertationes lucubrarunt affatim viri docti. Mihi vocabula ad eam spectantia recensere, iisque digerendis explicandisque laborem impendere, suasit nobilissimæ facultatis studiosis vigiliolas hasce meas gratificandi animus. Et quoniam omnia complecti, quæ in immensum abeunt, non fuit otium, prætermissis hydraulicis, polemicis, pneumaticis, sciothericis molitionibus, nedum parergis, & diverticulis anxiè quæsitis, intra Ædificatoriæ cancellos subsistere solùm statui; ut intelligas cum cæmentis dumtaxat, marmore,

& me-

& metallis, quatenus structuræ serviunt, mihi esse negotium. Munitiones bellicas consultò summatim tetigi, propterea quòd amplè illas operosèque exposui in Lexico Militari; quod super iis si consulueris, ut te laboris non pœniteat, spero fore. Quod ad instrumenta, & machinas attinet, eas tantum decerpsi, quibus præteritis, percipi, tradique ædificatoria Architectura non potest. Brevitatis demum studio, Scriptorum testimonia, ubi satis notæ voces occurrunt, omittere, indicatis tamen plerumque locis, satius duxi: quæ minus compertæ se objicerent, ut eas locis adductis sustentarem, operæ non peperci. Paucula hæc in antecessum ut noveris, e re tua, meaque esse censui.

FRAN-

FRANCISCUS RETZ

Præpositus Generalis Societatis JESU.

CUm librum cui titulus: *Vocabularium Architecturæ Ædificatoriæ*, a P. Carolo de Aquino Societatis noſtræ Sacerdote conſcriptum, aliquot ejuſdem Societatis Theologi recognoverint, & in lucem edi poſſe probaverint, facultatem facimus, ut typis mandetur, ſi iis, ad quos pertinet, ita videbitur: cujus rei gratia has Litteras manu noſtra ſubſcriptas, & ſigillo noſtro munitas dedimus. Romæ 10. Aprilis 1734.

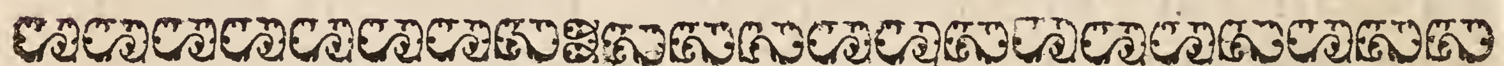
Franciſcus Retz.

IM-

IMPRIMATUR,

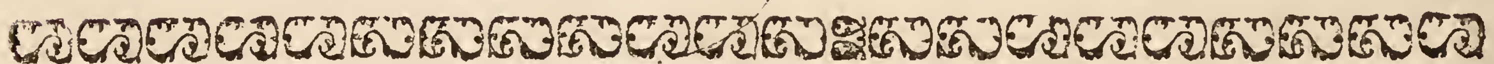
Si videbitur Reverendiſſimo P. Magiſtro Sacri Palatii Apoſtolici.

N. Baccarius Epiſc. Bojan. Viceſgerens.

QUod in Lexico Militari, idipſum P. Carolus de Aquino Soc. Jeſu in hoc Architecturæ Ædificatoriæ Vocabulario laudabiliter præſtitit; omnia ſiquidem ſcitè, nitidè, eruditè, pro induſtria, pro dignitate tractavit. Ideo, cum juſſu Reverendiſs. Patris Jo: Benedicti Zuanelli Sacri Palatii Apoſtolici Magiſtri Opus hoc attentè legerim, nihilque Fidei, moribuſque contrarium repererim, Typis utiliter mandandum cenſeo. Romæ Kal. Jun. MDCCXXXIV.

Michael Joſeph Morei.

IMPRIMATUR.

Fr. Jo: Benedictus Zuanelli Ord. Præd. Sacri Palatii Apoſtolici Magiſter.

A

Bacus. Apud Vitruvium pars illa est, quæ, ad modum tegulæ quadrilateræ, reflexis ad venustatem lateribus, columnæ capitulum complet. Errant facilè qui simile in basi ornamentum intelligunt, in errorem inducti ex cuba, seu quadrangulari utriusque forma. Nam licèt maxima sit harum partium similitudo, & appellatione Italica promiscue dicantur *Dadi*, pars tamen illa basis dicitur potius Plynthus, Latinè Later, Laterculus, Italis *Mattone*, *Quadrello*, *Orlo*; In capitulo autem appellatur Abacus; Latinis operculum. Alia notione Abacos nuncupabant Veteres quadrata quædam spatia, quibus parietes discriminabant, quæ bitumine, fragmentis vitreis, & aliis medicamentis imbuta, vel lapillis pumicosis distincta, pulcherrima emblemata, veluti totidem picturas, referebant. Idem Vitruvius, & Plinius meminerunt. Rarus hodie eorum usus in ædificiis urbanis, quæ tapetiis, peripetasmatis, varioque illustrantur ornatu serico. In rusticis vero virorum Principum ædificiis locum habent; deserviuntque ad fontes, pilas structiles, & similia ornanda. Abacum, partem capituli, dicimus, ut notatum est, *Dado*; cum indicat commemorata spatia, vocamus *Ripartimenti*, *Compartimenti*.

Abaculus. Parvus abacus. *Quadrelletto*. *Plinius*.

Abason. Carens basi. *Gloss. Isid.* a basi, & negante Græcorum particula.

Abaton. Latinè inaccessum. Singulari significatu sic appellarunt Rhodii munitionem erectam ad tegendum Artemisiæ trophæum. *Vitruv. l. 2. 10.*

Academìa. Vide *Athenæum*.

ACÆNA. Columellæ Acna. Fuſtis longior, ferro acuminatus, quo boves ſtimulantur. Inde translatus ad perticam menſoriam decem pedum, ſive decempedam, Agrimenſoribus, & Structoribus commune inſtrumentum. De hac, & aliis agrorum menſuris, vide Salmaſium ad Solin.

ACANTHUS. Notæ genus herbæ: *Branca Urſina*. Quomodo ejus foliis exornentur capitula ordinis Corinthii, & Compoſiti, vide in voce *Calathus*.

ACCEPTORIUS, a, um. Apud Frontinum de *Aquæduct.* Modulus acceptorius eſt, qui puteo immerſus aquam haurit: opponitur erogatorio, qui in altum elevatus aquam refundit.

ACCESSIONES. Item Adjectiones, & Adjecta dicimus, prominentia quædam, & exuberantia in ædificiis membra, quæ ad majorem firmitatem, vel elegantiam, præter regulas artis, interdum adſtrui ſolent. *Aggetti*, *Sporti*.

ACERATUM OPUS. Dicitur ab acere, tritici purgamento. Apud Feſtum eſt quod luto & paleis miſtum extruitur. Munitiones acerato farctas dixeris, quæ opere tumultuario attolluntur. *Terrapieni*. Sed & parietes luto ſubacto antiquitus ſtruebantur, cum ignota erat ratio arenæ foſſilis calciſque miſcendæ. Quod hodie etiam, in maceriis præſertim, perdurat. Palladius: *Macerias luto, & lapide excitant*. Item Petronius de Priſcis.

Et paries circa palea ſatiatus inani,
Fortuitoque luto clauſos munibat agreſtes.

Pudet nos modo fabricas luto ſtruere, immemores originis noſtræ, qui generis tam amplam, tam excellentem nobilitatem ex luto compacti traximus.

ACROBATICON. Machina ſcanſoria, vel terræ defixa, ut cenſet Turnebus, vel ductilis, ut opinatur Barbarus. Simile quidpiam putaverim ſcanſorio pegmati, quo utimur ad altiores parietes dealbandos.

ACROTERIA, orum. Vitruv. l. 5. 12. extantes & eminulæ ædificiorum ſummitates. Singulari acceptione pilæ, baſeſque

ſeſque minores, quæ in ſummis faſtigiis ſtatuas & ſigilla ſuſtinent. Ita Baldus cum Philandro, & Barbaro. *Piedeſtalletti*, *Quadricelli con ſtatue*.

ACTUS. Non ſolum apud Agrimenſores, ſed etiam in aquæductibus menſura eſt pedum centum & viginti; intra quod ſpatium puteos conſtrui præcipit *Vitruvius l.* 8. 7.

AD UNGUEM. Abſolutè & perfectè. A marmorariis, qui tunc marmor bene levigatum exiſtimant, cum ſuperductis unguibus nihil aſperi offendunt.

ADMOLIOR. Structuræ quidpiam addo, vel operosè prægravia ſubmoveo. Curt. *Rupes præaltas admolita natura eſt.*

ADUMBRATIO. Rudis operis deſcriptio. Cic. in Orat. *Abozzatura*, *ſchizzo*. Vide *Ichonographia*.

ADYTUM. Pars templi ſecretior, ubi ſacris ſolum miniſtris eſt locus. *Virg.* 2. *Æn.*

—— *iſque adytis hæc triſtia dicta reportat*.

Adytum apud Græcos negatum ingreſſum ſignificat, cui opponitur aditus Latinorum. Adyti Ethnicorum exemplar fuiſſe ſanctius penetrale in templo Salomonis *Sancta Sanctorum* nuncupatum, locumque extitiſſe ſubterraneum, opinatur Salmaſius in *Solin.* Oracula ibidem reddita diſcimus a Seneca. *Thyeſt.* 4. 1.

Reſponſa dantur certa, dum incerto ſono
Laxantur adyto fata.

ÆDES. Pro templo, tam ſingulari, quam plurativo dicitur numero; ſed apponi ſolet Numen, cui eſt dicatum: Ædes Minervæ, Telluris, Jovis &c. *Tempio*, *Chieſa*. Item pro domo, etiam ſingulari numero, quod Grammatici aliquot falsò denegant. *Curt. l.* 8. *Proximi foribus ædis, in qua Rex acquieſcebat*. Vide *Domus & Templum*.

ÆDICULA. Parva ædes, parvum templum. *Liv. l.* 35. *Ædiculam Victoriæ Virginis dedicavit*. Etiam ſacellum. *Cappella*.

ÆDIFICATIO. Ædificandi actus. Bipartito dividitur a Vitruv.

 l. 1. 3.

l. 1. 3. Nam vel communium operum eſt collocatio, vel privatorum. Privata propriæ cujuſque ſunt ædes: publica ædificia vel defenſionem ſpectant, ut mœnia, & munitoriæ, quæ plurimæ recenſentur, ſtructuræ; vel religionem, ut templa, fana, ædeſque ſacræ; vel urbanæ vitæ neceſſitatem aut opportunitatem, ut fora, porticus, theatra, & his ſimilia. In hiſce autem omnibus habenda eſt ratio firmitatis, quod præſtabit materiæ electio diligens, avaritia ſumptus faciendi ſecluſa; utilitatis, quod efficiet commoda diſtributio; venuſtatis, ut quod ſolidum, & utile comparatum eſt, ſit etiam ad ſpeciem, & aſpectui gratum.

ÆDIFICATIUNCULA. Parvum ædificium. *Cicero*.

ÆDIFICIUM. De qualibet fere ſtructura dicitur.

ÆDIFICATOR. Qui ædificat. *Cicero*.

ÆDIFICO. Non ædem ſolum, ut vox ſonat, ſed quodlibet artefactum conſtruo, ut navem, machinam, portum, theatrum &c.

ÆQUIPONDIUM. Æquitas ponderis. *Vitruvius*. Eſt etiam maſſa globoſa ſolidi ferri, certi ponderis, annulo ſtateræ inſerta, & per eandem ultro citroque ductilis; ibique deſignat, ubi ſiſtit in æquilibrio. Eam Græci, a figura, non ab officio, ducto nomine, vocant Sphæroma. *Marco, Romano*.

AETOMA, atis. Faſtigium domus, forma triangulari, in quo ſtatuas, & imagines conſtitui conſueviſſe, notat Vopiſcus in vita Floriani. Spartianus Trichorum vocat. Templorum olim, ſacrarumque ædium ornamentum fuit. Primus Cæſar id faſtigii genus habere cœpit domi ſuæ, inter alia quæ uſurpavit, divinitatis inſignia. Idem conſequentes Cæſares imitati ſunt. Nam privatarum ædium tecta plana erant, ſine Aetomatis, & Trichoris, quæ ornamenta, Acroterii genus licet interpretari.

ÆRARIA, æ. Fodina æris. *Plinius*.

ÆRARIUS. ii. Qui fabricat opera ænea. *Plinius*.

ÆRARIUM. Pecuniæ publicæ, & rerum pretioſarum repoſitorium.

torium. Constitutum Romæ in Æde Saturni, designatique Præfecti, seu Tribuni Ærarii, spectatissimi Cives, & quorum fides multis experimentis esset comperta. Quantam vero pecuniæ summam Augustus primùm, postea Cæsares alii congesserint, incredibile memoratu est. Generatim de ea scripserunt Dio, & Svetonius. Periit Appiani liber, in quo de ejus summa singillatim se scripturum recepit in dispositione sui Operis. Aristoteles lib. 2. Polit. damnat Spartanorum incuriam, quibus nullæ erant ad usus publicos congestæ opes. Athenienses contra mille quotannis talenta in Ærarium referebant, authore Thucydide, capitali suplicio iis proposito, qui sacram illam pecuniam in alios usus derivarent, nisi extremo necessitatis articulo aliud suadente. Ærarium propriè populi est, Fiscus Principis. Tribuni primùm, ut dixi, apud Romanos Ærario præerant; postea verò Quæstores; donec sub Cæsaribus novi creati Magistratus, appellationibus variis Custodes pecuniæ Principum, & largitionum.

Æs, æris. Metallum notum. Ab adjunctis, a regione, vel usu nomenclaturas varias sortitur: Æs Corinthium, Cyprium, Deliacum, Ægineticum, fusile, signatum, coronarium, inauratum. Fit, teste Plinio, ex effossis lapidibus ærugosis chalcite, vel cadmia. Apud Cyprios inventum perhibetur fortuito metallorum confluxu, ut Florus, aliique referunt. Negat id tamen Bocardus; contenditque ante ejus misturæ casum, æs apud Cyprios in usu fuisse. A Rege Servio primum signatum tradit Plinius, impressumque nota pecudum, ex quo pecuniæ nomen. Idem addocet, æra magni frigoris tempore fundi oportere; &, quod vix credibile memoratu est, extersa facilius rubiginem contrahere, quam neglecta. Æs ab aere dicitur, cujus impressione fit sonus. Neque enim ullum ex metallis ære magis est sonorum. Hinc adagium *Æs Dodonæum* in homines impendio loquaces & garrulos, a pelvi ænea in urbe Dodona, quæ a pueri

statua

ſtatua flagello item æneo percuſſa ingentem tinnitum reddebat. *Auſonius*:

Nec Dodonæi ceſſat tinnitus aheni.

AFFIXA, orum. Quæ ad domum pertinent; cujuſmodi ſunt januæ ligneæ, feneſtræ, & ſimilia. Locum habet vocabulum in ædium locationibus. Locare domum cum affixis. *Pandectæ*.

AGGER. Non ſolùm de munitione ex terra cæſpititia, vallis, paliſque adnexis firmata, verùm de lapideis etiam dicitur, cujuſmodi apud Cæſarem, alioſque Hiſtoricos plurimi occurrunt. Fiunt ea munimenta ad tegenda caſtra, arces, portus &c. Item ad infrenandos amnes, & æſtuaria, ne exundantia, ſpondaſque egreſſa, agros infeſtent: ad tormenta etiam fulminalia diſponenda deſerviunt; & non una appellatione vocantur *Parate*, *Terrapieni*, *Argini*, *Ripari*, *Parapetti*, *Trincere*, *Batterie*. Celeberrimi ſunt aggeres, quibus Anglia a Scotia, Regnum Sinenſe a Majore Scythia ſejungitur.

AGGER VIÆ TECTÆ. Prætentura ultra foſſam ad tuendam viam tectam; ambulacrum valli; lorica valli in planitiem deſinens. *Spaldo*, *Spalto*.

ALÆ. Partes propugnaculi, quæ cortinam, ſive loricam murorum reſpiciunt; eique in angulum coeunt. *Ale*, *Fianchi del Baluardo*. Apud Vitruvium Alæ dicuntur parietes interjecti in pluribus ædificiis. Item muri erecti ab utraque templi, theatri, vel porticus parte; & ſimilis in iiſdem ordo columnarum. Italis etiam *Ale*.

ALBARIUM, ii. Flos calcis dilutiùs maceratæ, admiſto glutino, quo illinuntur parietes, calce prius loricati. *Bianco*. Idem nomen habet, cum admiſcetur contuſo pulviſculo marmorario. *Stucco*. Tectorium pro albario etiam dicitur, authore Vitruvio. Advertendum tamen eſt cum Salmaſio latius quiddam eſſe tectorium: neque enim de integumento ex ſola calce diluta dicitur; ſed uſurpatur promiſcue de tegumento ex cruſtis, gypſo, calce, marmorario, & verſicoloribus etiam lapillis.

AL-

ALBARII, orum. Qui albarium inducunt. *Leg.* 2. *Cod. Theodoſ. de excuſ. artif.* Imbiancatore.

ALBINI, orum. Vide *Dealbatores*.

ALTARE. Ubi ſacrificium peragitur. Ab altitudine nuncupatur. Altaria vocabant Veteres, quæ Diis Superis ſolùm erigebantur; aras, quæ tam Superis, quàm infimis. Cauſas, quamobrem conſpicuo excelſoque in loco erigerentur altaria, tres affert Sophoclis Scholiaſtes. Primùm, quia altiſſimo Deo altis in locis eſt offerendum. Iterum, ut Dii e cœlo propinquius exaudirent offerentium & ſuplicantium vota. Poſtremò, quoniam in ſublimi poſita profanationi minus erant obnoxia. De altari in templo Hieroſolymitano apud Hebræos; item de ritibus dicandi apud nos, ſacrandi, denudandi, velandi, abluendique altaria, vide Hofmannum, & Macros Fratres. Vide *Ara*.

ALVEOLATUS, a, um. Quod eſt ad modum alvei excavatum. *Vitr. l.* 3. 3. *Stylobata alveolatus*.

ALVEUS. Quadratum ſtylobatæ ſpatium, undique præcinctum coronide. *Cavo*, *Letto*, *Vano*, *Fondo*, *Sfondato*. Item in balneis locus, & quaſi foſſa, & piſcinula, per quam aqua defluit. Quin etiam vas amplum, ubi lavabant. *Bagno*. In aquæductibus verò receptorium ex majore rivo, vel emiſſario. *Vitr. l.* 5. 10.

ALYPTERIUM. Locus ubi Palæſtritæ loti ungebantur. Item ubi Alyptæ, ſervi balneares, lotos ungebant, ex quo nomen Alypterii ex Græco. Eorumdem balnearium ſervorum inſtrumenta erant gutti, lintea, ampullæ, lenticulæ, ſpongiæ, ſtrigiles.

AMBO, onis. Editior in templo locus, & populo conſpicuus, ubi ſacri Oratores verba faciebant. Ibidem indicebantur Eccleſiaſticæ ſanctiones, & Diaconus Evangelium legere, & Paſchale Preconium decantare erat ſolitus; Epiſtolæ etiam, Lectiones, & Evangelia in ſacris Liturgiis inde legebantur. Prudentius Periſteph. *Hymn.* 11. de S. Hyppolito.

Fronte

Fronte ſub adverſa gradibus ſublime tribunal
Tollitur, Antiſtes prædicat unde Deum.

AMBRICES. Tegulæ, quæ in tectis collocantur aſſeribus tranſverſæ. *Feſtus*. Pianelle.

AMBULACRUM. Pars ædium, pomarii &c. ad ambulandum idonea, *Loggia*, *Galleria*, *Viale*.

AMBULATIO, onis. Non actus ſolum, ſed etiam locus ambulandi. *Vitr. l. 5. 9. Circa theatrum ſunt porticus, & ambulationes*. Ambulatio autem vel eſt aperta, & Latinis dicitur ambulatio ſubdialis, Græcis Hypetra, vel eſt parietibus & fornicibus concluſa, & Latinis appellatur ambulatio tecta, Græcis Hypogæa, ideſt ſub erranea. Ambulationes Romanorum porticus erant inter ſilveſtres arbores & platanones, cum adjectis per certa intervalla ſtationibus ad quieſcendum. Vide *Crypto porticus*.

AMPHIPROSTYLOS. Columnas tam in anteriore, quam in poſteriore parte habens. *Vitr. l. 3. 1.*

AMPHITHALAMUS. Vide *Thalamus*.

AMPHITHEATRUM. A Veſpaſiano extructum, dedicatum a Tito, a Domitiano inſtauratum. Ædificium figura ovali, latiſſimo ambitu, admirabili ſtructura poſitum; ubi magnificentia Cæſarum immenſas opes, architectura extremos ingenii conatus, robur inexplicabile Artificum labor exeruit; ut planè laceſſendæ æternitati videatur extructum, & ad oſtentandum quo demum inexhauſtæ opulentiæ fundus, & ſtudioſa ingenii mortalis ambitio provehi poſſit. Licet Gothorum ſævitia, & injuria temporum, dimidia fere ſui parte ſit dirutum, perſtat tamen, nullis facilè molitionibus ſoliditate operis, & ſtructuræ magnificentia comparandum. Architecturæ ordines affabre diſtinctos facies exhibet, aliis ſupra alios in ſingulis præcinctionibus uſque ad ſupremum faſtigium aptè appoſitèque diſpoſitis. Interiores gradus, ſeu potius conſcenſionum pulvilli ſtructiles, cum adjectis porticibus, innumeros fere ſpectatores excipiebant, ea arte

cuneis

cuneis comparatis, ut ſine aliorum incommodo, abeundi, recedendique cuilibet facultas eſſet. Diſcriminata ſedilia, ratione habita dignitatis Senatorum, Magiſtratuum, Patritiorum, & Populi. Præfoſſa ſub terram ſpatia ad retinendas aquas, inducendaſque ad uſum Naumachiarum. Specus; caveæque feris aſſervandis extructæ. Omnia demum quadrato lapide mirè colligata, in eamque molis altitudinem perducta, ut delaſſari ſe fere oculi ſentiant. Ludis olim, Venationibus, & Gladiatorum certaminibus Amphitheatrum deſerviit: idem poſtea longe clarius SS. Martyrum ſupliciis, & ſanguine nobilitatum.

AMUSSIS. Regulam, qua aliquid exæquatur, exponit Feſtus. Vetus eſt dictum. *Ad amuſſim lapis eſt applicandus, non amuſſis ad lapidem*. Falſus arguitur Budæus, qui cenſuit, amuſſim filum eſſe rubro colore tinctum, quo fabri materarii ligna dirigunt ad ſecturam. Licet enim ab iiſdem fabris colore rubro tingatur filum vel reſticulus, ut ſecandi in rectum habeant ſignum, & ita tinctus reſticulus rubrica dicatur a Perſio,

Ac ſi oculo rubricam dirigat uno,

nihilominus a Cæmentariis ſimplex albumque filum, vel reſticulus adhiberi ſolet; uſuſque eſt ad ſpatia dirigenda, ut ſtructura æquata conſiſtat. Hinc apud Gellium *Amuſſis alba in lapide albo*, adagium dici ſolitum de nullo diſcrimine habito. Uſurpavit Plato in Charmide, affirmans, Socratem erga adoleſcentes perinde ſe habuiſſe, ac amuſſim albam in lapide albo: nimirum quoniam æquo omnes amaret animo, nulla habita ratione venuſtioris formæ, quo vitio ſe falſo inſimulatum profitebatur. *Filo*.

AMYGDALATUM OPUS. In ſtructura dicitur, cum Laterculi in ſpeciem amygdalarum, forma fere triangulari, non directè, & ſupinè, ſed obliquè, & in latus coeunt. Eodem opere occurrunt paſſim in templorum veterum pavimentis elegantiſſima emblemata ex lapillis marmoreis verſicoloribus. Diſtinguitur amygdalatum opus a

reticulato, quoniam hoc quadratis conſtat Lateribus, erectis in latus ad modum retis expanſi.

ANABATHRUM. Juven. Sat. 7. editior in ædificio locus, & plerumque ſcanſilis. Pulpitum, contignatio porrecta, ſimile quidpiam Veterum Mœnianis. *Pulpito*, *Palco*, *Poggiolo*, *Loggia*, *Ringhiera*, *Balcone*.

ANACLYTIRIA, orum. Occurrunt apud Lampridium, & a Grapaldo cubicula ad meridiandum, vel dormiendum meridie exponuntur: ſed aliis ſunt ſellæ diſcubitoriæ.

ANAGLYPTA, aliis ANAGLYPHA, orum. Cælaturæ in plano eminentes, & plerumque inæquales. Opponuntur Diaglyphis, quæ ſunt inciſuræ depreſſiores & excavatæ; cujuſmodi viſuntur in gemmis annularibus, ſigilliſque æneis vel argenteis, quibus litteræ obſignantur. Vide *Eminentia*. Rilievo.

ANAGLYPTICE, es. Ars cælandi, ut ſupra.

ANAGLYPTES. Sculptor, ut ſupra. Juven. Sat. 9.

ANAGLYPTICUS, a, um. Quod eſt cælatum, ut ſupra.

ANATONUS, a, um. In nervis, & funibus machinarum dicitur, quod eſt laxius tenſum; ut Catatonus, cui a nervis major eſt vis tenſionis. Nam breviores nervi majorem, longiores minorem vim faciunt. Homotonus demum dicitur, quod eſt æqualiter tenſum. *Vitr.* l. 1. 1.

ANCÆSA, orum. Vaſa ſunt apud Feſtum, cælaturis aſpera a cædendo, quaſi inciſa.

ANCON. Ancones bini ſunt conflexus ad Oſtiorum ſupercilia utrinque appoſiti, ut prominentes coronas ornent, atque ſuſtineant. Græci Peritherides, quaſi ſupra januas appellant. *Cartocci*, *Cartelle*, *Cartelloni*. Vitr. l. 3. 3. Ancones vocat in ſtriis columnarum flexuras in earum cavitatibus. Eidem ancones ſunt normæ brachia, *Squadra*; atque etiam brachia nervorum vel funium in machinis. Illuſtris in Piceno Civitas, Ancon dicitur a flexura in cubitum, qua in mari prominet.

ANDRON. Apud Vitruvium l. 6. 10. Locus ſunt Andrones in ædibus, ubi viri, ex quo dicuntur, ſeparatim a fœminis

minis degunt. Opponuntur Gynæcæo, ubi fœminæ versantur separatim a viris. Etiam in templis Andron locus est, viris assignatus, sejunctus a fœminis, quem morem antiquissimum fuisse, & ab Hebræis etiam observatum, contendunt Macri Fratres: *Lexic. Sacr.*

ANDRONIDES, aliis ANDRONITIDES. Idem quod Andrones. *Vitruvius* ibidem.

ANGELLUS. Parvus angulus. Lucretius.

ANGULUS. Pars in ædificiis omnium firmissima, quod majore nexu & soliditate efficiunt duæ lineæ in idem punctum desinentes.

ANGIPORTUS. Via ædificiis quidem frequens, sed carens exitu, & parum extensa; etiam angustior; ex quo facilè origo nominis. Crebros Romæ fuisse angiportus, ex plurimis colligitur Scriptorum locis, qui hujus generis viarum meminerunt.

ANNULUS. In Capitulo Columnæ Doricæ Annuli referunt gradus quosdam inter echinum & hypotrachelium; a quibus membris nectendis dicuntur annuli. *Regoli*, *Gradetti*, *Anelli*.

ANORMIS, e. Sine norma. Quod a regula deflectit. *Horat.* l. 2. serm.

ANSA. Vitr. l. 2. 8. Fibula, clavis, vel junctura ferrea. Item catenæ caput. *Fibbia*, *Affibbiatura*. Item quo quidpiam apprehenditur. *Manico*. Hinc ansam præbere, vel quærere, est occasionem tradere, vel captare. Sapienter Epictetus rei cuilibet duas esse ansas scripsit, alteram, qua apprehendi potest, alteram, qua non potest: studendum proinde, ut qua parte quidpiam obtineri possit, arripiatur, non qua non possit. Plutarchus vero humano corpori multas esse dicit ansas vitiis inducendis, unicam solum virtuti, nempe aures, quæ honestis & eruditis sermonibus audiendis, non pravis & ineptis pateant. Sed prius dictum accepimus in sacris Paginis: *Audi Israel mandata vitæ, auribus percipe ut scias prudentiam.*

ANSULA. Parva ansa. *Valer. Max.*

ANTÆ, arum. Nonius exponit pilas lapideas, Festo sunt latera Ostiorum. Sic appellantur, quoniam ante collocantur, sicut postes nuncupamus, quod in posteriore sint ostii parte. Cæterùm quidquid in fronte munitum est, & aditum tuetur, antas, sive antes dicimus. Hinc templorum, & vinearum antes vocamus frontes templorum, & primos vinearum ordines, seu potius macerias, quibus vinea clauditur. Distinguunt tamen aliqui antes ab antis, & antas interpretantur pilas, vel columnas quadratas ad januarum latera; antes vero ordines anteriores, non solum a fronte ædificiorum, sed etiam in vineis, agris, & similibus. Hinc Virgilius:

Jam canit extremos effœtus vinitor antes.

ANTARII FUNES. *Vitr.* l. 10. 3. Qui in summa troclea trajiciuntur ad ducenda, & reducenda pondera.

ANTEFIXA, orum. Canales figulini, qui e tectis aquam pluviam effundunt. *Festus.*

ANTEMURALE. Munitio quælibet prætenta muris. *Antimuro*, *Parapetto*. Item adjectiones, fulturæque adnexæ parietibus, ut parum firmos sustineant & corroborent. *Puntello*, *Contraforte*, *Sperone*, *Barbacane*, *Sorgozzone*. Anterides, & Erismata Græci appellant.

ANTEMURANUS, a, um. Quod muro prætenditur. Ammian. *Vallum antemuranum.*

ANTENNA. Pars scalæ cochlidis. Vide *Cochlea.*

ANTEPAGMENTA. Vitr. l. 4. 6. Barbarus exponit latera valvarum, redditque Italicè *L'erte delle porte*, vulgo *Stipiti*. Philander lapides existimat, nexos ad ostiorum latera, idemque fere censet, quod antas. Sed Vitruvius non de arrectariis solum eo utitur vocabulo, verum etiam de trasversario, sive limine superiori ipsius ostii, ut aptè notat Baldus. Præterea ipsa antarum ornamenta, & capita trabium, ab eodem Vitruvio dicuntur Antepagmenta. Festus antas interpretatur columnas, sive pedamenta, quibus sustinetur fabrica. Quod meo etiam suffragio probaverim, dummodo de iis columnis intelligatur,

gatur, quæ ſunt in fronte & aditu ædificii. Solent enim apud nos etiam columnæ præ januis attolli, præcipuè ſi feneſtrarum ſuperiorum podia ſunt ſuſtinenda.

ANTERIDES. *Vitr.* l. 6. cap. ult. Fulturæ majorum lapidum ad parietes muniendos, quorum ponderi renituntur. Vide *Antemurale*.

ANTICUM. Feſto eſt janua, quæ opponitur poſtico. Aliis eſt etiam pars templi exterior, quæ Græcis dicitur pronaum; piliſque, & columnis cum faſtigio ante januam interiorem attollitur. *Portico*.

ANTIQUUS ORDO. Aliis Tuſcanicus. Tuſcorum eſt inventum. Conſtructionis genus eſt ſimplex quidem ad ſpeciem, & prope ruſticanum; cæterùm omnium, quibus Architectura utitur, longè firmiſſimum; utpote quod ætates laceſſit, & cum æternitate decertat. Probatur maxime in ædificiis publicis, cujuſmodi ſunt portæ Civitatum, Carceres, arces, ærarium, pontes &c. in quibus firmitas & durabilitas potius, quam concinnitas expetitur. *Ordine Toſcano*, *Antico*.

ANTITHALAMUS. Vide *Thalamus*.

ANTOCHE. Latinè nexus duorum, ſibi invicem opitulantium. Notat præcipuè claves, ſeu laminas ferreas, quæ catenatos parietes mutuo nectunt firmantque.

APODYTERIUM. *Plin.* l. 5. Epiſt. 6. Locus, ubi balnea ingreſſuri veſtes deponebant. Vide *Balneæ*.

APOPHYGIS. Latinè effugium. Baldo eſt columnæ annulus, Philandro, & aliis conflexus contracturæ in ima, & ſumma parte ſcapi. Nimirum columnæ ſcapus gracileſcit utraque terminatione; ſenſimque deficit ab ima parte, & iterum modicè dilatatur in ſumma. Hæ terminationes, ſive conflexus contracturæ proximè tangunt inferiorem, & ſuperiorem annulum. *Calo*, *e riſalita della Colonna*. Vide *Hypotrachelium*.

APOTHECA. Rei cujuslibet conditorium, ſed plerumque de vino, aliiſque venalibus uſurpatur. Tria hæc, Apotheca, Officina, & Taberna, licèt indiſcriminatim accipi

cipi ſoleant, ſic tamen diſtinguuntur: Apotheca locus eſt, ubi venalia, ut dixi, reponuntur: Officina, ubi eadem conficiuntur; officina enim, quaſi opificina dicitur: Tabernas vocamus, ubi eadem publicè divenduntur. *Bottega*. Quoniam vero ejuſmodi tabernarum peramplus eſt numerus; &, ſola fere rerum venalium diverſitate diſcriminatæ, nihil habent ſtructuræ ſingularis, ut publica habent ædificia, idcirco eaſdem ſingillatim recenſendi laborem compendifecimus.

Apothesis. Confunditur a Vitruvio cum apophyge; diſtinguit illas in hoc Philander, ut apophygis ſit utraque terminatio, ſeu conflexus contracturæ in ſcapo columnæ; Apotheſis de ſuperiori ſolum conflexo dicatur. Congruit etymon: eſt enim apotheſis repoſitio, ideſt ejuſdem operis nova collocatio alio in loco. Si Baldum ſequeris opinantem Apophyges eſſe annulos, qui in ſumma imaque parte ſcapum excipiunt, Apotheſin dixeris ſuperiorem annulum.

Apparitio, onis. Præparatio rerum neceſſariarum ad opus moliendum. Idem quod apparatus. Utitur ea voce Vitruvius l. 2. 10. *De parietibus, & apparitione generatim materiæ eorum expoſui*. Notionem hanc hujus vocabuli, ut non pauca Vitruviana, Lexicarii etiam noviſſimi non advertunt.

Apparatus. Vide *Apparitio*.

Apsis. Implexum eſt vocabulum, & parum dilucidatum. A tangendo dicitur ex Græco, & exponitur paſſim pro curvatura rotæ, nempe pro ligno circulari, qua parte rota terram tangit. Inde ſumi aſſolet pro faſtigiata, extremaque templi parte, ubi Pſalmodiæ cantus certis horis diſtribuuntur. *Tribuna*. Et in hanc acceptionem paſſim ſumitur ab antiquis Scriptoribus Eccleſiaſticis: ex quibus ſunt, qui gradatæ apſidæ meminerunt, quoniam per gradus aſcendebatur ad ſepoſitam & editiorem illam templi partem, quam vulgo Presbyterium, aliqui Retrochorum nominant. Eadem pars templi a Scriptoribus

bus inferioris Latii dicitur etiam Concha, a similitudine conchæ vasis. Mihi Scriptorum veterum loca reputanti, Apsis non est singularis ulla, aut designata species curvaturæ in ædificiorum fastigiis, sed nomen genericum curvaturæ; & ad eundem modum existimandum puto de vocabulis, arcus, camera, & fornix, quæ omnia significant quod Italicè dicimus *Volta*, *sesto della volta*. Expressius postea & speciatim addimus, apsis, arcus, fornix, camera, testudinata, lunata, doliaris, ad formam crucis, cunei, veli, hemicycli &c. Apsis ex Græco dicitur a luce. Solet etenim, quemadmodum omnes curvaturæ, propius & uberius lucem accipere, eamque reliquis ædificii partibus reflexam impertire.

AQUAGIUM. Quasi aquæ agium. *Festus*. Ab agenda aqua dicitur, ut aquæductus a ducenda. Vide *Aquæductus*.

AQUARIUM. *Cato*. Locus, quo animalia potum aguntur. *Fontanile*. Item ex quo eliciuntur, vel derivantur aquæ ad usus urbanos. Item cella in balneis, adnexa Calidario.

AQUÆDUCTUS. Deductio aquæ ad usus publicos. Alicunde derivata, vel per canales subterraneos agitur, vel acta canalibus structilibus, arcubus, pilisque substructis incumbit. Quæ ad privatos bibendi, vel irrigandi usus ducitur, fictilibus tubis, vel plumbeis fistulis agitur. Hoc differre quidam putant Aquagium ab Aquæductu, quòd hic opus sit arte elaboratum, illud alveus, seu canalis a natura ipsa adapertus, & quasi sulcatus, ut ipsa sibi viam fecerit, aquarum copia, & redundantia. Admirabilis in primis apud Romanos Aquæductuum fabrica; seu per montium perforata viscera, operosis molitionibus, perampli canales mirè fornicati, directique protenderentur; seu marmoreis arcubus superfluentes aquæ ad multa per agros milliaria, quasi in triumphi speciem, & pompam excurrerent. Claudianus potissimum Aquæductus singularem famam obtinuit, quem, a Cajo Cæsare

ſare inchoatum, Claudius perfecit. Is, teſte Plinio l. 36. 15., a quadrageſimo lapide ad eam excelſitatem ſublatus eſt, ut in omnes Urbis montes levaretur. In id opus erogatum ſextertium ter millies. Frontinus initio ſui operis ſcribit, Romam iis annos CCCCXLI. caruiſſe, cum ſatis haberet aquas ex Tiberi, puteis, vel fontibus haurire. Idem ſtatim enumerat aquas ævo ſuo in Urbem influentes, Appiam, ſcilicet, Martiam, Tepulam, Juliam, Alſietinam, Auguſtæ nomine etiam dictam, Claudiam, deductaſque ex vetere, & novo Aniene. Earum porro conceptoria, erogatoria, curſus modulum, & quo quæque tempore, item quo Cæſarum principatu ſit ducta, enucleatè diſtributèque demonſtrat. Quibus expoſitis, ſcitè, ſapienterque concludit, tot aquæductibus, mira magnificentia ad neceſſarios Urbis uſus comparatis, minimè comparandas eſſe Ægyptiarum Pyramidum moles, inertes ſcilicet, & otioſas.

Aquilegium. Aquæ collectio. Subterraneis in locis ad id præfodiuntur ſcrobes, caveæque concameratæ, ut, ſi forte ciſternæ, puteique deficiant, ad earum ſuplementum, & uſus domeſticos adhibeantur. *Conſerva*.

Ara, æ. Vel ab ardendo, vel ab arearum ſimilitudine, quas puras eſſe oportet, appellatur. Tria erant apud Veteres ſacrificiorum loca, Scrobiculus, quo inferis Diis, Ara, qua terreſtribus, Altare ſeu Focus, quo Cæleſtibus faciebant. Figura aræ erant quadrata, parum ab humo extantes: cæſpite gramineo tegebantur. Lex aras dedicandi a Georgio Fabricio recitatur. Alia vero Altaris & Aræ diviſio ſic a Feſto traditur, ut aræ Diis infimis, altaria Superis erecta fuerint. Sed Nicolaus Abramus in *Comment.* Milonianæ docet, altaria Diis, aras Heroibus dicari; adducitque teſtimonium Virgilii Ecolg. 5.

———— quattuor aras,
Ecce duas tibi, Daphni; duoque altaria Phœbo.

Mani-

Manifeſtum tamen eſt apud probatos Scriptores promiſcuè ſumi altaria, & aras. Amphiteatri pars erat ara, Jovi Latiali erecta. In Circo autem tres in ſuperiori parte editæ; Saturno, Jovi, & Marti dicatæ; locatæque ad Euripum, ſupra Obeliſcum. Totidem infra ad eundem Euripum, versùs carceres, Veneri, Lunæ, & Mercurio ſacræ. Soli autem dicatus erat pro ara Obeliſcus, vel Pyramis, quæ in medio ſurgebat. Quadrigæ circa ſeptem illas aras ſex ſpatia conficiebant. Ex præſcriptione Vitruvii aræ depreſſiùs, ſublimiùs ſimulacra ſunt locanda, ut Diis ex inſpectu ſuperiori major honos habeatur. Pro Deorum verò dignitate altiores, vel depreſſiores aræ ſunt extruendæ ex eodem Magiſtro l. 4. 8. Ara, res maximè omnium ſacra ſemper eſt habita. Quin pro ipſa probitate, & honeſtate, ſæpius accepta. Hinc Periclis memorabile reſponſum roganti amico, ut, veteris neceſſitudinis gratia, falſum in quodam judicio dejeraret; cui Pericles: *Multa amicis præſtari oportet, ſed uſque ad aras*. Conſilium ad aram. Vetus eſt dictum, quod admonet, ſeram eſſe conſultationem in ipſo negotio: a Miniſtris ſacris, qui omnia ad ſacrificium neceſſaria prius parabant: nam in ipſa ara quærere, quæ ex uſu eſſent rei ſacræ, impendio indignum, & indecorum putabant. Ad aras confugientibus impunitas lege concedebatur, ut advertimus voce *Aſylum*.

ARANEUS. Ex ejus magiſterio, & caſſibus, ſcitè & mirabiliter dimenſis, primi Geometræ dimenſiones ſuas didicerunt. Præterquamquod conſtructionem Horologii ſciotherici eadem beſtiola commonſtravit: ejuſdem enim fila lineas, centrum verò ſtylum oſtendit, ut notavit Tertullianus de *Pall.*, ubi vide notas Salmaſii.

ARCA. Septum aquarium, agger ligneus, vel lapideus, aquis oppoſitus ad earum impetum retinendum. *Vitr.* l. 5. ult. *Argine*, *Riparo*. Item machina quadrata, tignis valliſque nexa, ad formam arcæ domeſticæ, quæ, prægrandibus oppleta ſaxis, dejicitur in ima aquarum;

 & præ-

& præſertim ad portuum ædificia, adjectis ſtructuris firmanda, deſervit. *Caſſe*. Item arcas in foro bellico dicimus tumulos depreſſiores, ad tuendas a præſidiariis foſſas murorum. *Caponiere*. De arca, carceris & cuſtodiæ genere, vide *Carcer*.

ARCHETYPUM. Prima cujuſvis ſtructuræ forma, quæ reliquis eſt exemplum. Præterea opera, quæ vetuſtè facta poſteri imitantur. *Originale*.

ARCHITECTON, onis. Architectus. Plaut. *Moſtell.* 3. 2.

ARCHITECTONICE, es. Architectura. *Quintil.* l. 2. ult.

ARCHITECTONICUS, a, um. Ad Architecturam ſpectans. *Vitr.* l. 1. 4.

ARCHITECTOR, aris. Fabricor. Cic. *de Fin.* 2.

ARCHITECTURA. Ars ædificandi. Ariſtoteles artem vocat, quæ omnes artes tamquam ſatellites complectitur. Cicero ſcientiam pluribus diſciplinis ornatam dixit. *Vitruvius* l. 1. 1. Architecturam conſtare docet fabrica, & ratiocinatione. Nimirum quoniam, & molitur opera Architectus, &, quæ molitur, doctrinæ comparatæ uſu demonſtrat. Proinde ſapienter concludit Magiſter, cui alterutrum deſit, Architectum vocari non poſſe.

ARCHITECTUS. Struendis ædificiis præpoſitus. Vitruvius l. 6. 11. tria probari ſtatuit in ædificiis, magnificentiam, ſtructuram, & diſpoſitionem. Quod ad magnificentiam attinet, laudatur Principum indoles prolixè nobilis: quod ad ſtructuram, fabrorum diligentia commendatur: quod ad diſpoſitionem, & ſymmetriam, in ea ſcilicet tota Architecti gloria vertitur. Ex ejuſdem Magiſtri præſcriptione l. 7. 5. non ſatis eſt quantumlibet doctrinæ fundum, exercitæque diù artis peritiam poſſidere Architectum, niſi eidem prudentia, & judicii vis exerta perpetuò aſſocietur. Neque enim vel exactiſſimæ operum molitiones laudari poterunt, niſi opportunè appoſitèque ſuis ſingula locis, non abſurdè & præpoſterè, aptentur. Secus obnoxius erit Architectus exprobationi Licinii Mathematici, qui deriſit Alibandæos, cum Trallibus in

in eorum civitate Palæſtram vidiſſet illuſtratam ſimulacris Cauſidicorum, & Forum ornatum ſtatuis diſco, pilaque ludentium. Idem Vitruvius l. 1. 1. per ſingulas fere diſciplinas excurrit, iiſque omnibus ſtatuit Architectum apprime inſtructum eſſe oportere.

ARCHIUM, aliis ARCHIVUM. Locus, ubi tabulæ, chartæque publicæ aſſervantur. Carthophylacium, Tabularium publicum, Tablinum. *Archivio*, *Segreteria*, *Cancelleria*.

ARCUS. Curvatura circularis, qua in ædificiis nihil frequentius.

ARCULUS. Parvus arcus. *Feſtus*.

ARCUATIM. Ad formam arcus. *Plin.* l. 29. 6.

ARCUATIO. Curvatura ad formam arcus. Item plurium arcuum conſtructio & ſeries. Hac acceptione Frontinus ſæpe utitur.

ARCUS TRIUMPHALES. Quadrata, vel ſemicirculari ſtructura erigebantur iis, qui externo bello victores in patriam remigrabant. Ornatu olim ſimplici, ſubinde vero gliſcente luxu, ſplendidius elaborati. Tribus plerumque portis diſtincti, quarum media capacior Victores excipiebat. Trophæis, ſtatuis, cælatis emblematis illuſtres Romæ viſuntur.

AREA. Locus ſub dio, vacuus, & perflatilis. *Piazza*. Si admodum latior extendatur in planitiem, dicitur campus. Item ubi milites obeunt exercitia militaria. *Piazza di arme*. Item ſolum in agris toſtum, ubi teruntur frumenta. *Ara*. Præcipuum in modum ampliora quædam ſpatia ante templa areas vocabant. Gellius l. 4. 5. *Area eſt ante Deorum ædes, quod in privatorum ædificiis veſtibulum vocatur*. *Inde Vulcani area*. De area in Campo Martio, ubi ad exercitationes militares erudiebantur tyrones Horat. l. 1. 9.

——— campus, & area,
Leneſque ſub noctem ſuſurri,
Compoſita repetantur hora.

ARENA FOSSILIS, vel foſſitia. Genus terræ, qua calx interitur, ad ſtruenda ædificia. Lectiſſima fere omnium gignitur Puteolis in Campania, inque omni Bajani ſinus ambitu. Incredibilem ejus ſoliditatem eſſe liquet, quoniam in aquas jacta lapideſcit, & præjactis in mare molibus ſummam præſtat firmitatem; utique ſi Cumanis cæmentis miſceatur, ut tradit Plinius l. 15. 13. Ejus ſtabilitatis cauſam, ut a fontibus aquæ ferventis, qui in ea regione crebreſcunt, accerſat, multus eſt Vitruvius l. 2. 6. Firmiſſimum omnino eſſe arenæ genus oportet, etiam quoniam arenæ univerſæ foſſitiæ apud Italos nomen fecit. *Pozzolana*. Ex præſcripto Vitruvii l. 2., ubi non eſt arena foſſitia, utendum eſt fluviatica, vel marina, quæ tamen lota primum fuerit. Arenam, ſi ſcrupoſa fuerit, & calculoſa, cribro arenario excernunt operæ manuariæ. Providendum ut calci miſcendæ ſit idonea, terramque commiſtam non habeat. Optimam ſtatuit Magiſter, quæ, manu confricata, ſtridorem fecerit. Arena pro theatro, vel theatri parte, ubi Gladiatores pugnabant, ſæpe legitur. Sveton. in Aug. *Parthorum obſides per arenam mediam ad ſpectaculum induxit*. Hinc Arenarii dicti Gladiatores. Arenam ſine calce ajebat Caligula eſſe lucubrationes Senecæ, diſſolutas ſcilicet, & ſine nervis, quemadmodum fluxa & fragilis eſſet ſtructura, cui arenæ plurimum, minimum, vel nihil calcis eſſet admiſtum.

ARENACEUS, a, um. Quod ſit ex arena, vel potius arena nimis, aut vitiosè permiſtum eſt; cujuſmodi eſt arena argillacea, vel topacea. *Plin.* l. 12. 7.

ARENARIÆ FODINÆ, & ſine addito, Arenariæ. Ubi arena foſſilis eruitur. Cic. pro Cluen. *In arenarias quaſdam perductus occiditur*.

ARENARIUM. Idem. *Vitr.* l. 2. 4.

ARENATIO. Actus inducendi parietibus, vel pavimentis arenatum, quod eſt arena calce miſta & temperata. *Vitr.* l. 7. 3.

ARENATUM. Arena, juxta regulas artis, calce mista. Vitr. l. 7. 3. *Tectoria fundata arenati soliditate*.

AREOLA. Parva area. *Plinius*.

AREOSTYLOS. *Vitr*. l. 3. 3. Ordo columnarum, in quo libera sunt interstitia: quod bene ab aliis exponitur, rarius columnatum.

ARGENTUM. Primatum obtinet inter metalla, post aurum. Annos quinque ante bellum Punicum primum signari Romæ cepit. Usque adeo postea vulgatum est, ut solum ex metallis pro ipsa pecunia ponatur. Terentius: *Emunxi argento senes*.

ARGILLA. Cretosæ genus terræ, qua Figuli ad vasa conficienda, Architecti ad formandos modulos, Structores ad quædam opera, præsertim præparatoria, utuntur.

ARGILLACEUS, a, um. Vide *Arenaceus*.

ARGUMENTUM. Egregiè artefactum ex opere cælato, præsertim si veterem aliquam fabulam, vel historiam referat. *Lavoro*. Cic.

ARMAMENTARIUM. Licèt ab armis dicatur, non modo tegentia eadem & offendentia complectitur, sed quidquid insperati rerum eventus possunt ad defensionem deposcere. Neque verò ad pompam potius, quàm ad publicæ utilitatis studium dispertienda, & comparanda sunt arma, ut de Ærario Romano, post corruptam Veterum disciplinam, conqueruntur Scriptores eorum temporum. In iis porro conquirendis non artificum modo ratio habenda est, ut peritissimi eligantur, verùm etiam locorum, ex quibus ea præstat accersere. Perspicuum nempe est non minus cudendis armis, quàm frugibus ferendis, alias præ aliis regiones inveniri aptiores. Notandum insuper est, arma non dici solum de iis, quæ hostem lædunt, sed ea etiam sic appellari, quæ ad multarum artium opera construenda sunt necessaria. Arma nautica, arma rustica nuncupamus instrumenta nautarum propria, vel rusticorum. Simili proinde modo Armamentarium non offendentia solum, atque tegentia, sed

ſed aliarum etiam artium inſtrumenta complectitur. Audacter tamen Itali, & nimis latè uſurpant vocem *Armario* pro ligneo variarum rerum repoſitorio.

ARMARIUM. Non lignea ſolum ſcrinia, verum etiam loculamenta parietibus excavata, armaria dicuntur. Ea verò commodiora ſunt uſu, & magis expedita, utpote quæ cubiculorum ſpatia non imminuunt. Non ſatis habuere Veteres res pretio ſingulari æſtimandas armariis condere, eaque munire clavibus; etiam ſignaculis ad majorem cuſtodiam utebantur: ea antiquitus lignea, Spartanis inventoribus; quibus poſtea, teſte Plinio, anuli metallici ſignatorii ſucceſſerunt.

ARMARIOLUM. Parvum armarium, tam ligneum, quam ſtructile.

ARMILLÆ. *Vitruvius* l. 10. 6. Ferreos circulos in trabibus arrectariis & tranſverſariis exponit Philander. *Cerchielli*.

ARRECTARIUS, a, um. Aſſeres, vel trabes arrectariæ dicuntur, quæ rectæ ſunt; & opponuntur tranſverſariis. De utriſque non uno in loco agit Vitruvius.

ARTEMON. *Vitr.* l. 10. 5. Genus trochleæ in machina tractoria Polyſpaſto, alio nomine Epagon.

ARULA. Parva ara. *Apulejus*.

ARX. Spectata nominis origine, locus eſt aditu perdifficilis; ab arcendo nimirum dicitur. Idcirco faſtigia rupium aſperarum antiquitus arces appellabantur. Virg. Georg. 4.

——— *flerunt Rhodopejæ arces*,
Altaque Pangæa.

Addita poſtmodum ad tutius præſidium præruptis ipſis in locis, ex artis magiſterio, aliqua, ſed fere rudis munitio in jugorum ſummitate. *Rocche*. Latiùs demum extructæ, ſtabiles, fixæque, juxta regulas architecturæ militaris: locatæ verò in limitibus ad ſecuritatem itinerum, & tuendos regionum fines, ad Urbium cuſtodiam, ſive hoſtibus repellendis, ſivè arcendis civicis ſeditionibus. *Fortezza*, *Caſtello*, *Cittadella*. Extructæ in eſtua-

eſtuariis. *Palanche*. Interdum civitas integra probè munita ad formam arcis. *Piazza*.

ASAROTUM. Structura ex teſtulis coloris varii, quibus pavimenta potiſſimum conſternuntur. Inventor perhibetur Xenodorus. *Muſaico*. Stat. Silv. 1. 3.

Gaudet humus, ſuperantque novis aſarota figuris.

ASCETERIUM. Ædificium piè, ſanctèque ſimul viventium, æquali victu, habituque, & certis quibuſdam regulis. *Monaſterio*.

ASSA, orum. Locus in balneis ad ſudandum ſolummodo deſtinatus. *Cic.* ad Quinct. Fr. l. 3. 1. Senecæ ſudaria appellantur. Vide *Laconicum*, & *Vaporarium*.

ASSER. Aſſeres vocat Vitruvius trabeculas, quæ tegulas in tectis ſuſtinent. Minores Italis *Aſſi*, grandiuſculi dicuntur *Panconi*. Promiſcuè haberi ſolent aſſes, & aſſeres. Utraque vox ab aſſidendo a Feſto trahitur, quoniam ſtructuris aſſident. Hoc tamen inter utramque vocem diſcrimen ſtatuitur: aſſes ſunt tabulæ ſectiles, aſſeres trabeculæ, ſeu tigilla. Sic igitur contignationis ſeriem concipias. Trabes aſſident utrique capiti parietis; aſſeres aſſident trabibus; aſſes, ideſt tabulæ, aſſident aſſeribus.

ASSERCULUS. Exiguus aſſer. *Colum.* 12. 50. Ejuſmodi aſſerculis, in quadratam figuram diſpoſitis, nectuntur tabulæ in ædium Laquearibus. *Regolo*.

ASSI LAPIDES. Idem quod ſoli lapides; nam aſſum Priſcis eſt etiam ſolum; hinc aſſi cantus erant, qui edebantur, nullis muſicis inſtrumentis aſſociatis; e diverſo aſſæ tibiæ erant, quibus reſonantibus Chorus ſilebat. Aſſi proinde lapides ſunt, quorum alii ſupra alios ſoli aggerantur, calce non intermiſta. Ex iis muri, ſeù potius aggeres & repagula, in vineis, & prædiis campeſtribus, ſumptui præſertim declinando, attolli ſolent, ad qualemcumque defenſionem, adverſus fures, & beſtias paſcuales. *Macera*.

ASSICULUS. Tabula exigua. *Colum.* 6. 19.

ASSIS.

ASSIS. Tabula sectilis. Contabulationibus deservit. Italis *Tavola*, neutiquam vero *Asse*; nam *Asse* est trabecula sive tigillum, a Latinorum *Asser*, qui tignum est, assis vero tabula.

ASSULÆ. Non solùm lignea sunt fragmenta, decisa ab ascia, vel securi, a fabris materiariis; sed etiam quæ sculptores inter cælandum abscindunt. *Vitruvius* 7. 6. *Scheggie*.

ASTRAGALUS, & ASTRAGALUM. *Vitr*. 4. 6. Ab ossiculis, ad spinam dorsi seriatim nexis, quæ astragali dicuntur, appellationem sortitur duplex Astragalum, quorum alterum in spira inferiorem trochilum premit, alterum plynthum sustinet. *Tondini*. Locantur etiam in capitulis, & epistyliis columnarum, referuntque fœminarum nentium verticillos, quorum appellatione nominantur *Fusajoli*. Astragalum Lesbium, cujus meminit Vitruvius l. 4. 6. exponitur dimidiatum astragalum. *Mezzo tondino*.

ASYLUM. Tutus, immunisque perfugii locus. Civitates integras ab Hæbræis in asyla excitatas docemur a sacris Paginis. In Græcia Heraclidæ primi omnium feruntur asyla statuisse. Romulus in luco Urbi proximo asylum designavit. Nefas erat inde quempiam abduci. Fame potius Græci reos de medio tollebant, vel, admoto igne, compellebant asyla deserere. Hinc Hermione apud Euripidem Andromachæ aram tenenti minatur: *Ignem tibi admovebo*.

ATHENÆUM. Duplex potissimum erat Athenis locus, virorum doctrina præstantium exercitationi attributus. Alter Athenæum, a Minerva, cui dicatum erat, nuncupatus. Illuc Poetæ, Oratores, Philosophi, ad recitandum, declamandum, & philosophandum confluebant; Lamprid. in Alex. Sever. *Ad Athenæum, audiendorum Græcorum, & Latinorum Rhetorum, vel Poetarum causa processit*. Alter locus prope ipsas Athenas, nemoroso in ambitu, umbrosoque, exædificatus, duplici

plici conſtabat gymnaſio, & duplici ambulatione. Superiorem ambulationem, quæ Lycæum dicta eſt, frequentabat cum ſuis Diſcipulis Ariſtoteles. Cic. Acad. 1. *Qui erant cum Ariſtotele, Peripatetici dicti ſunt, quia diſputabant ambulantes in Lycæo*. Inferior ambulatio Platonem, ejuſque diſciplinæ aſſeclas recipiebat; & ab Academo appellationem Academiæ habuit, ut Laertius tradit in vita Platonis.

ATLANTES. Statuæ ſunt viriles, quæ ædificiorum mutulos, & adjecta ſuſtinent, ut Atlas Cœlum ſuſtinuiſſe fingitur. Ornantur iis præcipuè frontes ædificiorum. Idem præſtant Telamones, ſtatuæ Perſicæ, & fœminæ Cariatydes, de quibus ſuo loco. *Statue di ſoſtegno*. Vitr. l.6.10.

ATRIOLUM. Parvum atrium. *Cicero*.

ATRIUM. Ex Græco dicitur poſitum ſub æthere. Ex quo diſcimus, atrium ſubdiale eſſe, & apertum in ædibus ſpatium. Exponitur primus in domum ingreſſus. Licèt atrium ſub dio dicatur, neceſſe tamen eſt, porticibus ſaltem alicubi, & ambulationibus, tectiſque ſtructuris aliis, fuiſſe præcinctum, vel ornatum. Nam Veteres pretioſiſſima quæque in atriis aſſervabant. Hinc ſervi Atrienſes dicti, qui non erant profectò admiſſionales, ſed ad pecuniam, & res magni pretii cuſtodiendas deſignati. Habemus etiam ex Catone, Priſcos in atrio, oſtio adaperto, cœnare conſueviſſe; additque Servius, culinam ibi fuiſſe locatam, atriumque dictum, quaſi atrum, propter fumi fuliginem: quod planè evincit, aliquo modo tectum fuiſſe atrium. Atrienſes Cuſtodes armis fuiſſe inſtructos ad atriorum, & ædium defenſionem, monemur a ſacris Paginis Lucæ 11. *Cum fortis armatus cuſtodit atrium ſuum, in pace ſunt ea, quæ poſſidet*. Ex quo inſuper innoteſcit, partem ſaltem aliquam tectam atrium habuiſſe; quam nimirum, pro tuto expeditoque armorum conditorio cuſtodes haberent. Hæc autem ad tuenda Scriptorum aliquot veterum loca, & acceptiones dicta accipias. Neque enim mihi eſt dubium,

ſtructura tecta interdum atria caruiſſe, quo prorſus modo apud nos, & præcincta ſunt frequenter porticibus, vel ædificiis atria, & ſæpius ab omni parte adaperta, muro ductili ſolùm circumdata, ut nihil differant a Corte, vel Cohorte, ſpatio apud Veteres ſubdiali. *Cortile.*

ATTICURGES. Nihil certi ſuper hac voce afferunt Interpretes. Aliqui baſis genus quoddam, vel ornamentum, alii columnam Atticam quadrilateram exponunt, cujuſmodi in ſummo Veſpaſiani Amphitheatro, ſpectantur. Accidit ſæpe, in nebula Vitruviana, nihil diſpicere eos etiam, qui, quemadmodum Argo, toti ſunt, ut cum Plauto loquar, oculei. Vide apud Barocium ſchema baſis, quam ipſe Atticurgin Vitruvianam putat; eamque Ordini Compoſito admodum aptam exiſtimat, & nonnihil etiam Jonio; minimè verò aliis Ordinibus congruere, tametſi promiſcuè in omnibus adhiberi ſoleat ab Architectis.

AUGUSTALE. Domus regia. *Quintilianus.*

AVIARIUM. Locus concluſus, ubi aves detinentur, præcipuè ad venandum. Primus apud Romanos aviaria inſtituit M. Lælius Strabo, equeſtris ordinis, de quo ita ſcribit Plinius l. 10. 50. *Ex eo cœpimus carcere animalia coercere, quibus natura Cœlum aſſignaverat.* Uccelliera. Non levi admiratione dignum eſt, quod de Romanis aviariis legitur apud Varronem. Neque enim ſolum admodum illa erant ampla, ut plura altilium millia omnis generis capere poſſent, turdos, merulas, coturnices, anſeres, turtures, pavones &c., ſed incredibili quotannis proventu heros ditabant; ut ſæpe accideret duplo majores redditus obtineri ex uno Ornithone, ſeu Aviario, quam ex latiſſimis prædiis. Excerpo pauca ex plurimis ex ipſo Varrone de R. R. *Ex pavonibus M. Aufidius Lurco ſupra ſexaginta millia nummûm dicitur capere.* Idem iterum: *Ex uno* (Aviario) *quinque millia ſcio veniſſe turdorum denariis ternis: ut ſexaginta millia ea pars villæ reddiderit; eo anno bis tantum, quan-*

quantum tuus fundus ducentûm jugerum Reate dedit.

AULA. Pars domus reliquis amplior. Propriè adaperta & ſubdialis, quapropter atrium etiam appellatur. Hodie laqueatæ ſunt aulæ; ibique famuli a pedibus degunt. *Sale*. Pro Regia uſurpat Lucanus l. 8.

———— exeat aula,
Qui vult eſſe pius.

AURICULA. Genus munitionis novitii inventi. Additamentum ad latera propugnaculi, ad formam auris humanæ, quo adaugetur ſpatium tormentis, & libratoribus. *Orecchia*, *Orecchione*.

AURUM. Nobiliſſimum naturæ partum, quoniam in deteriores uſus, & avaritiæ pabulum, luxuriæ magiſtri detorſerunt, plurimi maledictis inceſſunt, quaſi ad perniciem vitæ repertum. Laudatiſſimum ejus uſum agnovit Rex Salomon, immenſa ejus metalli copia quæſita, comportataque in templum Hieroſolimytanum, ſupremo Numini, ſupra omnia mortalium opera, magnifice ſplendideque dicatum: ubi inter cætera, ut habemus Exod. 21. ab aureo Propitiatorio tegente Arcam geminæ Cherubinorum ſtatuæ aureæ ſuſtinebantur. E diverſo auri pretio ac nitore turpiter & ſacrilegè abuſus eſt Nabuchus Aſſyriæ Rex, qui, ut refertur Daniel. 3. aureum ſimulacrum ſexaginta cubitorum altitudine Numini commentitio apud Babylonem, pari impietate, atque ſtultitia, erexit. De auri inventore, modoque illud excoquendi, ſignandi, & ad uſus varios comparandi, vide Plinium l. 3. & Salmaſium in Solin. In pluribus Europæ provinciis proveniunt aurifodinæ, quibus parcimus: Americanas per ignotorum marium vaſtitatem inquirimus; quaſi plus ſapiant opes quæſitæ periculis.

AXIS. Pars illa eſt in machinis, circa quam aliquid volvitur, cum ipſa ſit immobilis, ut tignum in medio ergatæ, cui funis obvolvitur. Axes in volutis capitulorum habet etiam Vitruvius. Idem quod cardo. *Aſſe*, *Cardine*, *Polo*, *Stelo*.

AXIS IN PERITROCHIO. Machina tractoria ad modum tympani, quæ volutatione axis, per radios vectesque, in rotæ peripheria ingentia robora sublevat. *Sottoleva*.

B

ALAUSTIUM. Propriè est flos mali Punici. Ad ejus floris effigiem, & imitamentum, excogitatum est scalptæ columellæ genus, quæ gemino constat balaustio, decenter inverso, & utroque pediculo simul adnexo. Septa quædam, & cancellata opera fieri solent ex iis, æquali spatio distributis; basi etiam, & epistylio infra supraque defixis; adoptatisque insuper per certa intervalla pusillis pilis. Spectabile est maximè id opus in Xystis, in ambulationibus, in menianis, & intercolumniis. Nec vero est ad solam venustatem, verùm etiam ad securitatem inambulantium, & ad prohibendum aliis aditum, accommodatum. Præcipuum hodie usum habet in templis, ubi ea septa Aram maximam, & Sacella concludunt; commodius etiam de genu orantes excipiunt. *Balaustro*.

BALNEUM. *Cicero*. Et

BALNEÆ, arum. Locus ubi aquæ frigidæ, tepidæ, & calidæ, ad lavandum aptantur. Earum usus tum valetudinis recuperandæ gratia, tum viribus firmandis: frequenter etiam sola jucunditatis causa sumebantur. Sunt etiam qui inventas primùm balneas putent, ut quotidianas sordes abstergerent, mundumque retinerent corpus ab omni colluvie. Nam rarus erat apud Veteres usus vestium linearum; ideoque sordes faciliùs, & majori copia corporibus inhærebant. Non privatæ solùm Romæ, sed publicæ in singulis regionibus aderant balneæ. Hyemales aliæ, aliæ æstivales; item planæ alicubi, alicubi pensi-

pensiles constructæ. Has suo inventas tempore memorat Seneca Epist. 90. Sed Plinius earum inventorem tradit Sergium Oratam, qui Gnei Pompeji, & Mithridatis Regis ævo floruit. Post ambulationem illarum erat plerumque usus. Balnearum hora hyeme, nona erat, æstate, octava. Eadem hora tabernæ vinariæ, & lupanaria aperiebantur; ex quo scortis venalibus nomen Nonariis adhæsit, quia ad nonam prostabant. In usu etiam erat apud delicatiores, edere in balneis; quod de Commodo Lampridius memorat. Idcirco Libarii, Botularii, Crustularii, & omnes popinarum Institores circuibant balnea, ut scribit Seneca Epist. 56. Partes præcipuæ balnei Apodyterium, Frigidarium, Tepidarium, Calidarium, & sudatio calida, sive assa, sive Laconium. Apodyterium locus erat, ubi loturi vestes deponebant. Erat autem ea pars admodum ampla, & cuivis pervia; itaut sæpius accideret, eorum, qui lavabantur, vestes surripi. Ideo fures balneorum severiùs puniebantur a legibus: adhibiti etiam Capsarii, qui diligenter custodirent vestes. Juven. Sat. 10.

Quem sequitur custos angustæ vernula capsæ.

Frigidarium locus erat ad eorum usum, qui de Calidario, vel Tepidario egressi, aere frigido optabant uti, ut passim exponitur. Sed quoniam corporibus non dubiè incommodum censuerim transitum ab aquis calidis, vel tepidis, ad frigidiorem aerem, ideo conjicio, Frigidarium non fuisse locum subdialem, & vento perflatilem, sed potius conclusum, ubi nullæ erant aquæ: nam nulla de aquis mentio apud Authores in Frigidario. Inambulabant autem ibi, vel sessitabant, post lavationem calidæ, vel tepidæ. Eam ob causam facilius iis assentior, qui Frigidarium, & Apodyterium eandem partem balnei constituunt. Hoc vero de iis solùm balneis censuerim, ubi lavabat populus. Nam viros nobiles post lavationem discurrere in loco, ubi servorum turba vestes asservabat, non admodum mihi probatur. Idcirco populi

Fri-

Frigidarium Apodyterium fuiſſe; Frigidarium verò Nobilium, ſeparatum arbitror extitiſſe locum. Sed quoniam non eſt dubitandum frigidæ etiam aquæ uſum fuiſſe in balneis, & ad id quidem piſcinas adhibitas, ideo vel diverſa loca fuiſſe exiſtimandum eſt Lavationem frigidam, & Frigidarium, vel duplex fuiſſe Frigidarium, aliud, quo lavarentur frigida, aliud, ubi poſt lavationem calidæ, vel tepidæ, in frigidiore loco, ſine aquis, degerent ad aerem captandum. Calidarium præcipua fuit pars balnei: erat autem cella cum labris, ad aquam calidam continendam diſpoſitis. Vitruvius Calidarium, Tepidarium, & Frigidarium, tria vaſa fuiſſe memorat, ita compoſita, ut ex Tepidario in Calidarium, quantum aquæ calidæ exiſſet, influeret; & ad eundem modum de Frigidario ad Tepidarium. Sudatio calida, eadem Aſſa dicta, quòd, ſine aquis, ſolo aere (nam Aſſum Priſcis ſolum erat) cella erat, ut dixi, ſine aqua, ubi calido, ſiccoque vapore incluſo, ſudorem provocabant. Hujuſmodi ſunt, quæ hodie hypocauſta dicimus, vulgò *Stufe*. Martial. l. 6.

Ritus ſi placeant tibi Laconum,
Contentus potes arido vapore,
Cruda Virgine, Martiaque mergi.

Ubi crudam Virginem, & Martiam aquam expone vapores, ex proximo aquæ æſtuario cellam vaporariam complentes; ad quam formam in pharmacopoliis herbæ ſtillantur, quæ incaleſcunt vaporibus ſublatis in earum vitrea receptacula a lebetibus aquæ ferventis. Nam ſi Martialis locus aliter exponatur, confunderet Poeta Laconicum cum Calidario. Non omittendus eſt alius in balneo locus, quem Alypterium, Latinè Unctuarium appellant. Ibi loti ungebantur, quod non ſolùm rei Gymnaſticæ fuit proprium, & Palæſtritarum, ſed reliquorum etiam ad tuendam ſcilicet valetudinem, vel ad delicias. Idcirco etiam non ſimplices ſæpe aquas, ſed medicatas adhibebant, præcipuè qui molliores erant.

He-

Heliogabalum numquam in piſcinis ſe lavari paſſum, niſi illæ croco, aliiſque pretioſis unguentis fuiſſent infectæ, ſcribit Lampridius. Alia loca, quæ balneis inſervirent, hæc ferme erant: Hypocauſtum, fornax nempe ſuppoſita Calidario, in qua ſuccedebantur ignis, qui ne extingueretur, curabant ſervi balneares, a Papiniano Fornacatores dicti, qui pilis & glomis pice illitis eumdem excitabant. Stat. in Baln. Etruſ.

——— *ignis inerrat*

Ædibus, & tenuem volvunt hypocauſta vaporem.

Propnigeum, quaſi Præfurnium a Vitruvio vocatum; via quædam ante hypocauſtum. Aquarium, cella adnexa calidario, idem facilè quod Alveus, aquarum nempe receptaculum, ex aquæductibus invectarum. Vaſarium, ubi vaſa balneis neceſſaria ſervabantur. Labrum, balnei ora, vel limes, circa quem ſpatioſi erant margines, quos Vitruvius ſcholas vocat, ubi circumſpectantes degebant. Lavabant præcipuè Palæſtritæ, Præcones, Comœdi, Tragœdi; hi quidem, ut aquarum humore molliorem vocem, illi, ut validiora haberent corpora. Nihil ſolvebant pro balneis, qui ante decimumquartum annum lavabant: reliqui quadrante exhibito admittebantur. Antoninus Pius balneum populo ſine mercede conſtituit. Fœminæ, virique lavabant olim promiſcuè, nullo pudore nuditatis; idque a Romanis Græcos accepiſſe, queritur Plutarchus in M. Catone. Agrippa huic aditum licentiæ aperuit, cum primùm balnea publicè inſtituit. Hadrianus Imperator fruſtra vitioſam conſuetudinem tollere conatus eſt. Idem etiam non modo irrita opera tentarunt ſubſecuti Cæſares, ſed diu multumque a Chriſtianis Præſulibus fuit laborandum, ut publicum morbum ſeverior demum legum medicina ſuperaret. Cæterùm cum balneorum ſtructura in privatis etiam ædibus fuerit magnificentiſſima, ut liquet ex Seneca Epiſt. 86., ex Statio l. 1. Silv., & Martiali, ſplendidiſſimas profectò eſſe oportuit balneas publicas.

Pavi-

Pavimentum vitro exornatum, imbutumque ſuccis odoratis notat Lipſius ex Vopiſco. Perampla ſpecularia admittebant lucem: parietes etiam, & laquearia ornamentis variis inducta, tradit Caſſiodorus. Balneorum publicum uſum poſt Chriſti Domini tempora viguiſſe conſtat. Cum incremento Religionis, & pietatis Chriſtianæ, elanguit primùm, poſtea ſublata illa penitus eſt conſuetudo. Nam quæ alicubi ad corporum munditiem, vel valetudinem, celebrantur hodie balnea, & frequentiæ parum habent, & nihil officiunt honeſtati, præſertim ſi cum Veterum balneis conferantur. Ne aſſueta balneis corpora ægreſcerent, paulatim cæptum eſt pomis, aliiſque arborum fructibus uti largius; ut per ingeſtionem humidioris cibi adminiculum humidi balnearis penſaretur, ut obſervat Braccius in Opuſculo de Aquis Tiberinis. Poteſtas in balneas inducendi penes balneatores erat. Neceſſe tamen eſt, audaculos interdum eorum facultatem non expectaſſe, ut conſtet veritas adagio Ariſtophanis: *Ipſe mihi balneum parabo*. Quod iis congruit, qui ad convivium, ad theatrum, ad munus quodlibet, non expectant admitti a curatoribus, ſed ipſi locum occupant.

BALTHEUS. *Vitr.* l. 3. ult. a ſimilitudine balthei militaris, baltheus item dicitur ab Architectis faſcia in capitulis Jonicæ columnæ, quæ volutarum pulvillos terminat. Tertullianus de Spect. balthea vocat diviſiones ordinum in theatri ſedilibus, & graduum interſtitiis, quæ repagula quædam erant, quibus claudebantur ſimul, & diſtinguebantur iidem ordines. Vitruvius l. 5. 7. dictione Græca appellat diazomata, & l. 5. 3. Latino vocabulo præcinctiones. *Ricinti*, *Cordoni*.

BANAUSOS. Vitruvius tradit genus eſſe machinæ tractoriæ. Peloponneſiaci, ut notat Baldus, caminum Baunon dicebant, ad ignem ſufflare, Avin. Ex quo camini purgatorem, eoſque, qui ignem flatu excitando Mechanicam ſordidam exercent, Banauſos appellamus.

BA-

BAPTISTERIUM. Lavacrum, balneum, ſed fere domeſticum. *Bagno*, *Lavatojo*. In balneis publicis locus erat in piſcinæ formam lapide conſtratus, cum gradibus, & cellis ordinatim diſpoſitis, & ſeparatis, modeſtiæ cauſa; ſimulque ad liberiorem lavantium uſum. Lavacrum autem frigidæ erat aquæ. Baptiſterium apud nos eſt fons ſacer, lavacrum regenerationis, ubi Baptiſmi Sacramento ſuſcepto, in Chriſti Domini, divini Paſtoris, ovile primum inducimur. Ut plurimùm certa quædam eſt, ad id deſignata, pars Templi, cum apto ad ſacrum munus ornatu. Alicubi ſeparatum eſt a primaria Baſilica Sacellum, quale prope Ædem Lateranenſem Romæ viſitur, ubi Conſtantinum Magnum ſacris aquis fuiſſe ablutum eſt traditum. Licèt autem vetus conſuetudo collocandi Baptiſteria extra Eccleſiam non fuerit ſine myſterio, ad notandum ſcilicet, degentes extra Eccleſiam, ſacri Fontis inſperſione, vel immerſione, in eandem recipi, nihilominus poſt Clodoveum Francorum Regem, a S. Remigio in Eccleſia baptizatum, inunctumque oleo cælitus in ampulla delapſo, in uſu eſſe cæperunt Baptiſteria intra Eccleſiam, in primo ejuſdem aditu, ad ſiniſtram partem, ut habet Gregorius Turonenſis in vita S. Martini.

BARYCÆ. Et

BARYCEPHALÆ. Ædes latæ quidem, ſed humiles, propter raritatem columnarum, quæ illas ſuſtinent. *Vitr.* l. 3. 2.

BASILICA. Locus ad regiam pompam extructus, prope forum, ad judicia, & negotia peragenda. Porcia, & Julia apud Romanos olim celebres. De earum ſtructura agit Vitruvius l. 5. 1. Ad jus dicendum, omnemque exercitationem forenſem peramplæ Baſilicæ conſtitutæ. Senec. de Ira l. 3. 33. *Fremitu judiciorum Baſilicæ reſonant*. Regum etiam, ſummorumque Magiſtratuum domos, locum publici Conſilii, Urbanarum negotiationum diverſoria, hoc inſigniri nomine, ex Varrone, & aliis diſcimus. Hinc apud Plautum Subbaſiliani, qui

plurimùm in Basilicis versabantur. Satis constat, primoevæ Ecclesiæ Pontifices Basilicarum hujusmodi plures molitiones in Templa Regum Regi, & Cælitibus dicata, vertisse. Auson. in Grat. Act. *Basilicæ olim negotiis plenæ, nunc votis per tuam salutem susceptis*. Non omnia tamen Templa indiscriminatim Basilicæ audiunt; sed quæ splendore, dignitate, & magnificentia cæteris præstant. *Palazzo Reale*, *Tempio*, *Curia*, *Basilica*.

BASIS. Pedamentum, sustentaculum. Basium columnarum formæ sunt, Tuscanica, Dorica, Jonica, Attica. De earum partibus agimus singillatim. *Base*, *Basamento*.

BASES STRUCTILES. Non solido lapide, aut marmore cæsæ, sed opere cæmentitio.

BESSALES LATERCULI. *Vitr.* l. 7. 4. Qui octo pollicum latitudinem habent. Budæus de Ass.

BIBLIOTHECA. Locus ubi libri magno numero dispositi asservantur. Ad Orientem Bibliothecas construi præcipit Vitruvius; quoniam earum usus lumine indiget; & libri ad eum prospectum non putrescunt. In Bibliothecis locari solitas Virorum doctrina illustrium effigies, ex auro, argento, vel ære, refert Plinius l. 35. 2., additque Alexandriæ, & Pergami Reges in Bibliothecis instituendis antiquitus certasse; Asinium vero Pollionem eas primum ostendisse Romanis, & sic ingenia hominum rem publicam fecisse. Gellius l. 9. 14. mentionem habet Bibliothecæ Tiburtinæ. De eadem ita scribit l. 19. 15. *Promit e Bibliotheca Tiburti, quæ tunc in Herculis templo satis commodè instructa libris erat, Aristotelis librum.* Ex quo disce morem veterem Bibliothecas in templis asservandi.

BICLINIUM. Locus, ubi duo sunt lecti, vel mensæ discubitoriæ. *Plautus*.

BIDENS. Instrumentum fossorium, duobus dentibus ferreis constans. Utuntur etiam structores ad terram, & glareosa loca, vel scruposa eruenda.

Bi-

BIFORIS, e. Quod duas fores habet, ut quadriforis, quod quatuor. *Virgilius*.

BIPEDÆ, arum. Tabulæ duorum pedum, quæ pavimentis insterni solent. *Palladius*.

BIPENNIS. Vide *Securis*.

BITUMEN. Genus terræ uliginosæ, & admodum tenacis. Limus esse creditur in Asphalthite Judææ lacu ingenti copia concretus. In Syria etiam prope Sidonem oppidum nascitur. Utrumque cretæ vel limi genus in densitatem coire tradit Plinius l. 35. 15. Bitumine non modo ferruminatos Babyloniæ muros, sed statuas etiam antiquitus obduci solitas idem addocet *Plinius*.

BIVIUM. *Virgilius*. Quod duas vias habet. Locus, in quem duæ viæ conveniunt, ut Trivium, ubi tres, quadrivium, ubi quatuor.

BOLIS. Perpendiculum, sed fere nauticum, quo exploratur altitudo. *Piombino*.

BOVILE. Boum stabulum.

BREPHOTROPHIUM. Vide *Curotrophium*.

BRONTEUM. In Theatro pars erat; vas æneum continens, in quod immissi calculi, ibique circumacti, tonitruum sonitus referebant. Claudiana tonitrua appellat Festus, a Claudio Pulchro inventore.

BULE, & BULEUTERIUM. A consilio ex Græco dicitur. Curiæ, & Senatorum locus. *Sala di Consiglio*. Senatores Buleutæ appellati. Memorantur a Plinio l. 10. 48. Syracusis etiam fuisse Buleuterium, testatur Cicero Verr. 4.

BULEUTICON. Locus in theatro, ubi senes spectabant. A consilio, quo senes æstimantur, ex Græco dictus. *Pollux*.

BUSTUM. Festo locus est, ubi combusti mortui sepeliuntur.

C

ÆLATOR. *Quintilianus*. Inciſor.
CÆLAMEN. *Ovidius*, &
CÆLATURA. *Plinius*. Inciſio. *Intaglio.*
CÆLO, as. Incido.
CÆLUM. Scalprum inciſorium. *Scalpello*. Pro fornice accipitur a Vitruvio lib. 7. 3. *Cameris diſpoſitis, imum Cælum earum trulliſſetur*. Plinius etiam in re balneari Cælum vocat fornicem Laconici ſeu Vaporarii.

CÆMENTUM. Licèt a cædendo quaſi cædimentum dicatur, non proinde cæmenta ſunt lapides minores, & aſſulæ, exciſæ a majoribus lapidibus, ut traditur a Lexicariis. Nam prægrandes etiam lapides cæduntur in lapicidinis. Eſt itaque Cæmentum genus omne cæſi lapidis, ſive ſit ſiliceus, ſive tophaceus, teſtaceus, vel lateritius. Imo lapides ipſos, non ſolitarios, ſed arenato miſtos inſertoſque, pro cæmentis habeo. Et in hanc ſententiam expono verba Plinii l. 26. 22. *Pallidus lapis in cæmento rarò eſt utilis*: Ubi cæmentum non eſt ædificium, nempe domus aliqua, templum, aut quid ſimile, ut explicatum video a Vocabulariis; ſed ſunt lapides ad uſum ſtructuræ aggerati, cum miſtura arenæ, & calcis. Ea calcis & arenæ miſtura a Vitruvio materia, & arenatum dicitur, ut a nobis ſuo loco exponitur. Eandem nuperi Scriptores intritam, & mortarium appellant, verum parum diligenter, ut item a nobis propriis in locis eſt obſervatum. Obſervo, cæmenta priſcis etiam cæmentas dicta. *Ennius*: Labuntur ſaxa, cæmentæ cadunt. Author etiam hujus vocis Lucilius, & vetus Inſcriptio apud Philandrum in caput 6. l. 4. Vitruvii.

CÆSALIS. Lapis erat finalis, & Tiburtinus dicebatur, quoniam, ut conjicio, ex eo erat marmoris genere, quod in

in Agro Tiburtino cæditur. *Travertino*. Dolabell. de Limit. *Termine*.

CÆSPES. Terra cum avulsis herbis. Repagula munitoria attolluntur ex terra cæspititia, quæ vallis pectinatim defixis muri cæmentitii vices supplet. *Terrapieni*.

CALATHUS. Pars interior, & anima capituli Columnæ Corinthiæ, quam acanthi folia, & cauliculi, ad pressuram Abaci molliter curvi, circumornant. A Calatho dicitur, cista viminea, cujus exhibet formam, & a qua traxit originem. Id quomodo admirandum in modum contigerit, accipe verbis Vitruvii l. 4. 1. *Virgo civis Corinthia, jam matura nuptiis, implicita morbo decessit. Post sepulturam ejus, quibus ea viva poculis delectabatur, nutrix collecta & composita in Calatho, pertulit ad monumentum; & in summo collocavit; & ut ea permanerent diutius sub divo, tegula texit. Is Calathus fortuito supra acanthi radicem fuerat collocatus. Interim pondere pressa radix acanthi media folia, & cauliculos circa vernum tempus profudit; cujus cauliculi secundum calathi latera crescentes, & ab angulis tegulæ ponderis necessitate expressi, flexuras in extremas partes volutarum facere sunt coacti. Tunc Callimachus, qui propter elegantiam, & subtilitatem artis marmoreæ ab Atheniensibus Catatechnos fuerat nominatus, præteriens hoc monumentum, advertit eum calathum, & circa foliorum nascentem teneritatem; delectatusque genere, & formæ novitate, ad id exemplar, columnas apud Corinthios fecit*. Ex Vitruvii verbis habes Calathum migrasse in animam capituli Corinthii, tegulam in Abacum, folia Acanthi in ornamentum, flexuras cauliculorum in volutas ejusdem ordinis. *Anima del Capitello Corintio*.

CALCARIA. Non minus dicitur de fodina calcis, quam de fornace, ubi eadem coquitur. *De calcaria in carbonariam*, a Tertulliano usurpatum proloquium. Aptè dicitur, vel cum ab uno laborioso munere ad aliud æque laboriosum fit transitus; vel cum a re proposita

ad

ad aliud contrarium, vel diverſum digredimur.

CALCATORIUM. Locus, ubi calx coquitur. *Palladius*. Sunt tamen qui hunc locum Palladii exponunt de parte cellæ vinariæ; nimirum de lacu ſtructili, ubi calcantur racemi vitei; ut Calcatorium non a calce, ſed a calcando appelletur.

CALCARIUS, a, um. Fornax calcaria. *Plinius*.

CALCARIUS, ii. Qui præeſt fornaci, ubi calx coquitur. *Cato*.

CALDARIUM. Idem quod calidarium. Pars balnei, ubi aqua calida continetur. Vide *Balneum*. Non ſenes dumtaxat calida utebantur in balneis; quapropter ſenilia balnea vocari calida, legimus apud Platonem l. 6. de Leg. ſed eadem fovebantur præcipuè valetudinarii, & admodum defatigati. Hinc balnea Herculana memorantur ab Ariſtophane, & ab ejus Interprete impendio fervida exponuntur, quoniam iis refocillari conſuerit Hercules, vir diu graviterque laborioſus.

CALICULATA, aliis calcata ædificia. Quæ calce ſunt incruſtata. Feſtus. *Stabiliti*.

CALIX. Quid ſit in aquæductibus, ſic exponit Frontinus. *Calix eſt modulus æneus, qui rivo, vel caſtello induitur. Huic fiſtula applicatur. Longitudo ejus habere debet non minus duodecim digitos; lumen, ideſt, capacitatem, quanta imperata fuerit. Excogitatus videtur, quoniam rigor æris difficilior ad flexum, non temere poteſt laxari, vel coarctari*.

CALLIS. Via. A calcando, quoniam pedibus animalium calcatur, & teritur. Propriè minor eſt, & anguſtior via. Simili modo ſemita via eſt arctior, & quaſi viæ dimidium, a *ſemis*. Virg. l. 5.

Rara per anguſtos ducebat ſemita calles.

CALLOPES. Vectes, qui motum tribuunt organo axis in Peritrochio. Ariſtoteles in *Mechanicis*.

CALX. Lapidis cocti genus, quo, aqua & arena foſſili ſubacto: parietes integuntur. *Calce*, *Calcina*. Ex albo

ſaxo

ſaxo vel ſilice excoquitur. Quæ conficitur ex duriore, ſtructuris eſt aptior, quæ ex leviori & fiſtuloſo, utilior eſt tectoriis inducendis. Cauſam, cur montani ſilices excocti ad fabricationem proficiant, reddit Magiſter l. 2. 5. quoniam fervore ignis diſſolutæ partes terreæ aptiores redduntur per patentia foramina ad liquorem, & arenam permiſtam excipiendam. Nam iidem licet contuſi in fruſtula, & arena aquaque miſti, longè minus ſolidum opus efficerent. Calx diu antequam ad uſum aptetur eſt maceranda, ut ſi pars aliqua minus fuerit cocta in fornace, diuturna maceratione ad parem tenorem redigatur. Accidit quippe, ſi recens ſumitur ad ſtructuram, ut crudos calculos puſtulaſque emittat, quibus diſſipari opus atque diſſolvi, minus certè ſolidum conſtrui, neceſſe eſt.

CAMERA. Ædificii devexum, pars ſuperior arcuata, fornix. *Volta*. Vide *Apſis*. Perperam aliqui cameras confundunt cum laquearibus. Cameræ ſiquidem tectorio inducuntur, cui picturæ, & ornamenta ex vitro, gypſo, & frequentius ex muſivo opere ſuperaddi ſolebant. De univerſo hoc artificio multa congerit Salmaſius in Solin. & in Scriptores Iſtoriæ Auguſtæ. Vide *Lacunar*.

CAMERATIO. Flexura ædificii in cameram. *Spartianus*.

CAMERO, as. Ædifico arcuatim. Plin. l. 10. 33.

CAMERÆ CANNICIÆ. Occurrunt apud Palladium l. 1. 13. *Cameras in agreſtibus ædificiis ex ea materia melius erit formare, quæ facilè invenietur in Villa. Itaque aut tabulis faciemus, aut cannis*. Cannitias Cameras hinc appoſitè dixeris, non ſolido compactas cæmento, ſed cannis, ſtramentiſque fulturæ ſubſtratis, addito ſolum, ex leviori arena & calce, tectorio. *Volta di cannuccie*.

CAMINUS. Structura ad excitandum, ſervandumque ignem, & fumum appoſito gulæ ſpiramento excipiendum idonea. Uſus ad excoquenda obſonia, & artificum variorum curanda opera. *Camino*, *Fornace*.

CAMPANA. Metallicum tintinnabulum, quod excavatum ad for-

formam metæ, vel apprehenſum anſa ferrea, pulſatur manu; vel, ſi ponderoſius eſt, ciet ſonitum fune tracto. De his vide multa in Lexico militari. *Campana*.

CAMPANULÆ. Vide *Guttæ*.

CANALIS. In ædibus canales ſunt tubi lignei, cretacei, vel ex tenui attenuata lamina ferrea, Italis *Latta*, qui aquam pluviam e tectis excipiunt, redduntque appoſitis extra ſyphonibus. Uſus præcipuus ad colligendos imbres in ciſternis. *Canali*. Vide *Aquæductus*. Canales etiam dicuntur effoſſæ ſcrobes perpetuæ ad aquas e fluviis aliò derivandas. Hujus generis admodum inſigne opus eſt canalis ab Atane amne, *l'Aude*, ad Garumnam ductus, quo Galliam a mari mediterraneo ad Oceanum permeabilem fecit Ludovicus XIV. Galliarum Rex. *Canale*.

CANALICULI. In pilis, & columnis ſunt cavitates, vel ab imo ad ſummam partem porrectæ, vel partem aliquam, ac ſæpe dimidiam ſcapi obtinentes; parte alia, vel ſolida integraque, vel minus depreſsè excavata. *Scannellatura*.

CANALICULATIM. *Plin.* l. 9. 33. Ad modum canalis, vel per canalem.

CANALICULATUS, a, um. Factum ad canalis formam. Columna, vel pila canaliculata, idem quod ſtriata. *Plin.* lib. 27. 9. *Scannellato*.

CANCELLI. Repagula omnis generis, ex ligno, ferro, vel lapide. Fiunt rectis, obliquis, tranſverſiſque lineis. Uſus varius, in oſtiis, feneſtris, & ubicumque eos impediendi aditus neceſſitas, vel elegantia ſtructuræ poſtulat. *Cancelli*, *Steccati*. Non dicuntur a cancro, qui morbi genus eſt, ut, nulla ductus idonea conjectura, tradit Perottus, ſed ab aquatili molliter cruſtato, cujus chelas implexas, & aduncos forcipes imitatur. Cancellatæ fores, aliter reticulatæ, in prima domus janua præponebantur; ſed quoniam viſum in interiora tranſmittebant, ſolidas poſt aliquod intervallum retro adſtruebant. Qui has cuſtodiebant, Oſtiarii, qui illas, Cancellarii

cellarii vocabantur. Cancelli in Circo fores erant opere reticulato, quæ ſigno dato demittebantur, & laxabantur ad modum cataractæ.

CANNICIÆ CAMERÆ. Vide *Cameræ Canniciæ*.

CANOPUS. Vide *Nymphæum*.

CANTHERII. Propriè ſunt equi caſtrati. In ædibus ſunt trabes, ab utraque culminis parte ſeriatim diſpoſitæ uſque ad ſubgrundationem. *Cavalli*, *Saettoni*.

CAPITELLUM. Pars columnæ ſuperior, ornatior reliquis. *Plin.* l. 24. 19. *Capitello*.

CAPITULUM. Idem. *Plin.* l.36.23. Sed vide Hiſtorici lapſum in titulo *Epiſtylium*. Capituli partes, juxta varios Architecturæ ordines, reddimus ſingillatim propriis in locis.

CAPREOLI. Tigna, quæ in tectis Cantherios ſuſtinent. *Vitr.* l. 4. 2. Non dicuntur a Capreolis viteis, qui cincinni quidam ſunt, & complicati cavliculi, ut ſcribit Philander, quaſi cantherios ſic amplectantur, ut capreoli vites; ſed, ut optimè notat Baldus, a capreolis feris ſilveſtribus; ut enim hæ incurſant adverſis cornibus, & renituntur, ſic ea tigna Cantheriorum ponderibus obluctantur. *Paradoſſi*. Alia acceptione Capreoli ſunt excurſus quidam flexuoſi in Capitulis, & gentilitiorum ſtemmatum ſcutis, qui ſerpere videntur ad chartularum, vel tæniarum formam; & ſecundùm hanc notionem, non dicuntur a capreolis feris, ſed a viteis, & non una nomenclatura appellantur claviculæ, cavliculi, coliculi, cincinni, chartulæ, tæniæ: Italis *Capriuoli*, *Cavicoli*, *Cartelle*, *Cartocci*, *Viticci*, *Svolazzi*.

CAPRILE. Caprarum ſtabulum.

CAPULUS. Manubrium, anſa catenaria, catenæ caput, ubi ferrum eſt perforatum ad excipiendum cuneum, vel lingulam. *Manico*.

CAPUT. Ab humano capite, quæ prima & nobiliſſima pars eſt corporis, funis, catenæ, machinæ, & ſimilium ca-

 put

put dicimus, ex quo eadem initium capiunt. In columnis capitulum potius dicitur.

CARBUNCULUS. Genus arenæ aptæ ad ſtructuras, quæ nimio ſolis ardore exuſta carbonis colorem induit. De ea agit Vitruvius l. 2. 6.

CARCER. Ubi flagitiorum comperti cuſtodiuntur. A coercendo dicitur. Ex quo carceres etiam appellamus in ſtadiis repagula & lineas, intra quas equi, mox ad curſum progreſſuri, coercentur. Hinc locutio popularis: A carcere, vel linea ad metam vel calcem; quod eſt ab exordio ad agendi finem. Primus apud Romanos Rex Ancus carceres inſtituit. Additi poſtea ad eam procurationem Triumviri capitales. Differt carcer ab ergaſtulo, quod in hoc mancipia ab heris, illic rei authoritate publica detinebantur. Differt etiam ab arca, ubi cuſtodiebantur ad ulterius examen educendi. *Cicero pro Milon. Abrepti in quæſtionem conjiciuntur in arcas, nequis cum illis colloqui poſſit*. Diſtat præterea a puteo, qui furti reis deſtinatum erat ſuplicium: *Plautus in Aulul. Coqui abſtulerunt: comprehendite, vincite, verberate, in puteum condite*. Aliud poſtremò erat Mala Manſio, memorata a Juriſconſultis, ubi ſontes extendebantur in tabula. Ulpianus. *Si vinctum ad Malam Manſionem extenſum ſequeſter ſolverit &c.*

CARCHESIUM. *Vitr.* l. 10. 5. Baldo eſt Machina tractoria, admodum ſimilis tollenoni. Exponunt alii inſtrumentum verſatile in machinis tractoriis, & præcipuè in Polyſpaſto. Barbarus foramina eſſe cenſet, in quæ tigna ad vertendum inſeruntur, & Italicè reddit *Parettoli*. Mihi potius ipſa ſunt tigna, quæ magis aſſimilant carcheſium, quod propriè eſt malus nauticus.

CARDO. Ferrum, circa quod fores volvuntur. *Cardine, Arpione*. Hinc rei cardinem vocamus, in quo potiſſimum negotium vertitur. Quemadmodum limites in Circi porticibus viæ erant inter ordines ſedilium, ſic cardines in theatris erant item viæ, quæ ſeparabant præcinctiones.

nes. Sed viæ in theatris multis verſuris cuneos interſecabant (a quibus verſuris viæ illæ Cardines dictæ) limites verò in Circo non faciebant verſuras, ſed perpetua rectaque ſerie excurrebant. Eam ob cauſam a cuneis theatri elabi & effugere prope aſſidentes, maximè verò qui moleſti erant, facilè poterant: in Circi ſedilibus non item. Hinc Ovidius, cum ſedem in ſubſelliis Circi Corinnæ proximam occupaſſet, huic a ſe diſcedere tentanti inquit:

Quo fruſtra refugis? cogit nos linea jungi.

CARIATYDES. Græci, Caria Peloponneſi urbe, expugnata, Matronas Cariatydes in captivitatem duxerunt. Architecti eorum temporum, ad victoriæ monumentum proferendum in poſteros, earum effigies marmoreas mutulis & coronis ſuſtinendis aptarunt, ut tradit Vitruvius initio operis. Idem præſtant ſtatuæ viriles Atlantes, Telamones, & ſtatuæ Perſicæ.

CASA. Ruſticana & vilior domus, ſtramentis herbaceis tecta. Tugurium. Vegetius Caſas etiam appellat militum tabernacula tumultuaria & rudia. *Ovidius.*

Sub Jove pars durat; pauci tentoria ponunt;
Sunt quibus e ramis frondea facta caſa eſt.

CASSIS. Munitio acceſſoria ad formam lunæ dimidiatæ. vocatur caſſis, quoniam, ut galea frontem militis, ſic illa tuetur frontem propugnaculi. *Mezzaluna.*

CASTANEA. Vide *Echinus.*

CASTELLUM. A caſtro fit caſtellum, ut a monſtro monſtellum, ex quo Plauti Moſtellaria, eliſa liquida. Parvum caſtrum. Deſunt in caſtellis propter minorem molem non pauca, quæ inveniuntur in caſtris. Licèt vulgo caſtella nominentur munitiones fixæ, probèque munitæ in urbibus, magis tamen propriè ſunt, quæ tuendis limitibus eriguntur ad viarum tranſitus; nec ſolùm cæmentis, ſed frequenter ſtructura tumultuaria, terraque congeſtitia muniuntur. *Forti, Fortini, Cordoni.* Item Caſtella appellantur conceptacula aquæ deductæ, & ad

usus publicos deferendæ. *Vitruvius* l. 8. 7. *Castelli*.

CASTRUM. Munitio ampla & stabilis, cum fossa, propugnaculis, militum præsidio, cæteroque apparatu bellico, ex regulis Architecturæ Polemicæ, ad diuturnam obsidionem sustinendam, & civicas seditiones arcendas idonea. *Castello*, *Fortezza*, *Cittadella*.

CASULA. Parva Casa. Domuncula. *Plin.* l. 35. 10. *Casetta*, *Casella*, *Casellina*.

CATADROMUS. Caveas ab acceptione vulgarium Lexicorum, ubi exponitur decursorium, stadium, sive palæstra equorum, *Cavallerizza*. Imposuit iis Authoribus locus Svetonii in Neron. *Elephanto supersedens per catadromum decurrit*. Ubi catadromus Brodæo, Turnebo, optimisque Criticis est funis protentus, quo decurrere solent Funambuli. Neque enim mirum fuisset, hominem Elephanto insidentem per equestre decursorium ferri: præsertim cum constet Elephantos funambulos Romæ visos, ut nos ostendimus prolatis testimoniis in Lexic. Milit. tit. *Elephas*. Equum etiam cum sessore funambulum habet Xiphilinus in Neron. Accedit ratio nominis, quod descensionem sonat; & postremò ejusdem nominis genus machinæ, quæ in emporiis maritimis demittit onera sublevatque, & gruem decursoriam a figura arreptitiæ illius avis appellant.

CATAGLYPHA. Opera scalpta depressis sulcis, & imaginum excavatis lacunis. Opponuntur anaglyphis.

CATARACTA. Clathri pensiles, firmis & acuminatis tignis contexti, cum anulis ferreis, qui funibus & catenis ante Urbium portas continentur, iisque laxatis cum impetu dejiciuntur, hærentque in præfossas scrobes defixis tignis. Usus tectorii hujus munimenti, ut adapertis quoque foribus aditus hostibus deforis, recessus ingressis intercludatur. *Rastrello*, *saracinesca*. Bojardus (jocosè suspicor) vocavit *Porta gataja*; quoniam similis est reductili assiculo, qui apponi solet in parte infima domestici ostioli, ad usum felium. Sic autem ille l. 1. cant. 11.

Or

Or la porta gataja giù cadia,
E restò dentro il forte Re Agricane.

CATATONUS. Vide *Anatonus*.

CATENA. Vinculum ferreum, ansatum, adnexisque anulis continuatum. Genus repaguli ad prohibendum præcipuè aditum in januas, vel ulteriores vias. Item lamina, & potius trabecula e ferro crassior, ad fornices, murosque continendos. *Catena*. Longiores demum trabes ligneæ, quæ opus colligant retinentque, catenæ a Vitruvio appellantur. *Tiranti*.

CATENATIO. *Vitr.* l. 2. 9. textura trabium asserumque ad opus firmandum. *Incatenatura*.

CATHETUS. Catheti exponuntur a Baroccio duæ perpendiculares lineæ, quæ invicem distantes transeunt per centrum oculi in volutis Capitulorum ordinis Jonici. *Cateti*.

CATOGÆUM. Latinè subterraneum ædificium, specus subterranea, non extructa magnificè ad delicias, quales Cryptoporticus, sed rudis, nullaque, vel minima arte excavata, ad delitescendum potius, quàm ad commodiusculè inhabitandum idonea, cujusmodi plures SS. Martyrum resperfæ sanguine, & sepulcretis consecratæ, Romæ visuntur. *Catacombe*.

CAVÆDIUM. Cum atrio promiscuè sumi solet. Sed, ut scribit Barbarus, Cavædium propriè pars est in medio ædium vacua & patens, quò aqua decidit. Atrium notat potius ambulacra tecta, quæ, pilis vel columnis firmata, subdiale illud spatium ambiunt. Cava etiam Vitruvius vocat l. 3. 6. quæ alibi cavædia nominat; eaque distinguit in Tuscanica, Corinthia, tetrastyla, displuviata, & testudinata. Voces ipsæ exponunt quatuor ex commemoratis cavædiis. Corinthia nempe, & Tuscanica ad Architecturam Corinthii, & Tuscanici ordinis conformantur: testudinata tecta sunt ad formam testudinis; tetrastyla quatuor habent columnas, vel ordines columnarum. Displuviata verò nitidè exponit Baldus. Quædam

dam cavædia, cum tecta ſint, nullam aquam admittunt. Quædam admittunt quidem cadentes imbres, ſed exiguo ſpatio expoſita. Quædam cum ampliſſima ſint, & ex omni parte adaperta, totos admittunt imbres. Hæc undique compluta Vitruvius appellat diſpluviata. Cæterùm cum ex Varrone, & aliis conſtet, tam Cavædium, quam atrium, loca fuiſſe interdum ſubdialia, quandoque verò contecta, ſupereſt, ut eadem in ædibus Veterum a poſitura fere ſolum loci diſcrimen habuerint. *Corte*, *Cortile*, *Chioſtro*.

CAVATORES. Gemmarum Scalptores Cavatores dici ex veteri inſcriptione oſtendit Salmaſius in Vopiſco. Excavant enim pretioſos lapillos, in iiſque quoſdam quaſi ſulcos aperiunt. Ejuſmodi lapilli maximo in pretio haberi ſolent, præſertim ſi vetuſtatis beneficio commendentur. *Camei*.

CAVEA. Locus in ædibus Regiis, & Amphitheatro, cuſtodiendis feris accommodatum. *Serraglio*. Amphitheatrum ipſum caveam dicebant. Hinc diviſio caveæ in ſummam, mediam, & imam. In ima continebatur Orcheſtra, ubi Senatores; & Equeſtria, ubi Equites, arenæ ſcilicet propinquiores, ſpectabant. Media, & Summa plebem recipiebat; honoratior tamen Media locus. *Teatro*. Vide *Amphitheatrum*.

CAULICULI. Flexuræ in capitulis columnarum Corinthii, & Compoſiti ordinis. Sunt autem ex acanthi germinibus, & volutas informant ad abaci angulos. *Viticci*, *Cartocci*.

CAVUM. Vide *Cavædium*. Sed & cavi, vel cava, dicuntur foramina in muris adaperta ad varios uſus. *Liv.* l.24. *Murum ab imo ad ſummum crebris cubitalibus fere cavis aperuit*. Adde Horat. Epiſt. l. 1.

Macra cavum repetes arctum, quem macra ſubiſti.

Utuntur præterea ſæpe hac voce Varro, & Columella in tractatione rei ruſticæ & hortenſis. Solinus c.14. Cavamina etiam dixit: *In latebroſis rupium cavaminibus*.

CEL-

CELLA. Locus ubi quidpiam conditur ad custodiam. Usurpari solet cum additamento rei servatæ. Cella vinaria, *Cantina*; penuaria, vel promptuaria, *Dispensa*. Olearia, pomaria, lignaria &c. In templis cella pars erat sacratior, vel ædicula separata, dicata Diis; Cella Concordiæ. *Cicero*; Cella Jovis, Minervæ &c. Cella tetrastyla, umbellata, in Basilicis, Romæ præsertim, undique est abscissa; quatuor insistit columnis, a fronte, a tergo, a lateribus adaperta, & in templi umbilico ut plurimùm attollitur. In ædibus etiam cellæ sunt cubicula ad inhabitandum, verùm secretiores & intimæ. Hinc cellæ familiaricæ apud Vitruvium l. 6. 10., quas aptè Barbarus reddit, *stanze per la famiglia*. Et si ancillis positas addidisset, Magistri mentem assecutus esset: erant enim fœminis lanificia exercentibus addictæ. Planè nihil necesse est eas cellas exponere Patroclianas, naturæ nempe necessitati deservientes, ut exponuntur a recèns edito Vocabulario.

CELLA SUPPOSITITIA. Legitur apud Vopiscum in Carino. Salmasius Tepidarium interpretatur in re balneari, quoniam hoc emissam a Frigidario aquam exciperet.

CELLÆ FAMILIARICÆ. Vide *Cella*.

CELLARIUM. Conditorium victualium omnis generis. *Ripostiglio*, *Conserva*, *Dispensa*.

CELLULA. Parva cella. *Terentius*.

CEREÆ IMAGINES. Non solùm in re magica locum habent; sed in prima privatarum ædium parte, & in atriis referebant Majores virtute præstantes, ad testificandam generis nobilitatem. Eas porro, ut perdiu durarent, gypso cretaque permista solidabant: quod inventum ad Lysistratum Sicyonium refert Plinius.

CEROSTROTA ORNAMENTA. In hunc gryphum impingunt Interpretes Vitruviani, & frustra quæritant conjectorem. Planè non parum est Vitruvius in rerum nomenclatura caliginosus; ut frequenter accidat nullo conatu deprehendi posse, quo pacto vocabula ad rerum applicationem

nem trahantur. Ita ſcribit de janus l. 4. 6. *Ipſaque forium ornamenta non fiunt ceroſtrota, neque bifora, ſed valvata.* Barbarus legendum putat Chlatrata; nimirum quæ ligneis, vel ferreis regulis decuſſata, feneſtris apponi ſolent; quod ut faciant, fœminis præſertim, ac viris religioſis, modeſtia ſuadet. Baldus ſuſpicatur legendum cloſtrata, a clauſtro. Philander opinatur Ceroſtrota opus eſſe teſſellati emblematis. Arioli, veſtram fidem!

CERVI. Stipites furcillati ad formam cornuum, quibus cervorum frontes armantur. His depactis, terræque defixis, primi mortalium ſua tuguriola & caſas formabant, muniebantque. Ab his initiis, & ab ejuſmodi agreſti rudique origine ad hæc, quæ cernimus, magnifica ædificia progreſſam eſſe Architecturam prolixè tradit Vitruvius l. 2. 1. *Forconi*.

CALCOGRAPHIA. Ars inciſoria in laminis æreis. Nihil in marmore, & metallis Sculptura, nihil in telis, tabulisque Pictura audet, quod hæc facultas affabre, & ad amuſſim in ære non referat. Viget illa hodie, plurimique ducitur; ſed ſuperiore ſæculo Inciſores æris ad ſummæ celebritatis gloriam prodiere. Metalli, quod excavant, ſoliditate, æquat Picturæ opera, quoad diuturnitatem, eadem ſuperat; longè tamen minus ætatem ferunt figuræ telis papiraceis redditæ, imbutæque atramentis impreſſoriis, & in torculari ſubactæ. Exquiruntur tamen avidè; ornatuque erudito & eleganti porticus, cubicula, diætas, & ambulationes illuſtrant. Neque enim humanos modò vultus & corpora, ſed proſpectus rerum varios, prælia, tempeſtates, claſſium certamina, ad hæc fabularum & hiſtoriarum eventus omnes exprimunt, & æmulantur ad vivum. Ejus artis inventum, perinde atque typographiæ, cujus eſt æmula & exornatrix, ad Germanos plerique referunt. *Bolino*.

CHALYBS. Vide *Ferrum*.

CHARTULÆ. Vide *Capreoli*.

CHE-

CHELONIUM. Vitr. l. 10. 2. Baldus indicari putat vel ansulas ferreas, *Orecchie*, vel paleolas impactas summo machinæ capiti ad trochleam retinendam. *Tassello*. Baroccius in Heron. de Machin. bell. cap. 14. exponit lignum, quod alia ligna constringit, retinetque; quemadmodum chelonium, quod propriè est tegumentum testudinis, testudinem ipsam operit.

CHORAGIUM. Non solùm est apparatus omnis, & instructio scenica, ut tradit Festus; juxta quam acceptionem apparatum in aliis rebus choragium translatè dicimus; verùm etiam, ut scribit Vitruvius l. 5. 9. locus erat in Theatro, ubi Choragi vestes, & hujusmodi multa asservabant. *Guardarobba*.

CHOROBATES. Regula ad explorandam altitudinem. *Vitr.* l. 8. 6.

CIMELIA, orum. Gemmæ plerumque anulares, ectypæ, & entypæ. *Camei*. Vide *Gemmæ*.

CINCINNI. Ornamenta, quæ anulatim & in spiram sinuantur, cujusmodi sunt volutæ in Capitulis columnarum; aliter cavliculi, capreoli, *Viticci*. Propriè sunt crines intorti.

CIPPUS. Truncus arboris in crassiorem vallum formatus. Cippus in agris columella est lapidea, terminos definiens. *Termine*. In sepulcris item columella cum scalpto ad memoriam titulo. Cippi demum, seu columellæ marmoreæ præ foribus domorum ad viarum exitus apponi solent, ad prohibendum aditum, trajectæ catenis ferreis, cum anulis item ferreis, in earum capita adactis.

CIRCINUS. Instrumentum Geometricum, quo circuli designantur. *Sesta*, *compasso*.

CIRCUMPLUVIUM. Locus, ubi ex omni parte aquæ affluunt. *Festus*.

CIRCUMMUNITIO. *Cæsar* l. 1. *Bell. Civ.* Munitio in gyrum.

CIRCUMPORTICATIO. *Pandectæ*. Structura porticus in gyrum.

CICUMSTRUO. In gyrum ædifico. *Plinius*.

CIRCUMVALLO. Vallis ideſt ſepto cancellato ædifico & munio: vel propugnacula in gyrum conſtruo. *Cicero*.

CIRCUS. Amplus ludis & ſpectaculis celebrandis locus. Præter Circum ſingulari appellatione Maximum, a Tarquinio Priſco erectum, novem alios adnumerat P. Victor. Ludi in his celebrati Circenſes dicti. Nam qui edebantur in Theatro Scenici, qui in Gymnaſio, vel Palæſtra Gymnici vocabantur. Poſt Amphitheatrum verò conditum gladiatores, naumachia, & venatores illuc translati; certamina equeſtria, & curſus equorum, Circus, præcipuè Maximus, retinuit. Fuit etiam Romæ Circus area orbicularis, muris conſepta, ubi pugiles exercebantur, eratque ſimul equorum decurſorium, ut habemus ex Livio l. 1. 35.

CISTERNA. Tribus modis aquæ ex uſu urbano, vel domeſtico comparantur. Primum ex aquæductibus, comportatis nimirum aquis ex lacubus, vel aliis fontium ſcatebris. Ea derivatio perennitatem quidem habet pacifico rerum ſtatu, verùm, præterquam quòd immanes ſumptus faciendi ſunt ad ſtructuram, ſive præjactis arcubus, & pontibus deſuper deducatur, ſive ſubterraneis canalibus, & effoſſis rupibus ſternatur iiſdem aditus, ingruentibus certè bellorum motibus, intercipi ab hoſtibus poſſunt, aut veneno corrumpi. Longè majore compendio parantur aquæ ſubſtructionibus ciſternarum, aquarum pluvialium receptaculis præmunitis ad eas detinendas & perpurgandas. Ejuſmodi collectiones imbrium, quemadmodum facilè ſunt parabiles; ita iiſdem parum fidendum ſuperventu hoſticæ obſidionis, quoniam deficere aſſolent, præſertim ſi diuturnior fuerit oppugnatio. Putei demum perpetuas habent aquas, eaſque guttatim manantes, immotaſque. Sed eorum ſcaturigines non ſunt obviæ, ac ſæpe ſtudioſè conquiſitæ foſſores decipiunt, occurſu terræ ſaxis aſperæ, & confragoſæ. Iidem a nimiis fervoribus exuſto terræ humore deficere etiam ſolent.

lent. Collecti in ciſternis imbres magis laudantur; maximè verò ſi ſcrobibus expurgatoriis diligenter proviſum fuerit, ut ab alluvione tectorum contractæ ſordes ſtrati ſilicei attritu detergantur. In univerſum in comparandis aquis habenda eſt ratio proſpectus, & ſalubrioris ventorum flatus: advertenda verò in primis eſt natura ſoli, locorumque opportunitas. Nam *Puteum juxta fluvium fodere* merito abiit in parœmiam, qua irridentur, qui inani opera laborem impendunt. Ciſternas moliendi normam præſcribit Plinius l. 16. c. 40., ubi docet eas *arenæ puræ & asperæ quinque partibus, calcis quàm vehementiſſimæ duabus, conſtrui convenire, fragmentis ſilicis non excedentibus libras. Ita ferratis vectibus calcari ſolum, parieteſque ſimiliter. Utilius geminas eſſe, ut in priore vitia conſidant aquæ, atque per colum in proximam tranſeat pura aqua.*

CIVITAS. Hominum eſt ſocietas, quæ iiſdem legibus, munerum, honorumque conditione varia, amplo in loco, munitoque degit. Differt ab Urbe, quod hæc mœnia & ædificia, Civitas populum indicat. In condenda Civitate æs antiquitus adhibebatur, in augurium perpetuitatis. Jungebant etiam taurum & vaccam, fœcunditatis ſymbola. Tum Coloniæ ductor, præcinctus cinctu Gabino, aratro mœnia deſignabat. Vide de hoc ritu Varronem, & Servium. Magna Civitas, magna ſolitudo, vetus eſt Græcorum adagium. Uſus eſt in quidquid ſpatioſum eſt & amplum, ſed parum excultum & firmum. Impendio notandum eſt, apud Romanos Scriptores Civitatis nomine non ædificia ſolum clauſa mœnibus, ſed agrum ipſum, atque adeo regionem cum ſuis limitibus indicari. Ad hunc modum cum legis apud Cæſarem *Civitas Æduorum*, & ſimilia apud alios, earum regionum populos, & ſæpe provinciam integram deſignari intelligas.

CIVITATULA. Parva civitas. Senec. in *mort. Claud. Civitatulas vendere ſolebat*. Utitur etiam hac voce Apulejus.

CLATHRI FERREI, vel lignei. Repagulum craticulatum, fenestris, vel januis oppositum. Transenna. *Ferrata*, *Gelosia*, *Rastrello*, *Ingraticolata*.

CLAUDIANA TONITRUA. Vide *Bronteum*.

CLAVES. Vitruvio sunt fibulæ, quibus capita trabium ad operis firmitatem alligantur. *Chiave*. Longè aliud ab his fibulis sunt claves, quibus ad januas, arcas, & similia obsignanda utimur. Earum usum fuisse antiquissimum constat ex Homero, qui ita scribit *Odyss.*

Accepit autem clavem bene flexam manu forti,
Pulchram, æream, manubrium autem eboris inerat.

Ad quæ verba Eustachius monet rude his verbis obsignaculi genus indicari: inventas autem postea claves Laconicas, & Caricas, quæ etiam postmodum ad firmiorem & elegantiorem formam redactæ cum scapo, & anulo, seu manubrio ferreo, duobus, vel pluribus dentibus distinctæ, quæ adducendo reducendoque pessulum excutiunt, vel immittunt. Verùm de his, quæ minimùm sunt nostræ indaginis, vide plura apud Salmasium in Solin.

CLAVICULA. Parva fibula. Vitr. l. 10. 17. *Chiavetta*. Sunt etiam claviculæ apud Architectos, quemadmodum etiam in vitibus, idem quod Capreoli. Vide *Capreoli*.

CLAUSTELLUM, & CLOSTELLUM; nam Veteres Claustrum, & Clostrum dixerunt; parvum claustrum. *Petronius*.

CLAUSTRUM. Pro loco undique clauso accipitur: item pro repagulo: claustra alpium, claustra portarum. *Chiostro*, *Serraglio*.

CLAUSUM, i. Locus undique clausus. *Columella*.

CLAVUS. Notæ acceptionis pro ferro tereti, capitato, cuspidatoque, quo quidpiam configitur. Clavi trabales, minutuli, longiores, minores, majoresque. *Chiodo*, *Chiavello*. Item clavi umbellati, qui in capitibus bracteolas latiores habent, magis capitati, quasi umbella tecti. Clavi muscarii occurrunt apud Vitr. l. 7. 3. Ajunt Lexicarii eos etiam latiùs esse capitatos; sic autem appellari,

pellari, quoniam ſimiles ſunt quibuſdam herbis, quarum comam Plinius vocat muſcariam. Nimirum camino, quod ajunt, oleum. Nam mihi durius magis & peregrinum eſt, muſcarias dici comatas herbas, quam muſcarios, clavos capitatos. Amplius itaque eſt inveſtigandum in originatione clavi muſcarii.

CLAVULUS. Parvus clavus. *Varro*.

CLIBANUS. Vide *Furnus*.

CLIMACIS, idos. Parva ſcala. *Vitr.* l. 10. 7.

CLOACA. Cavea, vel aquæductus ſubterraneus, quo ſordes influunt. *Cloaca*, *Chiavica*, *Fogna*. Romam ſubterraneam, propter cloacarum ſtructuram, magis admirabilem eſſe ſuperiore Roma, crede Plinio, de Cloacis ita ſcribenti l. 36. 15. *Operum omnium dictu maximum, ſuffoſſis montibus, atque Urbe penſili, ſubterque navigata*. Ad gloriam Romanorum non magnificè minus quàm verè dictum eſt, ſingulari eos laude vias, aquæductus, & Cloacas curaſſe, quæ a Græcis neglecta, vel parum diligenter adminiſtrata. Primus Romæ Tarquinius Priſcus cloacas conſtituit, univerſarum Urbis ſordium receptaculum. Eas, licèt Galli captam Urbem incenderint, ad ſuam uſque ætatem perduraſſe, teſtatur Plinius. De ejus operis magnificentia ita ſcribit Caſſiodorus: *Romanæ Civitatis cloacæ tantum viſentibus ſtuporem conferunt, ut aliarum Civitatum poſſint miracula ſuperare*. Quot autem ſumptibus eædem ſteterint ex iiſdem poſtea inſtauratis ſic licet conjicere ex Dionyſio: *Neglectis aliquando cloacis, & non defluentibus, Cenſores in earum inſtaurationem mille talenta impendiſſe*. Ex quo etiam diſcimus, earum expurgandarum curationem fuiſſe olim penes Cenſores: Nam Auguſtus poſtea iiſdem expoliendis Curatores præfecit. Cloaca a colluendo, quaſi colluaca dicitur. Ex cloaca arcem facere, populari effato dixit Cicero rem humilem ſupra modum extollere.

CLOACULA. Parva Cloaca. *Lampridius*.

CNO-

CNODACES, aliis Codaces. Ferreæ ſubſcudiculæ, & exterius rotundæ, in extremis ſcaporum, vel axium capitibus implumbatæ adactæque, per quas ſcapi, vel axes torni verſantur in armillis, ferreis nempe circulis, in trabibus arrectariis, vel tranſverſariis. *Philander* in Vitruv. *Spanghetta*.

COAGMENTUM. Quod eſt compoſitum & colligatum. Frequens apud Vitruvium vocabulum in ſtructuris.

COASSATIO. *Plinius*. Si ab aſſibus fit, erit idem quod contabulatio; ſi ab aſſeribus, erit aſſerum, ſeu tigillorum diſpoſitio ſupra trabes, ad excipiendos aſſes, ſeu tabulas.

COASSO. *Vitr.* l. 7. 1. Tabulis necto, contabulo. *Intavolare*.

COCHLEA. Organum mechanicum vulgatiſſimum. Conſtat ſcapo, ſeu cylindro ſolido, in ſpiram ſtriato, quo erecto attollitur & demittitur prælum. *Chiocciola*, *Vite*, *Strettojo*. Item cochlea, vel cochlis ſcala eſt ſpiralis, per quam in gyrum aſcendimus. Duplex eſt ejus ſcalæ genus, & uſus. Aliæ ſtylum habent, quem antennam etiam dicimus, cui gradus adhærent: Aliæ ſtylo carent; ſed ipſi ſe per muralem ambitum ſuſtinent gradus. *Chiocciola*, *Lumaca*.

COCHLIDIUM. Scala Cochlis.

COENACULUM. Propriè locus, ubi cœnatur. Sed poſtquam in locis ſuperioribus frequentari cœnæ cæperunt, eadem ſuperiora loca cœnaculi nomine ſunt appellata. Hinc habitare in Cœnaculis, idem eſt ac ſuperiores ædes colere. Ex quo intelliges illud Ennii.

——— *Cœnacula maxima Cœli*,

Ideſt cæli partes editiores. *Appartamento alto*. Et quoniam editiores ædium partes ab acceſſu, ſtrepitu, & inſidiis tutiores ſunt, idcirco conventus ſacri apud Hæbræos & Chriſtifideles veteres in Cœnaculis celebrabantur, ut docemur non uno in loco a ſacris Paginis.

COENATIO. Cœnaculum. *Plin.* l. 2. Epiſt. 17.

Cœ-

COENOBIUM. A communi vita ducenda dicitur. Locus ubi in commune vivitur. Sed usurpari fere solet de Religiosis viris. Idem quod Asceterium. *Monasterio*.

COHORS. Septus undique exponitur circa ædes, præsertim villicas, graminosus, & subdialis locus, ubi gallinæ, & id genus altilia servari solent. Cohortis struendæ symmetriam digerit Vitruvius l. 6. 9. ubi culinam cum torculari, aliisque cellis designat, cum instructione universa, & apparatu villico. Ex quo colligitur amplius quiddam cohortem esse, quam designatum gallinis locum. *Corte*.

COLLICIÆ, aliis Colliquiæ. Tegulæ per quas aqua defluit. *Gronda*, *Grondaja*.

COLLUVIARIA, orum. In Vocabulario novissimè adaucto exponuntur canales, per quos sordes ejectantur. Non improbaverim hanc acceptionem, cui vox ipsa favet. Sed eidem non convenit locus Vitruvii l. 8. 7. qui adducitur; *In ventre colluviaria sunt facienda, per quæ spiritus relaxetur*. Ubi sermo est de spiramentis ad excludendum aerem, ne canales disrumpantur. Itaque colluviaria pro spiramentis habeas in aquæductibus. *Spiragli*, *Sfiatatoii*.

COLOSSICOTERA PONDERA. Vitruvius, de more atticissans, pondera prægravia sic appellat l. 10. in Tit. & alibi.

COLOSSUS. Statua proceræ magnitudinis, cujusmodi Rhodi videbatur, qui Soli sacer habitus inter septem Urbis miracula censeri meruit. Erat autem, authore Festo, centum & quinquaginta pedum altitudine. Architectum operis habuit Charetem, ut idem tradit Festus, non Colassem, ut mendosè scribit Perottus. Non Diis solùm, verùm etiam Cæsaribus positas legimus statuas colosseas. De equestri, Domitiano erecta, Statius Silv. l. 1. 1.

Quæ superimposito moles gemmata colosso
Stat Latium complexa forum?

Augustus pari altitudine, ac Jovis Olympici statua erat, Nero

Nero centum & viginti pedum in ſuarum ædium veſtibulo effigiem metallicam collocavit, teſte Svetonio. Rhodio ſimulacro majorem Coloſſum parabat ſibi Galienus, antequam neci traderetur. Erecta Diis ſimulacra menſuram ſtatuæ virilis ter continebant. Paulo minora Heroibus attollebantur. Ad horum imitationem viſebantur elata Cæſaribus.

COLOSSEUS, a, um. *Sveton.* Et

COLOSSICUS, a, um. *Plin.* Et

COLOSSUS, a, um. *Lamprid.* Et

COLOSSICOTEROS. *Vitruvius.* Quod ſingulari magnitudine ad Coloſſi formam extructum eſt.

COLUMNA. Suſtentaculum quadratum, vel cylindricum. Ejus partes ſunt baſis, ſcapus, ſive fuſtis, & capitulum, ſeu capitellum, minimè verò epiſtylium, quod Italis eſt *Architrave*; & parum diligenter confunditur a Lexicariis cum Capitulo, ut oſtendemus in Tit. *Epiſtylium*. Triplex recenſetur columnarum genus, teres, ſtriatum, & quadrangulum. Sunt qui nomine columnæ negant dici quadrangulares, quas potius pilas, vel ſtylobatas appellant. Sed & agnoſcunt Architecti columnas quadratas, & de iis prolixè agunt. Columnæ antiquitus ligneæ formabantur. Gliſcente paulatim ambitioſæ oſtentationis ſtudio, vel comperto emolumento majoris firmitatis, ſtructiles primùm, mox etiam marmoreæ fieri cæptæ. Antiqui ligneas, ne injuria temporum finderentur, chalybeis circulis, anuliſque, earum capita firmabant. Id poſtquam obſervarunt Architecti, etiam in lapideis ornatus ad ſumma capita varios commenti ſunt; atque inde capitulorum originem Scriptores advocant. Et quoniam, eleganter concinnato faſtigio, neglecta pars infima operi non congruebat, eidem inſuper ornamenta addiderunt, ex quo origo baſium in columnis. Columnarum, ut vocant, Ordines, quinque recenſentur; Tuſcanicus, ſive Antiquus, Doricus, Jonicus, Corinthius, & Compoſitus. Certas ſinguli ab Archetypis Veterum præ-

præſcriptiones habent. Partium verò nomenclaturæ a Vitruvio quidem enucleatè ſunt traditæ, ſed a recentibus Architectis mirum in modum variè redduntur vernaculis vocibus; quod hic ſemel obſervaſſe operæ pretium fuerit. Columnas etiam Vitruvius vocat trabes arrectarias, quæ a tranſtris, ſive tranſverſariis erectæ, ſupremo capite columen, trabem nempe, quæ faſtigium fulcit, ſuſtinent. Ejuſmodi arrectaria appellatione Græcanica Monachi aptè nuncupantur, propterea quòd ſola columen ſuſtentant. *Monaco*.

COLUMNÆ HERCULIS. Ad extremos Europæ, Africæque fines Herculem fuiſſe progreſſum, ibique, expeditionum ſuarum monumentum, columnas geminas ſtatuiſſe, plurimis refertur Scriptorum teſtimoniis. Nam ab eodem Europam Africæ olim nexam, fuiſſe divulſam, & Oceano ad interiores terras aditum patefactum, monſtrum commenti eſt, ne apud Phæaces quidem fidem inventurum. Id tamen inter alios tradidere Diodorus Sic. l. 5. 2. Mela l. 1. 4. & Seneca Her. Fur. 2. 1.

Utrinque montes ſolvit, abrupto objice,
Et jam ruenti fecit Oceano viam.

Cujuſmodi autem fuerint Columnæ in freto Gaditano erectæ, alii aliò trahunt. Philoſtratus, & Strabo conſpici illas referunt in templo ejuſdem Inſulæ Gaditanæ, eidem Herculi ſacro. Idem Strabo ſcribit, ab aliis eſſe creditum, non eſſe aliud eas columnas, quàm promontoria ipſa, Calpen Hiſpanorum, & Afrorum Abylam, quæ rotundo quodam ambitu columnas intuentibus repræſentant. Refellunt plerique iſthæc, & veras ex lapide quadrato, eximiæque altitudinis columnas extuliſſe Herculem prodidere.

COLUMNÆ SPIRALES. Vide *Spira*.

COLUMBAR, & Columbarium. *Varro*: Loculamenta in periſterotrophiis, quæ ſingulis columbarum paribus ad nidificandum aptantur. Item ſimilia foramina in Aquæductibus, vel ad expirationem aeris, ut nonnullis eſt pla-

citum, vel ad divisionem aquæ ad usus urbanos, vel domesticos derivandæ. Eadem appellatione notatos fuisse olim loculos, in quos ollæ cinerariæ immittebantur, monent inscriptiones veteres apud Fabrettum. Item columbaria sunt cavitates in parietibus, ubi trabes & asseres cubant, quæ loculamenta Latini cubilia, Græci opas appellant, ut tradit Vitruvius l. 4. 2.

COLUMELLA. Vide *Cippus*.

COLUMNARIA, orum. Vitruvio sunt spiramenta quædam in aquæductibus, quæ per certa intervalla construuntur. Sic appellata putat Baldus, quoniam ad modum columnarum a solo attolluntur. Sunt qui irrepsisse mendum a Librariis suspicantur, & columnarium pro columbario positum. Res mihi sunt diversæ, licèt sub eodem genere spiramenti. Columbaria foramina sunt in ipsa marmorea, vel lapidea fistula, extructa ad divisionem aquæ derivandæ. *Spartimenti.* Columnaria vero structuræ sunt, separatæ a fistula, ad expirationem aeris. *Spiragli*, *Sfiatatoii*.

COLUMNATIO. Structura per columnas. *Apulejus*.

COMITIUM. Locus, ubi populus ad ferenda suffragia cogitur. Ibi antiquitus disceptabantur causæ, & supplicia de sontibus sumebantur. *Scruttinio*, *Squittino* Itali dicimus, eadem voce locum, & actionem notantes, propter inopiam verborum. Tria erant præcipua comitiorum genera: Curiata, quibus per curias populus ferebat suffragia: Centuriata, quibus per centurias: Tributa, quibus per tribus. Nam comitia, quæ a calando, veteri verbo, quod est vocare, Calata dicebantur, commune erat omnibus Comitiis nomen. Ubi legis Consualia, Prætoria, Quæstoria, Tribunitia, Ædilitia Comitia, ea scias designari, in quibus Consules, Prætores, Quæstores, Tribuni, Ædiles creabantur. Comitium, quasi Coitium a coeundo dicitur.

COMMATA, um. Latinè incisiones. Sic appellantur ab Ulpiano emissaria & incilia, quibus aquæ, præsertim fluminum, in campos emittuntur.

COM-

COMMENSUS, us. Vitruvius Latinè quandoque ſic dicit menſurarum æqualitatem, quam ſæpius Grecè vocat ſymmetriam. *Proporzione*.

COMMISSURA. In aquæductibus eſt nexus fiſtularum. Earum colligatio. *Vitr.* l. 8. 7. *Diſſolvet fiſtularum commiſſuras*.

COMMUNITIO. Munitio. *Vitr.* l. 10. 19.

COMPETENTIA. Symmetria. Gellius: *Secundùm debitam membrorum competentiam*.

COMPITA, orum. Bivia, trivia, vel plures in eandem partem coeuntes viæ. Dicuntur compita a petendo, quoniam a multis partibus petuntur.

COMPLUVIUM. Varro lib. 4. de L. L. *In Cavædio, ſi locus nullus relictus erat, ſub divo qui eſſet, dicebatur teſtudo; ſi relictus erat in medio, ut lucem caperet deorſum, qua impluebat, impluvium dictum; & ſurſum, qua confluebat, Compluvium*. Ex his verbis mihi eſt manifeſtum, parum diligenter Compluvium reddi *Gronda*, *Grondaja*, quæ Latinis eſt ſtillicidium; notatque anteriorem ſolùm, & extremam tecti partem, ex qua aqua defluit: Compluvium mihi eſt ex Varrone tota latitudo tecti, quæ aquam pluviam excipit: *Tetto*. Impluvium verò mihi eſt cavædium ipſum, quo aqua influit: *Corte*, *Cortile*.

COMPOSITUS ORDO. Ex aliis Architecturæ ordinibus coaleſcit. Quidquid in illis firmitatem, ſpeciem, varietatem commendat, huc eſt translatum. Præcipuum tamen ſtudium in columnis. Cauliculos, & folia ordinis Corinthii in capitulis, volutas ex Jonicis capitulis adoptat. Iiſdem capitulis, & epiſtyliis nova & varia pro artificum ingenio & arbitrio, adjicit ornamenta. Id genus, Romanum etiam, & Italicum appellamus. *Ordine compoſto*.

CONAMENTUM. Dicitur de iis, quæ opus fulciunt & corroborant. *Plin.* l. 19. 2. *Convolutum oſſeis, ligneiſque conamentis*.

CONCATENATIONES. Sunt apud Vitruvium nexus, fulturæque trabium, quæ renitendo opus detinent, & se mutuò adjuvant.

CONCAVUM. Vide *Convexum*.

CONCEPTELA, æ. Frontinus de Aquæductibus usurpat hanc vocem, & piscinam sic appellari docet. Nihil differre videtur a conceptorio, seu conceptaculo, ideſt loco aquam colligente.

CONCHA. Genus fornicis, sive dicatur a concha vase, sive a concha, tegumento testaceo piscium diversi generis. Mihi planè eſt idem quod fornix doliaris. *Volta a botte.*

CONCILIABULUM. Non solùm eſt conventus miscentium seditiosa consilia, sed locus ipse, ubi fabri seditionum conveniunt; juxta quam notionem scribit Livius l. 34. *Ex oppidis conciliabulisque conveniunt*; ubi conciliabulum exponi solet forum nundinarium. Ea mihi satis commoda eſt explicatio, propterea quòd faciliùs per nundinarum occasionem, & frequentiam populi confluentis, conglobari ad similia solent susurrones, molitoresque dissensionum. Conciliabulum pro cœtu accepit Tacitus Annal. 3. *Per conciliabula, & cœtus seditiosè differebant.*

CONCISURA. Vide *Incilia*.

CONCLAVE. Interior & secretior in ædibus locus. *Gabinetto*. Dicitur a clavi, quoniam pars eſt ædium obserata, & minimè pervia.

CONCLUSURA. *Vitr.* l. 6. 11. *Ad centrum respondentes conclusuræ*. Colligationem notat in opere ædificatorio.

CONCRATITIUS PARIES. *Ulpianus*. Idem Vitruvio Cratitius. Qui consertis & craticulatis asseribus coagmentatur, structura facili, sed parum firma, præsertim adversus ignem.

CONDITORIUM. Pro sepulcro usurpari solet. *Petronius*. *In conditorium prosequuta eſt defunctum*.

CONFABRICOR. Fabricor. *Gell.* l. 3. ult.

CONFLATURA. Actus conflandi metalla, quod inventum ad Cadmum Phœnicem retulit *Plinius* l. 7. 56. Flaturam

æris habet Vitruvius l. 2. 7. Aurum, argentum, ſtatuas metallicas conflare, eſt liquefacere. Sveton. in Aug. 52. *Argenteas ſtatuas conflavit omnes*. Fondere.

CONGESTITIUS, a, um. Locus, vel terra congeſtitia; opponitur ſolidæ. Uſurpatur præcipuè in aperiendis fundamentis, ubi ſolidum dicimus *Terra vergine*. Congeſtitium, *Lavorato*, *Moſſo*, *Ripieno*.

CONISTERIUM. *Vitruvius*. Locus in balneis a pulvere ex Græco dictus. Aſſervabatur nempe ibi pulvis, quo luctaturi poſt unctionem aſpergebantur, ut prenſiones firmæ eſſent, non lubricæ. Ad eum uſum ex variis regionibus afferebantur lectiſſimi pulveres; ſed optimi omnium habebantur Ægyptius, & Puteolanus.

CONSEPTUM. *Colum.* 1. 4. conſeptum ferarum, *Serraglio*. Conſeptum trabium, terræ cæſpititiæ &c. *Trincera*. Singulari modo conſeptum pertinet ad rem ſacram. Aream circa templum exponunt alii. Sunt qui templum ipſum eſſe ſtatuant: aliqui ſacellum ſine tecto. Meminerunt hac acceptione Solinus l. 1. Apulejus l. 11. Arnobius l. 6. quæ loca referuntur, & expenduntur a Salmaſio in *Solinum*.

CONSONANTIA. *Gellius*. Cum loci, propter diverſam ſtructuram, conſonantes alii ſint, alii reſonantes, & circumſonantes, vel ob aliquod impedimentum diſſonantes, commodè præcipit Vitruvius, ut pro theatris, (idem de templis dicas, ubi conciones audiuntur) expeditus & conſonans eligatur locus, per cujus intercapedinem liberè divagari poſſint voces, ut ad omnes perveniant, & auribus explicatè, & molliter accidant.

CONSTERNIUM. Sic nonnulli Latinè dicunt, quod Græci vocant Apodyterium, locum nempe, ubi loturi veſtes deponebant.

CONTIGNATIO. Propriè quod aſſeribus, tignis, vel trabibus ſtratum eſt, aut contextum. Sumitur tamen etiam pro ſtrato, & pavimento cæmentitio. *Palco*, *Pavimento*, *Piano*, *Solajo*. Nec proinde Latinis quæcumque con-

contignatio eſt ſolarium, quod, a Sole dictum, indicat ſtratum pavimenti ad apricandum accommodatum. *Battuto*, *Terrazzo*. Differt contignatio a trabeatione, ut tignum a trabe. Tignum omne lignorum genus, ædificiis idoneum, comprehendit; trabs, ut habet Feſtus, ſunt duo ligna compacta. Quare trabeatio propriè ad tectum ſpectat; contignatio ad ea, quæ ſunt ſub tecto. Uſu tamen iſta confundi ſolent. Quomodo verò contignationes fornicatæ non aſſeribus ſolùm, ſed etiam tomicibus ex ſparto Hiſpanico, tunſis arundinibus, & permiſta calce ſint concinnandæ, diligenter digerit Vitruvius l. 7. 3.

CONVEXUS, a, um. Quod in arcum eſt flexum. Pars enim interior concavum, exterior convexum dicitur.

COQUINA, ubi coquuntur obſonia. *Nonius*. Vide *Culina*.

CORICEUM. *Vitr.* l. 4. 11. Locus in Palæſtra, ubi exercebantur puellæ, a quibus ex Græco dicitur.

CORINTHIUS ORDO. Omnium elegantiſſimus, & venuſtiſſimus; ſed impensè gracilis, fluxuſque, præcipuè ſi comparetur Tuſcanicæ firmitati. Appellatio a Corintho, non tam quòd inibi ſit inventus; ſed ab ejuſdem urbis mollitudine & deliciis in ædificiorum ſtructuris, quas irridens Diogenes dixit mordaci jocoſoque cavillo: *Quinam ſunt hæc mœnia incolentes mulieres?* neglecta vitioſa ſyntaxi, ut acerbiùs dicterium torqueret. *Ordine Corintio*.

CORIUM. Voce translatitia a coriis animalium indicatur quod operi ſuperinducitur, præſertim in ſtructuris. Vitruvius l. 2. 3. pro tectorio parietum, ſive albario poſuit. *Incroſtatura*, *Intonicatura*, *Smaltatura*.

CORNIX. Anulus ferreus, quo fores pulſantur, & attrahuntur. A ſimilitudine colli cornicis, quod eſt flexile. *Euſtathius*.

CORNUTA OPERA. Præmunitiones ſunt, quæ, ut ſcribit Matthias Dogen de Architect. milit. l. 1. 15. *Conſtant antrorſum una cortina, & duobus propugnaculis dimidiatis,*

diatis, dextrorsum verò, sinistrorsumque duobus magnis lateribus, jactum tormenti in directum æquantibus. Opera a corno.

CORONA, & CORONIS, idos. Coronamentum. Ornatior projectura in summitate ædificii. *Cornice*. Item in epistyliis, januis, aliisque plurimis structuræ partibus, Corona est, quod vel supra zophorum protenditur, vel tympanum ambit; sive simplicibus constet secturis; sive denticulis, astragalis, mutulis, floribus, ut assolet, exornetur. Cavendum est ne in domorum cubiculis coronæ sint admodum ponderosæ; nam graviores facilè muros deducunt. Idcirco Vitruvius l. 7. 3. præcipit, ne in iis gypsum admisceatur, sed perducantur excreto marmore. Idem distinguit duplex genus coronarum: puræ sunt aliæ, aliæ cælatæ: in cubilibus, ubi ignis & lucernæ sunt in usu, puræ locari debent, ut abstergi faciliùs possint; ubi verò nec fumus, nec fuligo nocere potest, cujusmodi sunt æstiva, cælatæ sunt admittendæ.

CORONATA OPERA. Prætenturæ munitoriæ genus. *Constant*, ut scribit Matthias Dogen de Architect. milit. l. 1. 16. *duobus propugnaculis dimidiatis, ad minimum inter duas cortinas medio recepto; urbique duobus lateribus, teli jactum æquantibus, ut cornutum, copulantur*. Opera coronata.

CORSA. Antepagmenti fasciam exponunt Philander & Barbarus apud Vitruvium. Prima Corsa, quæ lumini est propior; secunda, & tertia Corsa in januis, sicut prima, secunda, & tertia fascia in epistyliis. Corsam dici a voce Græcanica, quæ tempus, humani capitis partem, vel ab alia dictione item Græca, quæ stipitem vel truncum notat, author est Baldus. Et aptè quidem utrumque: nam antepagmenta, ubi sunt corsæ, & stipites quidam sunt, truncique ostiorum, & januarum quasi tempora videntur esse. Tempora autem de ostiis dici satis commodum est, quemadmodum frontem, & supercilium, januarum partes alias appellamus. *Fascia*.

COR-

CORTINA. Ad illud Virgilii in Ætna.

——— *magni cortina theatri*,

Sunt qui cortinam exponunt velum, ex quo Histriones egrediebantur. Commodiùs Scaliger, aliique accipiunt pro theatri parte convexa & sinuosa. Adjuvat eam explicationem locus Ennii apud Varronem, ubi cortinam vocat cæli hemisphærium. Cortina autem id genus fornicati operis dicitur ab ejusdem appellationis vase rustico, alioque ejusdem nominis rotundæ figuræ vase, quo utuntur infectores ad pigmenta excoquenda. Item cortinam appellamus in re munitoria murum extensum inter duo propugnacula, cum interjecto torulo, sive fascia, additisque interdum pinnis; interdum verò iis nudatis; quam arcis partem magis Latinè Loricam nuncupamus. *Cortina*.

CRASSITUDO. Columnarum, parietum, & similium latitudinem, spatium, ambitum, Vitruvius crassitudinem perpetuò vocat. Cicero Verr. 6. amplitudinem appellat: *Simulacrum modica amplitudine*. Quæ vox frequentius pro claritudine & præstantia usurpatur. *Grossezza*, *il Vivo*.

CRATICULA. *Cato*. Rara quædam lignorum, viminum, vel ferri connexio. Hinc opus craticulatum, & magis Latinè cratitium appellamus.

CRATITII PARIETES. Vide *Parietes Cratitii*.

CREPIDO. Oram terræ, quæ aquis alluitur, acumen saxi vel montis, extremam, editioremque viæ partem, & alia hujusmodi crepidines nuncupamus. In ædificiis verò apud Vitruvium non sunt, ut aptè monet Baldus contra Philandrum, certa quædam in januis, vel in quibuscumque structuris membra, quæ eminent; sed omnia sunt ædificiorum membra, dummodo extent & emineant: imo, ut castigatius loquar, ipsæ eminentiæ, sive projecturæ quarumcumque partium, crepidines vocantur. *Aggetti*, *Sporti*.

CRETA. Suo non caret in structuris usu hoc terræ genus. Licet

Licèt viridis etiam, nigræque cretæ Vitruvius, & Plinius meminerint, plerumque tamen, & magis propriè alba creta est. Hinc *creta notare* opponitur *notare carbone*. Albus certè color ad boni faustique naturam, ater ad mali sinistrique pertinet. *Horatius*. *Cressa ne careat pulchra dies nota*. In suffragiis etiam ferendis, & in sortitione calculus albus expetitur. Adde illud Juvenalis,

——— *gallinæ filius albæ*,

Quod dicitur de feliciter natis; & illud ejusdem Horatii:

Sisennas, Barros ut equis præcurreret albis.

Item illud ex Plauto *Asin*.

Si huic occasioni se se subterduxerit,
Numquam, ædepol, albis quadrigis indipiscet postea.

Postremò non aliam ob causam equis albis victores triumphabant in Capitolio, quàm quoniam eum colorem lætum, auspicatum, fortunatumque ducerent. Eam prærogativam colori albo merito proinde olim Pythagoras tradidit.

CRIBRUM. Instrumentum ex suillis ferme pellibus, crebris foraminibus perterebratum, ligneoque circulo obductum. Plurimis inservit artibus. Cæmentarii ad excernendam arenam fossilem utuntur. Cribro aquam haurire, vel ferre, eos dicimus, qui operam ludunt. Sumptus est sermo vulgarius a fabula Danaidum, quæ apud Inferos pertusum in dolium aquam infundere, suplicii genus habent. Tutiam tamen Vestalem Virginem cribro aquam detulisse, Plinius, aliique tradidere. Sed ea historia vanior mihi, & mendacior est Danaidum fabula. Simili pœna apud Inferos affectum Claudium Cæsarem, nempe ut talis luderet fritillo perforato, author est Seneca, seu quicumque alius opusculum de Morte Claudii ediderit. *Crivello*.

CRUSTA. Vide *Emblema*.

CRUSTARIUS. *Plinius*. Qui crustas ex argento, vel auro vendit, aut conficit. Item qui parietes incrustat, inducitque tectorium.

CRYPTA. Caverna ſubterranea. Inveniuntur paſſim ejuſmodi cavitates productæ per intima montium viſcera. Sed & elaborari ſolent etiam arte, præcipuè ad vini conditorium per æſtivos calores. Eandem formam referunt canales aquæductuum excavati, & fornicato opere in effoſſis rupibus concamerati. Sepulcra etiam ſubterranea cryptas vocant. Non ſemel ea SS. Martyrum ſepulcra Prudentius ſic appellat. Quin & eodem nomine eorumdem frequentes ſtationes ſubterraneas indicamus. *Grotta*, *Catacombe*. Cryptas porro cœcas recens militia vocat opus teſtudinatum, ſuffoſſumque ad latera propugnaculorum, ut clam detineant præſidiarios ad ſubitam eruptionem. *Caſa matta*, corrupto vocabulo a Latinorum *Caſa armata*.

CRYPTOPORTICUS. Porticus ſubterranea, ſive undique conſepta, ſive feneſtrata. Ea ædificia Romani pro ambulacris habebant, iiſque utebantur refrigerandi corporis gratia. Erant etenim ex marmore magnificè ſtructæ; nec ad deliteſcendum, ſed ad delicias erectæ. Crebra quidem ea apud Romanos habitacula ad uſum concluſæ ambulationis. Uſus tamen erat præcipuè, cum imbres, venti, aeriſque iniquitas & inclementia copiam liberioris cæli non faceret. Aeris quippe rationem præcipuam meritò habebant; nec putabant negligendum Celſi monitum, præcipientis ſubdiales ambulationes apertaſque, & libero exercitas aere, præſtare iis, quæ in porticibus, maximè verò ſubterraneis, fierent.

CRYSTALLUS. Vide *Vitrum*.

CUBICULUM. Licèt dicatur a cubando, reliquas tamen ædium etiam partes, niſi ſingularem nomenclaturam habeant, cubicula appellamus.

CUBILE. Apud Vitruvium l. 2. 8. pars eſt illa ſtructuræ, ubi lapides ſedent, & quaſi cubant. Item foramina in parietibus, ubi figuntur capita trabium, quæ ab eodem Vitruvio, & aliis cubilia, & columbaria appellantur.

CULCITA. In Architectura idem eſt apud Varronem culcita,

quod

quod pulvillus apud Vitruvium. Sunt autem projecturæ orbiculatæ, eminentes extra ſolidum. Dicuntur a figura culcitarum, vel pulvillorum in lectis, præcipuè cum ſunt convoluti.

CULINA. Pars ædium coquendis obſoniis deſignata. Nullus olim Romæ coquorum uſus; accerſebantur verò publici ex macello. Sed poſtquam Aſiatica victoria peregrinæ luxuriæ aditum fecit, epulæ, menſæque lautiores inductæ, cum apparatu cætero, ſumptuque eſcario largiore: coqui verò, viliſſima prius mancipia, in pretio habiti; &, quod miniſterium ante fuerat, ars, ut Livius memorat, eſſe cæpit. *Cucina*.

CULMEN. Suprema pars ædium. Faſtigium. Dicitur a culmis, nempe calamis frumentaceis, quoniam antiquitus eo ſtramento ædes tegebantur. A culmine fit columen, qua voce trabem vocamus, quæ omnium altiſſima tectum ſuſtinet. Ex eadem origine. *Colmo*, *Colmigno*.

CULTELLARE. Agrum cultellare, legitur apud Frontinum, Hyginum, & alios. Eſt autem agrum ad planitiem redigere. Præſtabant hoc Agrimenſores funiculo extento ad perpendiculum, quo de agris nunc depreſſis, nunc aſſurgentibus, certam rationem inibant. Dicitur autem id cultellare a cultro ſciſſorio, ita collocato in tabula, ad hujus planitiem, ſive inæqualitatem cognoſcendam, ut coſta ſurſum erigatur, acies vergat ad tabulam; ſitque ejuſdem horizonti perpendicularis. Id verò eſt, quod non ſemel legitur apud Vitruvium: *In cultro collocare*, acie nempe cultri explorare ſubjectum planum, ut obſervant Philander, & Baldus.

CULTELLUS. Ad ſimilitudinem cultelli menſorii Vitruvius l. 7. 3. cultellos vocat aſſulas cuneatas, quæ colligationibus tectorii in contignationibus inſeruntur ad majorem firmitatem, & nexum. Sic autem ſcribit: *Ad aſſeres tomicæ religentur, cultellique lignei in eas configantur*. Barbarus reddit *Spatelle*; mihi ſunt *Cavicchi*, *Zeppe*.

CUNEUS. Propriè ferrum, vel lignum ex uno capite latum

quadratumque, ex altero acutum, aptumque ad findendum. *Conio*, *Bietta*, *Cavicchio*, *Zeppa*. Ejus formæ cunei ferrei adiguntur ferreis item malleis in saxa silicea, quæ mox dolabris dissiliunt; vel in muros, qui iisdem dolabris, vel malleis diruuntur. De cuneo mechanico nihil scripsit Vitruvius, qui cæteroqui una est ex quinque, ut vocant, potentiis, in quibus tota vertitur ars machinaria. Incredibile nimirum obtinet robur in solidis divellendis, quæ prævalida impressione in rimam adactus diffringi cogit. Cuneos appellat Vitruvius partes fornicis, quam figuram exprimunt, qui in modum crucis extructi angulos, & velum nauticum repræsentant. Fornices cuneati. *Volta a vela*, *Crociera*. Ejusmodi cuneos idem Vitruvius l. *6.* 11. vocat conclusuras: *Ad centrum respondent conclusuræ*. Cuneus in theatris erat sedilium & scalarum figura, quæ prope caveam, qui dignior erat & aptior ad spectandum locus, erat adstrictior, in altum gradatim latior. Hinc theatrum cuneatum est dictum; & ab Apulejo excuneati appellantur, quibus non erat sedendi locus in cuneis; sed ab iis exclusi sedebant in via. Cunei miniacei, aut silacei leguntur apud Vitruvium l. 7. 5. ubi agit de abacorum picturis in cubiculis. Sunt autem crustæ, lapilli, testulæque lapideæ, illitæ colore minii, vel silis, quod est pigmentum lutei, aliis cærulei coloris.

CUNICULUS. Pro canali, per quem vapor trahitur in re balneari, sumitur in Pandectis. Est etiam meatus subterraneus, arte præfossus, quo non recens solum militia utitur ad subruendos muros; verum etiam usurpabatur in oppugnatione urbium, sed sine usu pulveris pyrii, ab ædificatoria Veterum. *Mina*. De ejusmodi cuniculis prolixè agimus in nostro Lexico Militari; quod consule in aliis etiam Architecturæ munitoriæ vocabulis, quæ hic summatim exponuntur.

CURIA. Publici consilii locus. A cura dictus, authore Festo, quoniam ibi de publicis curis agitur. Dicebatur

tur

tur autem Curia primum de Regia Principis. *Virg.*

——— Laurentis Regia Pici:
Hic ſceptra accipere, & primos attollere faſces
Regibus omen erat; hoc illis Curia templum.

Hodie non de Principis modò, aut de publicis ædibus, ubi in medium conſulitur, ſed de omnibus foris judiciariis Curia dicitur. Legitur tamen in Jure Civili antiquo Curia pro Foro juridico. Longè tamen frequentiùs pro Sede Conſilii publici uſurpatam invenies. Curiam, ubi Senatus habitus, primus in Monte Cœlio ædificavit Tullius Hoſtilius Rex, quæ ab eodem Curia Hoſtilia vocabatur. In ea ſolis Senatoribus fas erat conſidere. Aliam Pompejus extruxit, quæ Pompeja, aliis Pompejana eſt appellata. In eam non modò Senatores, ſed civici etiam Magiſtratus coibant. In Curia Julia, a Julio Cæſare conſtituta, Legationes, & externa negotia expediebantur. Curiata Comitia, in quibus populus per Curias diviſus ferebat ſuffragia, a Rege Romulo ſunt primùm inſtituta. In tres partes Romulus Urbem diviſit, quas tribus appellavit. Singulas poſtea tribus in decem partes partitus eſt; eaſque Curias nuncupavit. Triginta a Romulo inſtitutis, additæ ſunt poſtea quinque. Sua cuique Curiæ ſacra, ſuos Deos, ſumptuſque ex ærario publico aſſignavit Romulus. Nomina Curiis a nominibus raptarum Sabinarum impoſita, docet Livius. Sed Varro ante Sabinarum raptum Curias inſtitutas; iiſque partim a Ducibus, partim ab Urbibus aliquot addita fuiſſe nomina prædocuerat. Curiales dicebantur, qui ejuſdem erant Curiæ, ut tribules, qui ejuſdem tribus. Curiarum Comitia, Curiata; præſcriptiones, Curiatæ leges dicebantur. Qui ſacris uniuſcujuſque Curiæ præerant, vocabantur Curiones. Veteribus illis Curiis planè reſpondent hodiernæ populi partitiones in urbibus, ad res ſacras obeundas ſpectantes, quas Parœcias vocamus. In iis verò Parœciis Sacrorum miniſtri Curionibus illis reſpondent. Obſervandum eſt, nunc etiam

eas

eas Parœcias vulgo *Cure*, & Sacerdotes Miniſtros *Curati* appellari; utrumque ſcilicet a Latina voce *Cura*, quemadmodum Curia, & Curiones antiqui indidem dicti ſunt, authore Feſto.

CUROTROPHIUM. Locus deſtinatus alendis pueris, a quibus vocabuli etymon. Differt a brephotrophio, quoniam in hoc infantes expoſiti, aut egenis nati parentibus, aluntur, in illo pueri grandiuſculi, qui nondum victum ſibi per ætatem parare poſſunt.

CURRICULUM. Spatium ad currendum aptum. Item aditus, quo in ædibus ex una parte in alteram fit tranſitus. *Paſſetto*, *Corridore*.

CUSTODIA. Locus, ubi captivi aſſervantur. Cuſtodiam porro dicimus non ſolum milites excubias agentes, ſed locum ipſum excubiarum, quem Vigiliam etiam vocavit Cicero his verbis: *Hæc mea ſedes eſt*, *hæc Vigilia*, *hæc cuſtodia*, *hoc præſidium ſtativum*. Vide *Carcer*.

CYMATIUM. Vitr. l. 4. 6. In capitulis columnarum, epiſtyliis, & januis pars eſt, quæ ſenſim gracileſcit in curvaturam, ad modum undæ, ex quo eidem nomen ex Græco, & ſine angulo. Cymation Doricum deforis, Lesbium interius gracileſcit. *Cimaſa*, *Gola*. Doricum, *Gola dritta*, Lesbium, *Gola roverſcia* appellatur.

D

DÆDALUS, a, um. *Lucretius*, & DÆDALÆUS, a, um. Opera dædala vocantur, quæ novo, ingenioſo, & mirabili artificio fabricata ſunt. Et Pauſanias quidem omnia ſimulacra lignea vocat dædala. Propriè tamen de iis efferri ſolent, quæ ſuapte natura moveri videntur, cum verè occulto moveantur artificio, & præſertim infuſo Mercurio; cujuſmodi erat ſimulacrum Veneris, quod com-

commemorat Themiſtius. Sic autem appellari plerique opinantur a Dædalo artifice & machinario ingenioſiſſimo, ad quem alia præclara inventa refert Plinius pluribus in locis.

DEALBATORES. Memorantur L. *De excuſat. Artific. lib.* 10. Hoc inter Albinos, quorum ibidem fit mentio, & Dealbatores intereſſe tradit Cujacius, ut Albinorum ſit parietes, Dealbatorum alia quælibet dealbare. Tectores verò qui dicuntur, quæ cæmentis ſtructa ſunt, linunt & poliunt. *Imbiancatori*.

DEALBO. Albarium induco. *Non ſolent duos parietes de eadem dealbare fidelia*; parœmiæ loco dictum eſt a Cicerone 7. *Famil. Epiſt.* 29. ad indicandum, eadem opera duplicem inire gratiam, vel duos demereri.

DEAMBULACRUM. Ambulacrum. *Mamertinus in Paneg.*

DEAMBULATORIUM. Ambulacrum. *Capitolinus*.

DECASTYLOS. Decem columnas habens. *Vitr.* l. 3. 1.

DECEMPEDA. Vide *Pertica*.

DEDUCTORIUM. Canalis ad effundendam aquam. *Palladius*.

DEFORMATIO. Pro detractione formæ & venuſtatis utitur Cicero hoc nomine. Vitruvius deformationem grammicam vocat primum rei, quam molimur, ſpecimen, & rude exemplar, quod fit in cera, gypſo, argilla, vel etiam tabula, aut per lineas in papyro, pro cujuſque artis inſtituto. Eſt in parvo operis rudimentum, ex cujus inſpectione perficitur poſtea ipſum opus. Idem deſignatio, & delineatio dicitur. *Diſegno*, *Modello*, *Schizzo*, *Abozzatura*.

DELICIA, æ. Item deliquia. Tignum, quod a culmine uſque ad tegulas angulares porrigitur, & ad ipſas deſinit ſubgrundas. Dicitur ab aquis effundendis. *Feſtus*. Hinc etiam originem trahas vocabuli *Deliciæ*, pro oblectamento & blanditiis. Ab iis enim, quibus oblectamur, irrigua quadam quaſi dulcedine perfundimur, quemadmodum horti, & areæ herbariæ aquarum irrigatione gaudent, & hilareſcunt.

DE-

DELUBRUM. Servio eſt templum pluribus Diis commune. Dicitur a *diluo*, ut pollubrium a *polluo*; quoniam ibi non tam manus a lacu aliquo, ut apud Veteres ante aram poſito, quam animi a maculis ſordium abluuntur. Aliud etymon affertur a Varrone, qui docet delubrum partem illam eſſe, ubi Dei ſtatua, cum dedicatur, imponitur: utque candelabrum locus eſt, ubi candela figitur, ſic delubrum eſt locus, ubi figitur Idolum. Eam templi partem, quam admodum religioſè habebant, coronis ornari conſueviſſe, indicat Silius l. 1.

——— triumphum
Tarpeji clamant Jovis, & delubra coronant.

DELUMBATA LACUNARIA. Occurrunt apud Vitruvium l. 6. 5. Quæ non ſunt perfectè rotunda. Barbarus vertit *Schiacciati*. An potius propendula? Certe delumbes, & delumbati in anteriorem partem pendent. *Sciancati*.

DENTES. *Vitr.* l. 6. 11. Fultura in ædificiis ad modum ſerræ; qua forma dentes in ore animalium ſeriatim ſunt diſpoſiti.

DENTICULI. Ornamentum Zophori in epiſtylio ordinis Jonici, ad humanorum dentium ſimilitudinem. *Vitr.* l. 4. 1. *Dentelli*.

DESIGNATIO. Cicero. *Diſegno*.

DESPUMO, as. Metaphora ab iis, qui ſpumas auferunt ab ollis ardentibus, translata, dicit Vitruvius cote deſpumare pavimentum, ideſt abſtergere, & levigare. *Dar l'orſo*. Parietes etiam deſpumati dicuntur, cum illis ſuprema manus imponitur purioris calcis attritu. *Liſciare*. Item deſpumari lateres dicimus, cum alii ab aliis atteruntur, ex quo æqualitatem & nitorem quendam accipiunt. *Arrotare*.

DESTINA. Fit ab antiquo verbo *ſtano*, vel *ſtino*, quod erat *ſto*, ex quo verbum *deſtino*. Columnam ſignificat. Utitur hac voce Lucilius. Arnobius etiam Atlantem Cæli tibicinem, & deſtinam appellat.

DIACOPI. Inciſiones ad aquas deducendas. *Ulpianus*. Vide *Incilia*.

DIÆTA. Exponi ſolet de pluribus cubiculis ſimul junctis, ut ex altero in alterum fiat tranſitus; quæ connexiones cubiculorum plures vel pauciores in iiſdem ædibus produci ſolent, pro earum ſcilicet amplitudine. *Appartamenti*. Videtur tamen certum, Diætam ſumi etiam pro cœnaculo. Sidonius Epiſt. l. 2. 2. *Ex hoc triclinio fit in diætam, ſive cœnatiunculam tranſitus*. Et quoniam in cœnaculis, & inter epulas, eruditos ſermones Philoſophi ſociabant, ex quo Platonis convivium, & Plutarchi Sympoſiacæ quæſtiones celebrantur, inde factum, ut etiam nunc alicubi diætæ appellentur cœtus Patriciorum, & Procerum, qui negotia publica, & quæ ad ordinationem pertinent publici ſtatus, pertractant. Antiquitus id apud Germanos factitatum inter epulandum, tradit Tacitus de Morib. Germ. *De pace, & bello plerumque in conviviis conſultant*.

DIAGRAMMA. Vitruvius, quod alibi vocavit deformationem grammicam, iterum appellat Diagramma. Figura per lineas ruditer expreſſa.

DIAMICTON. Latinè permiſtum. Structuræ genus, quo medii parietes fractis cœmentis farciuntur. *Plinius*. Ubi quidam corruptè legunt Dictyotheton, vel Dictyoton.

DIASTYLOS. Dicitur de columnis ordine laxiore diſpoſitis. *Vitr*. l. 3. 2.

DIATHYRA. Vide *Prothyra*.

DIATHESIS. Apud Vitruvium l. 1. 2. eſt diſpoſitio.

DIATONI LATERES, vel lapides. Genus lapidum, quos Vitruvius l. 2. 4. frontatos ab utraque fronte terminante parietem, itemque Diatonos appellat. Frontati dicuntur, quoniam duplici fronte ad utramque muri partem per totam ejus craſſitudinem pertingunt; colligatique per latitudinem utramque ſtructuræ faciem terminant. Diatoni autem vocantur, quoniam admodum per latum extenti ſunt; id enim Græcis eſt Diatonos. Philander in aliis Codicibus Vitruvianis ſcribit legi Diatoros,

K quod

quod Latinè eſt penetrantes, quam lectionem æquè probat Baldus. *Muro a due teſte di mattone, o di ſaſſo.*

DIATOROS. Vide *Diatoni Lateres.*

DIAZOMATA. *Vitr.* l. 5. 7. Diviſiones ordinum in theatri ſedilibus. Sumi etiam ſolent pro ſpatiis plateolarum, gradibus ſcalarum, interjectis; cujuſmodi relinquuntur in domorum ſcalis, itemque inter gradus & januas templorum. *Ripiani.*

DIDORON. Quod eſt longum pede, latum ſemipede. Ex Græco menſura eſt duorum palmorum. *Vitr.* l. 2. 3. Plinius docet cum Vitruvio ab antiquis Græcis *Doron* manum, ſeu palmam fuiſſe dictam: ex quo non ſolùm habemus vocem *Donum*, quod a manu dicitur; ſed etiam menſuram duodecim digitorum, quam a palma palmum majorem, ſeu Dodrantem vocamus. Ea verò vox *Doron* licèt in ſuo ſimplici non ſit in uſu, manet tamen in compoſitis; ac Didoron, Tetradoron, Pentadoron vocamus lateres in ſtructuris ædificiorum, qui duorum, quatuor, vel quinque palmorum longitudinem habent.

DIGITUS. Modulus aquarius, cujus diametros digitalis eſt. Habet locum in menſuris aquarum; quæ ab aquæductibus derivantur. *Paulus.*

DIOPTRA. *Vitruvius.* Dicitur a diſpiciendo, vel explorando. Machina Geometrica libratoria, qua latitudo, altitudo, & longitudo, etiam ex longinquo, dignoſcitur. Aquarum librationibus, iiſque deducendis, & dividendis inſervit.

DIPTERUS, a, um. Duas alas habens. Dipteræ columnæ, duplex ordo columnarum; dipterum templum, duas columnarum alas habens. *Vitr.* l. 3. 1.

DIPLYNTII, & Triplynthii parietes. Qui conſtant duorum, vel trium laterum ordine. *Vitr.* l. 2. 8. *Muro a due, o tre ordini di mattoni.*

DISPOSITURA. *Lucretius.* Et

DISPOSITIO. Ordinatio. Architecturæ pars præcipua, de qua agit Vitruvius l. 1. 2. Ab eodem definitur: *Rerum*

apta

apta collocatio, *eleganſque in compoſitionibus effectus operis*, *cum qualitate*. Idem Magiſter ejuſdem ſpecies ſtatuit Ichnographiam, Orthographiam, & Scenographiam.

DISTEGA. Latinè duplex contignatio. Licèt intelligi ſoleat, quarum altera alteri ſuperimpoſita, apertaque & patens eſt; cujuſmodi ſunt in theatris tabulata, quæ dicimus *Palchetti*, adhuc tamen uſurpatur de omni ædificio, ſive ſit theatrum, ſive navigium, ſive quid ſimile bipartitum. *Pollux*. Dicitur autem diſtega a ſtega, quæ Latinis eſt contignatio; & quamvis propriè uſurpetur de navibus, ut accipitur a Plauto in Bacchid., nihilominus ad quamcumque contignationem notandam idoneum eſt vocabulum. Hinc etiam triſtega, quod tres contignationes habet, & hypoſtega, quæ eſt contignatio tecta, cui opponuntur hypetræ. *Contignazione*.

DIVERSORIUM. Hoſpitium, quo ad tempus commorandi cauſa divertimus. *Cicero*. Alloggiamento.

DIVERSORIOLUM. Parvum diverſorium. *Cicero*.

DIVERTICULUM. Via tranſverſa, quam quis init, relicta via, quam inſtituerat. Servio viæ ſunt a latere viæ militaris. Singularem acceptionem habet in aquæductibus, qui ſæpe in decurſu a recto primoque tramite, aliò divertunt, propter opportunitatem, & faciliorem aditum. Diverticulo dextrorſum, diverticulo ſiniſtrorſum, formulæ ſunt crebrò uſurpatæ a Frontino.

DIVIDICULA, orum. *Dividicula*, inquit Feſtus, *Antiqui dicebant*, *quæ nunc ſunt caſtella*, *ex quibus a rivo communi aquam quiſque in ſuum fundum ducit*.

DOLABRA. Mirum eſt Lexicarios dolabræ ædificatoriæ non meminiſſe. Adhuc tamen magis demirandum, afferri exempla ædificatoriæ, cum exponunt fabri materiarii dolabram, quæ aſcia etiam dicitur. Quod verò genus inſtrumenti vocandum ſit dolabra ædificatoria, adhuc non eſt compertum. Academici a Furfure vocem *Beccaſtrino*; quam Latinè reddunt *dolabra*, ſic exponunt:

Sorta di zappa grossa, e stretta, che serve per cavar sassi. Non admodum arridet, Ligonis genus vocari dolabram: nam palus ferreus, quo cæmentarii saxa eruunt, Ligonem non dixerim, licèt ferrum sit angustum crassumque. Romæ in Columna Trajani cernuntur secures, acie unica & simplici, acuminatæ ex altera parte. Sunt qui eas, dolabras censeant. Redarguit tamen eos Scriptores Palladius l. 1. c. ult., ubi meminit securis dolabratæ, quam opinor appellari, quæ ferro constat leviter arcuato, ex una parte acuto, ex altera ad modum securis quadrata acie, cum ligneo manubrio, & vulgo dicitur *Gravina*: cujusmodi forte sunt commemorata instrumenta in Columna Trajani. Dum enim Palladius recenset secures dolabratas, profectò dolabras, secures dolabratas non esse significat. Superest proinde ut dolabram dicamus palum ferreum; planum a capite, ex parte infima acutum, aptum ad diruendum, & eruenda saxa silicea, præfixis maximè cuneis ferreis. *Palo*, *Paletto*, *Piccone*. Eos postremò palos, si caput non planum habeant, sed in aciem securis formatum, tunc illos non dolabras, sed secures dolabratas dixerim, ut arcuatum ferrum, superius expositum.

DOMA, atos. Græcanica notione tectum est; sed strictiùs Architecti domata appellant, quæ supra totam domum, vel templum, ac proinde supra ipsum tectum, assurgunt. Hujusmodi sunt turriculæ, & speculæ, quæ supra tectum, & liberum exhibent latè prospectum, & veluti corona quædam & umbella, ædificio, ipsique potissimum tecto, ornatum addunt & dignitatem. *Loggia.*

DOMICILIUM. Domus, sed ubi paulo diuturniùs quis habitavit; vel ipsa habitatio diuturna. Nam qui ad breve tempus alicubi habitat, & inde digreditur, domum ibi dicitur habuisse, non domicilium. Licèt verò quispiam conductitiam domum incolat, dummodo cum familia & rebus suis stabili perpetuaque sede ibi degat, habere ibidem domicilium verè dicitur.

Do-

DOMUNCULA. *Apulejus*, &

DOMUSCULA. Parva domus. *Idem*.

DOMUS. Structura ad habitandum ſtabilis, fixaque, tecto præcipue & parietibus conſtans. Stabilem fixamque dixi; neque enim domum dixeris navim, licèt in diuturna navigatione, aut plauſtra Scytharum. Caret domo pars non exigua terrarum, ubi nemora indigenæ habitant, cujuſmodi præ aliis ſunt Hyperborei, & Arimphæi. Minimùm ab his diſtant, quibus marinarum teſtudinum, ut Plinius refert l. 9. 10. operimenta ſunt tectum; aut Mauri, quibus ſcirpi fragiles paluſtreſque conficiunt teguriola. Athenienſibus Euryalus, & Hyperbius fratres primi commonſtrarunt Domorum uſum; ſpecus illis antea pro domibus erant. Non omittam indicare Cyrenaicos quoſdam populos ſale, e montibus ſuis exciſo, tamquam lapide, ſibi domos, ſi Plinio credimus, comparaſſe. Romanos autem conſtat domos humiles, cum ipſi viri eſſent, culmis frumentaceis operuiſſe. Iidem, eliſis poſtea primoevæ diſciplinæ nervis, ad eas marmorearum ædium aurearumque moles extollendas progreſſi ſunt, quas paucis complexus exprobravit Seneca ad Lucilium: *Culmus liberos texit; ſub marmore atque auro ſervitus habitat*. Senecæ Plinius amoebœum canit, vetuſtis Romæ ædificiis cum Caji, & Neronis ædibus, comparatis: *Quorum agri minorem modum obtinuere, quam cellaria iſtorum*. Non eſt ambigendum, poſtquam cavernas, ut dixi, incolere vetuſtiſſimos mortalium tædium cepit, e luto prima habitacula fuiſſe ruditer extructa, prædocentibus hirundinibus, quæ ex eadem materia nidos concinnant. Ad earum imitationem caſas luteas primus, teſte Plinio, extuliſſe fertur Doxius, Celei frater, qui Jacobi Hæbræorum Patriarchæ tempore vixiſſe traditur. Furcis poſtea, cerviſque, & ramalibus tecta ea tuguria ad majorem firmitatem. Neceſſitati nimirum, non elegantiæ & deliciis frugales illi ſtudebant. Verùm de primoevo more habitandi, & incrementis ædificio-

ficiorum post inolescentem paulatim per ætates luxum, vide plura apud Vitruvium l. 2. 1.

DORICUS ORDO. A dispari Numinum conditione, quibus templa erigebantur, ipsa multiplicis structuræ ratio desumpta est. Triplex est Deorum classis, fortium, delicatorum, & mediorum. Fortibus, Marti scilicet, Herculi, Palladi &c. structura Dorica, severior & gravior, assignata est. Delicatis, ut Veneri, Proserpinæ, Floræ &c. ordo Corinthius adscriptus est, mollior & venustior. Mediis, ut Junoni, Dianæ, Baccho &c. Jonicus ordo est addictus, ex firmo & gracili, severo & concinno temperatus. Nam Tuscanica structura, quoniam simplex erat & rudis, agrestibus ædificiis, profanisque, nec Diis, nisi forte silvestribus & Inferis, adhibebatur. Doricus itaque ordo totus est in imitatione naturæ; ejusque firmitatem, & gravitatem operum redolet. Non folia & cavliculos, sed solidam prominentiam admittit. Neque verò idcirco omnem respuit ornatum, ut ordo Tuscanicus, sed iis dumtaxat ornamentis gaudet, quæ firmitudinem operi, majestatemque conciliant. A Doriis dicitur, apud quos originem habuit. Eum verò ordinem omnium fuisse antiquissimum, ex ejusdem origine licet conjicere. Cum enim Græci antiquitus fanum Apollini constituissent; animusque iisdem esset columnis illud ornare, parum gnari symmetriarum, virilis pedis vestigium dimensi sunt: cumque invenissent vestigium pedis sextam esse partem in altitudine humani corporis, eum commensum in columnas transtulerunt: atque inde in Doricis columnis, ut a corpore virili, gravis quædam & virilis proportio dignoscitur. Cum verò iidem Græci ædem postea Dianæ condere statuissent, ex fœminea matronarum figura, ornamenta quædam in basi & capitulis accersiverunt. Quod cum Jones præstitissent, ab eorum nomine ordo Jonicus appellari cæpit. Postremò ulterius progressi ad puellarum virginum similitudinem, elegantius quiddam floridiusque commenti

sunt:

ſunt: ex quo Corinthii ordinis ſymmetriam, omnium venuſtiſſimam, retinemus. *Ordine Dorico*.

DORMITORIUM. Cubiculum ſomno capiendo aſſignatum. *Plinius*.

DURETA. Vas amplum in balneis, in quo ſedentes lavari ſolebant, Hiſpanica voce Duretam nuncupari, ſcribit Svetonius in Auguſto 8. 2.

E

ECCLESIA. Græcè cœtus, conventus. Item locus ipſe conventûs: ſic enim aulam publici conſilii vocabant Athenienſes: quò reſpexit Plinius ad Trajan. l. 10. 3. *Bule*, *&* *Eccleſia conſentiente*. Quoniam verò Vitruvius l. 7. 5. expreſsè habet Eccleſiaſtirion pro parvo theatro, dubitari non poteſt, Eccleſiam antiquis etiam theatrum fuiſſe. Apud nos Templum eſt, ubi Fideles congregantur.

ECCLESIASTIRION. Vitruvius tradit, minuſculum quoddam theatrum a Trallenſibus Eccleſiaſtirium fuiſſe dictum; locumque fuiſſe, in quo ad colloquendum homines convenirent. Proinde Eccleſiaſtiria etiam dicerem ædiculas, vel aulas pſallendo, diviniſque rebus audiendis conſtitutas. *Oratorii*, *Congregazioni*, *Confraternite*.

ECHINOMETRÆ. Formulæ matrices e creta, gypſo, argilla, vel ſimili materia in cavum actæ, quibus fuſum æs figuram accipit. *Matrici*.

ECHINUS. Aquatile teſtaceum, orbiculatum, & undique ſpinoſum. Spinas habet pro pedibus, quas idcirco detritas ſæpe deprehendimus. Ejuſdem figuræ animal terreſtre, alio nomine ericius, & erinaceus. In Architectura Echinos dicimus tegumenta caſtanearum, ad eamdem formam ſpinoſa. Ea verò adaperto cortice ſeriatim di-

diſpoſita capitulis Dorici, Jonici, & Compoſiti ordinis adſcalpuntur. Id genus ornamenti, quoniam ovis admodum ſimile eſt, appellamus *Ovoli*. In Tuſcanica ſymmetriam eadem pars, ſive planum, quod eſt inter plynthum, & anulos, licèt echinis careat, adhuc nominatur Echinus, & Italis *Ovolo*. Adhibentur etiam Echini in cymatiis, integra, vel dimidiata ſcalptura; iiſque hamata ſpicula interponi ſolent, quaſi ad eoſdem ſcindendos. Dicimus etiam tectum echinatum, vel quod ſpiſſis ſcabriſque tegulis componitur; vel quod coronides habet ex opere echinato.

ECHINATUM TECTUM. Vide *Echinus*.

ECPHORA. Vitruvius l. 6. 2. Ecphoras more ſuo Græcè vocat, qnod interdum etiam appellat Latinè projecturas. *Sporti*.

ECTYPA SIMULACRA. Ex Plinio ſunt, quæ prominent, extantque; ſicut Entypa, quæ intus depreſſa ſunt & inciſa. Hæc ad ſcalpturam, illa ad ſculpturam pertinent. Et Ectypum capri ſimulacrum ſic expoſuit Juvenalis Sat. 1.

Criminibus debent hortos, prætoria, menſas,
Argentum vetus, & ſtantem extra pocula caprum.

Poſtyca verò ſimulacra, eodem Plinio authore, alteram tantummodo imaginis partem oſtendunt. Commemorata imaginum genera Dibutadem primùm monſtraſſe, idem addocet Plinius. Uſurpantur hæ voces plerumque in gemmis anularibus, inciſis, vel extantibus figuris, impreſſis.

ECTYPUS, a, um. Sculpturas ectypas vocat Plinius, quæ in ipſis typis formantur. *Matrici*.

ELÆOTHESIUM. Latinè unctorium. Pars balnei. Vide *Balneæ*.

ELECTRUM. Vide *Succinum*.

EMBLEMA. Ab inſerendo, notione Græcanica, emblemata appellantur metallica ornamenta, item gemmea, marmorea, atque adeo ſerica, & byſſina, quæ in menſis, va-

vaſculis, ſellis, parietibus, & pavimentis fieri ſolent. Inſeruntur autem teſſellis, vel ſegmentis ita colligatis, aut coagmentatis, ut imagines pennicillo depictas repræſentent. In veſtibus appoſita eximi facilè poſſunt; & plumati, undulati, ſcutulati operis nuncupantur. In pavimentis, & parietibus vermiculata, muſiva, teſſellata dicuntur opera; in ligneis ſtructuris ſegmentata. *Opere a muſaico*, *Intarſiature*. Univerſum hoc ornamenti genus in poculis, vaſibus, toreumatis, & ſimilibus, ſi inſertum detrahi poteſt, cruſta appellatur, qua acceptione legitur apud Ciceronem; ſi non poteſt divelli, opus anaglypticum dicitur.

EMBATER. Vide *Embolus*.

EMBOLUS. Quidquid in ſtructuris & machinis, cum vi penetrandi aliquò inditur, embolus dici poteſt. Vitruvius l. 10. 12. lignum teres, reductile, quod modiolorum cavitates implet, embolum nominat. Fortaſſe quid ſimile eſt Embater apud eumdem l. 1. 2. cujus vocis, quæ ingreſſorem ſonat, germanam ſignificationem adhuc quærunt Interpretes. Embolum Italicè dixeris *Maſchio*.

EMINENTIA. Appoſitè eminentiam Latinè dicimus opus anaglypticum. *Rilievo*. Sculptura integræ, dimidiæ, levioris, vel depreſſioris eminentiæ; ut quidpiam in marmore, ære, ligno, aut opere plaſtico diverſimode extat, eminetque.

EMINULUS, a, um. *Varro*. Scalpturæ eminulæ, quæ parum eminent. *Rilievo ſmaccato*.

EMISSARIUM. Oſtium ad deducendas aquas extructum, cum ligneo, vel ferreo repagulo reductili. Item emiſſarium vocat Vitruvius l. 8. 7. foramen in Caſtellis aquæductuum, quod aquam recipit ad eamdem emittendam, & in privatos uſus, vel publicos diſtribuendam. Sunt tamen qui ibi pro emiſſario, legunt Immiſſarium.

EMUSSITATUS, a, um. Sic legit Feſtus in Plauto, ubi amuſſitatum vulgò legitur. Et Aldina quidem editio, aliæque caſtigatiores Emuſſitatum habent. Nec id ſolùm pro-

propter facilem tranſitum ex *a* ad *e*, & e contrario; verùm etiam a voce examuſſim, ex qua emuſſitatus, quaſi examuſſitatus.

EMPLECTON. Vitr. 2. 8. ſtructura exterius polita, intus farctura rudi coagmentata. Sic appellatur notione Græca, a capillis mulierum, qui a fronte compti ſunt, interius ornatum non habent: ut obſervat Salmaſius in *Solin.*

EMPORIUM. Forum nundinarium. *Emporio*, *Mercato*.

ENCARPUS. Vitr. l. 4. 1. Sertum, vel potius textura ex foliis, floribus, pomiſque complicata. Non ſolùm epiſtyliis columnarum Corynthii, & Compoſiti ordinis, verùm etiam in antepagmentis, conſpicuiſque aliis partibus apponi ſolet. *Feſtone*.

ENTASIS. Latinè intentio, vel inflatio. Dicitur a Vitruvio medius columnæ ſcapus, ubi eadem molliter intumeſcit. *Pancia della Colonna*.

ENTYPA SIMULACRA. Vide *Ectypa*.

EPAGON. Vide *Artemon*.

EPHŒBÆUM. Pars palæſtræ, puberum exercitationi addicta.

EPIBATHRA. Machina, vel pons ſcanſorius; utroque enim modo exponitur.

EPISCENIUM. *Vitr.* l. 7. 1. Quod eſt ſupra ſcenam; ut proſcenium, quod eſt ante, poſtſcenium, quod eſt poſt ſcenam.

EPISCHIDION. A Vitruvio accipitur pro cuneo, quo ligna finduntur.

EPISTOMIUM. *Varro*. Latinis oris obſtructio. Æreum inſtrumentum, vertibulum in medio pertuſum habens, quo admittitur, vel prohibetur aqua. Eodem inſtrumento elicitur aqua ex aquæductibus, & vinum e doliis, ad uſus domeſticos.

EPISTYLIUM. Non eſt columnarum capitulum, vel capitellum, ut omnes Lexicarii adverſus omnes Architectos affirmant. Vitruvius pluribus in locis ea diſtinguit; tertio vero capite libri tertii primùm de capitulis, poſtea de

de Epiſtyliis diſtinctè clarèque diſſertans, ait: *Capitulis perfectis, reſpondent ſymmetriæ epiſtyliorum*. Adverte Plinii lapſum, qui errandi anſam cæteris dedit l. 36. 23. ubi ſcripſit: *Columnis ſpiræ ſubditæ, & capitula addita*. Dicendum erat, baſes & capitula ſcapis addita, non columnis. Columna ſuas partes habet, baſim, ſcapum, & capitulum. Epiſtylium, ut vox Græca ſonat, ſupra columnam eſt; eamque partem occupat, quæ ad modum trabis ſupra columnas excurrit. *Architrave*. Accipi etiam latiùs ſolet pro integra trabeatione, quæ acroteria, cymatium, coronam, Zophorum, & quidquid eſt ſupra columnas, complectitur. *Finimento*.

EPITITHIDES. Latinè ſuperimpoſitiones. Suprema membra coronidis, quæ ædificiorum faſtigio, vel columnis adduntur. *Finimenti*.

EQUESTRIA. Locus in theatro, ubi equites ſpectabant. Qui autem iiſdem erat attributus lege L. Roſcii Othonis, quatuordecim gradus continebat; eratque inter orcheſtram, ubi Senatores aſſidebant, & caveam, ubi populus ſpectabat. *Horatius*.

Sedilibuſque magnus in primis eques,
Othone contempto, ſedet.

EQUILE. Equorum ſtabulum.

ERGASTULUM. Carcer agreſtis, ubi ſervi vincti ad opus faciendum detinebantur. Differt a carcere, quoniam in hoc authoritate publica Magiſtratus liberi homines, ibi herorum privato judicio ſervi puniebantur.

ERGATA. Machina tractoria omnium vulgatiſſima, cui ab operando ex Græco nomen. Proximè accedit ad ſuculam; ſed ergata erecta eſt, & perpendiculariter plano inſiſtit; ideoque ſolis animalibus agitur; cum ſucula quovis inani pondere circumrotetur. Utrique vectes ſuppetunt, & in medio tympanum: ſucula tamen, cum ſit ſupina, axem habet duplici nitentem cardini; unum dumtaxat inferius habet ergata, cum idoneo ad volutandum foramine. De utraque fusè agit Vitruvius l. 10.

Ergata Italis *Argano*. Sucula apud Barbarum *Naspo*, *Molinello*.

ERISMA. Vitruvio est idem quod arcus, seu pila, opposita muro inclinato ad fulturam. Vide *Anterides*. Idem Magister mentionem habet erismatum; ubi loquitur de scalis nauticis. Habent quippe in machinis scansoriis eamdem vim, ac in ædificiis.

EROGATORIUS MODULUS. Vide *Acceptorius*.

EVERGANEÆ TRABES. Occurrunt apud Vitruvium l. 5. 1. Latinè dixeris validum opus præstantes. Philander & Barbarus exponunt compactiles; ideoque firmiores & stabiles.

EURIPUS. Propriè significat fretum angustum, cujusmodi occurrit inter Aulidem Bœotiæ, & Eubœam insulam, quod est maximè tempestuosum. Euripi in Circensibus septum erant lapideum cum fossis. In iis vino plenis navales ludos edidisse Heliogabalum, author est Spartianus. Julius Cæsar, Elephantorum spectaculum editurus, Circi arenam euripis circumdedit, cum antea lapidibus, & clathris ferreis cingeretur. Eos deinde Nero sustulit; a quo tempore nullos in Circo fuisse euripos, memorat Plinius.

EURYTHMIA. Propriè numerorum concentus. In re architectonica est, ut sunt verba Vitruvii, *Venusta species, commodusque in compositionibus membrorum effectus*. Philander concinnitatem Latinè reddit. Optima est partium distributio, nexus, & symmetria. *Ordine*.

EUSTYLOS. *Vitruvius*. Ordo columnarum, in quo spatium intercolumnii æquat crassitudinem trium columnarum.

EUTHYGRAMMUS. *Vitr.* l. 1. 1. genus regulæ, quod Philander rectilineam reddidit: est regula rectæ ipsius lineæ directrix; quæ circini usum regit.

EXCALDATIONES. Leguntur apud Scriptores Historiæ Augustæ, & præsertim apud Capitolinum in Albino. Lavacra erant in balneis muliebria, quibus viri, nisi admodum molles essent, nunquam, aut rarò utebantur.

EXCUNEATUS, a, um. Vide *Cuneus*.

EXEDRA. Vox eſt apud eruditos obſcuræ indaginis. Budæus cellam ſtudiariam exponit. Alexander ab Alex. cubiculum eſſe ſcribit columnis fultum, cum exciſis ſpatiis, quibus proſpectus erat in viam. Alii ex Cicerone conjiciunt, cellam fuiſſe ad colloquendum cum amicis, aut meridiandum. Polluci idem eſt, ac cœnaculum. Locum fuiſſe ad ſedendum conſtat ex notione Græca. Certè ſedilia erant in porticibus, ubi Philoſophi, & Rhetores diſputationibus exercebantur. Equidem quid ſimile fuiſſe exiſtimaverim porticibus umbellatis, ubi viri Patricii Neapoli conveniunt, & propria habent ſedilia. *Seggi*. Apud Vitruvium tamen lib. 6. 5. Exedræ, ut exponit Barbarus, cubicula majora erant in ædibus, ubi ad colloquium exteri excipiebantur; vel ubi ſomnus per æſtatem interdiu capiebatur.

EXEMPLAR, & Exemplum. In artefactis eſt prima diſpoſitio operis. *Modello*. Statuunt nonnulli, exemplar eſſe quod primùm conficitur. *Originale*. Exemplum verò quod ad hujus fit imitationem. *Copia*. Sed hoc diſcrimen Scriptores optimi non obſervant.

EXPRESSIO, onis, &

EXPRESSUS, us. Vitruvius l. 7. 3. expreſſiones vocat partes eminentes in cælaturis. *Parti rilevate*. Idem l. 8. 7. aſcenſus aquarum violentos per fiſtulas in aquæductibus, expreſſiones appellat.

EXOSTRA. Projectionem apud Latinos ſonat. Significatione olim ſcenica & theatrali, machina erat compacta ſublicis & longuriis, quæ ſuſtinebat ſellam, ex qua recitabantur in theatro, quæ ſecretò patrata erant in ædibus, ut oſtendunt exempla Sophoclis in Œdipode, & Plauti in Amphitryone, & Caſina. Significat etiam projecturas tegularum in ſummitate parietum, quæ eos ab imbre defendunt, ornatumque ſimul præſtant, & munimentum. Poſtremò exoſtra ponticulus eſt ſublicius, qui in oppugnatione urbium, ex turribus ligneis cum ar-

armato milite in muros hosticos admovebatur.

EXSCALPO. *Cato*. Excavo, Incido.

EXTRUCTIO. Ædificandi actus, & ipsum ædificium.

EXTRAMURANUS, a, um. Quod est extra murum. *Lamprid.*

EXTRUO. Ædifico.

F

FABER. Ab opere faciendo dicitur. Nomen est iis omnibus commune, qui artibus faciundis dant operam, ex quavis illæ sint materia, excepta cera, gypso, & similibus, qui Plastæ dicuntur. Usus vocis fere est cum adjectivo, quo coarctatur, & trahitur ad expressiones singularum artium: Faber ferrarius, ærarius, tignarius, cæmentarius &c.

FABRICA. Non est ædificium dumtaxat; sed ipsam quoque Fabri officinam significat. Singulari nomine commemorantur fabricæ armorum, quæ publica erant ædificia, cudendis, & expoliendis armis erecta; cujusmodi erant, scutaria, clibanaria, hastaria, sagittaria &c., quas prolixè recenset digeritque Pancirolus in Comment. ad Notitiam Imperii. Fabrica a Vitruvio definitur, *Continuata, ac trita usu meditatio, quæ manibus perficitur ex materia cujuscumque generis est opus ad propositum deformationis*. De Fabricis civilibus vide quæ diximus in voce *Ædificatio*.

FABRICATIO. *Cicero*.

FABRICATOR. *Cicero*. Qui fabricat.

FALERE, is. Aliis Phalere, neutro genere. Occurrit apud Varronem. Quod sit Architecturæ opus, negat Calepinus erui posse. Describit ibi Varro avium theatridion; & Falere vocat suggestum arcuatum, supra quem spatiari

tiari licet in ambitum; infra verò anates e ſtagno revolantes ſtabulari ſolent. Martinius Falere referre videtur ad pilas, quæ mari & fluviis opponuntur, ad aquarum impetum retundendum. Non obſto, pilas illas littoribus immolitas aptè dici poſſe Faleria; ſed Varronis locus eſt de ſtagnis avium, non de littorum molitionibus. Faleria a falis dicuntur, quæ ab altitudine appellantur, vetuſta Etruſcorum voce, qui Falandum, cælum nuncupabant. Falas proinde, & faleria non abnuerim dici pilas lapideas, cum pulvillis orbiculatis ad ovi figuram, quæ ſubſtrui ſolent in atriis ædium, & in periſtyliis, clauſtriſque cœtuum Religioſorum; præſtantque opportunitatem ſedilium. *Colonnette*, *Cordoni*, *Ripari* a *colonnette*. Falæ inſuper, rotundæ erant in Circo turriculæ ligneæ, teſte Vitruvio, ovi figuram referentes in faſtigio, non ad uſum ſpectatorum, ut lignea ſunt illa podiola, quæ Itali vocamus *Palchi*, exhibentia commoditatem ſedilium, locumque ad ſpectandum, quemadmodum explicari ſolent; ſed ad notandum numerum curriculorum. Conſtituebantur eadem ad tempus ipſo ludorum die, quibus peractis removebantur. Agrippa primus illas curaſſe dicitur. De iiſdem Juvenalis:

—— *ante falas, delphinorumque columnas.*

Quidnam autem columnæ, & delphines in Circo fuerint, ex verbis Caſſiodori monet Georgius Merula. Columnæ obeliſci erant; cujuſmodi prægrandes in Circo Maximo Auguſtus extulit. Conſiti illi erant prope euripum, vitrei maris imaginem referentem. Ad obeliſcorum, quos Juvenalis columnas vocat, ornatum delphines marmorei ludebant; vel marmoreæ, ut aliis placet, Nereides vectæ delphinibus eminebant.

FALÆ. Vide *Falere*.

FAMILIARICÆ CELLÆ. Vide *Cella*.

FANUM. Templum. Perottus ducit a Fauno, quia parum intereſt inter fanum, & faunum. Ineptiæ meraciſſimæ. Dicitur a fando; quoniam inde fata, ideſt effata, & re-

responsa Deûm petebantur : vel potius a Pontifice, qui, certa verba fando, illud dedicabat. Ædes nonnullis Diis dicatas Fana potius quam templa Veteres appellabant. Hinc Fana Cybeles; & fanatici dicti Galli, qui eam bacchantes, furore correpti, cum incomposita corporum jactatione sequebantur. Eadem Fanaticorum appellatio Hæreticis fuit emotæ mentis, & furiosis.

FARCTURA. Oppletio, fere ex vili materia; ut structuræ sunt extrinsecus marmore incrustatæ, intus vili cæmento exsaturatæ. Vitruvius; *Monumenta facta ex marmore, intrinsecus calcata farcturis*. Id genus parum firmum Magister idem pronunciat l. 1. 8. propterea quod ex raritate cæmentorum fit, ut calx ab arena discedat, & paulatim coagmentatio dissolvatur. Quam ob causam addit concidisse prope Urbem Romam quædam monumenta ex marmore quadrato, farcturis intus oppleta. Monet antem eam structuram sustentandam esse ansis ferreis, in fronte, plumbo indito, colligatis. Item farcturæ nomine materiam dicimus cæmentitiam, quæ medium spatium inter duas parietum frontes implet, & farcit. Id Plinius dixit medios parietes farcire cæmentis. Farctura pro actu, vel ratione farciendi, apud Columellam legitur.

FASCIA. In epistyliis ornamenta sunt ad modum tæniarum. Gradatim apponi solent. Prima, secunda, & tertia fascia in Jonicis, & Corinthiis epistyliis locum habet. In portarum vero antepagmentis prima fascia a Vitruvio l. 4. 6. dicitur Corsa, de qua egimus proprio in loco. *Fascia*.

FASCIOLA. Parva fascia. *Cicero*.

FASTIGIUM. Summitas ædificii. Vide *Tectum*.

FASTIGATUS, & Fastigiatus, a, um. In fastigii acumen erectum.

FAVI. Vitruvius l. 7. 1. sic appellat lapillos exagonos, quibus sternuntur pavimenta; aliaque ædificia, ut porticus, dietæ, solaria, & præcinctiones fontium, ornatum

tum accipiunt. A favis, ſeu cellis apium, quæ eadem figura conſtant, nuncupantur. Id opus e ſectili marmore, & verſicoloribus calculis, Græci vocant Lithoſtrota. Occurrunt paſſim ejuſmodi emblemata, ac præſertim in templorum veterum pavimentis. Idem ibidem Vitruvius ita ſcribit: *Nulli gradus in ſcutulis, aut trigonis, aut quadratis, ſeu favis extent*. Ubi vides cum favis recenſeri lapillos alios, quibus pavimenta exornantur. Trigona ſunt calculi triangulares, a quorum commiſſura fit opus amygdalatum; nam triangulari fere figura ipſæ conſtant nuces amygdalæ, ut ſuo loco eſt notatum. Quadrata ſunt teſſellæ, ſeu teſſerulæ, quarum figura quadrata eſt, ut forma cubi. Teſſeras paulo infra recenſet Magiſter, quæ grandiuſculi ſunt lapilli, item quadrati. Scutulæ ſunt orbiculares & rotundæ; nec proinde dicuntur a ſcuto, vel ſcutulo, in quo deceptus eſt Barbarus, qui commemoratam in Vitruvio vocem *ſcutulis*, reddit *ſcudo*. Neque enim *ſcutulis* eſt a ſcutulo, ſed a ſcutula quæ eſt virga, Græcis ſcytale, conſueta apud Latinos permutatione *y* in *u*, ut Sylla, in Sulla. Clarè Palladius l. 1. 9. *Teſtaceum accipiant pavimentum, vel marmora, vel teſſeras, vel ſcutulas*. Sunt proinde in pavimentis ſcutulæ calculi teretes & rotundi, ad modum virgulæ. Salmaſius idem habet virgatum opus, & ſcutulatum. Nec niſi ſcutulis ejuſmodi ornata erant ſaga Gallorum, de quibus Virgilius l. 8. *Virgatis lucent ſagulis*.

FAVISSÆ, arum. Duo ſignificant ex Feſto, & Varrone, apud Gellium. Primum ciſternam munitam, cum aquæ copia, ad uſum templi. Iterum cellas ciſternis ſimiles, ubi condebantur vaſa, & ornamenta templorum, uſu detrita, aut quomodolibet vitiata. Valerius Soranus apud eundem Gellium faviſſas, quaſi flaviſſas putat dictas, quòd, inter alia, pecuniam flatam, ideſt conflatam, & ſignatam conderet. Voſſius a foveis dictas exiſtimat. Hunc ut ſequar, inclinat animus.

FEMORA. In triglyphis Dorici epiſtilii ſunt plana exſtantia in-

inter canaliculorum cavitates. Tria in ſingulis triglyphis numerantur, æquali ſpatio relicto canalibus, quos amplectuntur: ſunt autem ad metopas conſtituta. Appellationem habent a ſimilitudine humanorum femorum; quam partem erectam referunt. *Pianetti*, *Pianuzze*.

FENESTELLA. Parva feneſtra. In re munitoria ſunt in muris ſpiramina ad explorandum. Item relicta in iiſdem multiplicis figuræ foramina prope pinnas murorum, a quibus tutius tormenta, & miſſilia evibrantur. Viſuntur etiam alicubi ad portarum latera in ædibus ruſticanis, cum expeditis ad defenſionem fiſtulis majoribus, cæteroque ad inſidias, & ſubitas irruptiones amoliendas, paratu. *Feritoja*, *Baleſtriera*.

FENESTRA. Foramen in pariete cum repagulo, ad lumen recipiendum, & innovandum aerem, ne concluſæ ædes putreſcant ſitu, ſemper moleſto, interdum etiam exitioſo. Plures, aut pauciores aperiuntur pro domorum amplitudine, & craſſitudine, vel exilitate parietum. Translatè poſuit Terentius pro opportunitate ad vitia inducenda:

Huic quantam feneſtram ad vitia patefecerit!

Socratis eſt dictum, oportere feneſtrata eſſe hominum pectora. Id ſi contingeret, in ſinuoſis illis humanorum pectorum latibulis, minus technarum fraudumque, nec tot malignarum pravarumque cogitationum ſemina conderentur. Nullus dubito, feneſtram inſuper ab Antiquis uſurpatam fuiſſe pro armario excavato in pariete, licet hanc nominis notionem Lexicarii non recenſeant; ut enim rectè exponit Lambinus illud Plauti *Caſin.* 1. 1.

——— *concludére in feneſtram firmiter*,

non aliter commodè explicari poteſt, quam feneſtra pro armario accepta.

FERRAMENTUM. Horatius 1.1. ferramenta appellat omnis generis ad fabricandum inſtrumenta.

——— *cras ferramenta Teanum*
Tolletis fabri.

FER-

FERRUM. Metallum notum, quod, in fornacibus ſubactum & emollitum, omnibus fere artibus, ſed ædificatoriæ præcipuum in modum, deſervit. Quod ex metallis ſciret magis fore neceſſarium, præ cæteris copioſum, & facilius parabile eſſe natura voluit. Idcirco auri, argentique venis exquirendis maria ſulcantur, & quam remotiſſimè navigat avaritia; ferri autem fodinæ ubique proveniunt. Cum nullæ fere cenſeantur artes & fabrefacta, ad quorum uſum aliquid ferri copia non conferat; cumque edomitum in fornacibus malleorum ictus ſuſtineat, invitaque naturæ duritie, in quaſcumque fabri juſſerint, formas ſe induat, merito proinde patientiæ typus & ſymbolum ſolet efferri. Quamobrem aptè ſimulacrum Herculi ab Alcone ferro eſt poſitum, ad coſtantiſſimam ejus viri tolerantiam in exantlandis laboribus, & periculis adeundis exprimendam. Adjumenta quidem & præſidia nobis ferrum præſtat eximia; ſed, ſi rite ponantur calculi, datique, & accepti rationes ſubducantur, innumeris humani generis cladibus, agrorum vaſtationibus, excidiis Urbium, poſt ferrum inventum, obnoxii ſumus. Hinc ſapienter Plinius ferrum, optimum, peſſimumque vitæ inſtrumentum nominavit. Ferrum, quaſi ferum dicitur. Ejus inventum plerique ad Chalybes, nonnulli ad Dactylos Idæos, nec pauci ad Cyclopes referunt, juxta Ætnam artem ferrariam antiquiſſimè exercentes. Non levia in ædificiis commoda extant e ferro in laminas attenuato. Conficiuntur præcipuè ex illis canales, qui producti ad extremitates tegularum, ferreiſque uncis admodum harpagonum inhærentes, acceptas aquas in tubos & infundibula, item ex lamina ſtructos, reddunt, egeruntque in ſcrobes expurgatorias, ex quibus poſtea in ciſternas influunt. *Latta*.

FESTRA. Apud Feſtum ex Ennio, per detractionem ſyllabæ mediæ, dicitur oſtium templi minuſculum; quaſi propter ſuam exiguitatem videatur potius feneſtra, quàm oſtium.

FIBULA. Vitr. l. 10. 2. Vinculum, ac veluti clavus, quo ligna nectuntur. Figura varia elaboratæ deserviunt colligationibus, quæ fiunt ferreis subscudibus, in capite ustulatis. *Fibbia*, *Borchia*, *Fermaglio*.

FIBULATIO. Colligatio per fibulas. *Vitr.* l. 10. 3.

FICTILE, is. Substant. *Plin.* Opus figuli. Vide *Figulus*.

FICTILIS, le. *Plin.* A figulo factum, vel ad figulum pertinens.

FIGLINUM, i. Opus figuli. *Plin.* Vide *Figulus*.

FIGLINUS, a, um. Ad figulum pertinens. *Varro*.

FIGULARIS, re. Quod pertinet ad figulum, ut rota figularis. Versutior rota figulari. Adagium in versipelles, vel instabiles. *Plaut.*

FIGULINA, æ, sed usitatius per syncopen

FIGLINA, æ. Officina figuli. *Plin.*

FICTOR, oris. A fingendo, ideſt formando. Non de figulo solum dicitur, sed de quocumque artifice, materiam suam formante. *Cicero*.

FIGULUS, i. Idem Fictor, & Plastes. Qui opera format ex creta. Plinius l. 15. 12. tradit Dibutadem Sicyonium, primum omnium opera ex creta formasse. Fabulatores Græci eam laudem referunt ad Prometheum, qui ex luto primum hominem coagulaverit. Horatius.

Fertur Prometheus addere principi
Limo coactus particulam undique
Desectam, & insani leonis
Vim stomaco apposuisse nostro.

Nimirum Græci accepta ab Ægyptiis, & Hæbræis monumenta plurima sacræ Historiæ ad inania & commentitia inventa verterunt. Docemur quippe ex Genes. 2. rerum omnium conditorem Deum primum hominem de limo formasse: quod vel ipsius opera, vel Angelorum ministerio effectum, ex S. Augustino docet S. Thomas apud Cornelium a Lapide. Hinc usurpare omnes possumus verba Job. 10. *Memento, quòd sicut lutum feceris me*. Plasticen, sive figulinam facultatem matrem extitisse

tiſſe ſtatuariæ, ſculpturæ, & cælaturæ, a Paſitele pronunciatum fuiſſe refert Plinius l. 35. 12. Artem antiquiſſimam Samii præ cæteris illuſtrarunt. Hinc ſamia fictilia, æſtimata plurimi ab Antiquis, propter præſtantiam cretæ, quæ, in ea Inſula, omnium lectiſſima habebatur. Simulacra & ſtatuæ vetuſtiſſima origine fictiles ſolùm erant. Nec verò aliarum tantummodo rerum figuræ ex limo teſtaque formabantur, verùm Deorum etiam ſimulacra: *Senec.* de Conſolat. ad Helv. *Tum per fictiles Deos religiosè jurabatur.* Adde Propertium l. 4. 1.

Fictilibus crevere Deis hæc aurea templa.

Idem Seneca Epiſt. 90. Tuberonem laudibus extollit, quòd in publica cœna fictilibus uſus eſſet; additque, homines contentos iis eſſe oportere, quibus Dii etiam uterentur. Adſtrue ejuſdem illuſtre dictum de eodem Tuberone: *Aliorum aurum argentumque fractum eſt, & millies conflatum*; *at omnibus ſæculis Tuberonis fictilia durabunt.* De urnis, arciſque fictilibus, quæ condendis mortuis erant in uſu, vide Salmaſium ad Solinum. Apud Athenienſes Chorœbum primum omnium figlinam aperuiſſe tradit Plinius l. 7. 56. Regem verò Numam inſtituiſſe ſeptimum Collegium Figulorum affirmat idem Plinius l. 35. 12.

FILUM. Pro linea fabrorum accipit Varro.

FISTULA. In aquæductibus fiſtulæ plumbeæ aquas deducunt. *Cannella*, *Cannoncello*. Vide *Tubi*.

FISTUCA. Duplici gaudet ſignificatione. Nam inſtrumentum eſt, alto manubrio, latoque pede conſtans, aptum ad ſolidandas areas, & pavimenta. *Orſo*. Iterum eſt inſtrumentum anſatum, ferreis capitibus, trabalique caſtello innixum; quod in ſublime elatum, dejectumque, ſuoque pondere in ſubjectum corpus irruens, illud profunde in terram adigit immittitque. Utile eſt ad palificationes, tam in aquoſis locis, quàm in ſicco extruendas. Subſternuntur hoc inſtrumento ædificiis pedamenta, quæ ſuperimpoſitas moles firmiſſimè ſuſtinent.

Becca,

Becca, *Battipalo*. De primo inſtrumento Plinius l. 32. 23. *Pavimenta feſtucis pavita*. De altero Cæſar Bell. Civ. l. 4. *Hæc cum machinationibus in flumen immiſerat*, *fiſtuciſque adegerat*.

FISTUCATIO. Actus exæquandi per fiſtucam; vel uſus fiſtucæ in ſolidandis areis, vel immittendis, ut ſupra, in terram palis. *Palafitta*.

FISTUCO, as. Fiſtuca æquo. Plin. l. 36. 25.

FISTUCATUM OPUS. Vide *Fiſtuca*.

FLORES. Ornamenta ſunt in epiſtyliis, & capitulis Corinthii, & Compoſiti ordinis. Quatuor in capitulis locari ſolent, juxta quatuor facies, ſeu latera abaci; itaut ſinguli in medio emineant, aliquantulum inclinati ſupra volutarum helices, & mutuò obverſi. Antiquitus flos ad modulum roſæ inverſæ apponebatur pyramidi, quæ tholo ſuperſtruebatur, ut tradit Philander. In capitulis etiam Dorici ordinis roſa apponi ſolet in medio abaci, vel ſtellula, aut quid ſimile ad modum cruſtæ. *Fiore*, *Roſa*.

FOCULUS. Parvus focus. *Juven.* Sat. 3.

FOCUS. A fovendo dicitur. Pars ædium, ubi excitatur ignis, & aſſervatur. Caminus. Pro domo ſumitur paſſim, præſertim a Poetis. Certare pro aris & focis, Paroemia eſt a Cicerone uſurpata, pro labore, operaque adhibita ad defenſionem patriæ. Plurimi ſemper factum eſt apud Veteres, ut domi luceat focus, igniſque accendatur. Ea primum cura iis, qui in novas ædes, vel in diverſoria migrarent. Sic autem Ulyſſes apud Homerum:

Nunc ante omnia mi luceſcat in ædibus ignis.

Hinc vetus dictum:

Scilicet accenſo domus eſt ornatior igne.

Appone illud Tibulli:

Me mea paupertas vitæ traducat inerti,
Dum meus aſſiduo luceat igne focus.

In veteri nummo Vulcanus viſitur Laribus, Diis domeſticis;

ſticis, ſuperpoſitus, ad indicandum, quod apud Ethnicos pro certo habebatur, Lares Deos, focum, tamquam præcipuam ædium partem, ſibique ſingulari modo ſacram, & dicatam colere. Iſtuc pertinet illud Plauti in Aulul.

Hæc inferantur in focum noſtro Lari,
Ut fortunatas faciat gnatæ nuptias.

Ut iiſdem Diis honos haberetur, coronari ſolebant foci corona lanea. *Propertius* Eleg. 4. 6.

Terque focum circa laneus orbis eat.

Adde Ovid. Faſt. l. 3.

Decidit ante ſacros lanea vitta focos.

FODINÆ. Ex quibus aliquid effoditur, ut nomen enunciat. Occulti ſunt ſub terram certis in locis theſauri metallorum, marmorum, gemmarum, & ſalis. Vitæ neceſſitas, & ſolers mortalium induſtria in naturæ gremio tectas opes ad uſum, & lautitias vertit. Per effracta atque concerpta ejuſdem naturæ viſcera, in intima montium ferro itum eſt; & comparata a proſciſſis terræ matris venis vitæ ſubſidia. Atque utinam ſubſidia ſolum, & non impotenti etiam ambitioni, avaritiæque inexhauſta, ut ipſæ ſunt fodinæ, alimenta. Regionum ſyllabum, ubi largiore fœtura fodinæ proveniunt, vide apud Hofmannum.

FŒNICULARIUM, ii. Sic Calepinus mendosè pro *fœnicularius campus*. Legitur apud Cic. l. 12. Epiſt. 9. ad Attic. Turnebus ad fœnum refert; Calepinus ad locum ubi fœnum aſſervatur. Nihil horum ad Tullii verba. Ea ſic leguntur: *Scribe quæſo . . . . . . utrum ipſe* (Cæſar) *in Fœnicularium, an in Campum Martium cogitet*. Expone cum oculatiſſimo Lipſio Elect. l. 2. 20. Scribe, utrum Cæſar in Campum Martium cogitet ad comitia, an in Hiſpaniam ad reliquias belli. Fœnicularius campus locus eſt in Hiſpania ſic appellatus a copia fœniculi, quod gignit: teſtis eſt Strabo l. 4. Cur autem fœnicularium campum pro Hiſpania poſuerit Cicero, non admodum quæ-

quærent eruditi, qui norunt caufas, propter quas Cicero in Epiſtolis ad Atticum obſcurè multa, & per gryphos, aut petebat, aut nunciabat.

FOENILE. Locus, in quo aſſervatur fœnum.

FOLIA ACANTHI. Vide *Calathus*.

FONS. Licet propriè locus ſit, ubi aqua ſcatet, manatque, atque adeo funditur, ex quo fontis etymon; nihilominus etiam artefactæ aquarum aggregationes fontes appellantur. Et nativi quidem, ut numero carent, ita & ſumma varietate, & miris ubique naturæ proprietatibus, potiſſimùm verò medicamentarii, ſpectabiles ſunt. De his agit Plinius l. 2. 3. Qui ſunt arte elaborati, ſtatuis, columnis, alioque ornatu concinnati, fora urbana, & plateas illuſtrant. In viridariis porro virorum Principum imbricatis teſtulis, Telamonibus, Caryatibus, Hyppodelphinis, & Tritonum buccinis exornati ſalientes ex fiſtulis turbinatim aquas, & mirificos luſus ſpectantibus exhibent. Sed neque fontium perſpicuis aquis pepercit vetus ſuperſtitio, quin illos, Nymphis, Diiſque additis in cuſtodiam deturparet. Sortitiones etiam a fontibus petitas, præſertim a Græcis, eruditè demonſtrat Caſaubonus ex Pauſania in Laconicis. Id autem fiebat vel jactis calculis, animadvertendo numerandoque circulos in aquis ſuccedentes; vel quidpiam conjiciendo, obſervandoque, num ſupernataret, aut ſideret.

FORCEPS. Præmunitio, conſtans lateribus geminis angularibus, adverſus hoſtes protentis, alaque interius duplici in angulum coeunte. Propugnaculis caret, quo ſolum diſcernitur ab opere cornuto. Non ſolum in arcibus, verùm etiam ad viarum fauces, & pontium tranſitus conſtrui ſolet, ad prohibendum aditum, & infirmiora loca corroboranda. *Tenaglia*. Eſt etiam apud Vitruvium l. 10. 2. inſtrumentum duas habens regulas, ferreo axiculo, ſeu vecte tereti capitatoque nexas, facili compreſſu, reductuque divaricatis, uti res poſtulat, brachiis. Uſus eſt ad arripienda, & elevanda pondera.

Ideo

Ideo prædictæ regulæ, seu brachia, dentata interdum sunt, & in extrema parte introrsus recurva & acuminata, ut firmiùs apprehendant. Alia tamen exemplaria pro forcipe, forficem habent apud Vitruvium.

FORI. Pro loco, sive sedili in spectaculis capto usurpantur. *Livius* l. 1. *Ubi sibi spectacula quisque faceret, Fori appellati*. Sedilia in balneis foros etiam nuncupat Apulejus.

FORICA. Locus, ubi alvi onus dejicitur, sed fere publicus. Item quæcumque immunditiarum publica receptacula, foricas appellamus, quoniam foras extrahuntur. *Fogna*, *Cesso*.

FORES. Martinius in hac voce, *rarus*, inquit, *singularis*. Non est, quod ad Apulejum confugiat: nam præter Ovidium, cujus adducit locum, *foris*, *forem*, & *fore*, dixerunt Plautus, Terentius, Cicero, Horatius. Fores dictæ, quòd foris aperirentur. Duplex portarum ædium usus apud Veteres fuit. Antiquitus enim intro reserando impellebantur; quo fiebat, ut porta ipsa intus reciperetur. Hac hodie forma nostræ sunt januæ. Sed cum frater Valerii Publicolæ, ut narrat Plutarchus, de Sabinis triumphasset, domus illi publicè ædificata est, cujus janua non, ut prisci fuit moris, introrsum trahendo, sed in viam publicam pellendo aperiretur. Ex quo fiebat, ut porta Valerii adaperta, non intus, ut aliæ, reciperetur; sed, in viam publicam explicata, se ad murorum latera extra reflecteret. Et hoc quidem modo omnes omnium ædium januæ apud Græcos pandebantur. Nostris ad hanc formam januæ nullæ sunt, si excipias, quæ in aditu templorum opponuntur interdum reductiles, & quæ ad tutiorem custodiam visuntur per vias in officinis fabrorum. Fenestræ tamen sunt alicubi ad eam formam, præsertim in villicis ædificiis; in quibus, præter interiores alias, adduntur aliæ foras explicandæ, congeminato scilicet adversùs ventorum impetus munimento. Ex his habes veram originem foris, &

forium. Januæ nimirum erant, quæ more Græcorum, foras in viam publicam impellebantur. Quoniam verò ab hujus generis januis periculum erat ne earum impulsu pellerentur, qui aut forte præterirent, aut pro foribus starent in via, ideo domo exituri solebant priùs pulsare intrinsecus propriarum ædium fores, eoque strepitu admonere; qui foris erant, ut sibi caverent, absisterentque, ne læderentur forium impulsu. Duo verò hic discenda se offerunt. Primum id januarum genus anulum, ferreum, sive cornicem, qua pulsantur januæ, introrsus habuisse, cujus percussione foras agentes monebantur, impellendas mox ab exituris fores. Alterum, quod ad discendum occurrit, exhibent Plautinæ, & Terentianæ Comoediæ. In his fabulis numquam fere quisquam egreditur domo, quin antea crepuisse fores dicantur. *Terent.*

——— *crepuit a Glicerio ostium.*

Plaut. Aulul.

——— *at at foris crepuit; senex*
Eccum aurum effert foras.

Factum nempe id ex usu hujusmodi januarum, ut exposui. At, inquies, si januæ ad hanc formam non erant in usu apud Romanos, sed honoris ergo Valerio præter communem morem concessæ, cur apud Latinos Comicos etiam a populo usurpatas legimus? Occupavit responsionem huic quæstioni Muretus Var. lect. l. 1. 18. nimirum propterea quòd Comoediæ Latinorum conversæ fuerunt e Græcis; retentæque in iis Græcorum consuetudines, mores, & instituta; ut nomine quidem, usuque Romanæ linguæ, Togatæ dicerentur, paratu cætero a Græcorum Palliatis nihil differrent. Moris fuit præsertim apud Romanos coronari fores. Lauro coronatas triumphantium, palma Oratorum, qui rivales in causis superassent, myrto in nuptiis, cupresso in funeribus, ex plurimis discimus Scriptorum testimoniis. Vide de hoc ritu Paschalium de Coron. & Casaubonum cum Salmasio

masio in Hist. Augusta. Et quoniam Veterum superstitio in Diis comminiscendis impensè licentiosam, & prodigam se exhibuit, singulis fere januarum partibus tutelares Deos attribuit, Forculum nempe foribus, Cardeam cardini, Limentinum limini, Janum verò omnibus omnium ædium januis. Vide S. Augustinum de Civit. Dei.

FORMA. Delineatio futuri operis: typus, modulus, vel signaculum archetypum, quo quidpiam, præsertim metallum, funditur, vel imprimitur. *Forma*, *Disegno*, *Modello*. Item in ædificiis quod substruitur rudi opera ad structuram superinducendam: *Sordino*, *Centina*, *Armatura*. Item aquarum canales lignei, lateritii, plumbei, sed præcipuè structiles & concamerati; atque adeo earum receptacula, repagulis occlusa in emissariis, *formæ* appellantur. Italis etiam *Forme*. Singulari modo formas & formulas dicimus signacula archetypa, & matrices numismatum. Trebell. Poll. in Victor. *Cusi sunt ejus nummi, quorum hodieque forma extat apud Treviros*.

FORMULA. Parva forma. Apul.

FORNAX. Locus plerumque concameratus, ubi panis, calx, vitrum, ferrum, & similia succenduntur ad varios usus artificum. Non dicitur a voce *fornix*, ut tradit Calepinus, sed a Veterum voce *formus*, seu *forvus*, seu *forbus*, nam omnibus his modis legitur, quæ significabant calidum, & fervidum, quod postea usus recepit. Ejusdem originis est, ut Nonius habet, furnus, quem Antiqui fornum dixerunt.

FORNICATIO. Constructio ad figuram fornicis. *Vitr.* 6. 2. *Parietum fornicatio*.

FORNICO. Fornicem, vel ad fornicis formam ædifico. Opus fornicatum. *Ad arco*, *a volta*. Plin. l. 16. c. 42.

FORNIX. Sine addito est arcus triumphalis. *Liv.* Dec. 4. 3. *De manubiis duos fornices in foro Boario &c. fecit*. Est etiam structura concamerata ad instar hemicycli, cujus

 figuræ

figuræ erant arcus triumphales. *Volta a botte*. Usurpatur tamen generatim pro quacumque structura arcuata, & devexa in suprema parte ædificiorum, vel cubiculorum, quemadmodum sunt fornices testudinati, conchati, lunati, ad formam hæmispherii, veli, cunei, navis, crucis, & similium. Quodcumque demum arcuatum opus fornicem vocamus. Nam si terra est arcuatum, caverna appellatur; si opere cæmentitio, fornix. Ideo aptè Jovianus in Actio deducit hanc vocem a forando. Habet enim fornix aliquam semper cavitatem: ex quo concavum & convexum in eodem distinguimus. Sunt tamen qui fornicem a camera discernunt, quoniam camera totum tectum arcuatum, fornix unum arcum significat: quo aptè trahunt locum Salustii in Catil. *Camera lapideis fornicibus juncta*.

Forum. Locus plerumque amplus, victualibus, & mercibus distrahendis constitutus. A diverso rerum venalium genere, appellatione multiplici enunciari solet. Forum olitorium, piscarium, suarium, boarium, cupedinarium, *Mercato*. Item forum jurisdictionis exercitæ, & Civilium causarum disceptandarum locus. *Curia*. In castramentatione Romana forum medium obtinebat locum; ex quo ad Castrorum portas patebat conspectus. Forum à ferendo trahit Varro; quoniam tum res venales in forum mercatorium, tum lites & controversiæ in forum judiciarium ferebantur. *In foro veritas*. Adagium erat, imo potius lex Atheniensium, qua cavebatur, ne quisquam mentiri auderet in foro, ubi scilicet ex majori frequentia, & lucri aviditate facilior erat occasio mentiendi. Item *Foro uti* apud Terentium vox est popularis, sumpta à mercatoribus, qui rerum pretia laxant, vel intendunt, ut forum & Annona ferunt. Monet Parœmia boni consulere præsentem rerum statum. Huic affine illud: *Hoc Catone contenti simus*. Populari etiam voce dicimus *Juxta forum*, cum significare volumus, captandum esse in rebus agendis opportuni temporis articulum. A mercatoribus

toribus trahitur, qui merces venales in forum non afferunt minus æquo annonæ tempore; cum verò deprehendunt intendi earum pretia, tunc eas advehunt. *Terent.* in Phorm. *Scisti uti foro*.

FOSSA. In re munitoria ambitus est terræ excavatæ, erectæque in loricam. Alia arces ambit; cujusmodi num siccas relinqui, num repleri aquis præstet, Polemici Architecti variè destinant. Alia castrensis, ut minor mole, ita minus stabilis, utpote tumultuaria sæpe opera utcumque ducta, pro loci iniquitate, vel imperio necessitatis. Ea fossatum etiam dicitur a Palladio. Vide *Fovea*.

FOSSATUM. Vide *Fossa*.

FOSSULA. In recenti re munitoria, minor alia fossula per flexum ducitur in fossa majori; sive sicca ea sit, sive aquis oppleta. Sed minor perpetuò aquas continet. Præsidium est ad paulatim saltem detinendos oppugnatores, donec præsidiarii accurrant. *Cunetta*.

FOVEA. Aliæ sunt, nullo artificio, sub terram a natura adapertæ, & vocantur cavernæ: quod si admodum profundæ sint, & terrorem spectantibus injiciant, barathrum & voragines nuncupantur. Quæ verò sunt artefactæ, plurimos usus habent: hujusmodi sunt cisternæ, putei, sepulcra, canales aquæ deductæ per montium viscera. Sed in primis commemorandæ, quæ aperiuntur ex proscissione fluminum, ut vadari possint, vel ad alios, qui sæpe contingunt, usus, & commoda. Hujus generis ad Rhenum prope Belgium a Druso adaperta legitur, quæ etiamnum fossæ Drusianæ nomine circumfertur. Quod autem in fabulis decantatum est de Hercule, qui Acheloum Acarnaniæ fluvium privato certamine superaverit, ex vera, si fas est credere, historia est, amnem intumescentem, & accolis perniciosum, ab eodem in plures alveos incisum & divisum fuisse. Item in re hortensi foveæ sunt aquarum receptacula, ad usum easdem deducendi in areas ad irrigandum. Quidni verò foveas dicamus etiam proscissiones terræ per cæmentarios

rios ad fundamenta ædificiorum ſtabilienda ? Suplicii præterea genus fuiſſe conſtat, non ſolùm apud Veteres, ut ex Tacito de *Morib. Germ.*, & aliis liquet Scriptoribus; verùm etiam ex plurium SS. MM. cæde, qui foveis ſepulti, in iiſque lapidibus obruti, fortiſſimè interierunt. Pertinent inſuper ad genus venationis ferarum; quod etiamnum apud Arabes exerceri, produnt itinerariorum Scriptores. Qua verò ratione Leones etiam antiquitus capi ſolerent foveis, Xenophon de *Venat.* diſertè tradit. Effoſſo nimirum æquatoque circum foveæ ſolo, columnam ſtatuebant in medio, cui hœdum religabant: mox foveæ ſuperficiem tegebant ramalibus. Auditis hœdi clamoribus accurrebat proximè accubans leo famelicus; & in foveæ tranſitu, dejectis pondere ramalibus, decidens capiebatur. Id genus ſunt qui indicatum credant ab Ezechiele cap. 19. 9. ubi de leone capto hæc habet: *Et miſerunt eum in caveam: in catenis adduxerunt eum ad Regem Babylonis*. Addo pro coronide, non ſolùm alveos fluviorum, ſed mare ipſum, quàm latiſſimè patet, immenſam quamdam, & immetatam foveam eſſe. Et Italico quidem ſolo proſpexit amanter natura, adapertis duplicis maris hinc illinc foveis, & elatis alpium jugis, tamquam propugnaculis, in munimentum. De fovea munitoria. Vide *Foſſa*.

FRICATIO, onis. *Vitr.* l. 7. 6. *Quibus diligenti fricatione levigatis &c.* &

FRICATURA. *Vitr.* l. 7. 1. *Super fricaturam incernatur marmor*. Et.

FRICATUS, us. Plinius. Actus poliendi & levigandi ſtructuras. Parietes puriore calce, manu extrema, ſic exæquantur. In pavimentis autem extantes teſſeræ, trigona, & quadrata, idoneis inſtrumentis comprimendo rediguntur ad planum. *Spianare*.

FRICO, as. Expolio, levigo.

FRIGIDA LAVATIO. Locus in balneis, ubi frigidæ aquæ ahena, & lavacra aderant. Piſcina etiam Lampridio, & ba-

baptiſterium Plinio appellatus. Diverſus erat locus frigidarium, ubi non lavabantur; nec ulla ibi erant ad hunc uſum vaſa. Porticus autem erat Frigidarium, vel ſimile ambulacrum, in eorum gratiam fabricatum, quibus egreſſis e Calidariis, vel Tepidariis, libero, frigidoque aere opus erat.

FRIGIDARIUM. Vide *Balneæ*, *& frigida lavatio*.

FRONS. Vide *Facies*.

FRONTATI LATERES. Vide *Diatoni*.

FRONTONES. Dicuntur in ædificiis partes illæ, quæ imperfectæ interruptæque conſulto relinquuntur, ut indicetur perficiendum eſſe opus eodem ordine, cum aderit copia faciendi ſumptus, aut obſtacula interpoſita fuerint amota. *Morſe*. Vitalis *Lexic. Mathem.*

FULCIMEN. Ovid. 6. Faſt. &

FULCIMENTUM. Solin. 33. &

FULCRUM. Juven. Sat. 6. &

FULMENTUM. *Varro* &

FULMEN. *Manilius* l. 2. Aſtron.

Imaque ſubmerſi contingens fulmina mundi.

Quam fulminis notionem non animadverterunt Lexicarii etiam noviſſimè excuſi; ſed obſervavit Scaliger in notis ad Manilium. Suſtentaculum. *Soſtegno*, *Puntello*.

FULCIO. Suſtento.

FUMARIUM. Pars ædium, ubi vina, fumo & igne medicata, celeriùs matureſcunt; & ætatem ferunt, ut tradit Columella. *Martialis*.

Improbo Maſſiliæ quidquid fumaria cogunt;
Accipit ætatem quiſquis ab igne cadus.

Perperam quidam Fumarium confundunt cum infumibulo, quo notatur ſtructura, excavata in ipſo pariete, productaque ad tecti faſtigium, cum idoneo ſpiramento ad fumum e camino foras ejiciendum.

FUNALE. Non ſolùm eſt funis, cera, vel pice illitus. *Torcia*, ſed funis ipſa. *Liv.* l. 42. 65. *Funda media duo funalia imparia habebat.*

FUN-

FUNDAMEN. Virg. 4. Georg. &

FUNDAMENTUM. Solum, ſupra quod quid ſtruitur, lapidibus, & arenato præjactis. Fundationes ædificiorum pro ſoli diverſitate diverſum in modum ſunt ſtatuendæ. Si montanum erit ſolum, non erit admodum laborandum in ſuffoſſione, ſatis firmum molitioni præſidium & firmitatem aſperis jugoſiſque ſaxis ſuppeditante natura. In univerſum effodi ſolum oportet craſſiore ambitu, & ſubſtructione ampliore, quàm ſint futuri ſubſtruendi parietes. Idem præfoſſus ambitus quàm ſolidiſſima ſtructura lapidibus, arenato, & ſuperinjecta ad validiorem coagmentationem aqua, confarciendus & exaturandus. Quod ſi ſolum nactus fueris congeſtitium, vel paluſtre, adhibendæ ſunt colligationes trabium cum ſublicis, & longariis uſtulatis altè defixis. Exſanienda inſuper, quantum fieri poteſt, terra emota, & uliginoſa exſiccanda; mox calcandum quàm denſiſſimè ſolum, & naturæ vitium ea arte ſupplendum. Poſtremò ſi in ſtagnis & æſtuariis, atque adeo in mari portus, aliaque ædificia attolli contingat, utendum eſt arcis validè nexis, dejectiſque in profundum, ut diximus in tit. *Arca*. Vide hìc etiam tit. *Fiſtuca* & *Palatio*, & in Lexico Militari tit. *Phalanga*. Conſule in primis Magiſtrum l. 1. 5. l. 3. 3.

FUNDATIO. Actus fundandi. Vitruvius. *Fundationes eorum operum fieri debent craſſiores*.

FUNDO, as. *Virgilius*. Fundamentum induco.

FUNDO, is. Liquefacio. De metallis dicitur. *Plinius*.

FUNDITUS. Dicitur de iis, quæ a fundamentis evertuntur; neutiquam verò de iis, quæ extruuntur: pro qua notione imperitè quidam afferunt locum Spartiani in Hadriano: *Stipitibus magnis, in modum muralis ſepis, funditus jactis, atque connexis, Barbaros ſuperavit*. Ubi licèt de ſtructuris ſit ſermo, adverbium tamen *funditus* non ſignificat a fundamentis, ſed in fundamentis, vel *penitus*; qua acceptione dixit *Lucretius*,

—— *delicias quoque vitæ funditus omnes*,

Car-

Carmina, picturas, & dædala signa polire
Usus, & impigræ simul experientia mentis,
Paulatim docuit.

FUNIS. Vinculum ex cannabe, vel simili materia contortum. Præcipuum est in re machinaria momentum. Funis reste major crassiorque. Ideo machinarum & navium sunt funes; restes ad his minora deserviunt. A ministerio appellationes varias sortiuntur. Funes tractorii, ductarii, antarii &c. *Funis nimium tensus abrumpitur*. Adagium ex re ædificatoria, quo usus est Lucianus. Iis congruit, qui ad lucrum plus satis intenti, universæ rei jacturam faciunt. Nectuntur funes e sparto, quod est genus herbæ, magna apud Hispanos copia crebrescentis; ibique primùm cognitæ a Romanis per occasionem belli Punici. Juncis, & palmis convolutos habemus apud Columellam 12. 32. *Fasciculos tomice palmea, & juncea ligato*. Sed cannabe potissimùm necti atque torqueri usus docet. Tomices impoliti rudesque sunt funes. Rudentes dicimus funes nauticos, quoniam vento concussi rudere videntur; quæ vox a rudentibus funibus ad asinorum clamorem inconditum transiit. Fides sit penes Nonium, a quo id refertur.

FUNICULUS. Parvus funis. *Cordella*. *Funiculum ad lapidem*. Parœmia est sumpta ab Architectis, & Fabris, qui inter struendum non credunt suis oculis; sed lapidum æqualitatem ad perpendiculum, idest funiculum plumbo appensum, explorant. Usurpatur ad exactam diligentiam significandam.

FUNICULUS MINIATUS. Colore rubro tinctus funiculus, quo Fabri utuntur ad ligna, atque adeo ad marmora in directum præsignanda, ne serræ usus exerret. *Fuge funiculum miniatum*: Adagium est ex Aristophane. In eos dicitur, qui non ex animo, sed ne in mulctam incidant, honesta & imperata faciunt. Magistratus Atheniensis, ut frequens populus ad concionem accederet, duos instituit ministros publicos, qui funiculo miniato illum

tingerent, & in concionem agerent. Studebat verò quisque fugere funiculum, ne colore rubro notatus multam solveret, nisi adesset.

FULTURA. Horat. l. 2. sat. 3. In re ædificatoria molitio est, & præparatio rudis ex contextu trabium, vel asserum, permista interdum structura terrea, ad arcus præcipuè & fornices superinducendos: quæ omnia, confirmato ædificio, abjiciuntur. *Armatura*, *Sordino*, *Centina*. In mechanicis est, quod ad pondus elevandum vecti subjicitur. *Sottoleva*.

FURNUS. Caveola fornicata, cum ostiolo & tegmine reductili a fronte, ad usum excoquendi panis, omnisque generis obsonii. Differt a clibano, qui potius est vas testaceum, vel æneum, mobile, cum ejusdem materiæ operculo. Primus clibani usus fuit ad panem excoquendum, quem ideo clibanarium vocabant. Quod cum minus feliciter caderet, usurpari cepit coquendis obsoniis, quæ tamquam xenia ad amicos mittebantur. Mirum est, quod habemus ex Aristophane in Acharnensibus, solidos in clibano boves excoctos fuisse: adscribo Poetæ verba:

——— deinde præbuit
E clibano totos boves: ecquis rogo
Conspexit unquam clibano coctos boves?

FUSORIA ARS. Quæ ex metallis, igne liquefactis, artefacta, potissimùm verò statuas conflat. Differt a statuaria, quæ solidam æris, vel marmoris nacta materiam, eamdem scalpro, & malleo subigit.

FUSURA. Plin. l. 3. 6. Liquefactio. De metallis dicitur.

GALLI-

G

ALLINARIUM. Pars ædium, ubi detinentur & aluntur gallinæ, & omnis fere generis altilia. Locum illis, qui hibernum ſpectet Orientem, aſſignat Columella l. 8. 3. *Pollajo*.

GAMMATUS, a, um. Gammati lapides. Gammati termini erant, quibus incidi ſolebat litera Græcorum *Gamma*; vel qui ejuſdem literæ ſimilitudinem referrent. *Scriptores finium regundorum*.

GEMMA. Lapillus pellucidus, magni pretii, molis non magnæ. Scaliger propriè cenſet de oculo vitis dici, translatè de lapillis. Ludit operam Plinius, dum laborioſa indagine gemmarum uſum & originem a Polycrate Sami tyranno apud Græcos; a victoria Pontica Pompeji Magni apud Romanos accerſit. Conſtat e ſacris Paginis Exod. 28. Lapillis duodecim pretioſis Deum imperaſſe, ut ſummi Sacerdotis ſacrum Pectorale exornaretur. Quod autem ad Græcos, & Romanos attinet, non poteſt ambigi, primum potiſſimumque gemmarum uſum anulos ſignatorios habuiſſe. Inſertæ ad geſtandum gemmæ, ovali fere figura, ſignatæque extantibus, vel depreſſis, & excavatis icunculis. Hinc Ectypa apud Græcos appellata, quæ eminent ſigilla, Entypa, quæ ſulcis inciſa interiùs recidunt. Hujus generis gemmæ grandiuſculæ, quemadmodum propter raritatem ſummo in pretio meritò habentur, ſic ſtudio ſingulari aſſervantur in Patriciorum ædibus. Proficiunt etiam non parum ad notionem veterum hiſtoriarum, memoriaſque exigendas eruditæ antiquitatis; ad quem profectò modum uſumque priſca numiſmata a vetuſtarum rerum ſtudioſis avidè conquiruntur. Inſculpti autem erant ejuſmodi lapilli non ſo-

ſolùm figuris, quæ priſcorum temporum fabulas, vel hiſtorias repræſentarent, verùm etiam ſimulacris virorum illuſtrium, atque adeo Deorum imaginibus, a quibus juvari ſe putarent: quo pacto armatam Venerem geſtaſſe in anulo Julium Cæſarem legimus apud Dionem. Eos lapillos Cimelia appellamus. *Camei*. Translatus poſtea gemmarum uſus ad pocula, *Propert.*

Nec bibit in gemma divite noſtra ſitis.

Item ad ornatum certarum corporis partium, quas ita complexus eſt *Manilius*:

Perque caput ducti lapides, per colla, manuſque.

A corpore ad tunicas, veſteſque gemmis & margaritis illuſtrandas progreſſa eſt ambitio. Nam pudor eſt referre importunam abſurdamque Veterum conſuetudinem, eaſdem vel calceis inſerendi, calcandique pulcherrimos naturæ partus, quod de Carino, Heliogabalo, & aliis commemorant Hiſtoriæ Auguſtæ Scriptores. Poſtremò morem abſonum effrenati faſtus tam impudenti dedecoris nota fœminæ arripuerunt, ut neceſſe fuerit Cæſares ad deridenda, ut Lampridius vocat, Senatuſconſulta, & Leges Matronales decernere, quibus ea luxus barbarici oſtenta inhiberentur; & a luto viarum, ac ſordibus redimerentur uniones margaritæque, geſtatæ in crepidarum obſtragulis & ſocculis fœminarum.

GAZOPHILACIUM. Latinè reddas locum, ubi opes cuſtodiuntur. Eſt enim vox hybrida, coaleſcens ex altera Perſica, & altera Græcanica. *Erario*, *Teſoreria*.

GENICULUS. Propriè parvum genu. In aquæductibus dicitur, cum canalis torquetur, & flectitur. *Vitr.* l. 8. 7. *Si non venter in vallibus factus fuerit; nec ſubſtructum ad libram factum, ſed erit geniculus, erumpet, & diſſolvet fiſtularum commiſſuras.*

GEOMETRIA. Scientia dimetiendi, quæ baſis eſt, & fundamentum totius Architecturæ. Ortum habuiſſe perhibetur a Philoſophis Ægyptiis, qui agrorum fines terminoſque, ab excreſcente Nilo confuſos, per lineas ad ſta-

tum

tum priſtinum reddiderunt. Idcirco a terra dimetienda eidem nomen ex Græco inditum. Cæterùm de facultate, non terras ſolùm, ſed aquas, & ipſos cæleſtes orbes certiſſimis præſcriptionibus dimetiente uſurpatur. Eam in primis facultatem pernoſcere, & firmiſſimam habere regulam oportere Architectos, Vitruvius merito tradit. A Geometricis dimenſionibus, quæ lineis perficiuntur, dicimus *Inſiſtere lineis*. Quod eſt urgere propoſitum; cui contrarium eſt, *excidere a lineis*, quod eſt, aberrare ab inſtituto.

GESTATIO. Non ſolùm eſt geſtandi actus, ſed locus, quo quiſpiam geſtatur. Geſtationes itaque loca erant, in quæ Domini a ſervis geſtabantur. Id quandoque ob voluptatem, interdum morbi allevandi gratia fiebat. Loca autem fuiſſe aeris benignitate, & amœnitate læta atque ſalubria, conſtat ex Plinio: *Geſtatio buxo, aut rore marino, ubi deficit buxus, ambitur*. Obſervabatur fere in geſtando paſſuum numerus, quem in deambulando Ciceronem ſervaſſe teſtatur Plutarchus in ejus vita. Idem liquet ex antiqua Inſcript. *IN HOC. POMARIO. GESTATIONIS. PER. CIRCUITUM. ITUM. ET. REDITUM. QUINQUIENS. EFFICIT. PASSUS. MILLE*. Geſtabantur autem lectica, vehiculo, ſella, cathedra, & ſimilibus. Hinc ſervi cathedrarii, & ſellæ geſtatoriæ, commemoratæ ſæpius a Scriptoribus.

GLAREA. Lapidoſæ, ſcrupoſæque terræ genus, eadem fere littoralis & fluviatica. Adhiberi ſolet ad ambulationes ſubdiales, viaſque publicas ſternendas, & marginandas. *Ghiara*. Idem præſtant lapilli, qui ad modum aſſularum terra concreti, effodiuntur e montibus ſiliceis. *Scagliola*. Q. Fulvius Flaccus, & A. Poſthumius Albinus primi apud Romanos locarunt vias publicas, in urbe quidem ſilice, extra Urbem glarea exæquandas.

GLUTINUM. *Plinius*. Tenax coagulum, quod ex multiplici fit materia, ad conjungenda diviſa corpora. Uſus eſt

eſt ad artefacta diverſi generis. Cum cæmentarii ſupremam manum ſtructuris imponunt, floridiorem calcem glutino miſcent, ad majorem firmitatem inducti tectorii, vel albarii.

GNOMON, onis. Inſtrumentum rectangulum in literæ *A* formam abiens, notiore vocabulo Libella nuncupatum, quo res librantur, ut cadant in planum ad perpendiculum, & diſtantiæ etiam, altitudines, & declinationes ſolis, ac ſiderum, capiuntur.

GRADATIO. Vitr. l. 5. 3. Ut a gradiendo fit gradus, ſic a gradu fit gradatio. Diſpoſitio eſt ſedilium in theatris: non quòd gradibus conſtarent, ut Lipſius diligenter obſervat; ſed quoniam ad graduum ſimilitudinem quædam eſſent conſcenſiones, aptæ ad conſidendum, ſpectandumque; ea ſymmetria diſpoſitæ, ut priores poſterioribus impedimento non eſſent. Senſim quippe clivoſum areæ planum attollebatur, & ducebatur in gyrum, ut infinitam multitudinem capere poſſet; aditumque liberè ſpectandi præſtare ſingulis.

GRADUS. Quibus ſcalæ conſtant. *Gradi*, *Scaglioni*. Pars templi editior ante Altare, & potius ipſa acclivitas gradibus conſtans; item aſcenſus ad podiolum, ſive Ambo, ex quo ſermo habebatur ad populum. *Sidonius*:

Seu te conſpicuis gradibus venerabilis aræ
Concionaturum plebs ſedula circumſiſtit.

Vide *Ambo*, & *Scala*.

GRAMMATOPHYLACIUM. Locus, ubi tabulæ, ſcripturæ, & monumenta publica vel privata aſſervantur. *Archivio*. *Segreteria*.

GRANARIUM. Ubi detinentur fruges omnis generis. Fixa & ſtabilia Urbes habent, penſilia verò, & mobilia, tignis nimirum ſuffulta, non modò in caſtrorum ſtativis delaudat Varro de R. R., ſed in prædiis etiam locata commemorat Scævola in Pandectis. *Titius horreum frumentarium novum, ex tabulis ligneis factum, mobile, in Seji prædio poſuit*. Ad Septentrionem locari debent; nam

nam calor tineas, curguliones, & id genus bestiolas procreat. E contrario flatus Aquilonij incorruptas præstant fruges. Alicubi securiùs disponuntur in præfossis sub terram scrobibus. Perdurasse in iis frumentum ad annos quinquaginta, milium supra centenos, fabam verò Pyrrho Rege usque ad Piraticum bellum Magni Pompeji, author est Varro.

GRANUM MARMOREUM. Vitr. l. 7. 3. Marmor detritum, ex quo tectorii genus quoddam inducitur. Barbarus reddit *Granìto*.

GRAPHICOTEROS, a, um. *Vitr.* l. 4. 4. *Eminentes expressiones Graphicoteram efficient in aspectu delineationem*. Dicitur de specie venusta ex lineis rectè ductis.

GRAPHIS, idis. Peritia ducendi lineas, quam Architecto necessariam tradit *Vitruvius* l. 1. 1. *Graphidos scientiam habere* (oportet) *quo faciliùs exemplaribus pictis, quam velit operis speciem deformare valeat*.

GRUS. Machina arrectaria geminis uncis, & longiore collo ad formam gruis, constans. Vitruvius l. 10. 19. a Diade, Alexandri Magni Machinario, inventam tradit. Confundi solet cum ciconia, manu ferrea, corvo demolitore, arpagone, & corace. Eas machinas, quoniam arreptitiæ sunt, & ad navalia potius organa, quàm ad ædificatoria pertinent, commemorasse hìc sufficiat. Easdem in Lexico Militari prolixè describimus.

GULA. Ab Architectis sumitur pro Cymatio, quod infra supraque coronam in epistyliis apponitur. *Gola dritta*, *Gola roverscia*. Vide *Cymatium*.

GURGUSTIUM. Angusta, &, ut Servius scribit, obscura habitatio, ac prope latibulum. A curculione vermiculo dicitur, qui in terræ caveolis delitescit.

GURGUSTIOLUM. Parvum gurgustium. *Apulejus*.

GUTTÆ, & GUTTULÆ. Vitr. l. 4. 3. Ornamenta sunt in epistyliis Doricis. E triglyphorum cavis decidunt, ad aqueæ guttæ figuram, numero ut plurimum sex adjiciuntur. Aliud guttarum genus sunt, quæ his ad perpendiculum

culum respondent sub ima corona, numero fere decem & octo, sed diversæ figuræ: nam hæ coni, sive metæ imaginem referunt. Pro his guttis alii campanulas prominentibus malleis, alii pyra, mala Punica, & his similia affigunt; ut cuique innovandi studium, aut familiarum stemmatibus alludendi voluntas suggerit. *Goccie, Gocciole, Campanelle.*

GYMNASIUM. Notione Græca est exercitatio nudorum, ac proinde propriè Palæstra, ubi ad luctationem nudi se exercebant Athletæ. Sed quoniam eadem loca ad exercitationes literarias postea frequentarunt Philosophi, Gymnasium pro schola seu ludo litterario dici cœptum. Post Socratis mortem clausa fuisse Athenis Gymnasia, quòd ejusdem damnationis Cives pœnituisset, tradit Laertius. Hieronymus Mercurialis de Art. Gymn. duplicem exhibet Gymnasii ichnographiam, ex Vitruvio, aliisque Græcorum monumentis depromptam. Vide *Athenæum.*

GYNÆCEUM. Pars ædium secretior, & solis addicta fœminis, ut viris Andrones. Supremas domorum contignationes, incolebant, ut eo remotiores ab accessu virorum degerent. Honestis autem moribus educabant non puellas modò, quæ lanificio exercebantur, donec nuberent, verùm etiam puerulos ætatis primulæ. Præerant tamen illis Inspectores, gravitate eximia, & probitate viri, ad id publicè designati. Per posteriora tempora quo pacto a prima institutione desciverint Gynæcea, alii tradiderunt.

GYPSUM. Quod, calci simile, fit ex combustis lapidibus. Ex ea materia plastico magisterio statuæ, & sigilla, atque eorum deformationes conficiuntur, in experimentum figurarum ex ære, vel marmore. Ex gypso cocto ex lapidibus fieri lapides speculares, quibus olim fenestræ ornabantur, observat Anastasius in vitis Pontificum. Venales olim servi gypsatis pedibus dignoscebantur. *Juvenalis:*

Nu-

Nuper in hanc urbem pedibus qui venerat albis.
Lethalem esse cibi comestionem gypso permixti, exitio suo non paucos comprobasse proditum est. Sabellicus Ænnead. l. 4. 9. refert, Emanuelem Græcum Imperatorem farina eodem permista Conradi III. exercitum non exigua parte pessumdedisse.

H

HABENÆ. In machinis dicuntur funes, quibus aguntur, a similitudine habenæ equinæ.

HABITACULUM. Locus ad habitandum.

HABITATIO. Non solùm actus habitandi, sed etiam locus. *Columella* l. 1. 6. *Villico intra januam fiat habitatio.*

HAMATÆ TEGULÆ. Vide *Imbrex*.

HARA. Ubi sues stabulum habent.

HARPAGINETULI. Vitr. l. 7. 5. Hoc etiam vocabulum Magistri Interpretes mirificè torquet. Qui exponunt genus harpagonum, egregiè hallucinantur. Loquitur ibi Vitruvius de columnis striatis, quæ non toto angiportu, sed totis Persicis parasangis differunt ab harpagonibus, qui sunt machinæ navales arreptitiæ. Philander exponit genus ornamenti; quod est verba facere. Barbarus, ut sæpe assolet, nihil movet. Baldus provocat primùm ad ariolum aliquem in vocabulo inexplicabili: mox, quasi meliore genio afflatus, corruptum locum affirmat, legitque harpagones mituli, vel mytuli, qui pisces sunt ex genere concharum; quoniam ornamenta illa sint striata, ut conchæ, & recurva, sive adunca, ut harpagones. Sinas. Lector me cum Dante concludere.

Messo t'ho innanzi, omai per te ti ciba.

Elige ex his glossematis quod magis arridet.

HELICES. Sic appellat Vitruvius l. 3. 1. volutas cauliculorum, quæ molliter ſub abaco intorquentur in capitulo Ordinis Corinthii: & alias minores, majores alias dicit, ab earum diſpoſitione. Inter achanti folia ſurgunt ea ornamenta. *Volute Viticci*. Sunt porro Helices machinæ tractoriæ, quarum inventorem fuiſſe Archimedem tradunt Athenæus, & Favorinus apud Gellium. Alii cochleæ ſimile inſtrumentum, ergatæ genus alii, quod magis probaverim, fuiſſe ſtatuunt.

HELIOCAMINUS. Porticus eſt, podium, vel ſolarium in aprico ſitum, ad calorem Solis excipiendum. Plin. Epiſt. l. 2. 7.

HEMICYCLUS. Semicirculus. Figura, a qua appellatur locus ad conveniendum in conclavi, vel porticu. *Cic.* de Amic. 1. *Memini domi in hemicyclo ſedentem in eum ſermonem incidere*. In univerſum crebrò locum habet in ædificiis, præſertim ubi de theatris, vel templis agitur.

HEMITRIGLYPHI. Pars dimidia triglyphi. Vitr. l. 4. 3.

HEPTAPHONOS. Olympiæ porticus, ubi ſepties echo reddebatur. Plin. l. 36. 10.

HERMATENA, æ. Notione Græca ſtatua eſt Minervam, & Mercurium ſimul referens. Ejuſmodi in Gymnaſiis proponi conſueviſſe, indicat Cicero ad Attic. Eo invento indicabatur, eloquentiam, & Philoſophiam eſſe jungendas. Plurimis id argumentis demonſtrat Cicero *de Orat. l.* 3. idque a Græcis obſervatum aſſeverat his verbis. *Idem erant & ſapienter ſentiendi, & ornatè dicendi auctores*.

HERMÆ. Mercurii ſunt ſtatuæ, qui Græcis Herma, & Hermes. Exculpi ſolent in ligno, vel marmore, ſed abeunte in metæ formam trunco, ſine manibus, pedibuſque. Sic ferunt exprimi ad ſignificandum, viros Mercuriales, nempe literatos, mente & ingenio, non lacertis, vel exercitatione manuum, pedumque eſſe æſtimandos. Eriguntur hujus generis ſtatuæ in frontibus ædificiorum, præſertim agreſtium, & frequentiùs in viridariorum

riorum xyſtis, & fontibus. Pythagoræ dictum eſt, ut refert Apulejus Apolog. non ex omni ligno Hermas eſſe ſingendos. Neque enim qui Satyris, Fauniſque, aliiſque Diis ſilveſtribus rudibuſque referendis apti ſunt trunci, iiſdem formandus Mercurius, ſed è plantis, quæ nobiliores ſint, magiſque elegantes. Docet Pythagoræ effatum, non omnibus diſciplinis vel artibus accommodata eſſe omnium ingenia.

HERMERACLAS. Simulacrum quo Mercurius ſimul & Hercules repræſentabantur. Notatum ea ſtatua voluerunt, eloquentiam & fortitudinem ſociandas eſſe. Seu potius, eloquentiæ vim ſummam, & validiſſimam eſſe. Idem exprimit Hercules ille Gallicus apud Lucianum, qui clava, & leonis exuviis armatus potentiam & fortitudinem; catellis aureis, quæ ex ejus lingua prominebant, ſermonis efficaciam, qua vinciebat animos, ſignificabat.

HEXACLINON. Diſcubitorium, vel cœnatio ſex lectos continens. Martial. l. 9. 6.

HEXASTYLOS. Sex columnas habens. Vitr. l. 3. 2.

HEXEMPEDA. Menſura ſex pedum.

HIBERNACULA. Caſtrenſem hanc vocem & militarem ad uſum domeſticum Vitruvius tranſtulit. Hibernacula apud Græcos pars erant domus, in qua hiberno tempore diverſabantur. *Stanze d'inverno*.

HIPPODROMUS. Locus, ubi equi exercentur ad curſum. *Cavalerizza*. Martial. l. 12.

HIRUNDO. Non munitoria ſolùm & militaris, ſed urbana etiam Architectura, ut tradit Plinius l. 10. 33. ab hirundine primùm demonſtrata eſt. Ut nidum pullis comparet ſolers avicula, flocculos feſtuculaſque imbricatim nectit, lutoque apportato interit. Tum adnitente roſtello cancellos diſpertit; opuſque pari ingenio atque munditia perficit. Ab hoc feſtucularum ſtramento, ab hoc certis diviſuris, ſupra quàm cuiquam credibile eſt, amuſſitato opere, arenam foſſilem calcemque aqua diluere; eaque intrita lateres, lapideſque ſcitè dimenſos ad-

ſtringere didicimus; poſtremò muris trulliſſatis, inductoque tectorio, ſic excitare ædificia, ut altitudo ad perpendiculum, latitudo ad lineam, anguli ad normam ordinatim aptèque reſpondeant.

HOLOSPHYRATOS, aliis Holoſphyros. Totum ex ære, ſolidum, & malleo ductum. *Bronzo lavorato*; cui opponitur conflatum, & fuſile. *Di getto*. Originem ſtatuæ non conflatæ, ſed malleo ductæ, ſic exponit *Plinius* l. 23. 4. *Aurea ſtatua, prima omnium, nulla inanitate, & antequam ex ære aliqua illo modo fieret, quem vocant Holoſpyraton, in templo Anaitidis poſita dicitur.*

HOMOTONUS, a, um. Vide *Anatonus*.

HORREUM. Quaſi horridum dicimus ab horrore ariſtarum. Nam Veteres ſpicis incluſas fruges condebant. Licèt fere accipiatur pro cella, ubi frumenta aſſervantur, uſurpatur tamen interdum etiam pro aliarum rerum repoſitorio. Pro bibliotheca Seneca, pro cella vinaria Horatius poſuit, pro conditorio rerum pretioſarum Apulejus, & Juriſconſulti. Ex horreo dari dicitur, quod prolixè & affatim datur: pleniùs quippe & abundantiùs quidpiam ex horreo, quàm ex chœnice, vel alia menſura depromitur. Horrea, non ſecus ac fœnilia, ſeparatim ab aliis ædificiis, ut ab incendio aſſerantur, eſſe ædificanda, monet Vitruvius l. 6. 8. *Granajo*.

HORREOLUM. Parvum horreum. Valer. Max.

HORTUS. Sic appellatur, authore Feſto, quoniam inde orti evocabantur, qui arma caperent. Ut ſcribit Plinius l. 19. 4. In duodecim tabulis nuſquam legitur villa, ſed in ea ſignificatione ſemper hortus nominatur. Propriè hortus dicitur, ubi olera, & herbæ naſcuntur, diſpoſitis conſitæ areolarum pulvillis. Juxta hanc acceptionem horti plerumque extra urbem, aut certè ſuburbanis in locis, rivorum irrigatione excoluntur. *Horat.*

——— *irriguo nihil eſt dilutius horto.*

Intra mœnia raró ſolent admitti; nam udi aquarum derivationibus, & fimo ſtercorati, noxium aerem creare ædi-

ædificiis passim censentur. Horti verò numero plurativo appellantur, qui non herbis, & oleribus ad quæstum, & victum herbaceum, sed arboribus ad voluptatem sunt consiti. Ex hoc genere summam celebritatem obtinuerunt apud Antiquos horti Hesperidum, & Alcinoi apud exteros, Pompejani, & Lucullæi apud Romanos, quos statuis etiam structurisque nobilissimis ornatos fuisse constat. Præcipuum præterea in modum laudantur horti pensiles Babylonii, sive illos Cyrus, sive, ut alii malunt, Semiramis condiderit. Pensiles autem dicuntur, qui supra columnarum porticus, vel supra muros urbium extruuntur. Primus omnium Epicurus, si Plinio credimus, hortos in urbem induxit: eos pro schola habuisse tradit Laertius in ejus vita: idem referunt Cicero, aliique. *Propertius*.

Illic vel studiis animum emendare Platonis
Incipiam, aut hortis, docte Epicure, tuis;

Atque hinc postremo factum, ut horti non in urbium solùm, sed in ædium etiam partem venirent. Erant quoque horti, præsertim apud Judæos, sepulturæ assignati. Ex iis Christo Domino consecratus in sepulcrum hortus legitur Joan. 19. 41. *Erat autem in loco, ubi crucifixus est, hortus, & in horto monumentum novum, in quo nondum quisquam positus erat. Ibi ergo propter Parasceven Judæorum, quia juxta erat monumentum, posuerunt Jesum.*

HYALOSTRATON. Opus ex lapillis sectilibus, crustulis, vel tessellis vitreis versicoloribus. Conficiuntur inde in parietibus ornamenta, quæ picturatas tabulas referunt. Vide *Abacus*. Philander non bene hæc opera confundit cum Lithostrotis, quæ in solis pavimentis locum habent.

HYPETRA. Latinè sub æthere. Loca sunt aperta & subdialia. Dicuntur primò de templis. Et antiquitus quidem nullum templis locum Ethnici designabant; rem absonam indignamque existimantes, concludi alicubi Numinum ma-

majestatem. Sed postquam attolli templorum ædificia, religionis ergo illis persuasum est, diversum in modum pro Deorum diversitate eadem extolli cæperunt. Nonnullis aperta, & sine tecto extructa, quæ *Vitruvius* l. 1. 2. sic recenset: *Jovi, Fulguri, & Cælo, & Soli, & Lunæ ædificia sub divo, hypætraque constituuntur*. Ad eandem formam sub udo aere, & adaperta Herculi dicabantur; ut ostenderent, excursorem illum terrarum, & ambulatorem perpetuarium, ostentandæ fortitudinis studio, & periculis quæritandis, assiduè aperto sub coelo vitam agitasse. Usurpantur etiam hypætra pro locis aliis subdialibus, cujusmodi sunt porticus, solaria, podia, meniana, xysti &c. De ambulationibus subdialibus agit Vitruvius l. 5. 9. Vide *Ambulatio*.

HYPERTHYRON. Pars januæ supra supercilium. Zophori quodammodo vicem gerit. A Barbaro redditur *soprafontale*.

HYPOCAUSTUM. Pars erat in balneis fornicatæ structuræ; adductoque per foramen, vel fenestellam calore ignito, ad sudandum comparata. Confundunt aliqui, sed optimi Critici discernunt Hypocaustum a Laconico, seu Vaporario. De his suo loco. Hypocaustum fornax erat subterranea, sub calidario posita. Curabant illam servi balneares, Fornacatores dicti, quorum erat pilis glomisque piceis fovere ignem. *Stat.* Silv. l. 1.

——— crepantes
Auditura pilas, ubi languidus ignis inerrat
Ædibus, & tenuem volvunt hypocausta vaporem.

Etiamnum Romæ visuntur reliquiæ tuborum, qui parietibus inserti vaporem igneum diffundebant. Plutarchus Sympos. l. 3. Probl. 10. tradit provisum fuisse per Ædiles, qui caverent, ne igni olea, vel lolium succenderetur; propterea quòd creatus ex iis ignis cerebro esset noxius. Id mihi, ut de lolio, quod capiti prægrave est, non video esse ambigendum, sic minimè dictum arridet de olea, ex qua productum ignem non modò neutiquam per-

perniciosum, imò potius, propter balsaminam uliginem, non parum salutarem esse, quotidianæ experientiæ usu condisco in hac Urbe Tiburtina, ubi, commodius ad studendum otium nactus, hæc scribo, & camino oleaginis lignis ardenti per hyemem, sine ulla sinistræ impressionis suspicione, frequenter assideo. *Stufa*.

HYPOGÆUM. Latinè subterraneum. Ambulationes Hypogææ ipsissimæ sunt Cryptoporticus. *Vitruvius*.

HYPOMOCLION. Cylinder, qui vecti supponitur ad onera sublevanda. Vitr. l. 10. 8. *Sottoleva*.

HYPOSCENIUM. Latinè subscenium. Depressior erat locus sub proscenio in theatris Græcorum, sub quod per gradus descendebatur. Non memini apud probatos Scriptores usurpari hoc vocabulum. Recenset tamen illud Scaliger Poetic. l. 1. 22.

HYPOSTEGÆ AMBULATIONES. Vide *Distega*.

HYPOTHYRON. Opponitur Hyperthyro. Hoc supra, illud sub portam sonat. *Sôglia*. Falsi sunt, qui pro lumine, hoc est hiante ostii inanitate, & vacuo portæ exponunt: nam Vitruvius l. 4. 6. apertè illa distinguit, & vox ipsa eam significationem abnegat.

HYPOTRACHELIUM. Latinè sub collum dicas. A collo, qua parte contrahitur corpus humanum, sic appellat Vitruvius conflexum contracturæ in superiore præsertim columnæ parte; nam eodem nomine alicubi etiam imæ contracturam nuncupat, quam tamen frequentiùs apophygen nominat. *Collo della colonna*, *Collarino*, *Fregio*, *Rastremamento*. Pars est inter astragalum, & echinum, quæ refert lancem, lato orificio hiantem, cujus quasi operculum est abacus. Eadem pars rosis adscalpitur in capitulis Doricis. Eum ornatum Tuscanica symmetria non admittit.

JANI

I

ANI, orum. Sunt ex Cicerone l. 2. de Nat. Deor. tranſitiones perviæ; nec triumphales ſolùm, ut explicari ſolet, ſed omnis generis, & quæcumque opera fornicata pervia, quæ occurrunt in tranſitu viarum. Jani dicuntur a Jano, vel a janua, habent enim opportunitatem tranſitus ad modum januarum. Memorantur etiam a Svetonio in Domit. c. 13. *Janos, arcuſque extruxit*. Quem locum Nizolius inſcitè vitiavit, intrudendo *januas*. Sic etiam exponendus eſt idem Svetonius in Aug. *Pompeji ſtatuam marmoreo Jano ſuppoſuit*. Ubi Janus non eſt ſtatua, ut falsò a nonnullis creditur, ſed arcus.

JANUA. Propriè primus eſt aditus, & ingreſſus in domum. Differt a porta, quæ dicitur de magnis ædificiis, ut ſunt mœnia, caſtra, templa &c. Differt etiam ab oſtio, quod eſt aditus ex uno in aliud cubiculum. Hæc tamen diſcrimina minimùm obſervari ſolent. A Jano eorum adituum cuſtode, januas appellatas, docet Cicero de Nat. Deor. Proinde antiqui fabularum Scriptores Jani ſimulacro geſtatas manu claves attribuerunt. A templo autem eidem a Numa dicato, a patentibus, vel clauſis januis, Cluſius, & Patulcius eſt nuncupatus. Ad explicandas præterea geminas Jani facies nihil eſt cauſæ, quamobrem Mythologi quàm longiſſimè abeant ad non unas allegoricas animadverſiones, cum obvium planumque ſit, iis indicari fores, quæ ſunt pars exterior, & poſtes, qui ad januæ latera poſteriores ſunt ejuſdem partes. Si amor mutuus, innocentia, integritas, fides vitæ mortalis curſum regerent, reſque humanæ ſe haberent, ut olim, cum, teſte Seneca,

per-

——— *pervium cunctis iter,*
Communis usus omnium rerum fuit,

januas, janitores, cancellarios, ostiarios, rem supervacaneam, imò verò ignota nomina haberemus. Sed postquam nihil sanctum tutumque esse sinunt, quæ infesto agmine in nostri generis exitium vitia irrupere, ut se, suaque quisque quàm diligentissimè tueretur suaserunt suspiciosi metus, curæ vigiles, & vitæ subsidia parandi importuna necessitas. Hinc non solùm foveis & propugnaculis urbes præcingimus ad publicum munimentum; sed privatas insuper ædes tamquam carceres habemus, januarum repagulis seclusi ab aliorum commercio. Januis januarum custodes addidimus, qui olim servi erant catenis vincti. *Columella* Præfat. ad l. 1. *An putem fortunatius a catenato repulsum janitore, sæpe nocte sera foribus ignotis adjacere?* Idem addocet Svetonius de Clar. Rhet. Sed quasi vilissimis mancipiis parum esset fidendum; Janitoribus canes adjuncti in custodiam. *Sveton.* in Vitell. *Confugitque in cellulam janitoris, religato pro foribus cane.* Quin & depicti canes præ foribus visebantur, quos ego etiam alicubi peregre agens ante frontes cauponarum depictos cernere memini. Ad hæc ancillæ ostiariæ & janitrices non solùm apud Plautum, Petronium, profanosque alios Scriptores occurrunt, sed in Sacris etiam Literis non uno in loco commemorantur. Januæ privatarum ædium ex lignis, sed quæ solidi firmique sint roboris construi solent. Quæ verò sunt ex usu publico, ut portæ urbium, arcium, ærarii, & similium ex perpetua lamina ferrea superinduci, clavisque umbellatis firmari consultius est atque securius. De portis geminis templi, quod Jano condidit Romulus, solemnique postea ritu aperiebantur a Consule flagrante bello, & pace inita, claudebantur, hæc habet *Virgilius* l. 1.

——— *ferro, & compagibus arctis,*
Clauduntur belli portæ.

Et l. 7.

Centum ærei claudunt vectes, æternaque ferri
Robora.

ICHTHYOPOLIUM. Forum piſcarium, *Peſcheria*.

ICHNOGRAPHIA. A deſcriptione, & pedis veſtigio dicitur. Græcanicæ vocis origini inſiſtentes Architecti aptè vocant *Pianta*. Eſt enim delineatio futuri operis in plano. Fieri ſolet in tabula, vel papyro. In ea deſcriptione circini, regulæque uſus maximè requiritur, ut docet *Vitruvius* l. 1. 2., ubi in hæc verba illam definit: *Circini, regulæque modicè continens uſus, ex qua capiuntur formarum in ſolis arearum deſcriptiones.* Ichnographiæ ſuccedit Orthographia, quæ modicè depictam oſtendit erectam operis frontem, ut clarè ſcribit idem Vitruvius, & non laterum etiam, ut contra Magiſtrum Barbarus opinatur. Eam dicimus *l'Alzato*. Sciographia lineationi umbras addit; oculiſque non lineas ſolùm, ſed rerum ſpecies expreſſiores ſubjicit. *Adombrazione*. Poſtremò Scenographia totius operis erectionem demonſtrat; nec ad ſolas umbrarum projectiones coarctatur, ut Sciographia, ſed comprehendit quidquid quoquomodo facit ad radiorum viſualium projectionem. *Profilo*.

ICON, &

ICONISMUS. Pro delineatione ædificii paſſim ſumitur.

ICONICÆ IMAGINES. A ſimilitudine ex Græco dicuntur ſtatuæ, vel picturæ quæ a membris ipſis, & ad corporis menſuram exprimuntur a pictoribus, vel ſtatuariis. De ejuſmodi ſimulacris, quæ iis maximè ſtatuebantur, qui in ſacris certaminibus, ac præſertim in Olympiis, viciſſent, ita ſcribit *Plinius* l. 14. 4. *Eorum verò, qui ter ibi ſuperaviſſent, ex membris, eorum ſimilitudine expreſſa, quas Iconicas vocant.*

IDOLUM. Simulacrum, cui honor habitus. *Cic.* de Fin. l. 1. 6. *Imagines, quæ Idola nominant.* A ſpecie ex Græco nominantur. Quamobrem translatè ſignificant ſpecies, & formas rerum, quas mente concipimus.

IMA-

IMAGO. Effigies, ſimulacrum. Non imagines ſolùm, & ſimulacra, ſed templa etiam Diis extolli, antiquitus vetitum legibus fuiſſe, alibi, notavimus. Opinionem ipſo religionis obtentu irreligioſam error cognitus antiquavit. De imaginum origine vide titulum *Statuæ*. Virorum illuſtrium effigies in atrio, loco omnium maximè conſpicuo, conſtat elatas: amicorum verò in cubiculis ſervabantur. Hinc cubicularium imaginum legimus apud Svetonium in Aug. De atrienſibus ſimulacris, quæ Majores domi belloque claros referebant, *Juvenalis* Sat. 6.

Stemmata quid faciunt, quid prodeſt, Pontice, longo
Ordine cenſeri, pictoſque oſtendere vultus
Majorum, & ſtantes in curribus Æmilianos,
Si coram Lepidis male vivitur?

Et ſequitur multa adjiciens declamatoria, amaro felle, ſed æquiſſima acerbitate contorta. Quid enim indignum magis atque dedecoroſum, quàm inter ea virtutis incitamenta & ſuſcitabula, deſidia computreſcere, ſeſeque ignavo otio conterendum tradere? Nullum certè præclarius emolumentum picturatæ vel inſculptæ imagines afferunt, quàm ad pietatem, & ad præclara ſtudia excitare animos; & ad egregia facinora, æmulationemque avitæ virtutis incendere. Neque verò id Herculis, aut Alexandri Magni, ut apud Trebellium legitur, geſtatis iconiſmis ſtrenuè olim feliciterque ceſſiſſe conficiam: ſed vel in imagine ſcarabei, quod ſignum militare apud Romanos erat, quæ a militibus geſtata virtutem maſculam in præliis, ut apud Ælianum legitur, ingenerabat. Idcirco in anulis præſertim & apoſphagiſmatis ejuſmodi icunculæ gerebantur, ut propiores illi eſſent, ſubjectique oculis ad gloriam ſtimuli. Dicari igitur templa, ſtatuæque non modò Deorum, ſed virorum etiam præclarè de Republica meritorum erigi cæptum. Idque non ſolùm religionis, ſed pietatis atque humanitatis præcipuam partem eſſe, hauſere animis.

IMAGUNCULA. Parva imago. Sveton. in Aug. 7.

IMBREX. Imbrices in tectis sunt semitubuli, sive canales fictiles arcuati, qui imbres, a quibus appellationem sortiuntur, arcent a substructo ædificio; eosdemque a compluvio acceptos per suggrundas in compluvium reddunt. Imbricatam structuram, & imbricatim structum dicimus, quod ad imbricis formam compactum est. *Plautus* in Milit. hæc habet: *Confregisti imbrices, & tegulas*. Ubi sic accipias distingui imbrices a tegulis, ut tegula generale sit nomen, quodcumque operimentum tectorum significans, a figura tamen singillatim accepta ab imbrice discriminetur. Est proinde tegula nomen generis, & singulari modo rei contentæ sub genere, cujusmodi non pauca vocabula apud Latinos occurrunt. *Vitruvius* l. 7. 4. singulari nota distinguit tegulas per hæc verba: *Hamatæ tegulæ ab imo ad summum figantur*. Ad quem locum ita *Baldus*: *Cur hamatæ tegulæ dicantur, ignotum, & irrepertum mihi*. Miror illustrem gnavumque Criticum hamatæ tegulæ significationem non olfecisse. Triplex est tegularum genus. Aliæ ad modum laterculi planæ sunt, quibus primùm tecta consterni solent, Italis *Pianelle*. Aliæ arcuatæ curvæque, nempe imbrices, quos dicimus *Canali*, *Coppi*. Aliæ sunt hamatæ: planæ illæ quidem & latiores, sed sursum reflexos utrinque habent margines, ad modum spondæ, quæ singulari vocabulo dicuntur *Tegole*; & ab illis spondis, veluti hamis, quibus nimirum imbrices arreptant, hamatæ nominantur. Proinde nihil est causæ, quamobrem Salmasius non hamatas apud Vitruvium, sed animatas tegulas putet legendum; exponatque canaliculos utrinque foramina habentes ad expirandum reddendumque aerem. Præter enim quamquod locus Vitruvii satis apertè de tegulis loquitur, quæ ab imo ad summum extenduntur, minimè verò de expiratoriis, quæ tegulæ locantur sparsim per tecta, non ab imo ad summum diriguntur, parum Latinè canaliculus, quem Baldus intrudit, dicitur animatus, qui vocis character apud Latinos non indicat quod spirat, vel egerit, sed

ſed potius quod poſſidet retinetque, ut dentatus, auratus, nummatus, & alia innumera.

IMBRICATIM. Vide *Imbrex*.

IMPAGES. A pangendo. Eſt margo, quo tympanum in valvis per ambitum includitur. Vitr. l. 4. 6. *Orlo*. Feſto eſt, quod tabulis additur, ut firmius hæreant. Etiam ad ornatum impages faciunt; ſunt enim veluti coronides tympani.

IMMISSARIUM. Vide *Emiſſarium*.

IMMOLIOR. *Liv.* l. 39. *Quæ loca publica inædificata, immolitave privati habebant, intra triginta dies demoliti ſunt*. Videtur inædificatum propriè de ædibus, immolitum de aliis dici, de portubus nempe, & ſimilibus: vox enim ipſa vim quamdam exprimit molis injectæ, vel erectæ:

IMPLUMBO. Plumbo aliquid necto. *Vitr.* l. 10. 7. *Ferreos codaces in capitibus ſcaporum implumbavit*.

INÆDIFICO. Vide *Immolior*.

INCERTUM OPUS. Idem antiquum. Vitruvius l. 2. 8. duo recenſet genera ſtructurarum: reticulatum, quo cæſi lapides, vel quadrati lateres ſic diſponuntur, ut erecti ſtent in latus, ſeſeque exporrectis utrinque angulis fere contingant; & figuram quaſi expanſi retis demonſtrant. Incertum conſtat lapidibus, lateribus, & cæmentis in plano ſtratis, ac proinde inſidentibus firmiter, atque cubantibus colligatione nexuque alternæ coagmentationis. Quod verò ibidem ſubdit Vitruvius, opus reticulatum Incerto venuſtius quidem eſſe, minimè verò firmius, multis improbat Vitalis Lexic. Mathem. præcipuæ quoniam vetuſtiſſimæ moles, quæ maximam partem extantes hodie noſcuntur, tam validè connexæ ſunt, ut ea firmitas & ſoliditas multum præſtet Incertis. Addit immenſum habere robur vim cunei, quo fit ut difficilè fatiſcant, & diſſolvantur. Baldus e diverſo firmius cum Vitruvio putat Incertum; quoniam ſtructura cuneata, cum ſe a lateribus protrudat, minus eſt ſtabilis; ſolidiſſima verò eſt, quæ ad normam, libellam, & perpendiculum

culum exigitur. Quidquid ea ſuper cauſa Architecti diſceptent, certum eſt a recenti ædificatoria reticulatum opus abolitum fere, & antiquatum eſſe.

INCERNICULUM. Cribrum. *Crivello*. Plinius.

INCERNO. Incerniculo utor ad quidpiam purgandum; vel ad egerendum ex eodem quidpiam, ad uſum operis faciundi. Vitr. l. 7. 1.

INCILIA. Colum. l. 5. 9. Ab incidendo. Sunt inciſiones terræ, quæ fiunt prope fluvios, vel rivos communes, ad aquas aliò deducendas. Dicuntur tam de foſſa adaperta, quam de ipſa aquarum derivatione. Uſum habent ejuſmodi inciſiones non ſolùm in re militari, præſertim in trajectu fluminum, quæ ſic inciſa vadari facilè poſſunt; verùm etiam in re hortenſi, ubi, per eas diſciſſiones, in plures areolas agitur aqua ductilis per canales præfoſſos. Nuſquam operoſiùs quàm in Ægypto de aperiendis inciliis certatum eſt. Cum enim ſumma imbrium inopia ea regio laboret, per innumeras Nili inciſiones popularium, præſertim eorum, qui remotiores ab eo amne degerent, egeſtati proviſum eſt. Effectum inde eſt, ut merces, agrorumque proventus commodiùs deportarenrur; urbium verò longè diſſitarum commercium crebreſceret; ſimulque armis exteris inacceſſa provincia redderetur. Id opus a Seſoſtri Rege inchoatum, ſubſequuti Reges abſolverunt. Proinde quemadmodum natura contigit, ut aquas pluvias Ægyptus non haberet, ſic arte perfectum eſt, ut illis non indigeret.

INCRUSTO, as. Parietes incruſtare, eſt loricare, tectorium inducere. Quid verò ſit cruſtam applicare, expoſui in tit. *Emblema*, *Hyaloſtraton*.

INCUMBA, æ. Pars, vel caput ipſum pilæ, cui fornix incumbit. *Vitr.* l. 6. 11. *Cum cunei ab oneribus parietum preſſi extruſerint Incumbas*.

INFUMIBULUM. Plin. l. 24. 15. Exponi ſolet caminus; ſed propriè pars eſt camini, nempe ſpiramentum, vel gula, qua fumus ejicitur. *Gola del Camino*.

INLICES. Canales, per quos aqua in vias influit. Festus.

INSCULPO. Celo, incido. Diomedes non trahit a *sculpo*, quod negat vocabulum Latinum esse, sed a *scalpo*, *a* in *u* mutata, ut a *calco*, fit *inculco*, a *salsus* fit *insulsus*.

INTERCARDINATÆ TRABES. Quæ sunt cardini simul alligatæ. Vitr. l. 10. 20.

INTERCOLUMNIUM. In ordine, vel structura columnarum spatia sunt, inter easdem relicta. Vitr. l. 3. 6.

INTERGERINUS PARIES. A Festo exponitur, qui struitur, & quasi intergeritur inter confines. *Muro divisorio*.

INTERMURALIS, le. Quod inter muros relinquitur, vel erigitur. Liv. l. 44.

INTERMURANUS, a, um. Quod est intra murum, sicut extramuranus, quod est extra murum. Lamprid. in *Heliog.*

INTERORDINIUM. Quod est inter ordines, puta arborum, vel columnarum. *Tramezzo*. Colum. l. 3. 13.

INTERPENSIVA, orum. Quod sit genus tigni vel asseris, vox ipsa docet; nempe quod inter alia tigna, vel asseres pendet, vel pendendo sustentat. Vitr. l. 6. 3.

INTERTIGNIUM. Spatium inter tigna disposita. Vitr. l. 4. 2. Idem Magister Intertignia vocat spatia, quæ triglyphos dividunt, quæ Græca voce Metopæ nominantur.

INTERVALLUM. Spatium quod relinquitur inter vallos, seu palos in structura dispositos. Propriè est castrense vocabulum; sed jam amplissimè divagatur ad indicanda non locorum solùm, sed etiam temporum interjecta spatia.

INTESTINUM OPUS. Memoratur sæpius a Vitruvio, & exponitur quod ligno conficitur. Idem a sublicis vocatur opus sublicium. Suspicari subiit sic appellatum, vel quoniam ea structura in interioribus solùm ædium partibus, ut in contignationibus, tectisque, locum habet; nam deforis cæmento & lapide procidit ædificatio; vel quoniam trabium & asserum capita interius conduntur in parietibus ad fulturam.

INTRITA, æ. Alii Intritum. De calce dicitur, elaborata quidem & subacta, nec tamen ad subitos usus adhibita, sed

ſed aſſervata ad diuturnam fermentationem. De hoc genere ſcribit *Plinius* l. 36. 21. *Vetuſtior & melior*.

JONICUS ORDO. Temperatus eſt, mediuſque inter Doricum, & Corinthium, ut docet Vitruvius l. 1. 2., quemadmodum enim ſeveritatem quandam exhibet Doricus, cujus Ordinis idcirco ædificia Minervæ, Marti, & Herculi ſtruebantur; Corinthius verò delicatum quiddam floridumque exprimit; atque ideo Veneris, Floræ, & Proſerpinæ ſacris ædibus deſerviebat; ſic inter utrumque medius Jonicus, eleganti ſeveritate, ſeveraque elegantia, utriuſque laudes miſcet, præſtatque. Jonicus ab Jonia, ubi inventores habuit, eſt appellatus.

ISODOMUM, & PSEUDISODOMUM. Quid ſint in ſtructuris parietum clarè exponit *Vitruvius* l. 2. 8. *Iſodomum dicitur, cum omnia coria* (incruſtationes intellige) *æqua craſſitudine fuerint ſtructa: Pſeudiſodomum, cum impares & inæquales ordine coriorum diriguntur*.

JUGAMENTUM. Structura ad modum jugi bovini. Cato de R. R. Hinc jugumentare apud Vitruvium l. 2. 1., ubi agit de rudibus ædificiis primorum hominum, eſt tignis ad formam bovini jugi ædificare.

L

ABRUM. In balneis vas eſt, vel potius piſcina præcapax, lapidea, vel marmorea, ubi aqua ſuppetit ad lavandum. Ejus inſtruendi normam tradit Vitruvius l. 5. 10.

LABYRINTHUS. Structura implexis conſtans viarum ambagibus, cum inexplicabili a crebris foribus occurſu recurſuque, ad fallenda veſtigia, reditumque in eoſdem errores, per anfractus in ſe recurrentes & tortuoſos, in irritum faciendum. Quatuor præcipuè recenſentur Ægyptius,

ptius, Creticus, Lemnius, Italicus. Ægyptius omnigenæ ſtructuræ opera continuit, columnas, pyramides, ædiculas, vias ſubterraneas, porticus, omnia magnifica, immenſiſque ſumptibus, & elegantiſſimo opere elaborata. Ægyptii partem centeſimam in Creticum pro exemplari retulit Dædalus. Lemnius non impar Ægyptio, columnis centum & quadraginta etiam mirabilior. Italicum ſibi pro ſepulcro ſtruxit Porſena Etruriæ Rex, de quo hæc Plinius ex Varrone: *Sepultus eſt ſub Cluſio, in quo loco monumentum reliquit lapide quadrato: ſingula latera pedum lata tricenûm, alia quinquagenûm; inque baſi quadrata intus labyrinthum inextricabilem, quò ſiquis improperet ſine glomere lini, exitum invenire nequeat.*

LACONICUM. In balneis cubiculum erat teſtudinatum, ubi calore ſicco ſudorem provocabant. Ab iis maximè frequentatum, qui cruditatibus medebantur. Laconicum dictum, Dione teſte, quia ejuſmodi cellæ vaporariæ a Lacædemoniis præcipuum in modum adiri conſueverant. Laconici meminit Cicero ad Att. l. 4. 10. Idem locus ſudatorium appellatum a Seneca, ab aliis vaporarium. *Stufa*.

LACUNAR, & LAQUEAR. Contignatio, ideſt operimentum ædificii ex ligno, ſive quadrato fiat opere, ſive concamerato. Dicitur a lacu, qui propriè eſt ſpatium quadratum, quemadmodum ſunt interſtitia inter aſſerculos, quadrata figura diſpoſitos in contignationibus. Ad hanc formam lacus appellat Columella quadrata ſpatia in granariis, ubi legumina omnis generis ſeparatim conduntur. Laquearia fuere cameris antiquiora. Et antiquitus quidem rudia, & rimoſa fuiſſe oportet, teſtante Servio morem Veterum, qui vela illis ad excipiendum pulverem ſubtendebant. Diſtincta poſtmodum figuris ex ligno variis; tum ſpatiis quadratis, rotundis, triangularibus. Cameræ item poſtea inductæ ſunt laqueatæ; ex ligno ſcilicet contignatæ; cum primùm tectorio, &

albario, picturisque essent inductæ. Ipsa demum lacucunaria picturis ornata; quod inventum Plinius l. 35. 11. refert ad Pausiam Sicyonium. Idem Historicus l. 33. 3. tradit laquearia in Capitolio primùm inaurata post eversam Carthaginem. *Solajo*, *Soffitto*.

LAMINA, & LAMNA, ut habent Vitruvius, aliique. Frustum metallicum, in latitudinem productum. Lamnas centenarias, quinquagenarias, vicenarias &c. vocat Magister lib. 8. 7., quæ centum, quinquaginta, viginti &c. digitos ex plumbo latæ sunt in fistulis aquæductuum. Item ex argento, vel auro tenduntur malleo percussæ laminæ, ex quibus statuæ, vasa, toreumata, & similia conficiuntur. Ad pecunias etiam signandas adhibentur laminæ ex iisdem metallis, mole varia, juxta pretium a Publico impositum. *Piastra*. *Lastra*. De usu laminæ ferreæ consule titulum *Ferrum*.

LAPIDARIUS. Qui lapides excidit. Ulpianus. *Tagliatore di sassi*.

LAPICIDINA. Locus, ubi saxa exciduntur. Sunt qui dicendum putant *Lapidicina*, a lapide; sed magis purgati Codices, præsertim apud Ciceronem, habent *Lapicidina*, a cædendo lapide. Ex iis fodinis siliceæ sunt omnium durissimæ. Quæ molliores sunt, saxa gignunt, quæ oneri ferendo commodam operam præstant, & docilia tractatu sunt. Verùm sub dio facilè dissolvuntur gelicidiis & pruinis. Ex temperatis laudat Magister l. 2. 6. Tiburtinas, utpote firmas adversus tempestatum injurias; sed ad ignis morsus dissilire eas facilè affirmat, quoniam terra, vel nulla, vel admodum modica, concreta sunt, plurimumque aeris ignisque habent. Commendat præ aliis, quæ sunt in agro Tarquiniensi, prope lacum Vulsinianensem, & Anicianæ appellantur. Excidi saxa oportet æstate, non hyeme. Post biennium recognita, quæ injuria temporum vitiata fuerint, locandis fundamentis adhibeantur; quæ vitium non contraxerint, ædificiis supra terram struendis aptentur. *Petraja*.

LA-

LAPILLUS. Parvus lapis.

LAPIS. Terra durior, quæ comprehendi fere manibus potest; sed adhuc durius saxum, quo siliceum robur e rupibus excisum potius indicamus. Neque enim gemmas saxa, sed lapides appellaveris. Lapis sine addito locus Romæ erat, ex quo præco in auctionibus res venales nunciabat. Sermo inde popularis, *emptus de lapide* apud Plautum, & Ciceronem, idest homo vilissimi pretii & existimationis. Lapides terminales in divisione agrorum limites erant. Hermam, & frequentiùs Deum ipsum Terminum, rudem informemque referebant. Colebatur tamen is Deus; cujus festa, & sacrificia Terminalia nuncupata. Qui ex agro terminum amovisset, apud cultas nationes severè multabatur. Ad ultimum lapis pro milliario accipitur: est enim cippus, vel columella lapidea, quæ singula passuum millia distinguit, indicatque inciso milliariorum numero.

LAQUEAR. Vide *Lacunar*.

LARARIUM. Pars olim ædium apud Romanos, & sacrarium domesticum, ubi Lares Deos, earumdem ædium custodes habitos, colebant. *Cappella*.

LATER. Genus terræ, quæ coctura duratur in lapidem; ex qua, in formam fere quadratam subacta, structuræ fiunt, reliquis facilè firmiores. Crudi lateres dicebantur, qui exsiccabantur ad solem expositi toto biennio; & frequentiùs erant in usu. Ex lateribus igne excoctis extructi erant muri Babylonici, inter humanæ magnificentiæ prodigia adnumerati. Quid sit later, vel laterculus in columnis. Vide in dictione *Abacus*. Monet Vitruvius l. 2. 3. lateres ducendos esse ex terra albida cretosa, minimè verò ex calculosa scruposaque, quoniam hujus generis, facilè dissolvuntur; & cum ponderosi sint, minus apti inveniuntur structuris. Laudat leviores, cujusmodi sunt alicubi in Hispania, & Gallia; & pumicosos, qui projecti natant in aquis. Tria verò censentur laterum genera; Didoron, longum pede, latum semipede,

qua menſura Romani utebantur; tetradoron quod quoquoverſus quatuor palmos continet, & pentadoron, quod palmos quinque; quorum priore utebantur Græci in ædificiis privatis; poſteriore in publicis. Dicuntur etiam ſemilateres, qui ad lineam alternis coriis alligati lateribus, firmiorem, & venuſtiorem ſtructuram conficiunt. *Mattone*, *Quadrello*.

LATERCULUS. Parvus later. Vide *Abacus*. *Quadrelletto*.

LATERARIUS, a, um. Lateraria tigna vocat Vitruvius l. 10. 20. quæ opus, vel machinam a lateribus firmant.

LATOMIÆ, aliter LAUTUMIÆ. Propriè lapicidina, ubi ſervi vincti opus faciebant. Cadmi inventum fuiſſe tradit Plinius l. 7. 56. Hujus appellationis erat carcer, Syracuſis a Regibus, & tyrannis extructus, exciſis rupibus. Tamquam opus impensè admirandum deſcribitur a Cicerone Verr. ult. Translata inde appellatio ad carceres Romanos. Plaut. Capt. *Ibis in Latomias lapidarias*.

LATRINA, quaſi Lavatrina. Pro balneo plures exponunt, a lavando. Eſt etiam locus, quo ſordes ejiciuntur. *Ceſſo*.

LAVACRUM. Balneum. Locus quo quis commodè lavari poteſt.

LAVATIO ASSA. Vide *Balneæ*.

LAVATIO FRIGIDA. Vide *Balneæ*, *&* *Frigida lavatio*.

LAXAMENTUM. Spatium, ſive area laxior ad ambulandum. *Vitr.* l. 3. 2. *In medio ambulationis laxamentum circa cellam fecit*.

LEPORARIUM. Teſte Gellio l. 2. 20. Licèt propriè de leporibus dicatur, pro ſepto tamen, in quo omne genus animalium clauditur, uſurpari ſolet. Fulvius Hirpinus primus Romanorum, ut refert Plinius l. 9. 56. aprorum dicitur, cervorumque conſepta inſtituiſſe, ingenti ſilveſtrium ferarum copia in agro Tarquinienſi concluſa. Ea porro ferarum clauſtra non tam ad proventum, quam ad venationum oblectamenta, & ad magnificentiam viri Principes ad multa alicubi milliaria protenſa excolunt frequentantque. *Parco*, *Vivajo*.

LIA-

LIACULUM. Inſtrumentum, quo levigantur & poliuntur parietes poſt inductum tectorium. Conſtat quadrato aſſiculo ligneo, cum ligneo item manubrio; Italis *Frataccio*. *Vitr.* l. 7. 3. *Liaculorum ſubactionibus fundatæ ſoliditates*.

LIBELLA. Inſtrumentum, quo planum exploratur in ſtructuris. Perpendiculum. *Livella*, *Archipenzolo*, *Penzolo*, *Traguardo*, *Piombino*.

LIBRA. Inſtrumentum Geometricum, quo exploramus aquarum altitudinem, & quo fit collatio loci, ex quo aqua deducitur, cum loco, quo derivatur, ut commodè poſſit aſcendere, vel deſcendere. *Scandaglio*. Ex libra fit libella, & libramentum, quod eſt æquatio libræ; diciturque præterea de poſitu corporis, ſic alterum ſubjectum tangentis in puncto, ut neutra ex parte pendeat. *Bilico*.

LIBRAMENTUM. Vide *libra*.

LIBRATOR. Peritus in expendenda aquarum altitudine.

LIGNUM. Quod in agris vel ſilvis cæditur, & legitur, ex quo vocis etymon, ad varios vitæ uſus & commoda. Dubitari non poteſt, ligna materiam extitiſſe, ex qua vetus Architectura, & in primis ædificatoria, molitiones ſuas conficiebat. Ex ligno primi mortales ædificia ad inhabitandum, & ipſa progreſſu temporum conſtruebant ornamenta, ut de columnis ſingulari modo ſupra expoſuimus. Addidicerunt inde Architecti imitari ex marmore, metallis, & lapide, quæ non ſtructuris ligneis obſervarunt commodè & eleganter eſſe confecta. Ex iis initiis, ut non uno in loco tradit Vitruvius; ſtatuæ, pilæ, columnæ, aliique lapidei, vel marmorei ornatus profecti ſunt. Sed & horum temporum Architectura, tam civica, quam militaris, maximam partem circa eam materiam verſatur. Ut enim prætercam organa, & machinas bellicas, ſub oculos quotidie habemus pulcherrima ex ligno ornamenta templorum, tum theatra ſcenica, pontes ſublicios, molas fluviaticas, moleſque innumeras

ras ad urbanos variorum operum uſus. Neque verò circa cæſos ſolùm truncos adlaborat Architectura; virentes ipſas frondoſaſque arbores in ædificia, concamerationes, effigies hominum, ferarum, avium, formaſque alias innumeras vertit in topiariis. Tondentur in eas imagines myrti, buxi, hederæ, aliæque ſequaces plantæ. Herbas ipſas floreſque ita diſtribuimus, ut tapetia Babylonica, eaque viva & ſpirantia mentiantur. Iſthæc ſuper lignea ſtructura hìc commemoraſſe ſufficiat: ut enim ab initio præfati ſumus, Ædificatoriam circa metalla ſolùm, marmora, & cæmenta verſantem, per rerum nomenclaturam, exponere conſtituimus.

LIGO, onis. Inſtrumentum, quo Ruſtici ad evellendas herbas, cæmentarii ad arenam calce commiſcendam utuntur. Conſtat lamina ferrea recurvo item ferro nexa, quæ longiori hæret ligneoque manubrio. *Zappa*. Ad idem arenatum conficiendum pala adhibetur, quæ ſubactum illud adaggerat. Eodem inſtrumento fabri terram effodiunt, rudera excavant, lapides cumulant, vel, ut oportet, projiciunt, manubrium illi brevius, lamina extenſior. *Pala*, *Badile*.

LIMEN. Quo primùm in ædes patet ingreſſus; nec inferior modò januæ pars, ſed etiam ſuperior: limen inferum, & limen ſuperum Nævius dixit. Utrumque limen diſceſſuri ſalutabant: *Plaut.* Merc. *Limen inferum, ſuperumque ſalve*. *Soglia*, *Architrave*. Tandem adorari antiqui moris fuit. *Juvenal.* ſat. 6.

——— *Tarpejum limen adora*
Pronus.

Adde *Ovidium* Metam. l. 1.

Ut templi tetigere gradus procumbit uterque
Pronus humi, gelidoque pavens dedit oſcula ſaxo.

Tergebant eadem pectore. *Stat.* l. 5. Silv. 1.

——— *Omnibus aris*
Illacrimat, ſignatque fores, & pectore terget.

Offendere in limine, vetus eſt dictum de iis, qui vix incipiunt

cipiunt quidpiam agere, cum impingunt in offendiculum. *Virgilius* ad prælium transtulit:

——— *Cur indecores in limine primo*
Deficimus?

Simile est: In portu naufragium. A limine salutare aliqui dicuntur, qui rei cujuspiam, puta, scientiæ, vel artis, ne rudimenta quidem degustarunt. Tractum ab amicis vulgaribus, qui ad interiores aditus non admittuntur, sed in transitu salutant à limine, & prætereunt.

LINEA. Idem quod regula. *Vitr.* l. 7. *Longitudines ad regulam, & lineam exiguntur.*

LITHOSTROTA. Plin. l. 38. 21. dictione Græca stratum est ex textulis diversi coloris, quo opere pavimenta vetera ornata conspiciuntur. Vide *Favi*, *& Emblema*.

LOCULAMENTA, & LOCULI. In ædificiis non solùm sunt divisuræ structiles, in quibus altilia, & majora etiam animalia degunt, stabulantur, aut nidificant; verùm etiam excavata in parietibus spatia & foramina pro rerum domesticarum conditoriis. Præcipuè verò sic appellaverim parietum cavitates, quæ statuas lapideas, vel marmoreas cum basibus, aliisque ornamentis excipiunt; quæ idoneo etiam vocabulo thecæ a nonnullis dicuntur. *Nicchie*. Pertinent postremò loculi ad rem funerariam. Distinguuntur a sepulcris, quæ sunt concamerationes, quæ plurimos continent loculos. Differunt ab urnis, quarum plures in singulis loculis aptantur.

LOGEUM. Latinis pulpitum. Pars scenæ, ubi Chorus, quique personæ non sunt, fabulæ subserviunt. Vitr. l. 5. 8.

LONGURIUS. Genus ligni, vel trabeculæ longioris, quorum in ædificiis frequens usus. *Filagna*.

LORICA. A similitudine pectoris munimenti, loricam vocamus spatium, quod extenditur inter duo propugnacula, *Cortina*. Item loricam appellat Vitruvius l. 7. 1. tectorium parietibus inductum: ex quo loricare parietes dicimus, calce, & arena incrustare. Idem ibidem Magister sic nuncupat ultimum tectorium, quo pavimenta ex-

explanantur. *Et ſupra loricæ ex calce, & arena inducantur*. Idem lib. 2. 8. Loricas nominat projecturas, quæ adjici ſolent in ſummis parietum partibus, ut aquæ defluant, & parietes ſtillicidio non corrumpantur.

LORICO, as. *Varro*. Loricare parietes eſt tectorium inducere. *Stabilire*, *Incroſtare*.

LORICATIO. Vitr. l. 7. 1. Actus inducendi tectorium in pavimenta, vel parietes.

LORICULA. Parva lorica. *Hirtius*.

LUMEN. Quod in feneſtris, & portis vacuum eſt, & inane. *Vitr*. l. 6. 6. *Lumina feneſtrarum valvata*. Il vano.

LUNATÆ MUNITIONES. Arrianus l. 1. ſic appellat abſciſſas & interiores ad formam lunæ.

LUPANAR, & LUPANARIUM. Ubi proſtant ſcorta venalia, quæ lupæ etiam appellantur.

LUTUM. Vide *Aceratum opus*.

LYCÆUM. Vide *Athenæum*.

LYSIS, idos. In epiſtyliis partem ſinuoſam ſupra zophorum exponit Baldus. In ſtructuris eſt diſſolutio, ſive hiatus parietis, rimam contrahentis. Eſt enim Græcè Lyſis ſolutio. Vitr. l. 3. 3.

M

ACERATIO. Actus ſubigendi calcem, quæ macerata, ideſt ſubacta & contuſa, adhibetur. Vitr. l. 7. 2.

MACERIA. Murus congerie lapidum, ſine calcis coagmento, aggeratus. In re ſubita, vel ſumptui declinando fieri ſolet, campeſtribus præſertim in locis. *Muro a ſecco*, *muro morto*, *Macera*.

MACHINA. A *Vitruvio* l. 10. 1. definitur. *Continens ex materia conjunctio, maximas ad onerum motus habens virtutes*.

tutes. *Asconius* sic describit: *Machina est, ubi non tam materiæ, quam artis ratio ducitur*. Hinc arte machinaria claros dicimus *Ingegnieri*. Dividit ibidem Vitruvius machinas scansorias, spiritales, seu pneumaticas, & tractorias. Item dividuntur in urbanas, seu civicas, & militares. De militaribus prolixè nos egimus in Lexico Militari. Ex urbanis eas dumtaxat commemorandas constituimus, sine quibus architectura ædificatoria non potest intelligi. Conficiuntur machinæ plexis colligationibus, fulturis, transversariis, cæteroque apparatu organico, & usu vectium, trochlearum, nervorum, & funium. In primis verò ducenda est ratio ponderum, distantiæ, impressionis, atque dimensus. Usus machinarum in theatris, & re scenica admodum percrebuit apud Veteres, præsertim ubi Scriptores fabularum, ad solvendum nodum, Deum aliquem e sublimi per machinam demissum inducunt. Hinc parœmia; *Deus per machinam*: iis congruit quibus in re perplexa aliquid ex insperato suboritur, quod salutem affert, & explicat difficultatem.

MACHINAMENTUM. Machina. Livius.

MACHINARIUS. Pandect. &

MACHINATOR. Livius. Inventor machinarum. *Ingegniere*.

MACHINULA. Parva machina. Festus.

MAGALIA. Idem quod Mapalia. Rusticum ædificium incultumque, Afrorum peculiare; plerumque ad formam carinæ extruebantur; casæque etiam interdum erant portatiles, ut plaustra Scytharum. Meminit Virgilius non uno in loco. *Capanne*.

MAGNES. Lapis Lydius, idemque Heraclius: quæ omnes appellationes in idem recidunt; nam in Lydia Provincia, ubi ejus lapidis copia est, urbes sunt Magnesia, & Heraclea. Non auro, non ullis gemmarum comparandus est lapis, propter inscrutabilem virtutem, qua ferrum attrahens, navigationes dirigit, admirandisque operum molitionibus inservit. De ejus natura, & prodigiis multa

ta complectitur Plinius l. 34. 14. plura Salmasius in Solinum. Dinocraten Architectum eo lapide templum Arsinoes Alexandriæ concamerare cæpisse, ut ejusdem ferreum simulacrum suspensum in aere cerneretur, idem ibidem commemorat Plinius.

MALA MANSIO. Quod sit genus custodiæ, & carceris. Vide *Carcer*.

MALLEUS. Ferrum crasso confusoque capite, cum ligneo manubrio, aptum ad tundendum. Instrumentum fabrile notum. Malleus etiam dicitur ferrum, quod in medio nolæ, ex annulo pendens, percussione sonitum ciet. *Martello*, *Battaglio*. Malleus item fabris cæmentariis est ferrum prægrave & ponderosum, insertum habens baculum pro manubrio, quo muros diruunt, vel cuneos defigunt, ut cautes excindant. *Mazza*.

MANUBRIUM. Cujusvis instrumenti pars, quæ ad ejusdem usum manu apprehenditur. *Manico*.

MARGO FOSSÆ, vel valli. In re munitoria est, quod à propugnaculo & fossa spatium interjacet. Frequentatur excursu præsidiariorum, & firmatur fulturis ad retinendos murorum lapsus, utque saltem ibi consistant decidentes; nec fossam compleant.

MARMOR. Omnigeni coloris solidissimum terræ genus, attritu cretæ, & politura nitorem trahens. Cum tot sint marmorum genera, quot fere sunt regiones terrarum, in immensum abiret sermo singulis recensendis. *Plinius* l. 36. 7. de iis dicere aggressus ita scribit: *Marmorum genera, & colores non attinet dicere in tanta notitia, nec facile est numerare in tanta multitudine. Quotoquoque enim loco non suum marmor invenitur?* Idem tamen nonnulla sparsim enumerat eorum genera, Augustum, undulatum, repertumque in Ægypto, Augusti principatu. Bisalten, ferrei coloris, cui simile Thebanum. Lacedæmonium, viride; Lesbium, maculosum; Leucostícton, porphiretici genus. Lucullæum, atri coloris, sed maculis versicoloribus misti, ab Ægypto advectum

ctum Lucullo Consule. Menphiten, à Memphi allatum. Onychen, distinctum venis gemmas quasdam imitantibus, quod & Alabastriten vocant: in Arabiæ montibus nascitur: ex eo pocula primùm, & vasa, solidæ postea columnæ erectæ sunt. Ophiten, à serpentum maculis, quas imitatur, nominatum. Porphyriten, rubricans, & solidissimæ firmitatis. Thasium, maculosum; Tiberianum, candicans, in Ægypto Tiberio Regnante inventum. Adde Carystium, Parium, Tænareum, Numidicum, Naxium, Phrygium, Ligusticum, vel Lunense. Et quandoquidem mihi hæc scribenti Plinius est præ manibus, profuerit ex eodem declamatoria illa addere: *In portento prope Majores habuere Alpes ab Annibale exsuperatas, & postea à Cimbris: nunc ipsæ cæduntur in mille genera marmorum: promontoria aperiuntur mari; & rerum natura agitur in planum.* Versicolores marmorum maculas in Chiorum lapicidinis primùm inventas; Carios primùm in crustas marmora secuisse; postremò crescere eadem in lapicidinis, author est idem Plinius, qui ironico cavillo de more, ita concludit; *Quæ si vera sunt, spes est numquam defuturam luxuriam.* Operæ pretium fuerit animadvertere, Romanorum molitiones ex solido olim fuisse marmore; nam ejus secandi inventum, eoque secto uti, novitium fuisse morem, ut indicavi, tradit idem *Plinius* l. 36. 6. per hæc verba; *Nondum secti marmoris vestigia invenerat Italia: sed quisquis invenit secare, luxuriamque dividere, importuni ingenii fuit.*

MARMORARIUS. Qui marmora expolit. Fit autem id arenæ attritu, quo scabrities detergitur, & lævor inducitur. Ad eum porro lævorem explorandum Fabri utuntur unguibus. Hinc ad unguem factum dicimus, quod diligenter, exactaque cura elaboratum est.

MARMORATUM. Occurrit apud Varronem l. 3. de R.R., sed expressiùs digeritur à Vitruvio l. 7. 6. Tribus marmoratum generibus conficitur. Primùm ex assulis, quæ à

marmorariis dejiciuntur; iterum ex iisdem, in pilis ferreis detritis; postremò ex iisdem, subtiliùs tusis, & cribro excretis. Tria hæc marmorati genera, arenato permista, constituunt tres parietum, vel pavimentorum incrustationes, & diversa tectoria, quæ Magister coria nuncupat. Hujusmodi tectoriis inductis, & diligenti fricatione lævigatis, colores, picturæque addebantur, quæ mirificum inde splendorem spectantium oculis exhibebant.

MATERIATIO. Vitruvius, &

MATERIATURA. Idem. Præparatio trabium, asserum, tabularum, lignorum omnis generis, quæ ad ædificandum requiruntur.

MATERIES. Singulari modo dicitur de lignis, aptis ad struenda ædificia. Cædenda est materies ab ineunte Autumno ad exitum Hyemis. Nam Veris tempore, propter frondium, florumque exuberantiam, trunci arborum rarescunt, fiuntque imbecilliores; ex quo minor est cæsis firmitas & soliditas. Quæ verò arborum genera sint ædificiis aptiora, & quo modo ad usus varios singula sint distribuenda, digerit Vitruvius l. 2. 11. Qui l. 2. 8. arenæ & calcis misturam, qua parietes farciuntur, materiam etiam vocat. Eandem alibi arenatum appellat. Minus propriè alii intritam & mortarium nuncupant.

MATERIOR, aris. Non solùm significat ligna cædere, sed etiam lignis ædificare. *Vitr.* l. 5. 12. *Ea ædificia minimè sunt materianda propter incendia.* Loquitur autem de navalibus.

MAUSOLEUM. Sepulchrum Mausolo Cariæ Regi positum ab Artemisia ejus uxore. Opus inter septem Orbis miracula, pro insigni ejusdem magnificentia, adnumeratum. Plin. l. penult. 3.

MECHANICA. Mathematicis, & Physicis adjuta principiis, mirum quantum proficit Mechanica, scientia machinalis, ad conficienda organa & instrumenta, quæ ad elevanda pondera, ususque alios civicos, & militares,

priva-

privatos, & publicos, Reipublicæ, vitæque humanæ deſerviunt. Inſtrumenta nautica, hydraulica, ſciotherica, aliaque innumera domi, bellique adjumenta illi debemus. Fabros, & Architectos, Machinarios miniſtros habet & adjutores Architectura ædificatoria. Non eſt ad fabriles artes penitus rejicienda Mechanica, quæ ſuorum operum, menſurarum, & ponderum cauſas expendit. Id præſertim cognoſcimus in Præfectis fabrorum, *Capomaſtri*, qui non uſum dumtaxat artis, verùm etiam cauſas, & effectus conſecuturos, apprime callent.

MEDIANÆ COLUMNÆ, quæ mediæ in ædificiis locantur, utitur ſæpe Vitruvius hoc vocabulo; nec tamen recenſetur a Lexicariis.

MENIANA. Sic enim ſcribendum, non Mœniana. Vitr. l. 5. 1. Contabulatæ in ædificiis projecturæ ad ſpectandum. Non dicuntur à mœnibus, ſed à Menio Cenſore, authore Feſto, qui primus illa adhibuit ad amplianda ſpectacula. Sunt podia, vel peribolus circa ſolaria, appoſita ne facilis ſit lapſus in præceps. De his vide Salmaſium ad Spartian. in Peſcenn. *Palchetti*, *Poggioli*.

MENSURA, &

MENSUS, us. Varro. Inſtrumentum, quo metimur, & actus ipſe metiendi.

MERONES. Sacci ſunt apud Vitruvium, qui ulva paluſtri, & arena pleni, in mare jaciuntur ad portuum ſtructuram. Alii legunt *Perones*.

MESAULA, æ. Memoratur & exponitur à Vitruvio l. 6. 10. Locus ſive ambulacrum inter duas aulas poſitum. Addit Magiſter, Andrones vulgò perperam appellari; notatque non paucis, improbatque eam acceptionem; degrediturque taxando Romanorum morem, qui Græcis vocabulis ad ſignificationes oppoſitas abutuntur.

MESOLABIUM. Latinè inſtrumentum ad medium inveniendum. Barbarus inventum tradit ab Archimede; Vitruvius l. 9. 3. eodem uſum fuiſſe ſcribit Erathoſthenem.

META. In circo columella erat, prope quam quadrigæ flectebant.

ctebant. Horatius. In agris erat terminus diviſorius. Frontinus. Ad ea demum referri ſolet, quæ à cuba figura in acumen deſinunt, quæ eſt figura metæ.

METALLUM. Quod ex effoſſa permiſtaque terra elicitur, & purgatione coctura que indureſcit, multimodis formari aptum. Neque enim admodum propriè metalla dixerim marmora, licet Poeticè *Silius* habeat,

—— *Quos niveis exegit Luna metallis.*

Cum agricultura, quæ procul dubio ars eſt omnium antiquiſſima, ligone, aratro, aliiſque ferreis inſtrumentis utatur, ſcitè Ariſtoteles cum eadem fere natam ſcripſit artem metallicam: ſic autem ait Œcon. l. 1. 2. *Ordine naturæ prior eſt agricultura, & ſecundum obtinent locum quæcumque aliquid ex terra proferunt, qualis eſt metallorum ars.* Diodorus Siculus à Semiramide primùm inventa metalla, utque eruerentur per captivos eandem juſſiſſe ſcribit. Verùm ad Chamum alii, vel Tubalchainum ex ſacris Paginis referunt id inventum. Metallis eruendis addici & mancipari, conſtat fuiſſe ſuplicii genus. Affectos ſæpius ea pœna fortiſſimos noſtræ Fidei Pugiles, Annales ſacri teſtantur. A metallo, ex quo nummi ſunt cuſi procul dubio iidem dicuntur paſſim *Medaglie.*

METALLICUS, a, um. Quod ad metallum pertinet. Plinius.

METALLICI. Qui metalla eruunt, vel fodiunt. *Plinius* l. 14. 16. *Lavant eas arenas metallici.*

METOPÆ. Spatia ſunt, quæ in capitulis doricis triglyphos dividunt. Clarè *Vitruvius* l. 3. 2. *Inter triglyphos quæ ſunt intervalla, metopæ nominantur.* Eodem vocabulo exprimuntur ſpatia inter mutulos, & inter denticulos in epiſtyliis. *Tramezzi. Vani.*

MODULI. Apud Vitruvium, & Architectos ſunt particulæ ſpatii æqualiter dimenſæ, ad quarum regulam opus exigitur. Quòd ſint moduli menſuræ genus in aquis deductis, ſic explicat *Frontinus. Aquarum moduli aut ad digitorum aut ad unciarum menſuram inſtituti ſunt. Eſt autem digitus ſextadecima pars pedis, uncia duodecima.*

Mœ-

Mœnia. A muniendo dicuntur: Antiquis quippe mœnire erat munire, œ diphthongum habentibus pro litera u; *Pœnici*, quod nos *Punici*, ex quo retinemus adhuc *Pœni*. Mœnia proinde non ſunt muri urbanarum ædium, ut tradit Valla l. 4. Sunt autem opera munita, propugnaculis ſcilicet, turribus, portis, aliiſque munimentis. Muri de urbanis ædificiis dicuntur, magis propriè tamen de publicis, quàm de privatis, quos parietes melius nominamus. Hæc tamen per uſurpationem, à Poetis præſertim, promiſcuè haberi ſolent. Collectiones omnis generis ædificiorum, quæ mœnibus præcinctæ ſunt, Urbes appellantur; niſi forte ambientes aquæ, æſtuaria, maria, vel objectarum rupium objices mœnia ſupleant. Nam ſingulare fuit Lacedæmoniorum præconium jactare, Urbem ſe incolere terreis quidem nudatam mœnibus, non verò ferreis; armatis nempe pectoribus Civium, qui in ſola virtute & fortitudine præſidium patriæ poſitum, murorum verò defenſionem, ſocordiam interpretabantur.

Mola. Inſtrumentum notum ad fruges terendas. Carebant molis priſci mortales; qui fruges torrebant pilis, & ſaxo comminuebant. *Virgilius*.

Et torrere parant flammis, & frangere ſaxo.

Innotuiſſe molas poſtea, authore Cerere, vel Myante eſt traditum. Certè de iis meminit Homerus in Odyſſ., ubi de hortis Alcinoi ſcribit. Agebantur primùm manibus, ex quo manuales dictæ; eædem à verſando verſatiles, à trudendo truſatiles, à jumentis actæ, aſinariæ appellatæ. Adinventæ poſtremò aquariæ, ad ripas fluminum aquis circumactæ, & pneumaticæ, ſeu ſpiritales, quæ vento circumvolvuntur. Aſinariis volvendis addicti olim ſervi parum morigeri; quorum exempla frequentiſſimè habentur apud Plautum, Terentium, alioſque Comœdiarum Scriptores.

Molares lapides. Ponderoſa & grandiora ſaxa. Dubites utrum dicantur à majori cæteris mole, an à molis fru-

menta-

mentariis verſatilibus. Iidem lapides à Grecis Pyrites ab igne appellati, haud equidem quoniam percuſſi ignem excutiunt, ſed propterea quòd reſiſtunt igni. Eam ob cauſam in caminorum fornacumque ſeptis tutiùs aptantur & firmiùs; neque enim diſſiliunt quantolibet igne concepto.

MOLES. Immensè ponderoſum quidpiam, & prægrave ſonat. Uſurpatur tam de ſolidis, cujuſmodi ſunt ſtatuæ coloſſeæ, pyramides, obeli, quàm de ſtructilibus & cæmentitiis, ut ſunt theatra ſublimia, templa, mœnia, porticus, & ſimilia. Præcipuè verò moles appellamus ſubſtructiones in præmagnis ædificiis ſtruendis, ut ſunt portus maritimi, ad tutam navium ſtationem. *Cæſar* de B. C. *molem, atque aggerem ab utraque parte littoris jaciebat.*

MONOTRIGLYPHOS. Structura, quæ uno tantum triglypho conſtat. Vitr. l. 4. 3.

MONOPTEROS, Dipteros, Peripteros, Pſeudodipteros, Pelaſgæ ſunt voces, ab aliis avium dictæ. Iis utitur Vitruvius ad diſtinguendas ſpecies ædificiorum, à diverſitate columnationis, & laterum, à quibus ornatum exteriorem accipiunt. Philander aptè refellit Volaterranum legentem *Dipthyros*, & ſic in aliis, ut ſupra, remque totam transferentem non ad alas; ſed ad portas porticuum, & columnarum, diverſumque earum poſitum. Vitr. l. 3. 2. 3.

MONOLITHUS, a, um. Quod uno lapide conſtat. Columnæ monolithæ, item obeli Monolithi, ex uno perpetuoque lapide, marmore, vel metallo erecti. *Laberius* apud *Nevium*.

MONUMENTUM. Quidquid ad memoriam rei præteritæ excitandam confert. Præſtant id præcipuum in modum columnæ, obeli, & ſimilia, ſculpta vel inciſa rebus memoratu dignis. Inter ſepulchrum, & monumentum hoc ſtatuunt diſcrimen Jureconſulti veteres, ut ubi extincti corpus conditur, dicatur ſepulcrum, ubi abſit, monumen-

mentum tantummodo appellari debeat. Si ita res habet, nihil diſtat monumentum a cenotaphio, quod eſt inane quidpiam & imaginarium, non oſſibus, ulliſque extinctorum reliquiis, ſed honoris ergo iiſdem impertitum.

MORTARIUM. Dicitur a Vitruvio de lacu, ſeu fovea, ubi calx ſubigitur, maceratur, & aſſervatur. Item pro ipſa calce macerata, & quaſi aquis extincta, & emortua, ex quo facilè mortario nomen. Sic autem ſcribit l. 7. 3. *Mortario cæmentum addatur*, & in eandem ſignificationem l. 7. 1.

MUNIMENTUM, &

MUNITIO. Locus inſtructus adversùs vim hoſticam. Notat plerumque præcinctiones ex vallo & foſſa. *Fortificazione*, *Riparo*.

MURRHINA, orum, & non Myrrhina; neque enim ad hujus generis pocula quidquam attinet myrrha, genus aromatis. Pocula ſunt pellucida, candoris eximii, in conviviis ſplendidioribus adhiberi olim ſolita. De iis non pauca ſunt apud Scriptores Veteres, Plinium præſertim, ac Senecam teſtimonia. Nihil tamen adhuc certi ex iis conficitur. Namque aliqui contendunt ex luto albo, in fornacibus cocto, fieri apud Sinenſes; alii ex humore ſub terram denſato. Plerique ſtatuunt, aut ipſa eſſe pocula, & vaſa, quæ nos dicimus *Porcellane*, aut noſtratibus hiſce ſimilia. Multa ſuper murrhinis congerunt Salmaſius in Solin., Scaliger, & Barthius *Animadverſ. ad Stat*. Ejus generis vaſa admodum hodie apud nos ſunt in uſu; nec verò ea ſolùm, quæ a Sinenſibus, verùm etiam, quæ a Japonibus colorata eleganter & exculpta afferuntur. Iis tamen, exteriſque omnibus ſpecioſam quamdam caliginem inducunt, quæ Dreſdæ in Miſnia pluſquam Dædalæo opere elaborantur.

MURUS. Septum ex arenato & lapidibus, vel lateribus, ordinatim ſuperpoſitis, ad clauſuram, & cuſtodiam. Vide *Mœnia*.

MUSÆUM. Sacrarium, ubi muſæ colebantur. Sumitur pro

loco, quò viri eruditi ad dissertationes, & literaria colloquia socianda conveniunt.

MUSCARII CLAVI. Vide *Clavus*.

MUSIVUM OPUS. Tessellatum, ut exposuimus in tit. *Favi*, *Emblema*, & aliis.

MUTULUS. Quod e lapide, ligno, vel marmore prominet ad aliud sustinendum. *Mensola*, *Beccatello*. Barbarus reddit *Mutolo*: & frequenter in eundem modum, labori declinando, Latina, & Græca vocabula reddit Italicè.

N

NARES. Sunt extrema pars canalium, ex qua aqua egeritur. *Vitr.* l. 7. 4. *Canales fiant, & nares exeant ad locum patentem*. Sunt enim tubi aquarii prominentes e parietibus, a similitudine narium prominentium in vultu humano.

NAVALE. Capax, aptusque ædificandis, & reficiendis navibus locus. Neque verò naves solùm, sed machinas, tormenta muralia, aliaque organa chalybea, & universum nauticum apparatum complectitur. *Arsenale*. Quæ vox non est confundenda cum agnato vocabulo *Darsena*; quo nomine non locus ædificandis navibus, sed earum secretius receptaculum, statio tutior, & quasi interior portus indicatur. De Navalibus duo præcipit Vitruvius l. 5. 12. Primum, ut ad Septentrionem vertantur, nam meridiani positus, propter æstum, cariem, tineas, & alias ejus generis bestiolas procreant, quæ corrodunt materiam, vitiantque. Alterum, ne construantur lignea, ut evitentur incendia. Prospici etiam oportet, ut sint mari, vel fluminibus proxima, ad facilem in aquas navium trajectum. Com-

Commemorandum in primis Navale Athenienſium, mille navium capax, a Philone conditum. Ampliſſimum in Italia Venetiis viſitur, & inſtructiſſimum.

NAUMACHIA. Non modò navalem pugnam, ſed ejuſdem quoque locum ſignificat. Ex uſu pro ludicro & umbratili certamine uſurpatur, quod erat apud Romanos meditamentum legitimi Martis navalis. Rudis primùm Romæ Naumachia: coronatus poſtea ſedilibus locus, ad formam theatri. Præclarum inventum vitiavit inertia Cæſarum. Nam Domitianus Nympharum choros; Nero monſtra natantia induxit. Pro portento demum fuere Circenſes navales, ab Heliogabalo exhibiti, euripis vino redundantibus, ut in ejus vita ſcribit Lampridius.

NERVUS. In machinis vinculum eſt firmius, & adſtrictius. E nervis tortos funes habemus apud Vitruvium l. 1. 1. & alibi.

NESSOTROPHION. Locus, ubi anates aluntur. Colum. l.8.15.

NOSOCOMIUM. Hoſpitium, quo ægroti pauperes recipiuntur, aluntурque.

NORMA. Tritum apud mechanicos inſtrumentum, quo anguli æquantur. Componitur ex lineis in angulum rectum coeuntibus, ad figuram literæ L. Anormes planè ſunt, qui cum regula normam confundunt. *Vitr.* l. 7. *Longitudines ad regulam, & lineam, altitudines ad perpendiculum, anguli ad normam reſpondentes exiguntur.* Squadra.

NUBILARIUM. Ædificium agreſte, ubi cælo nubilo meſſis reponitur. Colum. l. 1. 6.

NUCLEUS. Vitr. l. 7. 1. In pavimentis dicitur ſtratum ex teſtulis. Barbarus vocat *Anima*. Eadem ſignificatione in ſtructuris pavimentorum uſurpat hanc vocem Plinius: nec tamen de ea acceptione verba faciunt etiam nuperi Lexicographi.

NUMMI. Non dicuntur a Numa Rege, ut quidam ſcripſerunt; ſed vox eſt planè Græcanica, ut Critici diligentiores autumant. Primus pecuniæ uſus ex corio boum,

 vel

vel pecudum pelle, ex quo pecuniæ nomen. Durior tamen pellis eligebatur, ut perdiu duraret. Neque verò pecudum nota solùm signabatur; sed ex ipsa conficiebatur ovina, vel bovina pelle. Id inventum alii ad Janum, alii ad Numam, ad Servium Regem quidam referunt apud Varronem, & Plinium. Hinc aliqui Marsyam ab Apolline in cantus certamine superatum, & excoriatum, sic exponunt, ut Apollo Marsyæ loculos evacuaverit; coriumque ei detractum accipiunt pro pecunia, qua rivalem spoliaverit. Theseus, Plutarcho teste, ut ad agrorum culturam homines excitaret, boum effigie nummos signatos vulgavit. A Servio Rege æs signari cœptum; nam ante ipsum appensum solvebatur; ex quo stipendii nomen a stipe appensa. Ex omni metallorum genere conflati postea occurrunt nummi. Nam plumbeos Romæ alibique oblatos sibi fuisse tradit Lipsius; Christianostadii apud Svecos erogatos fuisse stanneos, in ejus urbis obsidione, sed postea meliore metallo permutandos, scribit Pignorius *de servis*. Ante pecuniæ usum, commercium rerum permutatione constabat. Sed cum minus aliqui indigerent, vulgari pecuniæ ceperunt. Summatim hæc de nummis libasse sit satis. Nam quod attinet ad Principum virorumque illustrium signatas nummis imagines, expressasque veterum memoriarum figuras varias, ex quibus eruditæ significationes, ad vetusta tempora pernoscenda anxiè quæsita eruuntur, quemadmodum tractatio ea est nobilium ingeniorum amplissima, sic neutiquam angustis hisce notulis nostri instituti est coarctanda.

NUNDINÆ. Non solùm conventus mercatorum, immunis & liber, sed locus etiam, ubi conveniunt.

NYMPHEUM. Ædificium publicum, quo aqua derivabatur ad amœnitatem & pompam. *Capitolin.* in *Gordian. Opera Gordiani Romæ nulla extant, præter Nymphea, & balneas*. Non absimile ædificium censendum est, quod Romani veteres Canopi nomine frequentabant; parem nimi-

nimirum derivatarum aquarum ambitum, ſedilibus ad ſpectandum præcinctum, ubi depictis lintribus lembiſque devecti, animi & oblectamenti gratia vagabantur. Ejus operis veſtigia quædam & rudera viſuntur hodie Tibure in omnium facilè opulentiſſima, ampliſſimaque Hadriani Cæſaris villa, de qua ita ſcribit *Spartianus* in ejus vita. *Tiburtinam Villam mirè exædificavit, ita ut in ea provinciarum, & locorum celeberrima nomina inſcriberet, veluti Lycæum, Academiam, Prytaneum, Canopum, Pœcile, Tempe vocaret; &, ut nihil prætermitteret, Inferos etiam finxit.* Eam ſtructuram Canopum dixere, a Canopo Ægypti urbe, apud Oſtium Nili, Canopicum inde appellatum; ubi orariis naviculis, pari ſtudio populares vehebantur. *Virg.* Georg. 3.

—— qua Pellæi gens fortunata Canopi
Accolit effuſo ſtagnantem flumine Nilum,
Et circum pictis vehitur ſua rura phaſelis.

BELUS, & diminutivè.

OBELISCUS. Marmor quadratum, ſenſim gracileſcens, ad formam veruculi. Ab Ægypto inſanis ſumptibus Romam advecti plures; quorum qui ſuperſunt, magnificentiæ veterum Cæſarum teſtimonium, & primarium ſunt Urbis ornamentum. Plurimos ex iis magnitudinis eximiæ recenſet Plinius lib. 36. Sed præcipuam celebritatem obtinuit Thebaicus, non tam quoniam viginti millia fabrorum eidem ſtruendo erigendoque deſudarunt, ſed ob admirabile Regis commentum, qui, cum vereretur, ne attollendo Obelo machinæ pares non eſſent, ejuſdem faſtigio filium ſuum alligavit; prolis periculo, intentato molientibus metu, & ope-

operis ſecuritate quæſita . Inciſi plerumque arcanis & hieroglyphicis notis viſuntur obeli, ut tabulas videantur referre ſapientiæ veterum Ægyptiorum. In iis explanandis laborem impendit P. Athanaſius Kirker Linguæ Copticæ, aliarumque peritiſſimus.

OCTANGULUS, a, um. Octo habens angulos. Apul. lib. 1. de Dogm. Plat.

OCTASTYLOS. Octo columnas habens. Vitr. l. 3. 1.

OCTOGONON. Ædificium octangulum. Ejus exemplum proponit Vitruvius lib. 1. 6. in turri octogona marmorea, quam ædificavit Athenis Andronicus Cyrreſtes, cum exculptis ad latera ventorum imaginibus, ſublatoque ad faſtigium Tritone æneo, qui virga ventorum flatus deſignabat.

OCULUS. Vitr. l. 3. c. 3. Circulus in columnæ Jonicæ centro, quo, tamquam axe, ipſa voluta circumvolvitur. *Occhio della voluta.*

ODEUM. Pars templi, ubi concentus muſici canoris inſtrumentis aſſociantur. Antiquitus odea minora quædam erant theatra, ubi muſicæ concertationes exaudiebantur. Nonnulla Romæ ad id extructa. Pericles Athenis odeum conſtituit. Meminerunt Cicero, aliique cum Vitruvio l. 5. 9.

OECI, orum. Occurrunt apud Vitruvium l. 5. 6. & 7. Dicuntur ex Græco ab habitando. Barbarus exponit cubilia, ubi convivia, & feſta celebrabantur, non ſine interventu fœminarum ſubſervientium. Idem Italicè reddit *Sale*. Aliis cellæ erant in balneis, de quibus *Lucianus* in Dialog. *Liceat tibi per caldaria loto, non per eoſdem Oecos reverti, ſed recta, & compendiaria ad frigidarium redire.* Item memorantur ut partes, & quaſi ſacrarium templi apud Græcos. Aliis poſtremò ſunt partes ædium intimæ ſecretæque, ad uſum fœminarum; ut vix œci differant a gynæceis. Videndus eſt Vitruvius l. 6. cap. 5. & 6. Idcirco etiam editiora loca cenſentur fuiſſe, utpote aditu minus obvia, & inſidiis minus obnoxia.

OENO-

OENOPOLIUM. Plautus. Taberna vinaria. Qui domi vinum vendunt, iis eadem pars domus, & cella eſt, & taberna vinaria. *Bettola*

OFFICINA Vide *Apotheca*.

OPA, æ. Foramen, ſeu ſpatium, quo tigna decumbunt. De iis agit Vitruvius in deſignatione triglyphorum l.4.2. *Letto delle travi*.

OPPIDUM. Multitudo ædificiorum concluſa mœnibus. A vico, & pago mœnibus diſcriminatur; a caſtro, & caſtello differt ſitus amplitudine; & planè oppidum ipſiſſima eſt Civitas. Oſtenditur id etiam ab adverbio oppidò, quod valde, vel multum ſignificat; ortumque eſt a ſermone populari, quo dici ſolet, *Quantum vel oppido ſufficiat*, authore Feſto; in quo nulla vis eſſet, ſi de vico, vel pago diceretur.

OPTROTHECA. Autumnalium fructuum conditorium. Varro l. 1. de R. R.

ORCHESTRA. Theatri pars interior, arenæ proxima, omnium nobiliſſima, ex qua Senatores, & equites ſpectabant, inter cuneos & proſcenium poſita. Pluribus Romanorum orcheſtra gradibus conſtabat, quorum digniſſimus habebatur, qui erat proximus podio, quod pars erat porrecta muro arenæ adjacentis. In eo gradu reliquis latiore, ſuggeſtus erigebatur, ex quo Imperator, Conſules, primæque notæ Magiſtratus cum ſellis curulibus, apparitoribus, & reliqui comitatus pompa ſpectabant. Tribunal ibidem poſitum Munerarii, ſive Editoris, & Virginum Veſtalium ſedes. Aliud orcheſtra apud Græcos: nempe locus, ubi chorus cum cytharœdis, & tibicinibus canebat. Idem fere apud nos orcheſtra, ex antiqua Græcorum conſuetudine. Dixi horum temporum ſimilitudinem referre Orcheſtram Græcanicam: præſens enim cantoribus ſolùm, & inſtrumentis conſtat cum Phonaſco, cantus moderatore. Apud Græcos autem non canentes ſolùm & tibicines, ſed ſaltantes etiam; imò omnis generis viros, fœminas, pueros, cives,

cives, exteros, opifices, qui chorum conſtituebant, referebat. Diſponebantur autem in Orcheſtra, certam figuram, gyros, circuitus, modulationem, ſaltationemque ad numerum agentes. Primus erat ad lævam motus, cui cantum aſſociatum ſtrophen appellabant. Eadem poſtea relegebant veſtigia, modulamine edito, cui nomen antiſtrophe inditum. Poſtremò ſtantes modulatu tertio concinebant, quem Epodon vocabant.

ORDINARIUS, a, um. Licèt Feſtus hominem ordinarium vocari ſcribat, qui vilis eſt conditionis, nihilominus purgatiſſimi Scriptores Ordinarium exponunt, quod eſt ordinatè diſpoſitum. Hinc vites, & arbores ordinariæ apud Columellam, quæ ordinem ſervant; milites ordinarii, qui ſervato ordine pugnant, aut commigrant. Eos a catervariis, qui disjecti ſunt globi, *Svetonius* in *Aug.* ita diſtinguit: *Spectavit ſtudiosè pugiles, non legitimos modò, & ordinarios, ſed catervarios quoque oppidanos.* Vitruvius vero l. 2. 8. ſilices ordinarios vocat, qui non temere & acervatim, ſed ordine ſunt collocati in ſtructura. Vide *Structura ordinaria.*

ORGANUM. Non dicitur ſolùm de pneumaticis, quæ diverſimodum ſonum cient, concepto per folles ſpiritu, diſpertitoque per diſpares fiſtulas. De aliis etiam uſurpatur majoribus inſtrumentis mechanicis. Vitruvius lib. 10. 1. diſtinguit organa a machinis; & has quidem a pluribus, organa ab uno agi poſſe ſcribit.

ORICHALCUM. Sic enim, ut obſervat Voſſius, dicendum potius, quam Aurichalcum. Notione Græca dicitur a monte, & ære, quaſi æs montanum: ex quo veriùs ſcripſiſſe conjiciuntur, qui in eo metallo miſturam ſaltem æris agnoſcunt. Sunt qui ſolo nomine notum exiſtiment, quod Plato videtur indicare in deſcriptione Inſulæ Atlantidos. Cæterùm nativum ne ſit, an fictitium; utrum verò fictitium ſit auro miſtum, an potius genus æris, natura quidem rubrum, ſed cadmiæ admiſtione flaveſcens, vulgo *Ottone*, diverſimode traditur. De ejus præparatione

ratione & factura hæc habet *Strabo* l. 13. *In Urbe Andira lapis est, qui ustione fit ferrum, admistione cujusdam terræ pseudargyrum eliquat, æerique mistus evadit* Orichalcum. Idem metallum Cyprium passim, & coronarium vocatur. Ex eodem statuas elaboratas fuisse in urbe Pheneo apud Arcades in Peloponneso, author est Aristoteles in *Mirabil.*

ORNITHONES. Varro. Aviarium, ubi omnis generis altilia aluntur. Vide *Aviarium*.

ORTHOGONIUS, a, um. Quod rectis angulis constat. Colum. l. 5. 2. *Ager Orthogonius*.

ORTHOGRAPHIA. Definitur a *Vitruvio* l. 1. 2. *Erecta frontis imago*. Sed vide *Icnographia*

ORTHOSTATA. m. g. Quod per modum pilæ arrectariæ debilioribus ædificiis; præsertim angulis, additur in fulcimentum. Vitr. l. 2. 8. *Sperone*, *Barbacane*.

OSTIUM. Sunt qui contendunt ostium esse aditum in cubicula domorum, januam in domum. Sed hujus discriminis ratio non ducitur ab optimis etiam Scriptoribus. Ostium præterea dicimus fauces, seu patentes aditus fluminum, quibus in mare se exonerant. Ostium Tiberinum, Nili, Istri &c. *Bocca del fiume*, *Foce*, *Valico*.

OVILE. Ovium stabulum.

P

PÆDAGOGIUM. Pars ædium, ubi aluntur, & equestribus instruuntur artibus Pueri, qui honestam servitutem serviunt. Ipse etiam sic appellatur cœtus puerorum. *Sveton.* in Neron. *Pædagogia ingenuorum*. *Paggieria*.

PAGMENTUM. Pars januæ. Primum, & secundum pagmentum apud Vitr. l. 4. 6. Barbarus vertit *Imposte*. Vi spectata vocabuli locum habet post Antepagmenta.

PAGUS. Vide *Vicus*.

PALA. Vide *Ligo*.

PALÆSTRA. Notione Græca locus erat, ubi Luctatores uncti oleo, ac subinde pulvere aspersi, ad luctationem se exercebant. Latiùs tamen sumitur pro loco quodlibet exercitationis genus complectente. Vitruvius lib. 5. 11. prolixè Palæstram describit. Oleum, & Palæstram sapere ea dicimus, in quibus nitor potius conspicitur, quàm robur & firmitas. *Cicero* de *Orat.* l. 1. aptè transtulit ad geminum orationis genus, quorum alterum comptum, alterum validum & forense: *Nitidum quoddam genus est verborum, & lætum, sed palæstræ magis, & olei, quàm hujus civilis turbæ, & fori*. Palæstræ figuram ære expressam exhibet Mercurialis *de Art. Gymnast.* l. 1. c. 6.

PALANGA. Vide *Phalanga*.

PALATIO. Structura aggerum, vel fulturarum. Duplici modo fiunt palationes. Primùm palis vallisque terræ defixis, & probè colligatis terra congestitia, acerato, & transversariis. *Palificata*, *Steccato*, *Parapetto*. Iterum aquosis, & uliginosis in locis trabes, & asseres ustu-

lati

lati dejiciuntur, altèque in terram adiguntur opere fistucato. Ex hujusmodi palatione struuntur ædificia, quæ ut scribit Vitruvius lib. 2. 9. permanent immortalia ad æternitatem. Continent nimirum nexus illi ustulatarum trabium firmissimè cæmenta, ad pedamentum injecta; ipsæ verò trabes minimè computrescunt, sed obdurant, & quasi lapidescunt in validissimam colligationem. *Palizzata*.

PALATIUM. Propriè mons Palatinus, qui unus numeratur ex septem Romæ collibus. Sed quoniam in eo loco Evander, & postea Romulus, tamquam in Imperii sede habitarunt, idcirco ad appellationem etiam virorum Principum palatium transiit.

PALEARIUM. Locus ubi asservantur paleæ. *Colum*. lib. 1. 6. *Fœnilia, peleariaque, & apotheca, & horrea*. Vides ædificium indicari, non metas illas palearum, quæ in pyramidis figuram congestæ sub dio asservantur in agris, & communi vocabulo Italis dicuntur *Pagliari*.

PALLADIUM. Ligneum Palladis simulacrum, e cælo delapsum in templum Trojanæ arcis, cum ea primùm conderetur. Habitum pro tessera regni duraturi, donec ibidem esset: oculos etiam & hastam movisse est creditum. Abstulerunt in ejus urbis obsidione fatalem statuam Ulysses, & Diomedes. *Virg*. l. 2. Æn.

——— impius ex quo
Tydides sed enim, scelerumque inventor Ulysses,
Fatale aggressi sacrato evellere templo
Palladium, cæsis summæ custodibus arcis,
Corripuere sacram effigiem.

Verùm alii aliter id factum enarrant. Ajunt autem post reconditum in intimum arcis templum, Palladium, Trojanos aliud illi simillimum statuisse, quod minus diligenter asservabatur: hoc autem Palladium a Diomede, & Ulysse fuisse subreptum; verum autem ab Ænea cum igne Vestali, & Diis Penatibus asportatum in Italiam, habitumque usque ad Romana tempora, tamquam pi-

gnus ſecuritatis manſuri imperii. Eam ſtatuam ab Heliogabalo abſtractam a templo Veſtæ, refert Lampridius in ejus vita. Vide Ludovicum Vives in *notis* ad S. Auguſtinum de *Civit. Dei*, ubi ex Dionyſio, Varrone, Plutarcho, & Servio, rem totam enucleatè digerit.

PALMUS. Vitr. l. 2. 1. Nobiſcum natum, omniumque promptiſſimum menſuræ genus. Dicitur a palma, quæ pars eſt manus concava, inter carpum & digitos, quæ vola etiam appellatur. Duplex eſt menſura, major, quæ digitos duodecim; minor, quæ quatuor continet. Providè Veteres, ut animadvertit Vitruvius l. 3. 1. menſuras ex humani corporis membris collegerunt, digitum, palmum, pedem, cubitum. Ex utraque quippe manu a digitorum numero fit numerus denarius; quem perfectum eſſe numerum ſancivit Plato, cum ultra decem non progrediamur, niſi eodem denario iterum, tertiò, ac ſubinde iterato. Ex digitis verò extenſis habemus palmum: a palmo pedis menſura eſt inventa; ex quo ſemipes & ſexquipes. Numerando ultra decuſſim, qui accedunt numeri, undecim, duodecim &c. non poſſunt eſſe perfecti, niſi ad alteram decuſſim perveniant.

PALUS. Sudes ſunt, valli, ligna acuminata, quæ in terram defiguntur ad omnigenas fulturas in re ædificatoria, ruſtica, urbana, & militari.

PANDO, as. Eſt flecti, curvari. Dicitur de parietibus, cum extra limites declinant. *Vitr.* l. 6. 11. *Non pandabit materies levata onere.*

PARASTATÆ. Philander in Vitruvium l. 5. 1. exponit pilas lapideas quadratas, quæ apponi ſolent ad latera columnarum dimidia fere projectura, prominentibus ipſis columnis. *Pilaſtrate*. Favet explicationi vocabulum: nam paraſtatas Latinè adſtantes dixeris. Idem Vitruvius l. 10. 15. habet Paraſtades, quas aliqui confundunt cum paraſtatis, aliis verò ſunt Antæ. Quid ſint paraſtatæ in catapulta, & in inſtructione aciei, præſertim Macedonicæ, expoſuimus in Lexico Militari.

PA-

PARIES. Nonnullis quaſi pares dicitur, quoniam æquales pareſque attolli ſolent. Alii trahunt a parando, ideſt ſtruendo. Structura eſt in altum exſurgens, ad ſuſtinendum pondus tectorum. Frontales alii & angulares, quorum major eſt craſſitudo. Alii intermedii, quibus minor craſſitudo attribuitur. Fiunt opere reticulato, vel incerto. Item ſtructura quadrati lapidis, vel lateritia, & ordinaria, lateribus nempe, vel lapidibus ordine diſpoſitis. Qui acervatim eriguntur ſine arenato, maceriæ appellantur. Inducuntur tectorio, ſive lorica ex arena foſſitia, & calce. Albarium demum ſuperinducitur, quod eſt tegumentum meræ calcis dilutæ. Ante calcis inventum compacti luto, vel bitumine, ut alibi explicabitur. Vide *Mœnia*.

PARIETES CRATITII. Fiunt ex cratibus; nempe conſertis & colligatis aſſerculis, & ſæpe virgis. Suplementum ſunt ſtructuræ firmioris; cæterùm fracturæ & incendiis obnoxia eſt munitio. Idcirco *Vitruvius* l. 2. ejuſmodi munimentis iratus ſcribit: *Cratitii parietes velim ne inventi quidem eſſent*. Graticci.

PARIETARIUS, a, um. Structor parietarius: *vetus Inſcript.* apud Fabrettum.

PARMULA. Munitiuncula in genere prætenturæ, ante loricam, vel arcis portam, ad propugnaculorum hinc illinc prominentium tutamentum. Sola ſæpe diuturnam obſidionem ſuſtinet. Parmulam vocant, quia tuetur propugnaculum, ut parmula ſcutum militis corpus. *Rivellino*.

PARTHENONES. Dictione Græcanica ſic appellantur dicatarum Deo Virginum cœtus & domicilia. *Monaſterj di Monache*.

PAVIMENTUM. Pars in ædificiis plana, ſolum, quod pedibus calcamus. Si Plinio credimus, opere picturato primùm apud Græcos pavimenta ornabantur. Pavita poſtea ex teſtulis diverſi coloris, quæ nuncupantur Lithoſtrata, & Aſarota. Sternuntur hodie lapidibus, vel lateribus

fere

ſere quadratis: lapillis etiam ſiliceis & teſtaceis, arenato permiſtis. *Laſtricato*. Ex marmore etiam paviuntur, diverſis coloribus variegato. Quæ Plinius l. 36. 25. ſubtegulana vocat & barbarica, duplici modo poſſunt intelligi. Primùm de omnibus, quæ tecto cooperiuntur. Iterum de iis, quæ ſupremæ ſunt contignationis, quæ nec fornicem cæmentitium, nec lacunar contabulatum, ſed tegulas ſolùm habent pro tecto. Exponi etiam poſſunt de iis, quæ fiunt ad latera ædium ſub ipſo tecto, ad excipiendas pluvias e ſuggrundis, ne lædantur parietes. Ea feſtucis antiquitus paviri ſolita, ſternique rudere, & calce. Subdialia curatiùs ſtruenda, propter gelicidia, pruinas, & æſtus prævalidos, quibus findi poſſunt. Vide Plinium ubi ſupra, & Vitruvium l. 7. 1. *Pavimento*, *Spazzo*, *Strato*, *Solajo*. De pavimentorum ſtatuminatione, ruderatione, & nucleo, vide dictionem *Ruderatio*.

PAXILLUS. Parvus palus. *Colum.* lib. 8. 8. *Paxillis adactis tabulæ ſuperponantur*. Hoc loco videntur indicari aſſerculi, qui figura quadrata tabulas continent in contignationibus lacunarium.

PECTEN. Idem quod raſtrum in re ruſtica, & ædificatoria. Vide *Raſtrum*.

PECTINATUM TECTUM. Quod eſt in duas partes diviſum, ut teſtudinatum in quatuor. Feſtus.

PECUNIA. Vide *Nummi*.

PEDAMENTUM. Suſtentaculum. *Soſtegno*.

PEGMA. Machinæ genus, fixum, vel portatile, ex ſublicarum, & aſſerum contabulatione varia. In foro theatrico exemptiles erant, occultè ſurgentes, atque iterum ſubſidentes. *Martialis*:

Et creſcunt media pegmata celſa via.

Recenſentur in ludis amphitheatri; ex quo Pegmates apud Sveton. in Calig. 28. Gladiatores dicti, qui e pegmatis certantes vel cædebant ſe mutuò, vel ſolutis compagibus concidentes, ubi feræ, vel ignis aderat, lacerati

rati & combusti populum oblectabant. De iis Petronius meminit. Vide Casaubonum in Caligulam Svetonii.

PENETRALE. Templi, vel ædium pars interior, & secretior. Et quidem in templis pars erat omnium religiosissima. Confundi solet cum adyto: verùm Dempsterus partem adyti secretiorem autumat. Deorum inde edita responsa antiquitus creditum. *Lucanus* l. 5.

—— *adyti penetrale remoti*
Fatidicum.

Ibidem conditoria extitisse cadaverum virorum Principum indicat *Svetonius* in vita Augusti c. 18. *Corpus Alexandri Magni cum prolatum e penetrali subjecisset oculis.* A templis ad Regias Principum, & penitissimas ædium partes migravit appellatio penetralis. *Virgil.*

—— *veterum penetralia Regum.*

Stat. Theb. l. 10.

Ventum ad concilii penetrale, domumque verendam
Signorum, magnis ubi dudum cladibus æger,
Rerum extrema movens, frustra consultat Adrastus.

Ex quo habes in regiis ædibus penetrale publici etiam consilii locum fuisse.

PENSILES HORTI BABYLONII. Inter septem Orbis miracula recensentur. Immanium substructionum moles, ingentibus pilis suffultæ, & fornicibus solidissimis arcuatæ, præcelsas arbores ita sustinebant, ut montes silvis convestiti procul intuentibus viderentur. Meminerunt Dionysius, Plinius, Strabo, aliique. Sed Curtius lib. 5. prolixè illos, eleganterque describit. Utrum Semiramis illos, an Cyrus condiderit, ambigit Plinius. Curtius a Syriæ Rege consitos affirmat, ut morem gereret desiderio Conjugis, quæ in campestribus locis nemorum arborumque amenitate frui delectabatur.

PENTADORON. Mensura quinque palmorum. Vitr. l. 2. 3.

PENTAGONUS, a, um. Quinque angulos habens.

PENTASPASTON. Machina tractoria, in qua duo orbiculi in ima trochlea, tres in superiori versantur. Vitr. l. 10. 3.

PEN-

PENTATICHÆ PORTICUS. Quæ quinque habent ordines columnarum. Trebell. Poll. in Gallien.

PERGULA. Porrectus extra ædificinm locus, ſive tectus, ſive ſubdialis; ſive lapideus, ſive ligneus, cujuſmodi ad apertiùs ſpectandum, vel ad tranſitum ex uno in alium locum conſtrui ſolent. Pergulæ magiſtrales memorantur a Vopiſco in *Saturn.* Eas pedaneos, & diobolares magiſtros frequentaſſe, contendit Caſaubonus: contra, illuſtrium Præceptorum extitiſſe, tradit Salmaſius. Fœminarum etiam, quæſtum corpore facientium, pergulas extitiſſe, Plautus indicat. Tit. autem pergula a *pergo*, ut a *rego* regula, a *tego* tegula. *Pergola*, *Corridojo*, *Ballatojo*, *Ringhiera*, *Balcone*.

PERIBOLUS. In re munitoria eſt latius ambulacrum, ubi circitores ad cuſtodiam excurrunt. *Incamiſciata*. Sumi ſolet pro ambitu ædium. Sed propriùs ſpatium erat antiquitus circa templum, arboribus herbiſque conſitum ad culturam, ex uſu ejuſdem templi miniſtrorum. De eo loco Apulejus, Arnobius, aliique meminerunt. Græcum eſt peribolus vocabulum, quod ambitum ſonat.

PERIMETROS. Latinè ambitus. Vitr. l. 5. 6.

PERISTEROTROPHION. Locus, ubi degunt, & aluntur columbæ.

PERIPTEROS. Latinè circum alatum. Pro loco columnis, quaſi alis in gyrum clauſo, ſumitur. Vitr. l. 3. 1.

PERISTYLIUM, & Periſtylum. Quod eſt porticibus in orbem præcinctum. Vitr. l. 5. 11.

PERISTYLUM RHODIACUM. Dicitur ex porticibus columnatis unâ ad meridiem locatâ, & altiore. Vitr. l. 6. 10.

PERITERIDES. Vide *Ancones*.

PERPENDICULUM. Fabrorum manibus tritum inſtrumentum menſorium. Filo conſtat, & pendente plumbo, gnomone interdum addito. Altitudo perpendiculo expenditur. *Perpendicolo*, *Piombino*, *Archipenzolo*.

PES, edis. Menſuræ genus, quam Frontinus palmis quatuor, & uncis duodecim definit. Hinc monet adagium,

gium, ſuo ſe quemque pede metiri oportere. *Horat.*

Metiri ſe quemque ſuo modulo, ac pede, verum eſt.

PHALÆ. Vide *Falæ*.

PHALANGA, aliis Palanga. Munitio, quæ inſtruitur depactis in terram palis, terræque cæſpititiæ aggeſtione firmatis, nulla admiſtione operis cæmentitii. Excitari nimirum ſolent phalangæ paluſtribus in locis, ubi euripi aquarum, & ſtagna circumfuſa, abunde præſidii afferunt. *Palanca*.

PHARI. Turres ad maris oras erectæ, ad miniſterium prælucendi, dirigendique naves ex alto. Id aſſequuntur beneficio ſpecularis thoracii, ex quo fax incluſa prӕnunciat vel tuta vada, vel hoſtes adventantes. Phari, Solino authore, dicuntur ab ejuſdem nominis inſula in Ægypto, ubi turrim ex albo lapide, inter ſeptem orbis miracula relatam, Soſtrati Gnidii opera, Ptolemæus Philadelphus extruxit. *Fari*.

PILA. Duo apud nos pilæ ſignificant. Primum moles ſaxeas, quæ littoribus præſtrui ſolent, ad portuum præcipuè tutamentum. *Virg. 9.*

Qualis in Euboico Bajarum littore quondam
Saxea pila cadit.

Iterum pilæ ſunt ſtructuræ, figura quadrangulari, plerumque ſtructiles, quæ ſuſtentaculum ſimul præſtant, & ornatum in ædificiis. Baſes iiſdem, & capitula adjiciuntur, nihilo ſecius ac in columnis, cum iiſdem ornamentis, pro multiplici columnarum ordine, quarum magiſterium, & diſpoſitionem omnino referunt. *Pilaſtri*.

PINACOTHECA. Pars ædium, ubi rerum pretioſarum, potiſſimùm verò veterum, ornamenta, depictæve præſertim illuſtrium artificum tabulæ, ex quibus illi ex Græco nomen, aſſervantur. Locus eſt plerumque ad eruditam ambulationem idoneus. *Galleria*.

PINNÆ. Partes ſunt æquali ſpatio diſſectæ in turrium, & mœnium faſtigiis, ex quarum vacuis interſtitiis præſi-

diarii missilibus certare possunt. Ornatum simul, & præsidium in veteri munitoria arcibus afferebant. Antiquatum id genus munimenti est post inventa chalybea fulminalia; & relictum alicubi in ædificiis rusticis. *Merli*.

PINSATIO. Actus pinsandi, ideſt tundendi, quod vectibus fit in pavimentis, ut solidè firmèque hæreat ruderatio. *Vitr.* l. 7. 1. *Rudus vectibus ligneis crebiter pinsatione solidetur*.

PISCINA. Propiè stagnum, ubi pisces aluntur, artefactum, nec sine ornatu plerumque vario. Sed latiùs pro quolibet aquarum receptaculo usurpatur. Perdurat, eminetque etiam hoc ætatis virorum Principum studium in piscinis nitidè magnificèque expoliendis. Neque enim ibi e plebe piscibus, & gregariis squamis est hospitium, sed qui lectissimi sunt, admittuntur. Cato Sestertium millium quadringentorum ære Luculli pupilli sui piscinas divendidit. Licinius verò Murena, & Sergius Orata, ab inventione eorum piscium prænobilium, quos in vivariis primi concluserant, sibi cognomenta asciverunt. Nimirum, deflexo in imbelles mollesque lautitias ævo, cum superbia & ambitio pessum laudatos mores dedere, his illi appellationibus claruerunt, pro Africanis, Asiaticis, & Numantinis. Ad ostentationem siquidem, non ad proventum, aquaria ea septa conduntur: magno nempe construuntur pretio piscinarum structuræ, non minoribus pisces primùm parantur, mox nutriuntur, impendiis. Adjice si odoramentorum sumptus accedant, quemadmodum de Heliogabalo scribit Lampridius, qui nonnisi pretiosis unguentis crocoque imbutis piscinis, natare (nam id etiam ex usu erat) consueverat. Quamvis propriè de stagno dicantur piscinæ, in quo vivi asservantur pisces; adhuc tamen sic etiam appellantur aquarum collectiones, alveique artefacti, ad quos potùm ducuntur pecora. Item recensentur in balneis cellæ piscinales, adhibitæ in balneis æstivis. Postremò etiam in aquæductibus piscina

ſcina pars eſt amplior apud Frontinum. Ornari piſcinæ ſolent columellis ordinatim diſpoſitis, cum pilis, aliiſque acroteriis ex marmore, vel opere ſtructili. *Peſchiera*.

PISCINULA. Parva piſcina. Varro.

PISTRINUM. Propriè eſt ubi frumenta, & fruges aliæ atteruntur in pilis. Latiùs acceptum, ædificium eſt, in quo eaſdem fruges comminuunt molæ verſatiles, & truſatiles, circumactæ aquarum, vel ventorum impulſu; item operâ jumentorum, vel ſervorum, quod olim factitatum pro certo ſtatuunt locutiones veterum Comicorum, quæ heros inducunt ad piſtrinum adigere comminantes ſervos improbos. *Molino*. Vide *Mola*.

PLANO PEDE. Idiotiſmus a Vitruvio ſæpe uſurpatus. Ædificia plano pede appellantur, quæ Itali dicimus *a pian terreno*. Opponuntur hypogæis, quæ ſunt ſubterranea; & concamerationibus, quæ ſunt ſuperiora ædificia. Sic autem Magiſter l.7. 1. *Si plano pede erit ruderandum &c.*

PLASTES. Fictor. Qui marmoratum, nempe opus ex marmore attrito, & calce inducit. *Stuccatore*.

PLASTICE. Ars inducendi marmoratum, fingendique ex argilla, gypſo, creta, aliiſque terræ generibus. Ars figlina. Antiquiſſima eſt, non ſolùm quoniam antiquitus ſtatuæ fictiles erant, ut planè Sculpturæ matrem Plaſticen dixeris; ſed quoniam Deus ipſe primum noſtri generis mortalium e terra formavit. De ea facultate *Horatius* l. 2. Epiſt. 2.

—— *argilla quidvis imitaberis uda*.

PLATEA. A latitudine ex Græco dicitur. Eſt enim ſpatioſus ampluſque in urbibus, vicis, vel pagis locus, ædificiis præcinctus. Differt a foro, quod importatis mercibus, & venalibus victuariis, aditus frequentiæque popularis plus habet, ſed minus elegantiæ.

PLUMBUM. Metallum notum. In plurimis Europæ provinciis ſoboleſcunt plumbifodinæ. India hoc metallo caret, quod permutato auro gemmiſque ſibi ab Europæis comparat.

parat. De pecunia plumbo alicubi ſignata, alibi eſt dictum. Ejus metalli uſus in ædificatoria plurimus eſt ad fiſtulas aquæductuum, quas laminis plumbeis firmiùs quàm teſtaceis concinnant. Quæ ferro ſtructuræ indigent, plumbo liquefacto perforatis in locis adacto obductoque, conſolidant ad diuturnam operis firmitatem. De hujus metalli uſu in medicamentis, & ſcripturis conſule Plinium l. 7. 16., & l. 13. 11.

PLUTEUS, & apud Vitr. l. 4. 4. Pluteum; Cancelli, vel ſeptum marmoreum, vel lapideum, quo intercolumnia ſepiuntur.

PLYNTHIS, idis. Pars, cui columnæ baſis incumbit. Vitr. l. 3. 2. *Spirarum plynthides*.

PLYNTHUS. Pars infima in columnæ baſi, cui ſuperponitur torus. *Plinto*, *Dado*, aliis *Zocco*. Vide *Abacus*.

PODIUM. Porrectus extra murum locus, aptuſque ad ſpectandum, veluti pergulæ, & meniana. *Poggiolo*, *Palchetto*. Quid ſit podium in amphitheatro, vide in dictione *Orcheſtra*.

POECILE. Porticus umbroſa, Athenis magnificè extructa, cujus partem Polygnotus Thaſius gratis, mercede pacta Mycon aliam pinxit. Zenonis, & ejus diſcipulorum diſputationibus celebris. In eadem, quod omnium fere porticuum ornamentum, honoris gratia, & ad imitationem extimulandam, addi ſolebat, illuſtrium virorum ſtatuæ, & res bello feliciter geſtæ, inſculptæ cernebantur. *Cornelius Nepos* in Mithridate: *Huic, qui Athenas totamque Græciam liberavit, talis honos tributus eſt in porticu, quæ Pœcile vocatur, cum pugna depingeretur Marathonia, ut in decem Prætorum numero prima ejus imago poneretur; iſque hortaretur milites, præliumque committeret*. Hoc etiam ædificii genere Villam Tiburtinam ornavit Hadrianus Imperator, ut in ejus vita tradit Spartianus. Ejus operis non contemnendæ molis porrectus editior murus adhuc ibidem viſitur. *Pecile*.

POLYGONIUS, a, um. Multos angulos habens. Turres, arces polygoniæ. Vitr. l. 1. 5.

POLYSPASTOS. Vitr. l. 10. 5. Machinam multitraham Latinè reddas; nam multis orbiculorum circuitionibus facilitatem, & celeritatem operi præſtat.

POMERIUM. Locus aliis poſt, aliis pone mœnia; captis auguriis poſitus, ſacerque habitus. Palatii radicibus olim Romæ terminabatur: dilatatus poſtea ab iis, qui Rempublicam agris ex hoſtibus captis auxerant, penes quos jus erat proferendi pomerii.

PONS. Ædificium, quo fluviorum ripæ junguntur, ut non vadari ſolùm, ſed etiam pedibus trajici poſſint. Nobiliſſimi Rhodanum Lugduni, Tameſim Londini nectunt. In Italia Veronæ, a Vitruvio Architecturæ Magiſtro, ut fertur, & Florentiæ a Michaele Angelo Bonarota extructus, præcipuè laudantur. Splendidiſſimus eſt, qui Canalis maximi ſpondas Venetiis colligat. Pontes etiam dicuntur immanes arcus, quibus ad compendia viarum juga montium nectuntur. Horum beneficio Sinenſes regnum ſuum, cæteroqui vaſtiſſimum, pervium habent.

POPINA. Locus, ubi omnis generis obſonia cocta venduntur, adiri ſolet a plebe infima; nam ingenui popinam refugiunt.

POPULARIA. Locus in theatri ſumma & media cavea, ubi populus ſpectabat.

PORTÆ. Licèt de quocumque ædificio paſſim dicantur, propriè tamen portæ ſunt muniti aditus in urbes, arceſque, & ædificia publica præſtantis molitionis, ut ſunt ærarium, carceres, & ſimilia; nam janua, & oſtium privatarum potius ædium ſunt nomina. Idcirco portæ ſtructura nobili firmaque eriguntur. Ipſa porro lignea repagula, quæ etiam portæ nominantur muniri ſolent contextu aſſerum duplici, laminis ferreis, claviſque umbellatis probè firmato. Minores etiam portulas ſeris & vectibus ſolidè obarmatas habent, quæ ad urbanos, & bellicos uſus faciliùs recludi obſerarique poſſunt. Portæ

ſponte

ſponte adapertæ pro ſiniſtro & calamitoſo in publicum omine habebantur. Ante Hieroſolymitanum excidium ſponte reſeratam portam Templi Orientalem, quæ impendio ponderoſa erat, ſcribit Joſephus l. 6. 31. Idem accidiſſe Thebis tradit Cicero de *Divin.* lib. 2. *Virgilius* 2. Æneid. de Troja capta,

Exceſſere omnes adytis, ariſque relictis
Dii, quibus imperium hoc ſteterat.

Appone *Statium* l. 8.

—— per tentoria ſermo
Unus, abiſſe Deos, delapſaque Numina.

Portarum cuſtodiam, ut alibi eſt notatum, Jano Veteres aſſignarunt. Neque enim audiendum ſuſpicor Vincentium Cartari *Imag. de i Dei antichi*, qui Portunum etiam iis tuendis adſcribit per hæc verba: *Giano fu creduto un medeſimo Nume con Portuno, il quale era ſtimato Dio guardiano, e cuſtode delle porte.* Non ſolùm apud priſcos Fabulatores, verùm etiam apud Scriptores alios Portunus habitus eſt Deus marinus, portuum, non portarum præſes & cuſtos. Clariſſime *Cicero de Nat. Deor. Ut Portunus a portu, ſic Neptunus a nando, paulum primis literis immutatis.*

PORTULA. Parva porta. Livius.

PORTICUS. Locus ad jucundam, umbroſamque deambulationem ædificatus. Pompejana Romæ cæteris amplior. Pœcile Athenis, Zenonis, & Stoicorum diſputationibus commemorata. Sed ſummam celebritatem obtinuit, quam Pauſanias Spartæ exædificavit, ornavitque Perſici exercitus devicti manubiis. Eadem captivorum ſimulacra, barbarico veſtis ornatu, ad tectum fulciendum, ut tradit Vitruvius l. 1. 1., oſtendebat. Statuæ inde Perſicæ dictæ ſunt imagines, mutulos, vel quid ſimile ſuſtinentes in ædificiis. Quemadmodum ad ſimile miniſterium Atlantes, Telamones, & Cariatydes adhibitæ ab Architectis.

PORTICULA. Parva porticus. Cicero.

PORTUS. Statio navium, ſive naturæ ſive artis beneficio, tuta ab ingreſſu ventorum, quo, fide publica interpoſita, tutò merces, & venalia importantur, & exportantur; navigia verò omnis generis ſecurè & placidè conquieſcunt. Cum ſæpe naturæ miniſterio non ſint ea loca munita, adjumento artis ſuplenda ſunt, vel corrigenda naturæ vitia. Præſepiendi proinde aditus, præjactis molibus, extructis aggeribus, brachiiſque muralibus ductis ad perpetuam firmitatem, quibus vis fluctuum maritimorum inhibeatur. Speculatoriæ turres, pharique, extruendi, qui tuta vada navigiis exerrantibus, aut hoſtes approperantes prænuncient. Tormentis demum majoribus communiendi aditus adversùs vim hoſticam, & piratarum aggreſſiones. Piræum, portum Athenarum, muros altitudine quadraginta cubitorum habuiſſe, refert Appianus; eam verò extitiſſe amplitudinem, ut duos currus obvios facilè caperet, tradit Thucydides. Eundem portum urbi junxit Themiſtocles.

POSTES. Portæ latera lapidea vel lignea. Horum alter fores ſuſtinet affixis cardinibus, alter ſera clauditur, & repagulis firmatur. Dicuntur poſtes, quia poſt fores locum habent.

POSTICA, æ. Varro, &

POSTICUM, i. Horat. Origine adjectiva nomina, uſurpatione migrarunt in ſubſtantiva; nam in *poſtica* janua, in *poſticum* oſtium latet. Oſtiolum eſt occultum, furtivum, & clandeſtinum, in poſteriore domus parte, ut vox ipſa indicat, poſitum. Uſus eſt, ut Domini inobſervati ſe domo poſſint educere, vel alios furtim & clanculo inducere ad familiarem allocutionem. Idem oſtium, Græco vocabulo, ſed a Cicerone non ſemel uſurpato, dicitur pſeudothyrum, falſum oſtium, *Porta ſecreta*. Hinc ſanna poſtica dicitur irriſio furtiva, quæ poſt tergum jacitur. *Perſ.* Sat. I.

——— *poſticæ occurrere ſannæ.*

Quod aliter ſic expreſſit:

ſe-

——— *felix*

O Jane, a tergo quem nulla ciconia pinſit,
Nec manus auriculas imitata eſt mobilis albas,
Nec linguæ, quantum ſitiit canis Appula, tantum.

Poſticæ etiam aderant in Ampitheatro. Erant autem portulæ ad ipſos cavernarum aditus, ubi feræ detinebantur. Diverſus is erat locus a caveis, quæ ferreis claudebantur repagulis, & ad lucem erant expoſitæ, cum ſpecus illæ ſubterraneæ eſſent, & tenebris obſitæ. De poſticis *Ammianus*: *Amphitheatrales feræ diffractis ſolutæ poſticis*. Earum porro meminit Vopiſcus in Probo, qui addit, parum grato ſpectaculo affeciſſe populum feras, cum e poſticis egrederentur. Nimirum cum tenebroſis in locis diu eſſent detentæ, omnis illis vigor elanguit, nec exilire cum alacri poterant impetu, qualem exerebant deductæ e caveis, quæ in luce verſantes magis efferabantur.

POSTICULA. Apul., &

POSTICULUM. Plaut. Parvum poſticum.

POSTYPA SIMULACRA. Vide *Ectypa*.

PRÆCINCTIONES. Vide *Balthea*.

PRÆFURNIUM. *Cato*. Furni oſtium, quo ligna inferuntur. Item locus in balneis ante furnum. Vide *Balneæ*.

PRÆSEPE. Stabulum omnis generis animalium præſepe dicitur. Columella preſſiùs præſepia nuncupat cavitates forulorum ex ligno, & cæmentis, in quibus pabulum beſtiæ ſumunt. *Mangiatoja*. Canis in præſepi: dictum eſt populare, quod uſurpari in eos ſolet, qui nec re quapiam utuntur ipſi, nec alios uti ſinunt; quemadmodum canis in præſepi nec ipſe hordeo veſcitur, nec latrando ſinit eodem veſci equos. Memoratur adagium a Luciano.

PRÆSIDIUM. Non ſolùm dicitur de numero militum, qui cum præfecto ad cuſtodiam caſtrorum, vel arcium detinentur, ſed de ipſo eorum loco ad præſidendum & vigilandum attributo. *Cicero*. *Hæc mea ſedes eſt, hæc vigilia, hæc cuſtodia, hoc præſidium ſtativum*. Vides eadem

dem notione accipi vigiliam, & custodiam. *Guarnigione*.

PRÆSTERGA. Ambulacrum, vel porticus videtur esse apud Plaut. in *Pseud.* Loggia.

PRÆTENTURÆ. Non solùm in re munitoria sunt opera abscissa, & disjuncta a loricis, & propugnaculis, ad oppugnatores diutius detinendos; sed in re ædificatoria sunt etiam adjectiones porrectæ ad ornatum, vel ad majorem ædificii firmitatem. *Aggetti*, *Sporti*.

PRÆTORIUM. Locus ubi Prætor jus dicit; ejusdem porro in urbe domus, in castris tabernaculum.

PROCESTRIUM. Locus est ante castra, ut tradit Festus. Nonnullis tamen negotium facessit locus *Plinii* Epist. ad Gallum de Villa Laurentina, ubi scribit: *Post hanc cubiculum cum procestrio &c.* Sed advertendum mendam ibi cognoscere optimæ notæ Criticos, qui, expuncto procestrio, substituunt ibi procœtonem, partem domus ante cubiculum, ut mox exponemus.

PROCLINATIO. Inclinatio in anteriorem partem. Dicitur de parietibus, cum, vitio aliquo exterius flexi, tumore quodam curvantur. *Vitr.* l. 6. 11. *Neque habent in ulla parte proclinationes*. Gobba del muro.

PROCŒTON, onis. Pars ædium ante cubiculum. *Anticamera*.

PROMINENTIA. Eminentia. *Sporto*. *Vitr.* l. 6. 11. *Ut habeant prominentiam, quanta est operis crassitudo*.

PROMPTUARIUM. Repositorium domesticum rerum necessariarum, ex quo ad usum facilè desumi possunt.

PROMURALE. In re munitoria dicitur agger terreus, fascibus vallisque firmatus, prætentus arcis mœnibus, ex quo fossam tueri possunt præsidiarii, tegumento simul ipsis mœnibus præstito. *Falsa braca*, quasi falsam & fallacem munitionem nominant. Damnosum nimirum munimenti genus interpretantur; quoniam hostibus aditum facilem ad ascensum exhibet.

PRONAUS. Structuræ spatium ante templum, ad modum por-

porticus, de quo agit Vitruvius l. 4. 4. A Barbaro redditur *Antitempio*.

PROPLASMATA. Typi, & formæ ex argilla vel creta, ad quarum exemplar & animadversionem sua opera elaborat ars figlina. *Modelli*.

PROPLASTICE. Ars conficiendi typos ex argilla vel creta, qui postmodum operi deserviunt.

PROPNIGEUM. Via ante hypocaustum in balneis. Aliis Æstuarium, ubi ignis compressus suffocatur, ad usum Vaporarii.

PROPUGNACULUM. Potissimum arcium munimentum, ad tutandos præsidiarios, hostesque infestandos juxta idoneum. In angulum prominet, loricis murorum, sive cortinis, utrinque stipatum, quas ita protegit, ut oppugnatores propulsare facilè possint. Ab eorum numero tetragonæ, pentagonæ, exagonæ, eptagonæ nominantur arces. Eorum partes sunt frons, facies, latera, gula, vel colli linea, alæ, auriculæ, ostiola, de quibus vide Lexicon Militare. *Baluardo*, *Bastione*.

PROPILÆUM. *Cicero*. Vestibulum, vel porticus ante templum, vel regiam.

PROSCENIUM. Porrectus ante scenam locus cum pulpito, ex quo prodibant fabularum actores.

PROSEUCHA. Locus Romæ a Judæis frequentatus, quo confluebant ad orandum, ex quo origo nominis ex Græco. A contemptu, quo Romæ Judæi habebantur, locus ipse habebatur derisui. *Juven.* Sat. 3.

Ede ubi consistas; in qua te quæro proseucha.

PROSTAS, adis. Vitr. l. 6. 10. Vestibulum, porticus.

PROSTYLOS. Columnas in anteriore parte habens. Vitr. l. 3. 1.

PROTHYRA. *Vitr.* l. 2. 4. *Nos appellamus prothyra, quæ Græcè dicuntur Diathyra*. Philander exponit repagula, quibus arcentur equi & currus a vestibulis ædium; cujusmodi ante Principum domos sunt cippi, aut columellæ lapideæ, vel marmoreæ, ferreis catenis trajectæ. Alciatus

ciatus hoc vocabulum retulit ad interiora repagula ex tabulis conſtructa, quæ dum valvæ aperiuntur, frigoris & aeris ingreſſum prohibent. Hujus generis repagula paſſim occurrunt poſt januas majores ſacrarum præcipuè Familiarum; & in ædibus privatis Nobilium, extra vel intra januas cubiculorum, quæ acceſſu, receſſuque hoſpitum vel ſervorum magis frequentantur. Occupant interdum aliquanto latius ſpatium, fere quadratum, cum janua reductili. Interdum ſola conſtant reductili janua, quæ auro picturiſque illini ſolet, & cryſtallinis ſpecularibus exornari. *Buſſole*, *Contraporte*, *Antiporte*, *Ventole*. Eodem vocabulo notamus repagula ex appenſis tapetibus, aulæis, vel ſipariis, & velamentis, quæ apponi ſolent poſt januas templorum, præcipuè cum maxima eſt frequentia & celebritas, non modò ad arcendum inclementiorem aerem, ſed reverentiæ ſtudio, ut per vias commeantibus, & ſtrepenti ante valvas populo, minus ſit expoſitum Sanctuarium; utque non recto ſtatim agmine conferta ingredientium turba, ſed bipartito per latera repagulorum aditu, decentiùs accedat.

PROTOTYPON. Prima operis forma. Exemplar. *Originale*.

PRYTANEUM. Locus in Athenienſi arce, ubi judicia exercebant Prytanes, qui ſummus erat ejus Reipublicæ Magiſtratus. Cicero.

PSEUDISODOMUM. Vide *Iſodomum*.

PSEUDODIPTEROS. Falſus, fictus, fallax aſpectus duplicis ordinis columnarum. *Vitr.* l. 3. 1.

PSEUDOPERIPTEROS. Falſus ordo alarum ex columnis vel muris. *Vitr.* l. 4. 7.

PSEUDOTYRUM. Falſa janua, Latinè poſticum.

PSEUDOURBANA ÆDIFICIA. Memorantur a Vitruvio lib. 6. 9. Ædificia ſunt ruri poſita, ſed extructa ad urbanam elegantiam. Falsò urbana; videntur nempe talia, ſed non ſunt.

PTEROMA, atos. Bipartitio alarum in ædificiis ex parietum, vel columnarum ordine. Vitr. l. 3. 2.

PTOCHOTROPHIUM. Diverſorium, hoſpitium publicum, ubi mendici aluntur.

PULPITUM. Editior extra murum locus, ad ſpectandum, vel ad habendum ſermonem ad populum. In re ſcenica locus editus ante ſcenam, ubi hiſtriones agunt.

PULVINAR. Quod in lectorum decubitu capiti ſupponitur. Sternebantur in templis Lectuli Diis, qui in iiſdem colebantur. Eos pulvinaria nuncupant. Acron tabulata fuiſſe cenſet editiora, ut ſimulacra conſpectiùs & ſublimiùs extarent. Utrumque poſitum exiſtimaverim, tabulatum, & deſuper pulvillum. Hinc Lectiſternia, genus ſacrificii cum epulis. Commemoro hic pulvinaria, quoniam frequenter pro templis accipiuntur a Scriptoribus. *Cicero* pro domo ſua: *Aram, & ædiculam, & pulvinar ſub ſaxo ſacro dedicavit*.

PULVINUS, & Pulvillus. Propriè ſtratum ex lana, tomento, pluma, vel re ſimili, ubi quis cubat, vel ſedet. Apud Architectos pars eſt columnæ, quæ alio nomine, cubile etiam referente, dicitur torus. Pars autem eſt ſupra plynthum, infra quadram & imum columnæ ſcapum. Torus verò propriè funis, ſeu potius torta eſt herba, ubi, teſte Servio, Veteres ſedebant, aut diſcumbebant. Hinc Lectus dicitur torus. Pulvillus ſive torus in Architectura Italis eſt *Toro*, *Pulvino*, *Piumaccio*, aliis *Baſtone*, *Baſtoncino*, *Cordone*, *Cordoncino*. Pulvinum, ſive torum, vel torulum in re munitoria extantem & orbiculatam tæniam dicimus, quæ propugnaculi & loricæ ſuperiorem partem ab inferiori dividit. *Cordone*. Structura huic parum abſimilis, quadratæ nempe ut plurimum figuræ in ædificiis urbanis dicitur cingulum, faſcia. *Faſcia*.

PULVIS PUTEOLANUS. Vide *Arena foſſilis*.

PUMEX. Lapis ſcaber & cavernoſus, atque idcirco admodum levis, ſtruendis ædificiis non aptatur. Ex diſſectis cruſtis ornamenta præſtat fontibus, xyſtis, ambulationibus, porticibus, aliiſque ſtructuris, quæ ex appo-

ſitis

ſitis emblematis elegantiam aſciſcunt, oſtentuique deſerviunt.

PUTEAL. Scriptores, ubi agunt de putealibus Libonis, & Navii, admodum obſcurè & varie puteal exponunt. Aliis umbella eſt, qua puteus tegitur; aliis lapis rotundus, in medio perforatus circa os ipſum putei; & quoniam non aras ſolùm, & ſacella, verùm etiam templa antiquitus conſtat fuiſſe ſub dio, ſimile conſeptum perforatum referunt ad ſacella, & templa Veterum: ut planè mihi referant ſupremam partem concameratam, ſed pertuſam in medio & perforatam in templo, quod Agrippa Jovi, aliiſque Diis fictitiis Romæ poſuit; quod Deiparæ fuit poſtea, & SS. Martyribus piè dicatum. Quòd ſi puteal pro umbella & petaſo explicatur, mihi eſt quid ſimile cellis ſacris umbellatis, cujuſmodi in Romanis Baſilicis undique abſciſſæ in medio viſuntur poſitæ; cum interiori ara ad rem Sacram peragendam.

PUTEUS. Vide *Ciſterna*. In aquæductibus putei ſunt receptacula, diſtributa intra certas ſpatii menſuras, *Vitr.* l. 8. 7. *Putei ita ſint facti, ut intra duos ſint actus*. Vide *Actus*.

PYCNOSTYLOS. Dicitur de columnis crebris, & modico intervallo inter ſe diſtantibus. Vitr. l. 3. 2.

PYRAMIS. Moles ex quadrangulari lataque baſi in acuminatum faſtigium deſinens. Vaſtitas operum, ſi Plinio credimus, qui plurimarum menſuram digerit, humanam fidem excedit. In Ægypto conſtructæ a Regibus. Tres ex iis octo ſupra ſeptuaginta annos exædificatas idem tradit Plinius. Conjecturam inde capias ſumptuum, laborum, & numeri artificum. In omnium ampliſſimam, quæ octo ſoli jugera obtinuit, flumen immiſſum ferunt. Duplex eas extruendi Regibus cauſa; ne coacervatæ opes ad ſucceſſores æmulos pervenirent, utque otioſæ plebi ſeditionum anſæ præciderentur. Inter ſeptem orbis miracula connumeratæ pyramides; ſed non imparis miraculi portentum fuit, ex iis unam, eamque laudatiſſimam

mam a Rhodope viliſſimo ſcorto, quæſtu mercenario ſui corporis quæſitis opibus fuiſſe conſtructam.

Q

UADRA. Vitr. l. 3. 3. Allucinantur. Lexicarii, etiam nuperi, qui quadram exponunt plynthum. Pars eſt longè minor plyntho. Locum habet in ſtylobatis, capitulis, & epiſtyliis; utque tradit Baroccius, etiam ubicumque in columnis partes exiguæ quadratæque reperiuntur. Eodem Authore Italicè appellantur *Liſtelli*, aliis *Quadretti*, *Gradetti*. In epiſtyliis Doricis, ubi apponitur inter triglyphos ſuperiùs, & guttas inferiùs poſitas, dicitur paſſim *Gocciolatojo*. Nam e triglyphis, qui ſunt capita trabium, acceptas aquas excipit, redditque guttatim. Conſtat autem columnationem marmoream a lignea trabeatione ortum habuiſſe. Quadra a pluribus etiam tænia appellatur.

QUADRANGULUS, a, um. Quod quatuor angulos habet. Plinius.

QUADRATUM. Quid ſit in pavimentis, vide in dictione. *Favi*.

QUADRATURÆ VITREÆ. Memorantur a *Vopiſco* in Firmo: *Vitreis quadraturis, bitumine, aliiſque medicamentis inſertis domum inſtruxiſſe perhibetur*. Specula ſunt ſive abaci, quibus parietes ornabant, ſtructura quadrata. Conſtabant emblematis & figuris verſicoloribus, quæ prominebant probè nexæ colligatæque. Ejuſdem operis rotunda & orbiculata ſpatia conficiebant. *Plinius* l. 35. 1. *Non placent jam abaci, & ſpecula, in cubiculo nitentia*. Vide *Abacus*.

QUADRIFORIS, re. Januæ quadrifores dicuntur a Vitruvio lib. 4.

lib. 4. 6. quarum fores dupliciter complicantur.

QUADRIVIUM. Vide. *Bivium*.

QUINARIA. Menſuræ genus in expendendis aquis deductis. Frontinus dictam tradit a diametro quinque quadrantum: quæ ratio in ſequentibus ſenaria, ſeptenaria, uſque ad vicenariam perdurat.

R

ASTRUM. Inſtrumentum dentato ferro præfixum. Ruſtici ad glebas confringendas & eruendas; ſtructores ad varios etiam uſus adhibent. *Raſtello*.

RATIOCINATIO. Architecturæ pars juxta Vitruvium l. 1. 1. Vide *Architectura*.

RECEPTUS. Vide *Refectiones*.

REDIVIVA, orum. Congeries diruti ædificii, ad novam ſtructuram adhibita. *Cic.* Verr. 3. *Rediviva ſibi habeto: quaſi quidquam redivivi ex illo opere tolleretur, & non totum ex redivivis conſtitueretur*.

REDUCTUS, a, um. Reductum dicimus non ſolùm quod iterum eſt ductum, verùm etiam quod eſt retro ductum: *Quintilianus* l. 11. 3. *Ut qui ſingulis pinxerant coloribus, alii tamen reductiora, alii eminentiora fecerunt*: Ubi vides oppoſita eſſe eminens, & reductum. Quod in re pictoria indicat Quintilianus, appoſitè transferes ad opera anaglypha, quæ reducta vocari poterunt, cum paululum ſolùm eminent. Id genus ſimam eminentiam etiam appellamus, ut ſuo loco notabimus.

REGULA. Inſtrumentum, quod ad manum ſemper eſt Fabris, & Architectis. Conſtat bacillo recto quadrangulari cum diviſuris inciſis, vel notatis, ad certæ ſecuritatem menſuræ. Ariſtoteles l. 5. Moral. tradit ædificatores Lesbios regula

regula plumbea uti consuesse. Ea verò, utpote flexilis, cum ad lapidis duritiem transmoveretur, neutiquam certæ dimensionis judicia suggerebat. Hinc regula vitiosa, Regula Lesbia vocata est. *Regola*, *Regolo*, *Passetto*, *Canna*, *Mezzacanna*.

REPAGULUM. Dicitur fere de vecte, pessulo, pertica, & quocumque objice ostiis apponi solito ad prohibendum aditum. Translatè de quolibet impedimento usurpatur.

REPLUM. Occurrit apud Vitruvium l. 4. 6., ubi agit de foribus januarum. Huc delati Interpretes impingunt tamquam in syrtes, & saxa Capharea. Barbarus exponit spatium inter duo cymatia. Turnebus hærere sibi aquam præfatus, legendum putat peplum, & operimentum exponit ad modum vestis. Sed mihi prædurum est cogitare, Vitruvium inter tot laxioris indumenti nomina, peplum, vestem Minérvæ sacram, ejusque, & aliorum factis illustribus depictam, in rem ædificatoriam intrudere maluisse. Baldus contendit indicari excavatam in valvis partem, quæ media est inter scapos & tympanum. Si arridet, Lector, hoc Catone contentus abi; sin minus, meliora Pythia consule.

REQUIETORIUM. Sepulcrum. Vetus Inscript. apud Grut. *SIBI. ET. CONJUGI. KARISSIMÆ. REQUIETORIUM. FECIT.*

RESCISSIONES. Vide *Resectiones*.

RESECTIONES. In re munitoria sunt secundaria quædam perfugia, & munimenta temporaria a primariis abscissa; in quæ, dejectis vel occupatis aliis, recipere se tutò possunt præsidiarij; atque ibi pugnam redintegrare, & proferre diutius obsidionem, donec superventu auxiliorum, aliisque moræ beneficijs, oppugnatio dissolvatur. Dicuntur etiam Rescissiones, & Receptus. *Tagliate*.

RETICULATUM OPUS. Vide *Incertum opus*.

RETINACULUM. In machinis frequenter usurpatur. Quidquid aliud quomodolibet continet. *Vitr.* l. 10. 3. *Retinacula supra scapulas machinæ disponantur*.

RI-

RIVUS. Aqua a flumine vel fonte deducta, & depressiùs fluens. Rivo subterraneo aquam fluere, dictio est frequenter usurpata a Frontino, & Scriptoribus de aquæductibus. *Condotto sotterraneo*.

ROBORARIUM. Locus, ubi animalia asservabantur, tabulis roboreis conclusus, antequam muris cingi ea loca cæptum esset. Ita scribit Gellius l. 2. 20., qui negat vivarium aptè dici custodiam ferarum & animalium, sed apud Veteres usurpatam eam vocem pro hortis & viridariis. Vide *Leporarium*.

ROMANUS ORDO. Vide *Compositus ordo*.

ROSÆ IN CAPITULIS DORICIS. Vide *Hypotrachelium*.

ROSTRUM. Propriè de avibus dicitur, quo nempe cibum capiunt. Ab ejus similitudine rostrum propugnaculi vocamus ejusdem cuspidem. Item rostra navium a rostris avium nuncupata. Et quoniam a captis navium Anteatium rostris ornatum fuit Romæ suggestum, sive pulpitum in foro, ante Curiam Hostiliam, idcirco qui ibidem conciones habebant, pro rostris orare dicebantur.

RUBRICA. Vide *Amussis*.

RUDERATIO. *Vitr.* l. 7. 1. *Statuminatione facta rudus inducatur*. Actus est sternendi pavimenta ruderibus. Triplici structura ea tegebantur, statuminatione, nempe strato ex lapidibus, & cæmentis libralibus, sine calce; ruderatione, quæ opus arenatum, nempe calcem, & arenam addebat, cum lapidibus, vel redivivis, idest ex dirutis veterum ædificiis, vel nuper effossis: succedebat demum nucleus, qui tegumentum erat ex testis contusis.

RUDUS. Lapidum, testarumque congeries. Duplex est: novum, quod fit ex lapidibus, testisque, ex integro recènsque contusis: vetus, quod ex materia ædificiorum veterum, lapidibus nempe, vel lateribus, ut vocant, redivivis, hoc est antiquorum dirutis ad nova sarcienda. *Mora*, *Moriccia*, *Calcinaccio*, *Muraccio*, *Rovinaccio*.

RUTRUM. Inſtrumentum, quo calx, & marmoratum ſubigitur. Pallad. 1. 15.

S

SABULO, onis. Vitruvius, &

SABULUM. Idem. Arena craſſior, & vilior foſſitia. Alia mollior eſt, alia durior, quæ ab eodem Vitruvio vocatur ſabulo maſculus. Sternendis viis eſt aptus, ſilicibus ſubſtratus, & vehementer adſtrictus.

SACELLUM. Cicero. Deſcribitur a *Feſto* per hæc verba: *Sacella dicuntur loca Diis dicata ſine tecto*. Muro itaque ſolùm ambiebantur ſacella Veterum; quo etiam modo templa interdum ſubdialia eligebantur, ut alibi eſt notatum. Sacella apud nos ſunt ædiculæ cum ara intra, vel extra templa. *Cappella*.

SACRARIUM. Apud optimæ notæ Scriptores duo ſignificat. Primum Sacellum; ſive ſit Lararium domeſticum, ſive ædicula abſciſſa. Iterum repoſitorium rerum ſacrarum. Non omne ſacrarium proinde eſt locus ſacer, ſolenni nempe ritu conſecratus; cum in loco etiam non ſacrato reponi poſſint res ſacræ.

SALUTATORIUS, a, um. Cubicula ſalutatoria occurrunt apud Senecam de *Conſtan. Sap.* Diverſimode exponuntur. Alii pro ædium parte accipiunt, ubi a patronis, & divitibus excipiebantur ſalutationes clientum, & amicorum. Alii, quos ſequitur Hermolaus in Comment. Plinian. ſacraria in domibus putant, quæ alio nomine dicuntur Lararia, ubi mane Deos ſalutare erat olim apud Romanos conſuetudo, & religio.

SANCTUARIUM. Locus ſacer. Sed quoniam repoſitoria rerum, quæ ſingulari ſtudio clam aſſervamus, habere videntur neſcio quid ſacri, idcirco ea etiam ſanctuaria appellantur.

Plin.

Plin. l. 23. 8. *In ſanctuariis Mithridatis maximi regis devicti Gn. Pompejus invenit in peculiari commentario ipſius manu compoſitionem antidoti.*

SARCULUS, & Sarculum. Inſtrumentum ruſticum: aliud ſimplex, ut Palladius tradit, aliud bicorne. Evellendis herbis utuntur ruſtici; terræ eruendæ ſtructores. *Sarchio*, *Sarchiello*.

SCALA, & Scalæ. Sunt qui differre non parum putent ſcalam a ſcalis; & ſcalam in gradus quidem ſtructilem, ſed mobilem & portatilem putant; cujuſmodi ſunt ligneæ, lineæ, ſericæ, coriaceæ, & ex funibus compactæ: item compactiles, quæ pluribus conſtant partibus, committique & revelli, plicari, explicarique poſſunt: ſcalas verò ajunt eſſe immobiles, & latioribus gradibus perpetuò defixas. Utroque modo rei ædificatoriæ deſerviunt. Nam priores ad alto in loco ædificandum, poſteriores ad habitandi uſum in ædificiis ſunt neceſſariæ. Singulari modo cenſendæ ſunt ſcalæ oppugnatoriæ, quas deſcribit Hero cap. 12. Harum aliæ rotis actæ habebant in faſtigio ponticulum, prægrandibus tignis appenſum, qui conjiciebatur in muros, ad ſtatum hoſtium explorandum. Aliæ firmiores loculos etiam habebant appenſos, qui milites aliquot caperent, & inde miſſilibus decertarent. Vide *Cochlea*.

SCALARIA, orum. Gradus ſunt in theatro, per quos in cuneos aſcenditur ad ſpectandum. Vitr. l. 5. 6.

SCABELLA. In re munitoria ſunt tumuli gradarii ex terra cæſpititia palis obdurata, ante loricam; in quæ identidem præſidiarii inſilire poſſunt, & miſſilia in hoſtes jacere; ſtatim mox ſub lorica ſe occultantes. *Banchette*.

SCALPELLUM. Cicero, &

SCALPER. Celſus l. 8 3., &

SCALPRUM. Ferrum cylindricum, cuſpidatum, fere palmare, quo ſculptores ſcalpunt.

SCALPTOR. Qui ſcalpit. Plin. 37. 4.

SCALPTURA. Scalpendi actus. Plinius.

SCALPTURATA PAVIMENTA. Parum diligenter a Grapaldo exponuntur vermiculata, cum vox ipſa doceat inciſa fuiſſe. Hujus generis pavimentum a Romanis in æde Jovis Capitolini primùm poſitum tradit Plinius l. 36. 25. Admirandi operis pavimentum opere ſcalpturato ſive inciſo viſitur Senis in templo Epiſcopali a Beccarino Beccafumo elaboratum.

SCAMILLUS. Parvum ſcamnum. In ſtylobata ſcamilli ſunt impares quidam gradus, quos exhibent oculis partes ejuſdem infimæ ſenſim decreſcentes. Vitr. l. 3.3. *Gradini*.

SCANDULÆ. Occurrunt apud Vitruvium l. 2. 1. Ubi agit de rudibus Veterum ædificiis. Aſſulæ ſunt, tabulæ nempe minutatim diſſectæ, quibus idem Vitruvius cooperta tradit olim tecta adversùs pluvias, non adhuc inventis tegulis. Enumerat etiam regiones aliquot, apud quas ſuo ipſius ævo erant in uſu. Iiſdem ſcandulis tectam fuiſſe Romam annos quadringentos & ſeptuaginta ad Pyrrhi uſque bellum tradit Plinius ex Cornelio Nepote l. 16. 10. Vicos, pagoſque, & oppidula quædam ſimili hodie operimento contecta cernimus, ejuſmodi aſſiculis, ſaxorum libralium copia deſuper firmatis adversùs ventorum impetus. Scandulæ a ſcandendo dicuntur, quoniam aliæ ſupra alias locatæ ſe invicem ſcandere videantur. Critici neutiquam pedarii pro ſcandulis legunt *ſcindulas*, & a ſcindendo exponunt, quoniam ſectæ ſunt tabulæ. Alii contra validè pugnant pro ſcandulis. Non eſt Paride dignum litigium.

SCAPHA. Navis latior & repanda. Ad hujus formam compactum eſt geſtamen ligneum repandum, quo operæ manuariæ ſtructoribus ſubſervientes iiſdem calcem ad opus faciendum miniſtrant. *Schifo*. Ab hoc geſtamine dicuntur etiam apud Italos fornices repanda ſtructura arcuati: *Volte a ſchifo*. Suſpicari ſubiit, num forte a ſcypho poculo item repando tam geſtamen commemoratum, quàm relati fornices appellentur. Rem mihi in incerto poſitam in medio relinquo.

SCAPUS. Propriè dicitur de recto in herbis caule. Vitruvio, & Architectis est fustis, sive corpus, & truncus columnæ; quæ pars ejusdem est inter basim sive spiram, & capitulum: *Fusto della colonna*. Scapus cardinalis etiam dicitur rectum crassiusque lignum, quo insertæ valvæ vertuntur, cum eas claudi, vel reserari oportet.

SCENA. Propriè umbraculum ex arboribus consitis ad formam tabernaculi; sive artefactum sit, sive naturæ opus. In ejusmodi umbrosarum arborum ramis concameratis rudes ex Actica regione juvenes rusticis fabulis cantuque detineri consueverant. Redactis postea in urbem Atticis, ornatiùs fabulæ in theatris actæ, scenæ, idest umbraculi arborei, retento nomine in elegantiori textura. Erat proinde Scena pars theatri supra proscenium, ubi actores aulæis tecti latebant. Triplex refertur Scenæ genus. Aliud Tragicum, quod columnis & simulacris erat illustratum: aliud Comicum, cum podiis, pergulis, menianis, fenestrisque ad spectandum ex usu populari: tertium Satyricum, cum effigie simulata silvarum, montium, & agrestium speluncarum; ut planè redderet vetustam scenæ, idest umbraculi speciem. Scenam Græcanicam ad extremas lautitias Romani auxere. Picturis ornavit in ludis Claudius Pulcher ad tantam veri proximitatem, ut ad depictas tegulas decepti corvi advolarent, quemadmodum tradit Plinius l. 35. 4. Eodem Historico teste C. Antonius scena argentea ludos celebravit. Quantæ verò admirationi fuerint exhibitæ a M. Scauro, vide in dictione *Theatrum*. Servire scenæ est populare proloquium, usurpatum a Cicerone, quod est tempore, & sæculi moribus aptari; ductum ab histrionibus, qui id unum spectant, ut populo placeant. Simile est ex *Phocyde* illud;

Temporibus semper cautus servire memento.

SCENOGRAPHIA. Vide *Ichnographia*.

SCHEMA, &

SCHEMADION, &

SCHE-

SCHEMATISMUS. Propriè figura pro delineatione ædificii.

SCHOLA. Locus cujuſvis honeſtæ diſciplinæ tradendæ, & addiſcendæ. A vacatione & laxamento ex Græco dicitur; vel ut eo nomine pueri alliciantur, vel ut moneantur, vacandum ibi eſſe ab aliis curis, & ad bonas ſolùm artes operam conferendam. Vitruvius l. 5. 10. Meminit ſcholarum in balneis; docetque ibi conſiſtere expectantes, donec pateat ad labrum proximum lavandi aditus. Mercurialis porticum fuiſſe exiſtimat: Barbarus repagulum indicari putat, vel ſcamna marmorea ante labrum, ex quibus ſpectabant expectabantque alii, cum ab aliis occupata eſſent ſedilia.

SCIOGRAPHIA. Vide *Ichnographia*.

SCOTIA. Ab umbra dicitur. Pars ſtylobatæ, quæ cavitate ſua umbram jacit. Eadem trochilus appellatur Vitr. l. 3. 3. *Scozia*, *Scorza*, *Cavetto*.

SCULPO. Negat Diomedes vocem Latinam eſſe: ſed optimæ Latinitatis fidem faciunt Ovidius, & Plinius. Propriè dicitur de figuris in marmore vel metallo eminentibus, ut cælare & ſcalpere propriùs de inciſis.

SCULPTOR. Qui ſculpit.

SCULPTURA. Ars ſculpendi. Vide *Statuaria*.

SCUTULA. Quid ſit in pavimentis, vide in dictione *Favi*.

SCYPHUS. Vide *Scapha*.

SECURIS. Vide *Bipennis*.

SECURICULA. Parva ſecuris.

SECURIS DOLABRATA. Vide *Dolabra*.

SEDILIA. Vide *Gradatio*.

SEMICANALICULUS. Dimidium canaliculi, cujuſmodi excavari ſolent in columnis, ad dimidiam, vel aliquam partem ſcapi. Vitr. l. 4. 2.

SEMIFASTIGIUM. Faſtigii pars dimidia. Vitr. l. 7. 5.

SEMILATERES. Vide *Later*.

SEMIMETOPIUM. Dimidium metopæ, idem ſpatium inter triglypos, vel denticulos. Vitr. l. 4. 2.

SEMIPES. Menſura dimidii pedis. Vitruvius.

SE-

SEMITA. Vide *Callis*.

SENACULUM. Ex verbis Valerii Maximi conjicitur fuiſſe locum, ubi conſiſtebant Senatores antequam in Senatum progrederentur. Sic autem ſcribit *Valerius* lib. 2. 2. *Antea Senatus aſſiduam ſtationem eo loco peragebat, qui hodie quoque Senaculum appellatur; nec expectabat, ut edicto contraheretur, ſed inde citatus, protinus in Curiam veniebat*. Feſto tamen Senaculum locus eſt, ubi ad conſultandum conveniebat Senatus; ut idem fuerit Senatus & Senaculum. Mihi vis diminutivæ vocis ſuggerit, Senaculum minorem fuiſſe conventum, locumque a Curia, ubi Senatores deliberabant, planè diſtinctum. Et quidem Feſtus tria recenſet Senacula. Primum ad ædem Concordiæ, alterum ad portam Capenam, poſtremum ad ædem Bellonæ, ubi audiebantur Legati exteri. Conſtitutum etiam fœminis ab Heliogabalo Matronale Senaculum, tradit in ejus vita Lampridius.

SENATUS. Non ſolùm conventus Senatorum, ſed locus eſt etiam, ubi iidem conveniunt ad deliberandum. Senatum haberi, vocari, convocari, dimitti dicimus. A ſenibus nuncupatur, quorum vis major conſilii: *Ovid.*

A ſenibus nomen mite Senatus habet.

SEPULCRETUM. Propriè locus, ubi frequentia ſunt ſepulcra: Catullus. Uſurpari licet apud nos pro loco, ubi e ſepulcris eruta cadaverum oſſa, prope ipſas, ut ſolet, Eccleſias aggerata, terrenoque aggere cooperta, ſeparatim habentur. *Cimiterio*.

SEPULCRUM. Cum nullæ fuerint tam barbaræ gentes, quæ non probaverint vita functos terræ mandari, parenti antiquiſſimæ, meritò Cicero ingeneratam illam nationum omnium animis opinionem, quamdam eſſe dixit legem monitumque naturæ. Faceſſant proinde venalia illa & jactatoria apud Senecam: Parum intereſſe ſupra terram quis, an intra putreſcat; terræque tegumentum ſupervacuum eſſe non ſentienti. Hinc ſicubi inhumata occurrunt cadavera, ut congeſtitia ſaltem terra tegantur,

tangit

tangit omnes religiosa quædam commiseratio. Hoc Architæ votum apud *Horat*. Lyr. l. 1.

Quanquam festinas, non est mora longa, licebit
Injecto ter pulvere curras:

Et Palinuri apud *Virg*. l. 6.

Eripe me his, invicte, malis, aut tu mihi terram
Injice.

Etiam in acie coacervatis ossibus tumuli ex terra aggerebantur, cippisque defixis, tituli insuper referebantur, & nomina extinctorum: ex quo more sepultuarii fines limitesque sæpe leguntur apud Authores Gromaticos. Certatum est ab omni natione, ut impensè splendidèque sepulcris editis, vita functorum memoriam, quammaxime possent, æternam facerent. Neque enim cineribus tantum is honos, sed naturæ præstitus semper est habitus. Irrepsit tamen, ut assolet, & officia humanitatis intervertit corrupitque superba & ambitiosa ostentatio. Insanis quippe Mausoleorum, & Pyramidum molibus, eo progressum est, ut sæpe splendidiùs quàm in aulis viva corpora, in sepulcris cineres habitent: ut planè frustra clamet *Satyricus*.

——— *mors sola fatetur*
Quantula sint hominum corpuscula;

Cum pauxillum pulveris, interdum jugera occupet. Cæterùm, ut obiter de Veterum sepultura pauca delibem, nigro quisque apposito lapide locum sibi ad sepulcrum præsignabat. Ubi verò condendum erat cadaver, aggerebatur terra, & fiebat tumulus: propriè enim tumulus est terræ tumor, quæ per aggestionem ad usum sepeliendi cum elevaretur, sepulcrum tumuli nomine est appellatum. Plebejorum tumuli depressiores erant: *Trebellius* in Victorin. *Sepulcra circa Agrippinam brevi marmore septa, & humilia*. Editiores tumuli viris Patriciis erigebantur cum titulis, qui ad testificationem honoris facerent. Breves illæ erant sepulcrales epigraphes, majoribus etiam incisæ literis, & plerumque metro; ut qui eas

in viarum tranſitu legerent, non afficerentur tædio a prolixiore ſcriptura. Moris etiam fuit arboribus, quæ perpetuò virentes eſſent, inumbrari ſepulcra, ut, quantam poſſent, extinctis perennitatem pollicerentur, & molliùs oſſa, atque feliciùs in umbra conquieſcerent. Animadvertendum eſt diverſimode vita functos terræ tradi conſueviſſe apud Græcos, ac apud Romanos. Græci corpora integra, ſuis ſingula arcis vel urnis conjecta, condebant. Quamobrem eorum ſepulcra erant ſubterranea & hypogæa. Romani, qui extinctos comburebant, ſupra terram ſepeliebantur, collectis cineribus in urnas cinerarias, cum titulis, ut dixi, in marmore inciſis, quæ monumenta, ideſt memoriæ, & indices combuſti corporis vocabantur. Ut ad hunc modum diverſus eſſet earum nationum ſuos ſepeliendi uſus, diſpar ratio perſuaſit. Quærenda quippe Græcis fuere loca ſubterranea: ne putreſcentia cadavera noxium ſupernè aerem redderent; a quo metu vacuos præſtabat Romanos combuſtio corporum extinctorum. Apud nos, Græcorum more, ſepulcra ſunt ſubterranea & hypogea; nempe ſpecus excavatæ ſub terram, quæ vel confertim aggerata, vel conditoriis & loculamentis diſcreta corpora excipiunt atque cuſtodiunt.

SERRA. Dentata eſt ferri lamina, ligneis anſis, & aſſerculo tranſverſario religata: materiariis, cæmentariis, aliiſque fabris notum inſtrumentum. Operæ manuariæ marmorariæ ad ſecanda marmora utuntur, quæ priùs humenti arena ad ſecturam diſponunt. Serram ducere dicimus, cum altercantes exprimimus, neutro alteri cedere obſtinante animum. Serra præliari, vetus eſt dictum ad indicandum bellum vel prælium, diù æquo Marte tractum.

SIGILLUM. Icuncula, ſtatua exilis, cujuſmodi apponi ſolent in ædificiorum faſtigiis, & acroteriis. *Statuette*. Locum etiam habebant in poculis, vaſis, omnique genere toreumatum. Adhibita inſuper in re magica, &

præſtigiis veneficarum. De Nerone multam iis abſurdamque fidem habente ita ſcribit in ejus vita *Svetonius*: *Iconculam puellarem, cum, quaſi remedium inſidiarum, a plebejo quodam & ignoto, munere accepiſſet, detecta confeſtim conjuratione, pro ſummo Numine, triniſque in dies ſacrificiis colere perſeveravit; volebatque credi monitione ejus futura prænoſcere*.

SIGNACULUM ARCHETYPUM. Vide *Forma*.

SIGNINUM OPUS. Quod fit ex teſtis tunſis, & calce detrita. In uſu erat apud Romanos in ſtructuris, præſertim pavimentorum, ob eximiam ſoliditatem. Dicitur a Signa, urbe Volſcorum, ubi ingens ejus teſtæ copia. Memoratur a Plinio lib. 33. 13., & a Vitruvio non uno in loco.

SIGNUM. De ſtatuis frequenter dicitur; vel quia ſcalpello ſignantur, vel quoniam verorum corporum ſunt ſignificationes. Vide *Statua*.

SILEX. Saxum montanum, venæ durioris, percuſſione ignem excutiens. *Virgil.*

—— *ſilicis ſcintillam excudit Achates*.

Eruitur e rupibus, quæ ſunt fodinæ ſiliceæ, commemoratæ a Vitruvio l. 11. Præcipuus ſilicum uſus eſt ad vias ſternendas; quo opere ſuperſunt etiam viarum veterum Appiæ, Flaminiæ, aliarumque longiſſimi tractus. Exagona figura, vel quadrata ad faciliorem uſum aptari ſolent. Farctura interdum arenato miſta alligantur. Firmiſſimo etiam opere nectuntur ſeriatim diſpoſiti, ad modum quadrati laterculi; firmatique & adacti ſine arenato, ſolius arenæ ſpiſſatæ calcatæque vinculo. Etymon ſilicis, quod ab igne intus ſilente Etymologici afferunt ex Varrone, ut, quod ſentio, ingenuè fatear, mihi eſt ſilice ipſo durius & frigidius.

SIMA, æ. Inflexi fere ornamenti genus, quod in ſuprema coronide ſuperponitur, completque trabeationem, & puſillas ſtatuas cum aliis acroteriis ſolet excipere. Sima dicitur, quia obtuſum quiddam habet ad formam naſi caprini. *Goletta*.

SI-

SIMUS, a, um. Dicuntur qui nares obtuſas habent. Simam ſcalpturam vocat Vitruvius, quæ depreſſioris eſt anaglyptici. *Rilievo ſchiacciato*.

SIMULACRUM. De ſtatuis dicitur, quæ vera corpora ſimulant, vel aſſimilant.

SIPARIUM. In re ſcenica potiſſimùm uſurpatur; ſcenæque ipſius eſt velamentum, quo hiſtriones teguntur.

SOLARIUM. Vide *Contignatio*.

SOLIDUS, a, um. Solidum columnæ & ſimilium cum Vitruvio Architecti nominant, quod craſſius eſt in iiſdem. *Il vivo della colonna*.

SOLIUM. Accipitur a Scriptoribus pro alveo, ubi lavabant in balneis: *Celſus* l. 7. 26. *In ſolium aquæ calidæ reſupinus demittendus eſt*. *Plin.* l. 33. 12. *Fœminæ lavantur, &, niſi argentea, ſolia faſtidiunt*. Verùm hæc, & quæ afferri ſolent teſtimonia Scriptorum, non tam de alveo, quàm de receptorio, ſive ſedili in alveo exponi poſſunt.

SPECTACULUM. Non ſolùm eſt quod ſpectatur, ſed etiam ſpectandi locus. *Cicero* pro Sext. *Concitatus eſt plauſus ex omnibus ſpectaculis*. *Plautus* Curcul. *Exoritur ventus turbo, ſpectacula ruunt*. Uſurpari ſolet in ludis publicis.

SPECULA. Locus editior ad eminus proſpiciendum & explorandum, ſive ſit pars eminentior in ædificiis, ut ſunt ſolaria, pergulæ, & ſimilia; ſive genus abſciſſæ ſtructuræ, ut ſunt turres per maris oras diſpoſitæ, quæ per ignem, vel fumum ſigno edito, adventantium hoſtium, vel piratarum nuncium referunt. Singulari notione ſpeculas dicimus anguſtas cellulas fornicataſque, in corona murorum locatas, ubi vigilias & cuſtodias agunt ad id miniſterium deſignati præſidiarii; appenſaſque habent nolulas, ad vigiliarum tempus excubitoribus præfiniendum. *Torri di guardia*, *Sentinelle*.

SPECULATORIUM. Specula. Apulejus.

SPECULUM. *Vitr.* l. 7. 3. *Ipſaque tectoria abacorum & ſpeculorum diviſionibus prominentes habeant expreſſiones*.

Specula hìc vocat ſpatia quædam in parietibus, opere picturato, vel cruſtis & emblematis ornato, de quibus ſpatiis dixi in voce *Abacus*. Ejuſmodi quadrata, vel orbiculata ſpatia, & coronide præcincta, in ædificiis marmoreis, ubi pretioſis lapidibus interſeri ſolent, Itali etiam Architecti nuncupant *Specchj*.

SPHÆRISTERIUM. Locus ad pilæ luſum accommodatus. In balneis ad eum ludum, & exercitationes alias, deſtinata erant cubicula, quæ ſphæriſterium dicebantur. Eorum locus erat ſupra apodyterium, teſte Plinio *Epiſt.5.6.*

SPICULA. Interponi ſolent echinis, caſtanearum ſcilicet involucris, in capitulis columnarum, ad indicandum ſpineos eos cortices ab iiſdem ſciſſos, & adapertos fuiſſe. Nonnulli iis ſpiculis fulminum appellationem obtrudunt: ſed nihil neceſſe eſt nomenclatura tanti terroris ornamenta corrumpere.

SPIRA. Vitruvio eſt baſis columnæ; quoniam ejus membra, præcipuè ſi plures toros habeat, abire videantur in ſpiram. Spiras autem dicimus flexuras orbiculares, & ſinuoſas, quarum aliæ alias ſic excipiunt, ut in ſe ipſas non redeant, nullæque circulum compleant. Columnæ etiam marmoreæ æneæque ſpirales fiunt. Nulla enim tanta eſt metalli durities, cui induſtria non imperet, & quam non ſubigat labor artificum.

SPOLIATORIUM. Locus, ubi gladiatores in arena mortui ſpoliabantur. Ibidem mactabantur vulnerati, quibus curationis ſpes nulla erat.

STABULUM. Propriè hoſpitium, vel diverſorium, quo peregre profecti ſe ſolent recipere: a ſtando enim dicitur. Frequentiùs tamen uſurpatur pro loco, in quo genus quodvis animalium ad manſionem & pabulum detinentur. Privatim verò ſuas nomenclaturas habent diverſorum animalium fixæ ſtationes, ut ovile, bovile, equile, caprile. Quibuſcumque verò ſtabulum deſerviat, curandum enixe eſt, ut opportunis ventorum flatibus objiciatur, ut fimi ſordiumque congeries repurgari iiſdem

poſſit;

poſſit ; ne fiat illud Augiæ, Elidis tyranni, cujus bubile tria continens boum millia, numquam mundatum, Hercules demum expurgavit : quod facinus inter famigeratos ejuſdem labores non ultimo loco recenſetur. Probè etiam concameranda ſunt ſtabula adversùs ignem, propter fœni, palearum, & ſtramentorum copiam. Subſterni eadem oportet lapide ſiliceo, vel ſabulone maſculo & glareoſo, ut exſorbere lotium poſſit. Ne verò frigidis ventis ſint obnoxia, ad meridiem, quantum fieri poteſt, ſunt collocanda.

STADIUM. Sumitur pro ſtatione, termino, ſpatio curſus, & ipſa curſatione. Continet ſtadium octavam mille paſſuum partem, centumque ac viginti quinque noſtros efficit paſſus. Hoc ſpatium cum uno ſpiritu confeciſſet Hercules, atque ibi ſtetiſſet, eidem menſuræ primus ſtadii originem fecit.

STANNUM. Metallum notum. Tam ſolidum, quàm liquefactum ad plures uſus aptatur in ædificatoria: præterquamquod ex eodem illita, & obducta vaſa ænea, authore Plinio, gratiorem ſaporem reddunt, & ab ærugine vindicantur. De pecuniis alicubi ſtanno ſignatis, ſuperiùs eſt dictum.

STATUA. Vide *Statuaria*.

STATUARIA. Propriè eorum eſt facultas, qui ex metallis, vel marmore imagines conficiunt. Nam ſculptura, quæ antiquior eſt, ex ligno eas format : cælatura incidendo & excavando eas exhibet ; Plaſtice ex argilla, vel gypſo rerum formas imitatur. Certat ſtatuaria cum pictura de primatu dignitatis & laudis. Præſtat pictura expreſſione formarum, beneficio colorum, quibus utitur, & quorum varietate diſcernimus montes, flores, arbores &c. parteſque ſingulas animantium ; neque enim crines flavos a nigris marmora, vel metalla diſtingunt. Excellit præterea Pictura prærogativa lucis & umbræ, qua magis ad vivum figuræ animantur. E contrario ſtatuaria trinam, ob rotunditatem operis, dimenſio-

mensionem explicat, cum superficies solùm demonstret Pictura. Sed præcipuum ejus decus est durabilitas, quam ex materia ad perpetuitatem propagat. Contra verò fucus colorum telæque & tabulæ, quæ illos excipiunt, ad longè minora temporum spatia perdurant. Utrique tamen facultati parem gratiam habet genus humanum; non solùm pro ornatu ædificiorum longè nobilissimo; sed quoniam virorum, quos exhibent, virtute præstantium formis præmia, quam fieri potest, præclaris promeritis reddunt amplissima, & ad paria peragenda atque imitanda vehementer incendunt. Dicimus autem statuam rei cujusvis simulacrum sculptile, quod licèt ex ligno etiam, opere plastico, atque adeo ex cera fiat, propriè tamen ex metallo vel marmore erectum statua appellatur. Fit enim statua a stando, quod firmatum erectumque opus indicat. Iis primùm elatæ, quorum in Rempublicam præclara extiterint officia meritorum; nimirum ut illustrium operum memoriæ transmitterentur ad posteros, simulque ut ætas sera cognosceret egregiè facta, iisque publicè vel privatim statuta præmia. Non bellatoribus solùm, sed viris etiam doctrina illustribus ea honoris significatio impertita est. Hinc Romani Oraculi jussu, Græcorum laudatissimis statuas ponere admoniti, Pythagoræ alteram, alteram Alcibiadi dedicarunt in foro, ut Plutarchus tradit in Numa. Statuarum originem a Nino Scriptores referunt, qui Beli patris effigiem adorandam proposuerit. Apud Græcos Hermodio, & Aristogitoni tyrannicidis primùm ab Athenienfibus positas, a Romanis verò Cereris simulacrum primùm ex ære conflatum, author est Plinius lib. 34. 4. Ab his initiis tam conferta paulatim statuarum copia percrebuit, ut immensus earum apud Græcos esset numerus; Romæ verò vetus fuerit dictum, duplicem extitisse populum, alterum hominum, alterum statuarum. Multiplex inde earum genus, iconicæ, Achilleæ, curules, triumphales, nudæ, hastatæ, loricatæ, equestres, pedestres. Quemadmo-

admodum verò egregio instituto factum, ut tam insigni virtutis testimonio Respublica præclaris viris præmia, quammaxime posset, æterna rependeret; sic non impari Cæsarum opprobrio, atque dehonestamento postea effectum est, ut mimorum, ludionum, scurrarum, ac postremò luparum statuis Roma silvesceret. Indicare non prætermittam Agesilai, & Catonis ambitionem præposteram, qui sibi statuas erigi vetuere, in elatioris importunæque superbiæ argumentum conversâ præcipui apud mortales honoris despicientiâ. Qui primus sibi statuam locaverit, Gorgias fuit Leontinus, qui sibi simulacrum erexit in Delphico Apollinis templo. *Tantus erat*, subdit *Plinius*, *docendæ artis oratoriæ quæstus*. Statuæ ab antiquis ita construi solitæ, ut earum capita a reliquo corpore eximi divellique possent. Hinc apud Svetonium legimus, Caligulam a statua Jovis Olympici avulso capite, eidem proprium substituisse. Idem factitatum a Commodo, qui a Colosso Neronis abstracto capite proprium eidem inseruit, ut in ejus vita scribit Lampridius. Sed neque prætereundum est adnotare, Græcorum statuas plerumque nudas, minus frequenter palliatas erectas; contra verò Romanorum plerumque tectas, & quidem in universum loricatas, raro autem togatas. Quo insuper docemur, eam nationem longè majorem rependendi honoris curam habuisse iis, qui bellica laude, quàm qui urbanis studiis, aut promeritis pace quæsitis florentes essent. Præcipua verò pars honoris præstiti statuis apud Romanos fuit, ut pro asyli tutamento iis, qui ad eas confugerent, haberentur. Quod tamen minus religiosè observatum est ab Augusto, qui, ut Svetonius testatur, M. Antonii filium, apud Julii Cæsaris statuam tegentem se se, abstrahi inde mactarique jussit. Deorum porro simulacra apud Veteres lignea erant, ut ex Platone, Plinio, & aliis discimus; nimirum solam fœcunditatis rationem priscis illis habentibus, pretia verò marmorum & metallorum aut ignorantibus, aut

pro

pro morum corruptela, & ostentatione importunæ ambitionis habentibus. Soli, & Lunæ elaboratas imagines, tamquam inepti genus obsequii, deridet Lucianus. Quid enim tela, vel metallis ea Numina prosit effingere, quæ nativo proprioque lumine explendescentia nostris quotidie oculis obversantur?

STATUÆ PERSICÆ. Vide *Porticus*.

STATUARIUS. Statuarum artifex.

STATUMINATIO. Vide *Ruderatio*.

STELA, æ. *Plinius* l. 6. 28. *Stelæ lapideæ literis ignotis &c.* Pila, vel columna lapidea. Vocem Græcam Latinus Historicus Latinam fecit. *Pilastro*, *Colonna*.

SCEREOBATA. A soliditate ex Græco. Fulturæ genus dicitur ex muro declivi, ad formam anteridis, cui ædificium, vel columna nititur. Vitr. lib. 3. 3. *Muretto a scarpa*, *Zocco*.

STIBADIUM. Sella discubitoria semicircularis, ex herba & frondibus, a quibus ex Græco appellatur, nomen habens; cujusmodi apud Priscos in ritu erant pro tricliniis, ut Athenæus, aliique tradunt. Sed luxu valescente, ex marmore fieri cepta. *Plin.* Epist. 5. 6. *Stibadium candido marmore vite protegitur*.

STILLICIDIUM. Pars tecti, quæ anterius prominet, & pluvias aquas projicit. *Grondaja*.

STRIA. Striæ partes sunt eminentes inter cavitates columnæ, æqualibus & perpetuis sulcis incisæ. Opponuntur illis striges, quæ sunt partes depressæ, & subsidentes. *Scannellatura*.

STRIATURA. Vitr. l. 4. 3. Striarum ductus.

STRIO. Strias facio. *Vitr.* l. 4. 3. *Columnas striari viginti striis oportet*.

STRIX. Vide *Stria*.

STRUCTILIS, le. Columnas structiles appellamus, quæ ex lapidibus & arenato fiunt; cui opponuntur solidæ, quæ ex uno conflantur marmore, vel lapide.

STRUCTOR. Faber cæmentarius.

STRU-

STRUCTURA. Actus ædificandi, vel ipſum ædificium.

STRUCTURA ORDINARIA. Fit ex lapide, ſilice, potiſſimùm verò ex lateribus ordinatim diſpoſitis. *Vitr.* lib. 2. 8. *Non eſt contemnenda Græcorum ſtructura. Non enim utuntur e molli cæmento polito, ſed, cum diſceſſerunt a quadrato, ponunt de ſilice, ſeu de lapide duro ordinariam.* Idem ibidem: *Ex ſilicibus ordinariis ſtruat bipedales parietes.* Propriè ſtructura eſt media inter confectam ſaxo quadrato, eamque quæ conſtat ex congeſto acervatim informi lapide, ſive farctura.

STYLOBATA. Exponi ſolet baſis columnæ; ſed columna etiam avulſo ſtylobata, ſuam habet baſim. Idcirco appellandus potius ſubſtentaculum, ſeu pes columnæ, ex quo dicimus *Piedeſtallo*.

STYLUS. Quid ſit in ſcala cochlide. Vide *Cochlea*.

SUBDIALIA PAVIMENTA. Vide *Pavimenta*.

SUBDIALIS, le. Ædificia, pavimenta, ambulationes ſubdiales, quæ fiunt ſub dio, aperto nempe in loco, ad apricandum, vel ambulandum. Opponuntur illis hypogeæ, quæ ſunt ambulationes ſubterraneæ, vel tectæ.

SUBLICA. Et

SUBLICIUM. Tignum, quo quidpiam ſuſtinetur, vel ſtruitur. De pontibus plerumque uſurpatur, qui ſublicis ſtructi nuncupantur ſublicii. Hujus appellationis Romæ erat pons Æmilius a Coclite defenſus. Ab eodem ponte ſæpius inſtaurato refectoque a Magiſtratibus Pontifices originem nominis habuiſſe, ſcribit Varro l. 4. de L. L.

SUBSCUS, udis. Subſcudes aſſulæ ſunt ligneæ & cuneatæ, quæ inſitæ immiſſæque trabibus eaſdem firmant. A ſuccidendo nominantur authore Feſto. *Spranghetta. Zeppa.*

SUBSELLIUM. Ut vox ipſa admonet, & addocet Varro, aliquid minus eſt ſella; nempe ſella humilior, non conferenda majoribus ſellis præſertim Curulibus. Singulari modo dicitur de loco in theatris, ubi populus hiſtriones recitantes audiebat. Item de Curia, ubi Senatores; & de privatarum ædium tribunalibus.

SUBSTRUCTIO. Licèt propriè imæ ſtructuræ partem, & quaſi baſim ædificii notet, accipitur tamen pro quacumque mole inferiùs adjecta; imò etiam pro integro ædificio, elato præjactis operosè fundamentis; præſertim ſi arcubus, pilis, & veteris ſtructuræ ruderibus incumbat.

SUBSTRUCTUM, i. Subſtructio. Vitr. l. 8. 7.

SUBTEGULANA PAVIMENTA. Vide *Pavimentum*.

SUBURBIUM. Spatium prope urbem, vel urbis appendix, cum frequentibus domorum ædificiis, non disjectis, ſed collectis, nexiſque ad modum vici. *Sobborgo*.

SUCCINUM. Idem eſſe atque electrum plerique ſtatuunt. Lapis eſt gemmæ perſimilis. Appoſitè illud Heſychius aurum vitreum, vel vitrum aureum vocat; nam color aureus, materia vitro compar eſt. Mirum in modum Scriptores variant ſuper ejus origine & natura. Calculum alii littoralem, cryſtallinum, alii bitumen terreum putant, ex fiſſuris ſcopulorum in mare defluens: ſunt qui gummi eſſe exiſtiment, aquis marinis congelaſcens. Conſtat liquidum quiddam primùm fuiſſe. Id evincunt muſcæ, culices, formicæ, aliæque beſtiolæ, quæ electrinis maſſulis convolutæ incluſæque deprehenduntur. De ejuſmodi inſectorum ſepulcris, ſupra Ægypti Pyramides, & mauſolea Cariæ demirandis, ludit eleganter non uno in loco Martialis. Ex eo lapide, vel gemma pocula, vaſa, ſigilla, toreumata inciſa vel inſculpta conſpiciuntur. Columnas ex electro habet *Claudianus* de Rapt. Proſerp. l. 1.

—— *in celſas ſurgunt electra columnas*

Ovidius Metam. lib. 2. Phaetontis in Eridano conſepulti Sorores in arbores populos converſas, earumque lacrimas in electra permutatas canit.

Inde fluunt lacrimæ; ſtillataque ſole rigeſcunt
De ramis electra novis, quæ lucidus amnis
Excipit, & nuribus mittit geſtanda Latinis.

Sunt qui Vati dicam grandem impingunt, eumque locorum violati juris inſimulent; quoniam nuſquam in Ita-

Italia, nedum apud Eridanum, naſcantur electra. Non eſt, quod aliò confugiant Critici, ut eum locum ferruminent. Veram & legitimam defenſionem affero ex duplici Eridano. Alius fluvius eſt in Italia omnium maximus; alius ejuſdem nominis Pruſſiam alluvit, & exoneratur cum Viſtula in mare Balticum: *Baudrand* ex Cluverio: *Eridanus*, Rodaun, *amnis Poloniæ in Pruſſia Regia*, *ex lacu exoriens 25. mill. paſſ. ſupra Dantiſcum. Ibi in Viſtulam fluvium cadit*, *&* *deinde paulo poſt cum ipſo in mare Balticum labitur*. Notum eſt autem a mari Baltico ejici in littora vim ſuccini copioſam. Figurata proinde locutione uſus eſt Ovidius; & quod erat Eridani Polonici proprium, in Eridanum Italicum tranſtulit, ut pretioſi ejus lapidis origine eamdem Italiam, ſolum nempe patrium, illuſtraret. Nam ſi per anacroniſmum, & prolepſin fas eſt Poetis anticipare ſpatia temporum, quod Virgilii exemplo nemini eſt ignotum, cur non etiam Poetæ liceat variare quandoque ſpatia regionum, &, quod unius eſt provinciæ proprium, in aliam tranſferre, præcipuè ſi patria eſt.

SUCCULA. Vide *Ergata*.

SUDATORIUM. Vide *Laconicum*.

SUGGESTUS, & Suggeſtum. Quidquid in altum effertur. Duplicem apud nos ſignificationem obtinet: primùm pro ſublimiori loco, ex quo quis verba facit ad populum: Pulpitum. Hac acceptione ſæpe uſurpatur a Scriptoribus, ubi de roſtris Romanorum meminerunt. Iterum notat machinales aggeres, foſſa & vallo munitos, ubi tormenta majora chalybea ſeriatim locantur. *Batteria*, *Cannoniera*.

SUGGRUNDA, æ. Vitr. l. 10. 21., &

SUGGRUNDATIO. Idem l. 4. 2., &

SUGGRUNDIUM. Plin. lib. 25. 13. Porrecta & depreſſior tecti pars, qua imbres procul dejiciuntur a tegulis, ne parietes vitient. *Grondaja*.

SUILE. Stabulum ſuum. Differt ab hara, quæ continet ſe-

 juncta

juncta ſcropharum receptacula cum ſuis ſingularum ſuculis.

SUMMOENIUM. Locus erat Romæ mœnibus additus, ubi ſcorta proſtabant, ex quo ſummœniana non uno in loco appellantur. Martialis.

SUPERCILIUM. Apud Vitruvium in ſtylobata pars eſt inter ſuperiorem, & inferiorem Scotiam, quæ a Barbaro redditur *Pianuzzo*. In januis verò eſt quod antis ſuperimponitur, terminatque deſuper lumen, ſeu vacuum januæ. Superliminare. *Sopraciglio*, *Sopraliminare*, *Soglia di ſopra*, *Architrave*.

SUPERLIMINARE. Lignum, lapis, vel marmor quod ad formam jugi poſtibus, vel columnis incumbit. *Architrave*. Vide *Supercilium*.

SUSTENTACULUM. Quod aliquid ſuſtinet. *Soſtegno*.

SYMMETRIA. Latinis eſt exacta partium ad totius operis commenſurationem proportio. Definitur a *Vitruvio* l. 1. 2. *Ex ipſius operis membris conveniens conſenſus; ex partibuſque ſeparatis, ad univerſæ figuræ ſpeciem ratæ partis reſponſus*. Simmetria, Proporzione.

SYSTYLOS. Quod columnas habet ita diſpoſitas, ut inter unam alteramque craſſitudo duarum columnarum pro ſpatio relinquatur.

TA-

T

ABERNA. Vide *Apotheca*.

TABLINUM. Locus, ubi rationes publicæ, & monumenta rerum gestarum in Magistratu asservantur. Plin. l. 35. 2. De eo extruendo agit Vitruvius l. 6. 4. *Archivio*.

TABULAMENTUM. Textura ex trabibus, & tabulis. *Tavolato*. Frontin. Strateg. l. 1. 1.

TABULARIUM. Locus, ubi memoriæ publicæ, litteræ, & acta urbana custodiuntur. Cicero. *Archivio*.

TABULATIO. Colligatio ex tabulis, & asseribus. Cæs. l. 2. Bell. Civ. *Tavolato*.

TABULATUM. Sumitur pro contignatione, ideſt plano, tabulis & trabibus strato. *Solajo*.

TÆNIA. Architectis est pars epistylii Dorici, cui triglyphi desuper incumbunt, & inferiùs guttas habet. Aliis *Quadra*. Italis *Listello*, *Gocciolatojo*.

TALEA. Surculus præcisus, iterum inserendus. Nonius exponit præsegmina, scissiones lignorum. In re ædificatoria sunt graciles rectæque trabes, quibus parietum compages alligantur. *Taglie*.

TALEOLA. Parva talea. Colum. l. 3. 17.

TECTORES. Vide *Dealbatores*.

TECTORIUM. Suprema manus in ædificiis; tegumentum nempe parietum. Primum est loricatio ex arenato: accedit aliud ex pura calce, nempe albario.

TECTUM. Colligatio lignorum, imbricum, & tegularum in suprema ædificii parte, qua teguntur reliquæ, & ab imbribus, & gelicidiis proteguntur. Templa pectinata apud Romanos erant in duas partes devexa. Plana populi Asiatici, Græcique habebant tecta ædium privatarum;

rum; templorum verò faſtigiata. Planæ proinde privatæ ædes tranſverſis trabibus ſuſtinebantur; projecta verò ad modum ſolarii tecta, & deambulatoria patebant. Nec tamen carebant ambitu lapideo, conſeptoque ad prohibendos lapſus. Contra verò ædes ſacræ faſtigio ornabantur; imò pluribus aſſurgebant, iiſque triangulari forma faſtigiis, quæ trichora appellabant. *Statius*:

—— *partitis diſtantia tecta trichoris.*

Ad hæc ſupra ipſa faſtigia addebantur ornamenta, cujuſmodi erant ſtatuæ Deorum, & victoriarum inſignia, quæ acroteria vocabant. Hinc *Cicero* Philipp. *Majorem honorem conſequutus erat, ut haberet pulvinar, ſimulacrum, faſtigium, Flaminem.* Ubi faſtigium non eſt tecti culmen, ſed acroterium, præter morem privatarum ędium in virtutis præmium, & ſignificationem conceſſum.

TECTURA. Tectorium. Pallad. 1. 15.

TEGULA, & tegula hamata. Vide *Imbrex*.

TELAMONES. Viriles ſtatuæ, quarum adjectionibus Architecti utuntur ad ſuſtinendos arcus, mutulos, podiola, & ſimilia opera fornicata; quo modo fœmineas ſtatuas Caryatides ad idem adhibent miniſterium. Sed cur ejuſmodi ſtatuæ viriles Telamones nominentur, Vitruvius ipſe l. 6. 10. ignorari ſcribit. Philander ex Ennio apud Servium affirmat Telamonem Latinè, Græcè Atlantem dici. Id verò Baldus ab Ennio non dictum, a Servio cenſet gratis dictum. Solicitat quidem poſtea Baldus originationem Græcanicam a voce conſimili, quæ *miſerum* ſonat: verùm ea mihi minus arridet; & acquieſcendum planè exiſtimo effato Magiſtri, qui Telamonis etymon ignorari ſcribit. Subſequentes Architecti addiderunt ſubſtentandis oneribus, Panes, Satyros, Sphynges, & quidquid monſtroſi ingenium ſuggerit ad explendas cavitates, & adjectiones ædificiorum fulciendas. Nam ſtatuas Perſicas ad eadem opera ſuſtinenda cum ipſis Telamonibus olim adhibitas extra omnem dubitationem eſſe cenſeo.

TEM-

TEMPLUM. Non dicitur a tuendo, ut tradit Varro, & a Scaligero, & Vossio meritò improbatur; sed ex Græco a secando, quoniam sit pars cæli, vel agri a reliquis resecta, quam lituo notatam ad capienda auguria præfiniebant Augures, quæ propria est templi appellatio. Quoniam verò certo ritu formulaque is locus Diis dicabatur, hinc sacer in urbibus locus, & Diis dicatus, Templum est appellatum. Proinde antiquitus templa aperta erant & subdialia. Additum templis postea tegumentum, cum in iis cogi Senatus, & haberi cæpta Senatusconsulta, quæ, nisi sacro in loco fierent, irrita habebantur. Idem præterea Antiquis fuit Curia, & Templum; & in Hostilia quidem Curia non solùm religiosi ritus, sed causæ etiam, lites, & omnis generis negotia publica agitabantur, ut ex Livio, Varrone, & aliis sit testatissimum. Hinc *Virgilius* l. 7.

Hinc sceptra accipere, & primos attollere fasces
Regibus omen erat: hoc illis Curia Templum.

In templis præterea apud Veteres ærarium constitui solitum erat; & Romæ quidem constitutum in æde Saturni. Sacrum nempe & inviolabile existimabant quidquid sacris ædibus traderetur in custodiam. Templi struendi symmetrias digerit Vitruvius l. 3. & 4. Postremò in re ædificatoria Templa appellantur tigna, quæ in structura tectorum transversa cantheriis superponuntur; quibus templis additi asseres tegularum pondera sustinent. Ea tigna a Barbaro redduntur *Tempiali*. Vulgò *Paradossi*.

TEMPLUM DIANÆ EPHESIÆ. Ejus exædificatio centum & viginti annorum, teste Plinio, spatium tenuit; tota Asia impendiis, & artificum laboribus adnitente. Inter septem Orbis miracula recensetur. Columnas viginti supra ducentas habuit eximiæ altitudinis Chtesiphon Architectus operi præfuit. Ex eadem regione eventu fortuito marmor inventum. Cum enim Pixodarus Pastor arietem vidisset e saxo, quod cornu currens percusserat, crustam candidissimi coloris excidisse, sublatam illam detu-

detulit ad Ephesios, de aliis marmorum generibus coemendis cogitantes; qui lectissima marmoris vena cognita, ex eodem Templum ædificarunt. Summis iidem honoribus affecerunt Pixodarum; permutatoque insuper eidem nomine, statuerunt, ut Evangelus in posterum diceretur, ab opportuno inventi marmoris nuncio.

TENSIO. De funium atque nervorum tensionibus in re machinali sæpe agit Vitruvius.

TEPIDARIUM. Pars balnei, ubi tepida continetur aqua. Vitr. l. 5. 10. Vide *Balneum*.

TEREBRA. Ferrum spirale acutum, cum ligneo manubrio, aptum ad perforandum. Dædali inventum fuisse scribit Plinius l. 7. 56. *Trapano*, *Succhio*, *Succhiello*, *Trivello*.

TERMINUS. Deus a Veterum superstitione habitus. Colebatur ad imaginem informis rudisque lapidis; eique, ut ait Festus, sacrificabant; quod in ejus tutela fines agrorum esse crederent. Terminalia etiam festa eidem celebrata. Termini porro in agris cippi erant & columellæ lapideæ. Interdum etiam arbores, quæ ideo Terminales appellatæ. *Ovid.* Fast.

Termine, sive lapis, sive es desertus in agris
Stipes.

Item *Tibullus* l. 1. 1.

Nam vereor, seu stipes habet desertus in agris,
Seu vetus in trivio florida serta lapis.

TESSELLATUM OPUS. Vide *Emblema*, & *Favi*.

TESTA TUNSA. Fragmenta ex lateribus, vel vasis, omnique opere fictili, probè contuso. In ruderatione pavimentorum ea utendum præcipit *Vitruvius* l. 7. 1. *Ruderi novo tertia pars testæ tunsæ admisceatur*. Idem Magister præscribit modum, quo certum experimentum capere possumus de eadem structuris idonea. Collocetur illa sub dio: si gelicidiis & pruinis tacta vitium non prodet, ad usum erit proficua; secus, rejicienda est a structoribus.

TESTACEA SPICATA TIBURTINA. *Vitr.* l. 7. 1. *Item testacea spicata Tiburtina sunt diligenter exigenda, ut non habeant*

beant lacunas, nec extantes tumulos, ſed ſint extenſa, & ad regulam perfricata. Teſtulæ ſunt, ſcutulæque ad figuram amygdalæ, vel rhombi, quibus ſternuntur pavimenta. Spicata dicuntur, quoniam in acumen deſinunt ad modum ſpicæ. Tiburtina appellari cenſeo, neutiquam quoniam eruantur ab ipſis fodinis Tiburtini marmoris, quod minimè eſt teſtaceum; ſed quoniam conficiantur ex teſtis ad eas figuras ſectis, quæ in agro Tiburtino ingenti copia crebreſcunt, & duplicis ſunt generis. Aliæ ſunt coloris albi, maſſæque ſunt teſtaceæ, & nonnulla terræ admiſtione concretæ, quæ facilè eruuntur, & ad ædificia præſertim in coronis faſtigiorum aptantur. *Teſtine*. Aliæ ſunt coloris ſubnigri, & interdum ſubſulvi; ſed admodum pumicoſæ, cavernoſæque; in figuras porro varias naturæ ingenio imbricatim & canaliculatim elaboratæ, quibus ad fontes, & frontes ædificiorum appoſitis cruſtis ornandas utimur. Horum lapidum, ſive teſtarum in eodem agro Tiburtino ſingularis item eſt copia prope exiguum ſtagnum, non ita longè ab Albula disjunctum, quod ab iiſdem ſcrupoſis lapidibus vocatur *Lago de' tartari*.

TESTUDO. A teſtaceo hujus noti animalis tegumento, quod chelonium dicitur, Architectura ædificatoria mutuata eſt genus operis concamerati, quod conſtat duobus arcubus ſe in centro ſecantibus. Sunt autem quatuor pilę arcuatæ, invicem tranſverſæ, & crucis figuram ſimulantes. *Volta a Croce*, *Crociera*, *A Vela*: nam veli etiam formam referunt anguli quatuor ejuſdem fornicis. Simili ſtructura arcuantur etiam tecta, quæ Vitruvius teſtudinata appellat. *Padiglione*. In templis demum uſos artifices a *Virgilio* diſcimus:

—— media teſtudine templi
Septa armis, ſolioque altè ſubnixa reſedit.

Et quoniam ejuſdem teſtudinis concameratum operimentum quadratis quibuſdam diviſuris ad formam teſſellarum diſcriminatur, artifices inhærentes naturæ ingenio, ar-

tefacta ſæpe indicantis, ſimile ornamentum in variis, pro cujuſque arbitrio, ædificiorum partibus commenti ſunt: & in hanc ſententiam exponendus *Virgil.* Georg. 2.

Nec varios inhiant pulcra teſtudine poſtes:

Neque enim in poſtibus locum habet arcus teſtudinatus, ut parum diligenter traditur a Lexicariis. Ejuſmodi certè teſſellarum ornamentis non unas januas illuſtratas proponit Baroccius in ſuis januarum iconiſmis.

TESTUDINATUM TECTUM. Quod eſt in quatuor partes diviſum, ut eſt expoſitum in dictione *Teſtudo*.

TETRADORON. Menſura quatuor palmorum. Vitr. l. 2. 3.

TETRASTYLOS. Quatuor columnas habens. Vitr. l. 3. 2.

THALAMUS. Cubiculum, ſed propriè nuptiale, cui oppoſitus, ſed tamen prope erat antithalamus, cubiculum Ancillarum, ut præſto eſſent ad Sponſi, vel Sponſæ nutum. Sic enim legendum eſt apud Vitruvium l. 6. 10., ubi agit de diſpoſitione cubiculorum, more Græcorum, & non *amphithalamus*.

THEATRUM. Ampla ad publicè ſpectandum pars Civitatis. Differt ab Amphitheatro; primùm, quoniam Theatrum eſt ad formam hemicycli, & anterius ſcenam habet, quæ ab uno ad alterum cornu porrigitur; Amphitheatrum verò ſcena caret; ſed diſpoſitis in orbem ſedilibus extenditur. Præterea Amphitheatrum duobus conſtat hemicyclis junctis, & ovi potius quàm circuli ſpeciem exhibet. Poſtremò in theatris ludos ſcenicos celebrabant hiſtriones; in Amphitheatro Gladiatores, & Circenſes ſpectabantur. Parum cognita antiquitus Romanis theatra; nec niſi ad libellam inſtitutæ diſciplinæ ſeverioris habita. Luxu poſtea valeſcente, admirabili magnificentia percrebuerunt. Odoramentis croceis reſperſa tradit Plinius l. 21. 6. Contecta carbaſinis velamentis, atque adeo purpureis a Q. Catulo. Vide commemoratum *Plinium* l. 36. 15., ubi præcipuè recenſet Romanorum theatra; potiſſimùm verò exhibitum a M. Scauro, de quo ita præfatur: *Opus maximè omnium, quæcumque fuere*

fuere humana manu facta, non temporaria mora, verùm etiam æternitatis destinatione. Consule etiam Vitruvium l. 5., ubi de theatrorum symmetriis latè scribit. Vide *Scena*.

THERMÆ. Balnea aquarum suapte natura calidarum, quarum usus ad lavandum, vel excitandum sudorem. Usurpari etiam solent de balneis artefactis; cujusmodi extructas a Nerone tradit inter alios Martialis. Thermæ notione Græca calorem significant. Hinc Thermopylis appellatio, angustiis nempe Oetæ montis in Tessalia, ubi calidæ aquæ Herculi sacræ habebantur, quibus celebritatem nominis Leonidas, & socii milites victoria adversùs Xersem, & sua clade fecerunt. Publicas privatasque Thermas Roma frequentabat. Quanta verò magnitudine & artificio solerent extrui, ruinæ, quæ supersunt, abunde testantur. Crebrescunt ubique gentium, sed non prisca illa magnificentia, præsertim in Italia ex aquis medicatis, & plerumque tepentibus, non solùm ad munditiam, & voluptatem, verùm etiam ad languores tollendos idoneæ & salutares. Præteritis aliis injurius fuero Cælo, Urbique Tiburtinæ, ubi hæc scribo, si nullam fecero earum mentionem, quæ ad omne morborum genus prohibendum perutilia meritò existimantur ad scatebras Albulæ, amnis sulphurei, qui, brevi decursu exacto, in Anienem devolvitur.

THOLUS. Exponit Servius scutum veluti quoddam esse in medio tecto, in quo trabes coeunt, ad quod dona suspendi consueverant. Ex optimæ notæ Scriptorum testimoniis summitas est testudinata, tam in sacris, quàm in profanis ædificiis. Quamobrem tutò usurpari potest pro ea in templis nostratibus parte, quæ nixa quatuor pilis, & totidem arcubus insistens, supra fornicatum templi tectum in orbem fere extollitur, cum adnexo desuper thoracio, sublatoque sacrosanctæ Crucis signo, pilæ æneæ insidente. *Cupola*. De tholo meminit Vitruvius l. 7. 5.

THYMELE. Notione Græca aram significat. Sumitur in re scenica pro editiore loco in orchestra Græcanica, ubi musica instrumenta pulsabantur. Hinc Thymelici apud Vitruvium l. 5. 8. qui musici erant scenici, fidibus, & cytharis præcinentes.

THYROMA, atis. A Vitruvio perpetuò Græcissante, Græco vocabulo ostium appellatur l. 4. 6. Thyromatum genera sunt Doricum, Jonicum, Atticurges.

TIBICEN. Trabis, seu tigni genus, quod tectis, vel muris ruituris supponitur. Non dicitur a tibia, musico instrumento, quasi tibicen sustineat ædificium, ut tibiæ sonus canentes, in quo cum Festo decepti sunt Lexicarii: dicitur autem a tibia crure: ut enim hæc corpus, sic Tibicen parietes fulcit. *Puntello*, *Sostegno*.

TIGILLUM. Parvum tignum. Ut a signo fit sigillum, sic a tigno Tigillum. *Travicello*.

TIGNIARIUS. Fabri tigniarii apud Ciceronem in Brut. non solùm sunt, qui expoliunt dolantque ligna; sed etiam qui eadem ad usum ædificiorum aptant atque disponunt.

TIGNUM. Festus differre tradit tignum a trabe, quoniam hæc duo complectitur tigna coaptata. Scriptores omne ligni ædificatorii genus indiscriminatim tigna appellant, præcipuè verò ligna majora.

TOPHUS. Genus lapidis scabrum & pumicosum; idem lapide siliceo longè levius. Dissecatur alicubi in quadratam figuram ex jugis tophaceis, labore, si compendii ratio ducatur, non admodum gravi. Laudatur in ornamentis xystorum, & ambulationum, ac præsertim in fontibus extruendis. In ædificiis structuræ est facilis, crescitque ex illis mirè adauctum opus præ manibus. Sed ob lapidis levitatem minus est firmum; præcipuè verò si structuræ lateritiæ conferatur. In fastigiis domorum commodiùs locantur, neutiquam verò in substructionibus, præsertim si iis lapides montani silicei superponantur.

TOPHACEUS, a, um. Vide *Arenaceus*.

TOPIARIUM. Vide *Lignum*.

To-

TOREUMA. Opus ex ære, argento, vel auro cælatum. Dicitur de vasculis, poculis, mensis, & similibus. Cicero.

TOREUTICE. Ars conficiendi toreumata. Plinius.

TORUS. Vide *Pulvinus*.

TORULUS. Parvus torus. *Piumaccetto*, *Bastoncino*. Vide *Pulvinus*.

TRABS. Si Festo credimus, dicitur de duplici tigno simul compacto. Passim tamen apud Scriptores de uno, sed proceræ magnitudinis usurpatur. Trabes proxima sunt materia facultatis ædificatoriæ. Usus earum varius. Præcipuarum nomina, rectæ, arrectariæ, transversariæ, compactiles, tractoriæ, everganeæ &c. Ex marmore etiam fiunt: & Plinius quidem l. 36. 8. Ægyptios obelos trabes vocat. Plumbeas etiam constructas in re oppugnatoria scribit Polyænus l. 6.

TRANSENNA. Contextum ex transversis ligneis, vel ferreis virgulis & afficulis, quibus conficitur. Est enim repagulum cancellatum vel reticulatum, quod in ædibus pro fenestris, apponitur, vel ante merces venales obtenditur ad securitatem. Fiunt etiam ex vitro pellucido; præstantque prospectum liberum, sine aeris parum clementis incommodo. Prospicere per transennam dicimus, non penitus, sed obiter & procul inspicere; ut qui negotiatorum merces prospiciunt per cancellos iisdem prætentos. *Gelosia*, *Rastello*, *Ferrata*. Etymon vocis *Transenna*, quod parum diligenter ab aliis traditur, planè assequutus est Servius ad illud *Virgilii* l. 5.

—— *volucrem trajecto in fune columbam*,

vocem illam *trajecto*, exponit, extenso. Ex quo addit transennam vocari funem extensum. Et de extenso quidem fune, sive reticulo, vel funiculis cancellatis, exponendus est *Plautus* in Bacchid. ubi de sene, mox dolis capiendo scribit:

Nunc ab transenna hic turdus lumbricum petit;
Pendebit hodie pulcrè.

Nisi potius hunc locum non tam de reticulo cancellato, quàm

quàm de resticulo tenso in arcuata virga explicari oporteat. Ad eum nempe arcum, appensumque lumbricum (alii formicam alatam appendunt) turdi accurrentes hærent nodo alligati: quod genus tendiculæ, vel potius pedicæ venatoriæ dicitur *Archetto*, *Lacciolo*.

TRANSTILLUM. Parvum transtrum, Vitr. l. 5. 12.

TRANSTRUM. In textura tectorum transtra apud Vitruvium l. 4. 2. sunt trabes sive asseres transversi.

TRIBUNAL. Sumitur pro quovis loco, ubi jus dicitur. Apud Romanos structura erat arcuata editior, ex qua conspici Magistratus ab omnibus posset. Locata ibidem sella curulis, ex qua Prætor judicia ferebat. Vitruvius l. 4. 1. describit Tribunal, quod in Basilica Julia ipse constituerat.

TRICHORUM. Memoratur a Statio l. 1. 3. Exponi solet domus tripartita, quæ tres contignationes, vel in una contignatione tria habet distincta habitacula. *Appartamenti*. Quoniam verò eadem vox legitur apud Spartianum, mendosum locum censet Salmasius, & Trichoro sustituit Trigonum: exponitque ædes Imperatorias, vel templa ad formam triangularem in fastigiis acuminata. Vide *Tectum*.

TRICLINIUM. Non solùm dicitur de tribus mensis discubitoriis, sed de ipsis cœnationibus, nempe cubiculis, ubi triclinia erant disposita. *Cic.* ad Att. l. 3. ult. *Villa ita completa militibus est, ut vix triclinium, ubi cœnaturus Cæsar esset, vacaret.*

TRIGLYPHI. Latinè Trisulci. Tres sunt canaliculi, pro ornamento appositi in zophoris Dorici ordinis. Vitruvius l. 4. 2. ex ædificiis ligneis tradit non pauca transtulisse Architectos veteres ad lapidea & marmorea ædificia. Originem insuper docet habuisse triglyphos a projecturis trabium extra muros, quæ, cum parum venustam exhiberent speciem, præsecabantur, secturis tabella coopertis, &, ne visum offenderent, cera cærulea illitis. Eas verò præsectiones, quæ trium sulcorum formam haberent,

rent, triglyphis Doricis addit originem fecisse. *Triglifi*.

TRIGONUM. Quid sit in pavimentis. Vide *Favi*.

TRIPLYNTHII PARIETES. Vide *Diplynthii*.

TRISPASTOS. Vitr. l. 10. 3. Machina tractoria ad formam ergatæ, a tribus orbiculis, quibus vertitur, appellata.

TRISTEGA. Vide *Distega*.

TRIVIUM. Vide *Bivium*.

TROCHILUS. Vide *Scotia*.

TROCHLEA. Domesticum notumque organum tractorium, non hauriendis solùm aquis, sed oneribus etiam attollendis idoneum. Constat assiculo trajecto per rotulam, quæ circumacta fune ductario, pondera deprimit sublevatque.

TRULLA. Lamina ferrea, fere triangularis, cum ligneo manubrio, qua fabri murarii calcem accipiunt ad inducendum tectorium. *Cazzuola*.

TRULLISSATIO. Trullissandi actus. Vitr. l. 7. 3.

TRULLISSO. Trulla parietem incrustare, loricare, inducere tectorium. *Stabilire*, *Intonacare*, *Lisciare*.

TRUNCUS. A Vitruvio l. 33. sic appellatur columnæ scapus, sive fustis. *Fusto della Colonna*.

TUBI, vel Tubuli fictiles. In aquæductibus mutuò inserti, alligatique cannabinis fasciis glutinatis, aquas deducunt. *Doccioni*. Vitruvius l. 8. 7. præ fistulis plumbeis magnopere commendat tubos fictiles. Præter enim quàm quòd faciliùs admodum refici possunt, si vitium contraxerint; sunt etiam longè salubriores aquæ iis ductæ. Cum enim cerussa, quæ ex plumbo nascitur, vitiosa sit, necesse est ipsum etiam plumbum haud parum noxium esse. Exemplo præterea sunt artifices ipsi plumbarii, qui plumbum fundendo, ex malignis metalli incensi vaporibus, vitiato in membris vigore sanguinis, pallorem inducunt. Addit postremò Magister idipsum comprobare eorum usum, qui cum poculis, patinisque, & vasis argenteis non careant, propter salubritatem

tamen

tamen cibum fictilibus capiunt; quod de Rege Agathocle eſt antiquitus commemoratum. Sed Tyrannus ille rudibus craſſiſque cœnabat fictilibus. Noſtrorum temporum ſubtilioris ingenii gula eſt. Adinventa nimirum eſt ratio figulinis patinis lancibuſque ſplendidiùs quàm argenteis comeſſandi. Neque enim ſolùm vaſis cretaceis affabre picturatis dapes miniſtrantur; ſed ab extremis Japonum, Serumque finibus accerſuntur ſcyphi, pocilla, paropſides, ex tenuiſſima perſpicuaque ſtructura fictili, quæ Veterum eſſe myrrhina plurimis video eſſe perſuaſum. Quamvis nihil eſt cauſæ, quamobrem tam remotæ & laborioſæ ejuſmodi quærantur lautitiæ, cum apud Saxones in Germania ejus generis nitidiſſima vaſa conficiantur. Quæ licèt peritiſſimi artifices auro præligent, & picturis elegantiſſimis exornent, adhuc eorum candori mihi videntur injurii.

TUDES. Malleus. A tundendo dicitur, authore Feſto. Ex quo cognomentum Tudetanis adhæſit iis, qui ad modum mallei caput formatum habent. Hinc porro cognomentum Tuditis Carolo Majori, vulgo *Carlo Martello*, de quo ab *Ægidio Pariſienſi* ſcriptum invenio:

Dictus Tudites, vulgari malleus ore,
Ille ſui ſimul, & contuſi malleus orbis.

TUGURIUM. Ruſticum habitaculum, ſtramentis, arundinibus ulva paluſtri, vel textura viminea tectum. A Paſtoribus Arcadiæ inventum ſcribit Pauſanias in *Atticis*.

TUGURIOLUM. Parvum tugurium. *Apulejus*.

TUMULUS. Propriè cumulus editioris terræ; quoniam præfoſſa terra iterum ſuper ſepulto cadavere coacervatur. Vide *Sepulcrum*.

TURRIS. Præcelſi ædificii genus, erecti ad ſpeciem ſimul & munimentum. Earum inventum Plinius lib. 7. 56. ad Cyclopes retulit. Lapideas tamen fixaſque Tyrrhenum inveniſſe alii contendunt. Non abſurdè antiqui Fabulatores coronam ex turribus Berecynthiæ, quæ Terra ipſis erat, attribuerunt; quòd firmiſſimum ex terra eſſet commini-

miniſcentes ad ejus caput ornandum. Turres abſciſſæ aliæ ſunt, aliæ muris affixæ. Nam de ligneis & mobilibus, ad forum bellicum pertinentibus, non eſt hìc agendi locus. Abſciſſæ ad portuum, & littorum tutamentum, vel ad magnificentiæ pompam in urbibus extruuntur. Quæ muris adhærent, alicubi in domorum attolluntur faſtigiis ad præſidium; ſed plerunque per certa intervalla diſpoſitæ mœnia ambiunt muniuntque. Frequentiſſimus apud nos in templis ſacrarum turrium uſus; in quarum culmine nolæ chalybeæ, roboreis cardinibus appenſæ, certis interdiu noctuque ſonitus ſignis editis, ad orandum, ad ſacrificandum, remque univerſam divinam frequentandam nos admonent invitantque.

TURRICULA. Parva turris.

TUSCUS, vel Tuſcanicus ordo. Vide *Antiquus ordo*.

TYMPANUM. In adjectionibus ſupra columnas eſt ſpatium, triangulari fere figura clauſum intra coronidis ambitum. Vitr. l. 3. 3. *Sfondato*. Item ſpatium intra coronæ circuitum in ſtylobatis & poſtibus januarum. In machinis demum ſpatium eſt, quod ab aliis membris præcingitur, nudumque eſt in medio tabulatum.

TYPOGRAPHIA. Hæc illa eſt ingeniorum nutrix, vindex oblivionis, immortalitatis conciliatrix, nullis præconiis ſatis concelebrata facultas. Ea verò eſt, quæ potiori jure, quam Bibliothecarum, ut tradit Plinius, inventores, ingenia mortalium rem publicam fecit. Quemadmodum ſeptem Græciæ civitates ſuper Homeri patria ſumma olim contentione pugnarunt, nihiloſecius ſuper hujus artis primordiis a plurimis, Germaniæ præſertim, oppidis, eſt validè concertatum. Vide Hofmannum, qui ejus originem accuratè digerit expenditque. Equidem Italia ſi minus ejuſdem inventrix, aut particeps fuit; profectò & confeſtim ardenti illam ſtudio arripuit; & per conſequentes ætates magnopere in dies mirificèque, plurimorum voluminum editione nitidiſſima typis edita, excoluit. Eam laudem præ cæteris Venetiæ, Florentia,

Roma, Neapolis, meritò ſibi vindicant. Uſus artis ex plurimis in omnes alphabeti literas plumbeis characteribus conſtat, qui ſingulis ordinatim diſpoſiti locis diſpertiuntur; deinde aptè ad expreſſionem authographi colligantur, ferreis lamellis ab utroque concluſi margine, ne dilabi diſſolvique poſſint. Mox atramento impreſſorio obliti, prælo ſubjiciuntur, quo adducto reductoque, plagulas carnoſis philyris exceptas, imprimunt adamuſſim atque deſignant.

TYPUS. Non ſolùm rudes formas, & exemplaria artefactorum, ſed ipſas etiam effigies, exiguæ præſertim molis, ut ſunt cruſtæ & ſigilla, ſignificat. *Modello*.

V

VALETUDINARIUM. *Seneca*. Locus, ubi ægroti, vel parum commoda valetudine utentes, curari ſolent. Valetudinarii autem vocantur non ſolùm ægroti curandi, verùm etiam Medici, qui tollendis morbis curam impendunt. *Pandectæ*. *Quibuſdam aliquam vacationem munerum graviorum conditio tribuit, ut ſunt menſores, optiones, & medici valetudinarii*.

VALLUM. Dicitur a vallis virilis generis. Vallus autem eſt palus. Seriatim diſpoſiti valli vallum faciunt. Ex horum colligatione & conſepto, aggeſtitia terra firmato, fiunt aggeres tam ad oram foſſæ in arcibus, & caſtris, quàm ad urbanos uſus, ubicunque repagulis eſt obnitendum. *Palizzata*, *Palificata*.

VALLUS. Palus. Ex quo valla, ideſt conſepti aggeres nectuntur. Vitibus præcipuè opitulantur; ex quo dictum Ariſtophanis in Veſpis: *Vallus vitem deſeruit*. Congruit iis, quibus amici malum rependunt. Contingit enim

enim proſtratos vallos ſecum palmites in terram trahere.

VALVÆ. A volvendo januæ ſic dicuntur; quoniam geminæ ſunt partes ſimul coeuntes, &, cum oportet, reductiles introrſum, & quaſi revolutæ.

VAPORARIUM. Locus in balneis ſtructuræ teſtudinatæ, ubi proximè accenſo igne creabatur calor, & ſudor provocabatur. Vide *Laconicum*.

VARA. Vitr. l. 10. 18. Lignum tranſverſarium, arrectario compactum ad aliquid ſuſtinendum. Auſonii parœmia eſt: *Vara vibiam ſequitur*. Eſt autem vibia arrectarium lignum. Sententia adagii eſt: Abrupto ſemel pudoris freno in præceps homines prolabi in vitiis conſectandis.

VASARIUM. Quid ſit in balneis. Vide *Balneæ*.

VECTIS. Palus ferreus, vel ligneus, aptus ad pondera ſublevanda. *Leva*. Item palus ferreus acuminatus muris diruendis, excidendiſque ſaxis deſerviens. Mihi vel ipſa eſt dolabra, vel illi parum abſimilis. *Paletto*, *Piccone*.

VENTER. Ab animalium ventre ſic dicitur in columnis pars turgidior, & in aquæductibus pars ima, ubi aquarum eſt receptaculum. Ita Baldus ad *Vitr.* l. 8. 7., & Philander ad eumdem l. 3. 3. Magiſtri autem verba ſunt: *Sin autem valles erunt perpetuæ, in declinato loco curſus dirigatur; cum venerint ad imum, tum altè ſubſtruitur, ut ſit libramentum quàm longiſſimum. Hoc autem erit venter*. Ventrem inſuper facere dicitur paries, cum fundamenti, quod plerunque accidit, vitio, in aliqua parte tumeſcit, curvaturque extra limites, & perpendiculum ejuſdem fundamenti: *Alphen.* l. 17. §. *Si ſervitus vend. Si quando paries ita ventrem faceret, ut in vicini domum ſemipedem, aut amplius procumberet &c.*

VENTUS. Definitur aeris fluens unda, cum incerta motus redundantia. In condendis ædificiis vitandæ primùm omnium ſunt poſituræ, quæ parum ſalubribus ventorum flatibus ſunt obnoxiæ. Urbis minus accuratè conditæ exemplum teſte Vitruvio, Mitylene fuit in Inſula Lesbo. Eleganter illa quidem & magnificè ſtructa, ſed parum dili-

diligenter & cautè: Auſtro nimirum flante, ægrotabant cives; cum Corus ingrueret, tuſſiebant; ad Boreæ flamina non poterant conſiſtere propter vehementiam frigoris; idcirco idem Magiſter in ſingulis fere ædificiorum generibus recenſendis, quo ventorum aſpectu locanda ſint, naviter diſtinctèque præcipit.

VERMICULATUM OPUS. Vide *Emblema*, & *Favi*.

VERSURA, æ. Conflexus exterior angulorum in parietibus. Item flexuræ ſunt porticus, quæ a ſcena ad theatri cornua ducebant. Vitr. l. 5. 6.

VESTIBULUM. Non eſt apud aliquos pars ædium, ut apertè docet Gellius l. 16. 5. ſed ante januam locus abſciſſus a via. Uſus erat, ut qui ad negotia tractanda, vel officii gratia veniſſent, nec in via degerent, nec eſſent in ædibus. Sed quoniam Critici non pedanei contendunt acriter idem fuiſſe oſtium & veſtibulum, conciliat eos Scriptores Voſſius a diverſitate temporum. Et antiquitus quidem cum magnificè minus & ſplendidè Romani habitarent, idem fuiſse conſtituit oſtium & veſtibulum; ſed luxu progreſſu temporum ingruente, inter viam & ædes conſepta quædam, undique præcincta muris, fieri conſueviſſe contendit. In ea area interjecta conſiſtebant priùs, quibus in ædes admitti opus erat. Et quidem etiamnum in plurimis Italiæ civitatibus viſuntur, ante Monaſteriorum præſertim, & Templorum januas ejuſmodi interpoſita ſpatia ſub dio, ambituque murorum concluſa. In iiſdem areis, authore Vitruvio, adjectum ſæpe erat tetraſtylon, ideſt quatuor columnarum ſpatium, ad ambulandi opportunitatem diſtinctum. Ibidem autem detinebantur, qui officiorum & ſalutationum gratia heros convenirent. Sed & cuſtodes admiſſionales aderant, qui admittendi, vel dimittendi curam habebant, quos Cornelius Nepos pueros a janua appellat. *Virgil.* l. 6.

—— cernis cuſtodia qualis
Veſtibulo ſedeat?

Nem-

Nempe, ut priùs dixerat,

Tysiphoneque sedens, palla succincta cruenta,
Vestibulum insomnis servat noctesque diesque.

Addo commemoratis vestibulis parum absimiles forsan fuisse porticus, quas ante januas templorum frequenter cernimus; quod ut faciliùs credam, efficit relati superius tetrastyli mentio, ad ambulandum dispositi. A Vesta vestibulum appellatum, quoniam ibidem ignis antiquitus accenderetur. *Ovid.* Fast.

Hinc quoque vestibulum dici reor: inde precando
Dicimus, o Vesta, quæ loca prima tenes.

VIA. Ex Varrone dicitur quasi veha, propter vecturas, quæ ibi fiunt. Sternuntur viæ cæmentis, vel commissura laterum, vel siliceo quadrato lapide, cujusmodi spectatissimæ erant apud Romanos ad plurium dierum iter porrectæ, amplaque latitudine extensæ, cum adjectis utrinque tumulis scansilibus, & milliariorum signis, per certa editis intervalla. Dividunt vias Scriptores in publicas, & privatas. Publicæ dicuntur, per quas omnibus cum bestiis, & curribus iter est liberum: sunt enim in solo publico, & ex publico curatores habent Magistratus ad id designatos. Privatæ sunt, quæ privatorum collatione sunt extructæ. Dividuntur etiam in militares, consulares, prætorias; quæ omnes utpote a publicis Magistratibus constitutæ curatæque, ad usum publicum stratæ sunt. Non deerant apud Romanos ad viarum, & compitorum custodiam Dii tutelares, quos Viales nominabant. Meminit inter alios Plautus in Mercat. Iis porcâ litatum publico sacrificio: *Propertius* l. 4. 1.

Parva saginati lustrabant compita porci.

Curatores viarum ab Augusto primùm creati, ut scribit *Svetonius* in ejus vita per hæc verba: *Nova officia excogitavit, curam operum publicorum, viarum, aquarum &c.* Alii tamen eam laudem referunt ad Julium Cæsarem. Vilem apud Thebanos olim viarum procurationem, Epaminondæ in ignominiam traditam, ab eodem in

præ-

prænobile munus redditum ſic tradit *Valerius Maximus* l. 3. 7. *Epaminondas, cum ei cives irati ſternendarum in oppido viarum contumeliæ cauſa, curam mandarent (erat enim apud eos illud miniſterium ſordidiſſimum) ſine ulla cunctatione id recepit; daturumque ſe operam, ut brevì ſplendidiſſimum faceret, aſſeveravit. Mirifica deinde procuratione abjectiſſimum negotium pro ampliſſimo ornamento expetendum Thebis reddidit*. Præamplus erat publicarum viarum numerus a ſingulis Romæ portis, Flaminia, Appia, Aſinaria, Collatina, Capena, Aurelia, Triumphali, Salaria, Latina, Eſquilina, Oſtienſi, Viminali, aliiſque. Qui primi vias ſilice ſtraverint, Pœni perhibentur. De iiſdem Romæ curandis a C. Sempronio Tribuno plebis lata lex in hanc ſententiam: *Ut viæ in Italia munirentur, ſternerentur, lapidibus milliaria diſcernentibus notarentur, pontes inſtruerentur*. Earum pluribus in locis Italiæ viſuntur adhuc interrupta veſtigia, quæ magnificentiam Veterum diſertè prædicant, ſubſequentium temporum incuriam exprobrant. Appiæ veſtigia maximè omnium ſunt meritò ſpectabilia. Eam viam Appius Claudius a Porta Capena Capuam uſque perduxit. Eandem Julius Cæſar, vel, ut alii malunt, Auguſtus Brunduſium uſque curavit extendi. A Trajano demum inſtaurata legitur. Duo currus obvii facilè per eam migrare poterant. E duriſſimo quadrato ſilice ſtrata, quorum copia, nulla materia nexa, firmiſſimè hærebat. Aderant ad latera cum lapidibus milliaria deſignantibus editiores tumuli, non ſolùm ad reclinanda viatorum onera, & parumper conquieſcendum, verùm etiam ad uſum commodiùs in equos aſcendendi. Vide *Silex*.

VIA TECTA. In re munitoria eſt ſemita in plano declivi poſt marginem foſſæ, qua tecti præſidiarii ad propulſandos hoſtes poſſunt accurrere. *Camino coperto*.

VIBIA. Vide *Vara*.

VICUS. Plurium domorum juxta poſitarum aggregatio. Di-

Diſtinguitur a pago, qui plurimas domos ruſticanas, & fere disjectas amplectitur. Eſt etiam vicus pars civitatis, quorum copioſa conjunctio oppidum facit.

VILLA. Dividitur a Pignorio, & aliis in urbanam, & ruſticam. Urbana cœnationes habet, triclinia, diætas, balneas, cæteraque ad omnimodam formam ædis civicæ. Ejus porro partes antiquitus curabant balneatores, fornacatores, oſtiarii, atrienſes, ex uſu prorſus urbano. Villæ ruſticæ apud Romanos ab omni miniſterio, victualibus, & ſupellectili erant inſtructiſſimæ. Colonos, operaſque glebales omnis generis recenſebant, & miniſtros, qui culinæ, chorti, granario, gallinario, januæ, torculari, camino, celliſque fructuum variorum præeſſent. His omnibus præficiebatur villicus, qui villicam contubernalem, operum omnium laborumque ſociam, famulaſque habebat, lanificio præcipuum in modum, textrinæque operam impendentes. De univerſo villæ paratu præter Scriptores veteres de Re Ruſtica, videndi ſunt commemoratus Pignorius, & Joannes Baptiſta Porta in excultiſſimo opere ſingulari de *Villa*.

VITRUM. Maſſa candicans. Ex arena pellucida littorali, nitro admiſta, & excocta, conficitur. *Tacit.* Hiſt. l. 5. *Belus amnis Judaico mari illabitur, circa cujus os collectæ arenæ, admiſto nitro, in vitrum excoquuntur.* In India ex cryſtallo contuſa confici ab aliis traditur. Ex herba demum, cui helimo nomen, formari, Græcorum inventum fuiſſe, literis eſt conſignatum. Ex hujus herbæ in cineres redactæ copia, excoctoque quodam ſilicis genere, paſſim hodie vitrum componitur. Summus vitro honos haberetur, niſi copia eidem pretium detraheret. Præter enim quàm quòd pocula ex iis, & vaſa lucida conficiuntur, in omnes inſuper colores ſe induit; formaſque in fornacibus, quaſcumque fabri juſſerint, maſſa docili, minimo negotio accipit. Sed ſingularis eorum prærogativa, & præcipua laus eſt, quoniam non

ſolùm

ſolùm flatu formatur, tornoque atteritur, ſed cælaturis etiam, ſcalpturiſque omnis generis exornatur. Nullæ ſunt rerum formæ, in quas non incidi ſe patiatur in poculis vaſiſque menſariis, omnique elegantium cruſtarum genere; ut planè cælatum nihil in auro argentoque tam ſit demirandum, quod pellucida ea materia affabre inciſa non referat. Poſtquam verò expreſſas imagines, atque adeo hiſtorias obſtupueris, ſupereſt, quòd prodigii loco meritò haberi poſſit, in tam elaborata ſtructura bracteolæ tenuiſſimæ longè pluris eſtimanda fragilitas.

VIVARIUM. Locus, ubi animalia omnis generis, ſive quadrupedes domeſticæ, feræque ſint, ſive aves, aut piſces aſſervantur. Ex uſu tamen de feris ſilveſtribus dicitur, quæ, quoniam ibi vivæ cuſtodiuntur, nuncupationem Vivario indiderunt. *Parco*, *Vivajo*. Vide *Leporarium*.

UMBELLATI CLAVI. Vide *Clavus*.

VOLUTA. Circumflexa eſt curvatura, & in ſe retortis cauliculis, qui ad latera abaci ſubnaſci videntur in capitulis Jonici, & Corinthii ordinis. Vitr. l. 4. 1. *Voluta*.

URBS. Civitas. Sed hæc populum intra muros, Urbs mœnia & ædificia reſpicit. Vide *Civitas*.

X

ENODOCHIUM. Diverſorium peregre adventientium, cujus curatores Xenodochi appellantur.

XYSTUS, & apud Vitruvium etiam Xyſtum. Non ſolùm eſt porticus tecta, æquato perpolitoque ſolo Athletis deſerviens, ex quo nominis originatio apud Græcos; verùm etiam ambulatio aperta & ſubdialis, arboribus, odoratiſque floribus conſita, aptatis etiam ad apricandum, vel

vel ad umbrosum hospitium, sedilibus. *Plin.* l. 2. 17. *Xystus violis odoratus*. Portico, Viale.

Z

ETA. Apud Criticos expungi solet hoc nomen apud Lampridium, & substitui Diæta. Vide *Diæta*.

ZOPHORUS. Pars est epistylii (moneo autem iterum epistylium non esse capitulum columnæ, sed quod est supra capitulum; sumique vel pro superliminari, vel pro integra trabeatione, & adjectionibus supra columnas) Italis *Fregio*. Pars autem est supra tæniam, sive quadram, *Listello*, *Quadretto*. Ornabatur antiquitus ex scalptis patinis, & boum capitibus, de more Veterum ornandi structuras earum rerum imaginibus, quæ solebant adhiberi in sacrificiis; boves autem in iis mactati, & eorum sanguis exceptus in patinis. Inductæ postea aliorum animalium, rerumque diversarum effigies, pro artificum nimirum arbitrio, vel studio gratificandi suam operam iis, quorum imperio vel suasu ædificia struerent, translatis in Zophoros imaginibus, quas scuta eorum gentilitia referebant. Zophorus a figuris animalium ex Græco dicitur.

INDICULUS
DICTIONUM PRÆFIXARUM
Distributus per Classes rerum.

CAPITA CLASSIUM

I.

De Architecto, & Architectura ædificatoria generatim.

II.

Structurarum rationes, usus que varii.

III.

Materia Architecturæ ædificatoriæ.

IV.

Instrumenta, & machinæ Architecturæ ædificatoriæ.

V.

Artifices, & fabri.

VI.

Deformationes, mensuræ, & regulæ.

VII.

Ædificia memoratu digna.

VIII.

De columnis, earum partibus, & ornatu.

IX.

Partes Civitatis.

X. *Par-*

X.

Partes Templi.

XI.

Partes Ædium.

XII.

De re Munitoria.

XIII.

De re Balneari.

XIV.

De re Scenica, Theatrali, & Palæstrica.

XV.

De Aquæductibus.

XVI.

Quæ supersunt extra classes.

I.

De Architecto, & Architectura ædificatoria generatim.

Ædificatio.
Anaglyptice.
Araneus.
Architecton.
Architectonice.
Architectura.
Architectus.
Cælatura.
Conflatura.
Dædalæa opera.
Dispositio.
Eurythmia.
Fusoria ars.
Geometria.
Graphis.
Hirundo.
Idolum.
Moduli.

Plaſtice.
Proplaſtice.
Ratiocinatio.
Scalptura.
Sculptura.
Statuaria.
Symmetria.
Teſtudo.
Toreutice.

II.

Structurarum rationes uſuſque varii.

Abacus.
Acceſſiones.
Aceratum.
Amygdalatum opus.
Anaglypta.
Apparitio.
Apparatus.
Argumentum.
Aſarotum.
Caliculata ædificia.
Cataglypha.
Catenatio.
Coagmentum.
Coaſſatio.
Circummunitio.
Columnatio.
Communitio.
Competentia.
Compoſitus ordo.
Concatenatio.
Concratitius paries.
Congeſtitius, a, um.
Contignatio.
Corinthius ordo.
Corium.
Craticula.
Crepido.
Cruſta.
Cubile.
Culcita.
Cultellare.
Dentes.
Deſpumo.
Diamicton.
Diatheſis.
Diplynthii parietes.
Ecphora.
Echtypa.
Emblema.
Eminentia.
Emplecton.
Expreſſio.
Fabrica.
Farctura.
Favi.
Fiſtucatum opus.
Forma.
Fricatio.
Frontones.
Fundamentum.
Hyaloſtraton.
Hypetra.

Hy-

Hypogæum.
Iconicæ imagines.
Implumbo.
Incertum opus.
Inteſtinum opus.
Iſodomum.
Jugamentum.
Laxamentum.
Lithoſtrota.
Lorica.
Maceria.
Magalia.
Muſivum opus.
Nubilarium.
Nucleus.
Ordinarius, a, um,
Orthogonius, a, um.
Pando, as.
Parietes cratitii.
Periſtylium.
Pinſatio.
Plano pede.
Prætenturæ.
Proclinatio.
Prominentia.
Pſeudiſodomum.
Pſeudourbana ædificia.
Quadraturæ vitreæ.
Reductus, a, um.
Replum.
Reticulatum opus.
Romanus ordo.
Ruderatio.
Scalpturata pavimenta.
Sculptura.
Signinum opus.
Simus, a, um.
Statuminatio.
Structura ordinaria.
Subdialia pavimenta.
Subdialis, le.
Subſtructio.
Subtegulana pavimenta.
Tabulatio.
Tectorium.
Tectura.
Teſſellatum opus.
Teſtudinatum tectum.
Toreuma.
Trigonum.
Triplynthii parietes.
Trulliſſatio.
Venter.
Vermiculatum opus.
Verſura.

III.

Materia Architecturæ ædificatoriæ.

Æs.
Albarium.
Arena foſſilis.
Arenariæ fodinæ.
Arenarium.
Argentum.

Ar-

Argilla.
Aſſer.
Aſſerculus.
Aſſi lapides.
Aſſiculus.
Aſſis.
Aſſulæ.
Aurum.
Beſſales laterculi.
Bipedæ.
Bitumen.
Cæmentum.
Cæſalis.
Cæſpes.
Calx.
Cantherii.
Capreoli.
Carbunculus.
Catena.
Cervi.
Chelonicum.
Claves.
Clavus.
Cnodaces.
Creta.
Cryſtallus.
Cultellus.
Delicia.
Diatoni lateres.
Electrum.
Embolus.
Everganeæ trabes.
Ferrum.
Fibula.
Fodinæ.
Frontati lateres.
Gemma.
Glarea.
Glutinum.
Granum marmoreum.
Gypſum.
Holoſphyratos.
Intercardinatæ trabes.
Interpenſiva.
Intritum.
Lapicidina.
Lamina.
Lapis.
Later.
Lignum.
Longurius.
Lutum.
Magnes.
Marmor.
Marmoratum.
Materies.
Merones.
Metallum.
Mortarium.
Muſcarii clavi.
Orichalcum.
Palus.
Paxillus.
Plumbum.
Rediviva.
Rudus.
Sabulum.
Semilateres.
Silex.
Stannum.
Sublica.
Subſcus.

Suc-

Succinum.
Talea.
Tegula.
Testa tunsa.
Testacea spicata Tiburtina.
Tigillum.
Tignum.
Tophus.
Trabs.
Transtillum.
Tubi.
Vara.
Vibia.
Vitrum.

IV.

Instrumenta, & machinæ Architecturæ ædificatoriæ.

Acrobaticum.
Ansa.
Antarii funes.
Antoche.
Arca.
Armillæ.
Artemon.
Axis.
Axis in peritrochio.
Banausos.
Bidens.
Bipennis.
Cælum.
Callopes.
Capulus.
Caput.
Carchesium.
Catena.
Clavis.
Clavus.
Cochlea.
Cribrum.
Cuneus.
Dolabra.
Epibathra.
Epischidion.
Ergata.
Ferramentum.
Forceps.
Funale.
Funis.
Grus.
Habenæ.
Helices.
Hypomoclion.
Incerniculum.
Liaculum.
Ligo.
Machina.
Malleus.
Manubrium.
Mechanica.
Mola.
Nervus.
Organum.
Pala.
Pecten.
Pegma.

Pen-

Pentaſpaſton.
Polyſpaſton.
Raſtrum.
Retinaculum.
Rutrum.
Sarculus.
Scalprum.
Scapha.
Scyphus.
Securis.
Securis dolabrata.
Serra.
Sucula.
Terebra.
Triſpaſtos.
Trochlea.
Trulla.
Tudes.
Tympanum.
Vectis.
Umbo.
Umbellati clavi.

V.

Artifices, & fabri.

Ædificator.
Ærarius.
Albarii.
Albini.
Anaglyptes.
Cælator.
Calcarii.
Cavatores.
Cruſtarii.
Dealbatores.
Faber.
Fabricator.
Fictor.
Figulus.
Lapidarius.
Marmorarius.
Plaſtes.
Scalptor.
Sculptor.
Statuarius.
Structor.
Tectores.
Tignarius.

VI.

Deformationes, menſuræ, & regulæ.

Acæna.
Adumbratio.
Æquipondium.
Amuſſis.
Ancon.
Archetypon.

Bolis.

Bolis.
Chorobates.
Circinus.
Commenſus.
Decempeda.
Deformatio.
Diagramma.
Didoron.
Digitus.
Dioptra.
Echinometræ.
Euthygrammus.
Exemplar.
Filum.
Forma.
Funiculus.
Gnomon.
Hexempeda.
Ichnographia.
Iconiſmus.
Libella.
Libra.
Libramentum.
Linea.
Menſura.
Meſolabium.
Norma.
Orthographia.
Palmus.
Pentadoron.
Perpendiculum.
Pes.
Proplaſmata.
Prototypon.
Quinaria.
Regula.
Rubrica.
Scenographia.
Schema.
Sciographia.
Semipes.
Sexquipes.
Signaculum archetypum.
Tetradoron.
Typus.

VII.

Ædificia memoratu digna.

Abaton.
Academia.
Amphitheatrum.
Aquæductus.
Arcus triumphalis.
Armamentarium.
Arx.
Aſylum.
Athenæum.
Balneæ.
Baſilica.
Canopus.
Circus.
Cloaca.
Coloſſus Solis.
Columnæ Herculis.

Heptaphonos.
Hermatena.
Hermeracles.
Maufoleum.
Naumachia.
Octogonon.
Palladium.
Penfiles horti.
Phari.
Pœcile.
Pyramis.
Templum Dianæ Ephefiæ.

VIII.

De Columnis, earum partibus, & ornatu.

Abacus.
Acanthus.
Acroteria.
Alæ.
Alveus.
Amphiproftylos.
Ancon.
Anulus.
Antæ.
Antepagmenta.
Anticum.
Antiquus ordo.
Apophyges.
Apothefis.
Arcoftylos.
Aftragalus.
Atticurges.
Axis.
Balauftium.
Baltheus.
Bafis.
Bafes ftructiles.
Calathus.
Campanulæ.
Canaliculi.
Capitellum.
Capreoli.
Cathetus.
Cincinni.
Columella.
Columna.
Columnæ fpirales.
Compofitus ordo.
Corinthius ordo.
Corona.
Cymation.
Decaftylos.
Denticuli.
Deftina.
Diaftylos.
Doricus ordo.
Echinus.
Entafis.
Epiftylium.
Euftylos.
Fafcia.
Femora.
Flores.
Folia acanthi.
Gula.

Gut-

Guttæ.
Harpaginetuli.
Helices.
Hemitriglyphi.
Hexaſtylos.
Hypotrachelium.
Incumba.
Intercolumnium.
Interordinium.
Jonicus ordo.
Lyſis.
Medianæ columnæ.
Metopæ.
Monotriglyphos.
Monopteros.
Monolithus, a, um.
Mutulus.
Octaſtylos.
Opa.
Paraſtatæ.
Peripteros.
Periſtylum.
Pila.
Plynthis.
Plynthus.
Proſtylos.
Pſeudodipteros.
Pſeudoperipteros.
Pteroma.
Pulvinus.
Pycnoſtylos.
Quadra.
Romanus ordo.
Roſæ.
Scamillus.
Scapus.
Scotia.
Semicanaliculus.
Semimetopium.
Sima.
Solidus, a, um.
Spicula.
Spira.
Stela.
Stria.
Strix.
Structilis, le.
Stylobata.
Supercilium.
Superliminare.
Syſtylos.
Tænia.
Tetraſtylos.
Torus.
Torulus.
Triglyphi.
Trochilus.
Truncus.
Tuſcus ordo.
Tympanum.
Venter.
Voluta.
Zophorus.

IX.

Partes Civitatis.

Academia.
Ædes.
Ærarium.
Amphitheatrum.
Angiportus.
Apotheca.
Armamentarium.
Arx.
Aquarium.
Aquæductus.
Archìum.
Arcus triumphalis.
Asceterium.
Athenæum.
Basilica.
Bibliotheca.
Bivium.
Bovile.
Brephotrophium.
Bule.
Callis.
Calcographia.
Castellum.
Castrum.
Circus.
Civitas.
Civitatula.
Cloaca.
Cœnobium.
Comitium.
Compita.
Crypta.
Cryptoporticus.
Curia.
Curotrophium.
Custodia.
Diversorium.
Diverticulum.
Domus.
Domuncula.
Domuscula.
Ergastulum.
Fons.
Forum.
Gazophylacium.
Grammatophilacium.
Granarium.
Gymnasium.
Hippodromus.
Ichthyopolion.
Lupanar.
Lycæum.
Mala mansio.
Navale.
Naumachia.
Nessotrophion.
Nosocomium.
Œnopolium.
Officina.
Oppidum.
Pagus.
Pistrinum.
Platea.
Pomarium.

Pons.

Pons.
Popina.
Portæ.
Porticus.
Portus.
Prætorium.
Proſeucha.
Ptechotrophion.
Quadrivium.
Schola.
Semita.
Senaculum.
Senatus.
Spectaculum.
Suburbium.
Summœnium.
Taberna.
Tablinum.
Tabularium.
Templum.
Theatrum.
Thermæ.
Tribunal.
Trivium.
Turris.
Typographia.
Valetudinarium.
Via.
Vicus.
Villa.
Urbs.
Xenodochium.
Xyſtus.

X.

Partes Templi.

Adytum.
Ædes.
Ædicula.
Ætoma.
Alæ.
Altare.
Ambo.
Antæ.
Anticum.
Apſis.
Ara.
Aſarotum.
Aſylum.
Baptiſterium.
Baſilica.
Cella.
Cellula.
Conſeptum.
Delubrum.
Eccleſia.
Eccleſiaſtirion.
Fanum.
Faſtigium.
Faviſſæ.
Feſtra.
Fornix.
Gradus.
Hypetra.

Lararium.
Odeum.
Penetrale.
Peribolus.
Pronaus.
Propylæum.
Prothyra.
Pulpitum.
Pulvinar.
Puteal.
Sacellum.
Sacrarium.
Sanctuarium.
Sepulcretum.
Tectum.
Templum.
Tholus.
Trichorum.
Veſtibulum.

XI.

Partes ædium.

Abacus.
Ædes.
Ædicula.
Ætoma.
Affixa.
Alæ.
Ambrices.
Ambulacrum.
Ambulatio.
Anabathrum.
Anaclytiria.
Ancon.
Andrones.
Andronides.
Antæ.
Antefixa.
Antenna.
Antepagmenta.
Anticum.
Apſis.
Aquilegium.
Archium.
Armamentarium.
Armarium.
Atrium.
Auguſtale.
Aviarium.
Aula.
Barycæ, &
Barycephalæ.
Bibliotheca.
Biclinium.
Biforis.
Camera.
Cameræ canniciæ.
Caminus.
Canalis.
Cancelli.
Cardo.
Caſa.
Caſula.
Cavædium.
Cella.
Cella ſuppoſititia.

Cel-

Cellula.
Cellarium.
Circumplurium.
Ciſterna.
Clauſtellum.
Clauſtrum.
Clauſum.
Clibanus.
Climacis.
Cochlidium.
Cœnaculum.
Cohors.
Colliciæ.
Compluvium.
Conclave.
Contignatio.
Coquina.
Cornix.
Corſa.
Crypta.
Cryptoporticus.
Cubiculum.
Culina.
Culmen.
Cuneus.
Curriculum.
Deambulacrum.
Deambulatorium.
Deductorium.
Delumbata lacunaria.
Diæta.
Diſtega.
Doma, atos.
Domicilium.
Domuncula.
Domus.
Domuſcula.
Dormitorium.
Echinatum tectum.
Epithitides.
Equile.
Exoſtra.
Falere.
Familiaricæ cellæ.
Faſcia.
Faſtigium.
Feneſtra.
Focus.
Fœnile.
Forica.
Fores.
Fornax.
Fornix.
Fumarium.
Furnus.
Gallinarium.
Granarium.
Gurguſtium.
Gynæceum.
Habitatio.
Hamatæ tegulæ.
Hara.
Heliocaminus.
Hexaclinon.
Hibernaculum.
Horreum.
Hortus.
Hyperthyron.
Hypoſtegæ ambulationes.
Janua.
Imbrex.
Impages.

In-

Infumibulum.
Inlices.
Intergerinus paries.
Inertignium.
Intervallum.
Lacunar.
Latrina.
Leporarium.
Limen.
Loculamentum.
Lorica.
Lumen.
Meniana.
Mesaula.
Musæum.
Oeci.
Optrotheca.
Ornithones.
Ostium.
Pedagogium.
Pagmentum.
Palatium.
Palearium.
Paries.
Parthenones.
Pavimentum.
Pectinatum tectum.
Pentastichæ porticus.
Peristerotrophium.
Pergula.
Periterides.
Pinacotheca.
Piscina.
Podium.
Postes.
Posticum.
Præsepe.
Præsterga.
Procœton.
Promptuarium.
Prostas.
Prothyra.
Prothyris.
Pseudothirum.
Puteus.
Quadrifores.
Roborarium.
Salutatorius, a, um.
Scala.
Scandulæ.
Semifastigium.
Specula.
Speculatorium.
Speculum.
Stabulum.
Stillicidium.
Suggrunda.
Supercilium.
Superliminare.
Tabulatum.
Tectum.
Thalamus.
Thyroma.
Transenna.
Trichorum.
Tristega.
Valvæ.
Vestibulum.
Vivarium.
Xystus.

XII. *De*

XII.

De re Munitoria.

Acceſſiones.
Agger.
Agger viæ tectæ.
Antemurale.
Antemuranus, a, um.
Anterides.
Arca.
Arx.
Auricula.
Cancelli.
Caſſis.
Caſtellum.
Caſtrum.
Cataracta.
Cornuta opera.
Coronata opera.
Cortina.
Crypta.
Cuniculus.
Eriſma.
Feneſtella.
Forceps.
Foſſa.
Fuſſula.
Fulcrum.
Fulmen.
Fultura.
Lorica.
Lunatæ munitiones.
Margo foſſæ.
Mœnia.
Munitio.
Orthoſtrota.
Palatio.
Parmula.
Pedamentum.
Peribolus.
Phalanga.
Pila.
Pinnæ.
Pluteus.
Polygonius.
Præſidium.
Prætenturæ.
Proceſtrium.
Promurale.
Propugnaculum.
Receptus.
Repagulum.
Reſciſſiones.
Reſectiones.
Roſtrum.
Scabella.
Scereobata.
Suſtentaculum.
Tibicen.
Turris.
Vallum.
Vallis.
Via tecta.

XIII. *De*

XIII.

De re Balneari.

Alveus.
Alypterium.
Apodyterium.
Aquarium.
Aſſa.
Baptiſterium.
Celum.
Caldarium.
Coniſterium.
Conſternium.
Cuniculus.
Dureta.
Elæotherium.
Excaldationes.
Frigida lavatio.
Frigidarium.
Hypocauſtum.
Labrum.
Laconicum.
Lavacrum.
Piſcina.
Præfurnium.
Propnigeum.
Schola.
Solium.
Sphæriſtærium.
Sudatorium.
Tepidarium.
Vaporarium.
Vaſarium.

XIV.

De re Scenica, Theatrali, & Palæſtrica.

Alæ.
Amphitheatrum.
Ara.
Baltheus.
Bronteum.
Buleuticon.
Cavea.
Choragium.
Claudiana tonitrua.
Coricæum.
Cortina.
Cuneus.
Diazomata.
Eccleſiaſtirion.
Ephœbeum.
Epiſcenium.
Equeſtria.
Exoſtra.
Falere.
Fori.
Gradatio.
Hypoſcenium.
Logeum.
Orcheſtra.

Pa-

Palæſtra.
Podium.
Popularia.
Poſticum.
Præcinctiones.
Proſcenium.
Pulpitum.
Scalaria.
Scena.
Sedilia.
Spoliatorium.
Subſellium.
Thymele.
Verſura.

XV.

De Aquæductibus.

Acceptorius.
Actus.
Alveus.
Aquagium.
Aquarium.
Aquæductus.
Calix.
Canalis.
Caſtellum.
Colluviaria.
Columbaria.
Columnaria.
Commiſſura.
Conceptela.
Crypta.
Dioptra.
Diverticulum.
Dividiculum.
Emiſſarium.
Epiſtomium.
Erogatorius.
Expreſſio.
Fiſtula.
Forma.
Geniculus.
Immiſſarium Lamina.
Moduli.
Nares.
Piſcina.
Puteus.
Rivus.
Tubi.
Venter.

XVI.

Quæ ſuperſunt extra claſſes.

Ad unguem.
Anatonus.
Ancæſa.
Arrectarius.

Atlan-

FINIS.

INDEX VOCUM ITALICARUM.

A

ABbozzatura. *vedi* Accademia.	Adumbratio, Ichnographia. Athenæum.
Adombrazione.	Sciographia.
Aggetti.	Acceſſiones, Crepido, Ecphora, Prominentia, Prætenturæ.
Aguglia.	Obelus.
D'un pezzo ſolo.	Monothilos.
Ale.	Alæ.
D'un pezzo ſolo.	Monodipteros.
Due ale.	Dipteros.
Ale in giro.	Peripteros.
Due ale finte.	Pſeudodipteros.
Ale in giro finte.	Pſeudoperipteros.
Altare.	Altare, Ara.
Alzato.	Orthographia.
Ambra.	Succinum.
Anello.	Anulus.
Angolo.	Angulus.
Di più angoli.	Polygonius.
Anima del capitello Corintio.	Calathus.
Antiporta.	Antepagmentum, & vide *Buſſola*.
Anfiteatro.	Amphitheatrum.
Appartamento.	Cœnaculum, Dieta, Trichorum.
Aquedotto.	Aquagium, Aquæductus, Ciſterna.

Architetto.	Architectus, Architecton.
Architettura.	Architectura.
Arco trionfale.	Arcus triumphalis.
Archivio.	Archivium, Grammatophilacium, Tablinum.
Archipenzolo.	Libella, Perpendiculum.
Architrave.	Epiſtylium, Hyperthyron, Supercilium, Superliminare.
Argano.	Ergata.
Argine.	Agger, Vallum, Dentes, Conſeptum, Phalere, Palatio.
Argento.	Argentum.
Armatura.	Fultura.
Armeria.	Armamentarium.
Armario.	Armarium.
Arrotare.	Deſpumo.
Arſenale.	Navale.
Aſſe.	Aſſer.

B

BAgno.	Alveus. Balnea, Baptiſterium, Thermæ.
Balauſtro.	Balauſtium.
Balcone. Vedi *Ringhiera*.	
Baleſtriera. Vedi *Feritoja*.	
Baluardo.	Propugnaculum.
Barbacane. Vedi *Sperone*.	
Baſe.	Baſis, Atticurges, Spira.
Batteria. Vedi *Argine*.	
Battipalo.	Fiſtuca.
Bettola.	Œnopolium.
Bianco.	Albarium.
Bietta. Vedi *Zeppa*.	
Bilico.	Libra.

Bi-

Bitume.	Bitumen.
Bolino.	Calchographia.
Borgo.	Suburbium.
Bronzo.	Æs.
Bronzo lavorato, o di getto.	Holoſphyratos.
Buſſola.	Prothyra.

C

CAlamita.	Magnes.
Calce.	Calx.
Calce a lavoro.	Arenatum.
Calcinaccio.	Rudus.
Calo o riſtringimento della colonna.	Apophygis, Apotheſis, Hipotrachelium.
Camera.	Cella, Cubiculum, Hibernacula.
Camera per ſoli uomini.	Andrones.
Per ſole donne.	Gynæceum, Œci.
Camei.	Cimelia, Gemma, Ectypa.
Camino.	Caminus, Focus.
Cammino coperto.	Via tecta.
Campana.	Campana.
Campanelle. Vedi *Goccie*.	
Canale.	Canalis, Tubi, Fiſtula, Imbrices, Nares.
Cancelleria. Vedi *Archivio*.	
Cancelli.	Cancelli.
Capanna.	Magalia, Tugurium.
Canopo.	Nympheum.
Capitello.	Capitulum.
Caponiera.	Arca.
Cappella.	Ædicula, Cella, Sacellum, Lararium.
Carcere.	Carcer, Cuſtodia, Ergaſtulum, Mala manſio, Arca.
Cardine.	Axis, Cardo.

Cartella. Cartellone. Cartoccio.	Cincinni, Helices, Ancones, Capreoli, Cauliculi, Claviculæ.
Caſa.	Ædes, Domus, Caſa.
Caſa matta.	Crypta cœca.
Caſſa.	Arca.
Catena.	Catena.
Caſtello.	Caſtrum.
Caſtello da imbiancare.	Acobaticon.
Catacombe.	Catogæum, Crypta.
Cateto.	Cathetus.
Cavalli.	Cantherii.
Cavetto.	Scotia, Trochilus.
Cavicchio. Vedi *Zeppa*.	
Cazzuola.	Trulla.
Cemento.	Cœmentum.
Centina. Vedi *Armatura*.	
Cerchielli.	Armillæ.
Ceſſo. Vedi *Fogna*.	
Chiavi.	Claves.
Chieſa. Vedi *Tempio*.	
Chiodo.	Clavus.
Chiocciola. Vedi *Strettojo*.	
Cloaca.	Cloaca.
Chioſtro. Vedi *Cortile*.	
Cimaſa.	Cymation.
Cimiterio.	Sepulcretum.
Ciſterna.	Faviſſæ. Ciſterna.
Città.	Civitas, Urbs, Oppidum.
Circo.	Circus.
Coloſſo.	Coloſſus.
Colmigno.	Culmen.
Colonna.	Columna, Deſtina, Stela, Tibicen, Structiles.
D'un pezzo.	Monolithus.
Di quattro ordini.	Tetraſtylos.

Di ſei.

Di sei.	Hexastylos.
Di otto.	Octastylos.
Di dieci.	Decastylos.
Colonnato doppio.	Amphiprostylos.
Largo.	Areostylos, Diastylos.
Colonnato d'avanti.	Prostylos.
Colonnato stretto.	Pycnostylos.
Con tramezzo largo quanto tre colonne.	Eustylos.
Spazio tra le colonne.	Intercolumnium; Interordinium.
Spazio, tramezzo di due colonne.	Systylos.
Compasso.	Circinus.
Conserva.	Aquilegium.
Condotto sotterraneo.	Rivus.
Contignazione. Vedi *Solajo*.	
Coppi. Vedi *Canali*.	
Cornice.	Corona.
Corridore.	Curriculum.
Cortina.	Cortina, Lorica.
Crivello.	Cribrum, Incerniculum.
Cupola.	Tholus.
Curia.	Curia, Basilica.

D

DAdo.	Abacus, Plynthus.
Dar l'orso.	Despumo.
Dardi.	Spicula.
Dentelli.	Denticuli.
Disegno.	Deformatio, Diagramma, Exemplar, Forma.
Dispensa.	Cellarium.
Doccioni.	Tubi.

Era-

E

ERario.	Ærarium, Gazophylacium.

F

FAbrica.	Fabrica, Ædificatio, Structura ordinaria, Incertum opus, Rediviva, Signinum opus, Inteſtinum opus, Statuminatio, Ruderatio.
Fabrica in ottangolo.	Octogonon.
Fari.	Phari.
Faſcia.	Faſcia, Corſa.
Feneſtra.	Feneſtra.
Feritoja.	Feneſtella.
Ferrata.	Clathri. Tranſenna.
Ferro.	Ferrum.
Feſtone.	Encarpus.
Fibbia. Vedi *Manico*.	
Filo, miſura.	Amuſſis, Filum, Rubrica.
Finimento.	Epiſtylium, Acroteria, Epitithides.
Fiore.	Flores, Roſa.
Fondere.	Fuſoria ars, Conflatura.
Fondamento.	Fundamentum.
Fogna.	Forica, Latrina.
Fontana.	Fons.
Fontanile.	Aquarium.
Forconi.	Cervi.
Forno.	Furnus, Clibanus.
Fortezza.	Arx.
Fortino.	Caſtellum.
Foſſa.	Foſſa, Fovea.
Frataccio.	Liaculum.

Fre-

Fregio .	Zophorus .
Fuſajolo .	Aſtragalus .
Fune .	Funis .
Fuſto della colonna .	Truncus, Scapus .

G

GAbbinetto .	Conclave, Penetrale .
Galleria .	Pinacotheca . Vedi *Viale* .
Geloſia . Vedi *Ferrata* .	
Gemma .	Gemma .
Geometria .	Geometria .
Goccie, e Gocciole .	Guttæ .
Gocciolatojo . Vedi *Liſtello* .	
Gola, Gola dritta, Gola rovercia . Vedi *Cimaſa* .	
Goletta .	Sima .
Gradetto . Vedi *Anello* .	
Gradini .	Scamillus .
Granaro .	Granarium, Horreum .
Grondaja .	Collitiæ, Stillicidium, Suggrunda .
Guardarobba .	Apotheca, Choragium .

I

IMmagine .	Imago, Iconicæ imagines, Cereæ imagines . Idolum . Simulacrum .
Incamiſciata .	Peribolus .
Incroſtatura .	Corium .
Intaglio .	Cataglypha, Scalpturata pavimenta .

La-

L

LAberinto.	Labyrinthus.
Laſtra.	Lamina.
Latta.	Ferrum.
Lavoro Iſtorico.	Argumentum, Toreuma.
Legno.	Materies, Lignum.
Letto, o forame, dove poſan le travi, o altro.	Opa, Columbar.
Leva.	Vectis Hypomoclion.
Liſciare.	Trulliſſo, Deſpumo.
Liſtello.	Quadra, Tænia.

M

MAcera.	Aceratum opus, Aſſi lapides.
Machina.	Machina.
Manico.	Anſa, Capulus, Manubrium.
Mangiatoja.	Præſepe.
Marco.	Æquipondium.
Marmo.	Marmor.
Martello.	Malleus. Tudes.
Maſchio.	Embolus.
Matrici.	Echinometræ, Typus, Forma.
Mattone.	Later.
Mattone piſto.	Teſta tunſa, Signinum opus.
Mazza.	Malleus.
Mecanica.	Mechanica.
Menzola.	Mutulus.
Merlo.	Pinna.
Metallo.	Metallum.
Mezzaluna.	Caſſis.
Mina.	Cuniculus.
Miniera.	Fodinæ.

Mo-

Molino.	Mola, Pistrinum.
Monaco.	Columna.
Modello.	Proplasma, Typus. Vedi *Disegno*.
Monasterio.	Asceterium, Cœnobium, Parthenones.
Moneta.	Nummi.
Mora. Moriccia.	Rudes.
Morse.	Frontones.
Muro.	Mœnia, Murus, Paries.
A due teste.	Diatoni Lapides.
A due, o tre ordini di mattoni.	Diplynthii, vel Triplynthii parietes.
A secco.	Macera.
Gonfio per vizio.	Proclinatio, Venter, Pando, as.
A due ale.	Dipteros, e vedi *Alæ*.
Musaico.	Amygdalatum opus, Favi, Lithostratos, Crustæ, Asarotum, Emblema, Testacea spicata Tiburtina, Tessellatum opus, Vermiculatum opus.

N

NIcchie.	Columbar, Loculamenta.

O

OCchio della voluta.	Oculus.
Opera a corno.	Cornuta opera.
Opera coronata.	Coronata opera.
Oratorio.	Ecclesiastirion.
Orchestra.	Orchestra.

Ordine.	Diſpoſitio, Eurythmia, Diathefis.
Ordine Toſcano.	Antiquus ordo.
Ordine Dorico.	Doricus ordo.
Ordine Corintio.	Corinthius ordo.
Ordine Jonico.	Jonicus ordo.
Ordine Compoſto.	Compoſitus ordo.
Orecchione.	Auricula.
Originale.	Archetypum.
Orlo.	Impages.
Oro.	Aurum.
Orſo.	Fiſtuca.
Orto.	Hortus.
Orti di Babilonia.	Penſiles horti.
Oſpedale.	Valetudinarium.
Ottone.	Orichalcum.
Ovolo.	Echinus.

P

PAlanca.	Phalanga.
Palco. Vedi *Ringhiera*.	
Palizzata.	Palatio, Vallum.
Palladio.	Palladium.
Palo.	Palus.
Palo. / Paletto da ſmover ſaſſi.	Dolabra.
Palmo.	Palmus.
Parapetto. Vedi *Argine*.	
Pancia della colonna.	Entaſis.
Parettoli.	Carcheſium.
Parco.	Leporarium, Roborarium, Vivarium.
Paſſetto. Vedi *Corridore*.	
Paſſetto, miſura.	Regula, Linea.
Pavimento.	Pavimentum.

Pe-

Pecile.	Pœcile.
Peſchiera.	Piſcina.
Petraja.	Lapicidina.
Pianelle.	Ambrices.
Pianetti.	Femora.
Pianuzzo.	Supercilium.
Pianta.	Ichnographia.
Piazza.	Area, Forum, Platea.
Piazza d'arme.	Area.
Piccone.	Dolabra.
Piediſtallo.	Stylobata.
Pilaſtrata.	Paraſtatæ.
Pilaſtro.	Pila.
Piombino. Vedi *Archipenzolo*.	
Piombo.	Plumbum.
Piramide.	Pyramis.
Piumaccio. Vedi *Polvino*.	
Poggiolo. Vedi *Ringhiera*.	
Pollajo.	Gallinarium.
Pomice.	Pumex.
Ponte.	Pons.
Porcellana.	Murrhina.
Porta.	Janua, Oſtium, Porta, Fores, Thyroma.
Porta ſecreta.	Poſticum.
Portico.	Anticum, Porticus, Cryptoporticus, Pronaus, Propyleum, Pœcile, Lycæum.
Porto.	Portus.
Pozzolana.	Arena foſſilis.
Pozzo. Vedi *Ciſterna*.	
Profilo.	Scenographia.
Proporzione.	Commenſus, Symmetria, Competentia.

Puntello. Vedi *Sperone*.
Pulvino. — Pulvinus, Pulvillus, Culcita, Torus.

R

Regia. — Augustale, Basilica, Regia.
Regolo. — Asserculus, & vide *Anello*.
Ricinto. Vedi *Cordone*.
Rilievo. — Anaglypha, Eminentia, Expressiones.
Rilievo basso. — Reductus.
Ringhiera. — Ambo, Anabathrum, Meniana, Pergula, Podium, Pulpitum, Specula.
Riparo. Vedi *Argine*.
Ripiano. — Diazomata.
Romano. Vedi *Marco*.
Rivellino. — Parmula.

S

Sabbione. — Sabulo.
Sala. — Aula.
Santuario. — Adytum, Sacrarium, Sanctuarium.
Sasso. — Saxum, Lapis.
Scena. — Scena.
Scola. — Schola, Gymnasium.
Scheggia. — Assula.
Schifo. — Scapha.
Scrutinio. — Comitium.
Sega. — Serra.
Segreteria. Vedi *Archivio*.
Selce. — Silex.
Senato. — Senaculum, Senatus.

Se-

Sepolcro.	Conditorium, Sepulcrum, Tumulus.
Sfondato.	Alveus, Tympanum.
Sfiatatojo.	Colluviaria, Columnaria.
Soglia.	Hypertiron, Limen.
Solajo.	Contignatio, Diſtega, Lacunar.
Sordino. Vedi *Armatura*.	
Sottoleva.	Hypomoclion.
Spaldo, e Spalto.	Agger viæ tectæ.
Spanghetta.	Cnodaces, Subſcus.
Spartimenti.	Moduli.
Sperone.	Antemurale, Promurale, Anterides, Eriſma, Arca, Fulcrum, Orthoſtrata, Scerobata, Tibicen.
Specchio.	Speculum, Abacus, Hyaloſtraton, Quadraturæ vitreæ.
Sporti. Vedi *Aggetti*.	
Squadra.	Norma.
Stabilire.	Lorico, Trulliſſo.
Stagno.	Stannum.
Stalla.	Stabulum.
Stamperia.	Typographia.
Stanza. Vedi. *Camera*.	
Statua.	Signum, Simulacrum, Statuaria.
Statue di ſoſtegno.	Atlantes, Telamones, Cariathydes, Statuæ Perſicæ.
Statuetta.	Sigillum.
Steccati.	Cancelli.
Stipiti.	Antæ.
Strada.	Callis, Compita, Via, Semita.
Strettojo.	Cochlea.

Stuc-

Stucco.	Albarium.
Stuſa.	Hypocauſtum, Laconicum, Vaporarium.

T

TAglia.	Talea.
Tagliate.	Commata, Incilia, Diacopi.
Tagliata, Fortificazione.	Reſectiones.
Taſſello.	Chelonium.
Tavola.	Aſſis.
Tavoletta.	Scandula.
Teatro.	Theatrum, Cavea, Amphitheatrum.
Tegola.	Imbrex.
Tempio.	Delubrum, Fanum, Templum, Eccleſia.
Tenaglia.	Forceps.
Termine.	Cæſalis, Cippus, Terminus, Lapis.
Terrapieno.	Arenatum, Cæſpes.
Terra ſmoſſa, Ripieno.	Congeſtitius.
Teſtuggine.	Teſtudo.
Tetto.	Tectum, Faſtigium, Aetoma, Tricorum.
Tiranti.	Cantherii.
Tondino.	Aſtragalum.
Torre.	Turris.
Tramezzi.	Metopæ, Intertignium.
Trapano.	Terebra.
Trave.	Trabs.
Tribuna.	Apſis.
Triglifi.	Triglyphi.
Tuſo.	Tophus.

V

VAno.	Lumen.
Vani. Vedi *Tramezzi*.	
Vaſajo.	Fictor, Figulus, Plaſtice.
Uccelliera.	Aviarium, Ornithones.
Vento.	Ventus.
Vetro.	Vitrum.
Viale.	Ambulacrum, Ambulatio, Geſtatio, Xyſtus, Hypetra, Porticus, Cryptoporticus, Hypogeum, Præſterga.
Vico.	Vicus.
Villa.	Villa.
Viticci. Vedi *Cartelle*.	
Vivajo. Vedi *Parco*.	
Vivo.	Craſſitudo, Solidus.
Volta.	Fornix. Apſis, Camera, Concha, Cuneus. Cameræ canniceæ.
Voluta.	Voluta.

Z

ZEppa.	Cuneus, Cultellus.

ERRATA.			CORRIGE.
Pag. 14.	*verſ.* 13.	conflexo	conflexu
28.	5.	Punici	Punicæ
31.	5.	ſuccedebantur	ſuccendebatur
38.	36.	ſubacto :	ſubacto ,
108.	21.	decernere	decurrere
110.	33.	delaudat	dilaudat
111.	6.	Pyrro	a Pyrrho
112.	21.	contignationes ,	contignationes
113.	30.	Sinas . Lector	Sinas , Lector ,
116.	28.	In duodecim	in duodecim
123.	29.	apoſphagiſmatis	apoſphragiſmatis
127.	32.	procidit	procedit
129.	21.	appellatum	appellatur
133.	27.	quæ non	quæ in
141.	30.	degreditur	digreditur
144.	19.	aliis	alis
148.	26.	quæſita	quæſitæ
149.	32.	non eſſent	eſſent
160.	11.	Tit.	Fit
178.	14.	eligebantur	erigebantur
182.	34.	idem	item
199.	32.	altitudinis	altitudinis .
208.	11.	remotæ	remotè
208.	12.	laborioſæ	laborioſè

